

Filozofski fakultet u Sarajevu

LESIKA ORIJENTALNOG PORIJEKLA U FRAZEMAMA BOSANSKOG JEZIKA

Amela Šehović | Đenita Haverić

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu
Sarajevo, 2017.

Amela Šehović | Đenita Haverić
LEKSIKA ORIJENTALNOG PORIJEKLA
U FRAZEMAMA BOSANSKOG JEZIKA

Urednik:
Prof. dr. Salih Fočo

Recenzenti:
Prof. dr. Senahid Halilović
Prof. dr. Namir Karahalilović

Lektura:
Prof. dr. Amela Šehović

Prijelom i oblikovanje:
Narcis Pozderac

Izdanje:
Prvo

Izdavač:
Filozofski fakultet u Sarajevu

Sarajevo, 2017.

Elektronsko izdanje

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

811.163.4*3'373.45

ŠEHOVIĆ, Amela

Leksika orijentalnog porijekla u frazemama bosanskog jezika [Elektronski izvor] / Amela Šehović, Đenita Haverić. - El. knjiga. - Sarajevo : Filozofski fakultet, 2017. - 269 str.

Način dostupa (URL): <http://www.ff-eizdavastvo.ba/Knjige/.aspx>. - Nasl. s nasl. ekrana. - Izvor opisan dana 14.12.2017. - Bibliografija: str. 249-258 i uz tekst. - Registri.

ISBN 978-9958-625-69-5

1. Haverić, Đenita
COBISS.BH-ID 24726790

Svima onima koje zanimaju leksikološke i frazeološke teme predajemo ovu knjigu na čitanje, a ujedno želimo iskazati svoju zahvalnost recenzentima, na njihovim komentarima i sugestijama, i uvaženim kolegicama: prof. dr. Aleni Čatović i doc. dr. Amri Mulović na pomoći prilikom konsultiranja izvora na turskom i arapskom jeziku, te doc. dr. Bernisi Puriš na korisnim sugestijama.

Na kraju, dugujemo zahvalnost svojim porodicama na strpljenju i ljubavi koje su imale za nas tokom našeg rada na knjizi.

SADRŽAJ

LESIKA ORIJENTALNOG PORIJEKLA U BOSANSKOM JEZIKU .	6
Uvod.	6
Lekseme iz orijentalnih jezika u odnosu sinonimije sa drugim leksemama.	7
Ponovna aktuelizacija riječi orijentalnog porijekla u savremenom bosanskom jeziku	10
SEMANTIČKA ADAPTACIJA RIJEČI ORIJENTALNOG PORIJEKLA U BOSANSKOM JEZIKU	11
Primarna semantička adaptacija	12
Nulta semantička ekstenzija	12
Suženje (restrikcija) značenja	19
Sekundarna semantička adaptacija	27
Proširenje (ekstenzija) značenja	27
Semantička nepodudarnost.	38
Pejorizacija (derogacija) – pogoršanje značenja	42
TEMATSKA KLASIFIKACIJA RIJEČI ORIJENTALNOG PORIJEKLA	47
FRAZEME BOSANSKOG JEZIKA SA SASTAVNICOM ORIJENTALNOG PORIJEKLA	51
Uvod.	51
Dvopleksemne frazeme s izraženim ekspresivnim potencijalom	52
Dvopleksemne frazeme sa semantičkom transpozicijom metaforičkim putem	52
Dvopleksemne frazeme sa semantičkom transpozicijom putem metonimije.	55
Dvopleksemne frazeme sa semantičkom transpozicijom putem sinegdohe	56
Dvopleksemne frazeme u kojima je realizirana <i>figura etymologica</i>	56
Dvopleksemne frazeme u kojima je realiziran oksimoron.	56
Dvopleksemne frazeme u kojima je realizirana ironija	56
Dvopleksemne frazeme perifraze.	57
Dvopleksemne frazeme sa sastavnicama koje označavaju krajnosti	57
Dvopleksemne frazeme s članovima u odnosu sinonimije	58
Dvopleksemne frazeme s redupliciranim članovima	58
Frazeme s realijama	60

Frazeme s nazivima orijentalnog porijekla za jela, pića i napitke	60
Frazeme s nazivima orijentalnog porijekla za voće, povrće i biljke . .	64
Frazeme s islamskim i s njima povezanim pojmovima	66
Frazeme s realijama duhovne kulture	66
Frazeme s realijama materijalne kulture	69
Poredbene frazeme	72
Glagolske frazeme	72
Pridjevske (adjektivne) frazeme	83
Priloške frazeme	90
Imeničke frazeme	91
Poredbene frazeme bez člana A	91
 KOMENTAR ETIMOLOGIJE U ANALIZIRANIM RJEČNICIMA	 94
Komentar etimologije u rječniku <i>Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku</i> Abdulaha Škaljića	94
Komentar etimologije u savremenim rječnicima bosanskog jezika	96
 RJEČNIK	 99
O <i>Rječniku</i>	100
Popis skraćenica i simbola	104
Arapski alfabet	106
Perzijski alfabet	107
Turski alfabet	108
 RIJEČI ORIJENTALNOG PORIJEKLA U FRAZEMAMA BOSANSKOG JEZIKA	 109
 IZVORI	 249
 LITERATURA	 254
 INDEKS AUTORA	 259
 INDEKS POJMOVA	 261
 RECENZIJE	 263
 BIOGRAFIJE AUTORICA	 267

LEKSIKA ORIJENTALNOG PORIJEKLA U BOSANSKOM JEZIKU

Uvod

Leksika orijentalnog porijekla, koju čine riječi iz arapskog, perzijskog i turskog jezika¹, u leksičkom fondu bosanskog jezika zauzima istaknuto mjesto, ne samo po brojnosti, nego i po jezičkim, stilskim i drugim obilježjima. Što se tiče njene brojnosti, Škaljićev rječnik *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* “sadrži 8.742 riječi (izraza) sa 6.878 raznih pojmova” (Škaljić 1979: 23), što samo po sebi dovoljno govori. Međutim, naš cilj u ovoj knjizi nije bio istražiti kompletno leksičko blago orijentalnog porijekla u bosanskom jeziku, nego samo one orijentalizme koji su sastavne komponente frazema bosanskog jezika. Pri tome, pojedini su orijentalizmi ali i frazeme, iz sinhronijske perspektive, zastarjeli, no, ako ponovimo pitanja: “Prvo, šta je uopće arhaizam? Drugo, ko može neke riječi proglasiti arhaizmima?”, koja je postavio Isaković (1995: 379), onda zasigurno taj kriterij vremenske ograničenosti leksema i frazema nikako ne smije utjecati na njihov ravnopravan položaj u analizi koja se provodi u ovoj knjizi. Uostalom, granice između sinhronije i dijahronije nisu uvijek tako jasne, npr. leksema *sokak* i danas se često čuje – neke ulice se nazivaju sokacima, kao Dženetića sokak – ali je ona u savremenom govoru potpuno potisnuta iz frazeme *ostati na sokaku* i zamijenjena leksemom *ulica – ostati na ulici*. Sa druge strane, leksema *ćat* je zastarjela, ali frazema *tanak k(a)o ćat*, čiji je ona sastavni član, još uvijek se upotrebljava u razgovornom jeziku. Također, leksema *vazifa* je zastarjela, dok je frazema *za koju (čiju) vazifu* ekspresivna. Ona ima svoje varijantne frazeme – *za koje (čije) babe zdravlje (dušu, brašno)* – s leksemama primarnog, slavenskog sloja.

U pogledu stilske pripadnosti orijentalizama u frazemama bosanskog jezika, uočljivo je da mnogi od njih pripadaju razgovornom stilu, a veliki

¹ Više o načinima njihova ulaska u naš jezik i terminima *orijentalizam* i *turcizam* u Haverić – Šehović 2017: 11, 21–25.

broj njih je izrazite ekspresivnosti. Razlozi njihove upotrebe su različiti, ali je primjetno da oni često doprinose promjeni intenziteta značenja², što se može provjeriti zamjenom ovih leksema sinonimnim leksemama neutralne markiranosti. Navest ćemo nekoliko primjera leksema koje pripadaju različitim vrstama riječi da ilustriramo ovu pojavu:

a) leksema *kabur* u frazemi *zakoračiti u kabur* izražava mnogo jači intenzitet značenja nego kada se na njenom mjestu upotrijebi njen sinonim *grob*; također, leksema *duvar* daje potpuno drugu notu u frazemi *dotjerati cara do duvara* nego kada bismo je zamijenili njenim sinonimom leksemom *zid*;

b) leksema *kadar* u frazemi *(biti) kadar stići i uteći* doprinosi intenzitetu značenja, koji leksema *spособan* ne bi mogla ostvariti;

c) zamjenom lekseme *koptisati* u frazemi *koptisati za vrat (kome)* vidskim parnjacima *navaliti/navaljivati* ne bi se izrazio isti intenzitet značenja;

d) leksema *halal* u frazemi *halal kome vjera!* ističe intenzitet značenja koji se ne bi ostvario u jednakoj mjeri da su upotrijebljene lekseme *oprošteno, prosto*.

Lekseme iz orijentalnih jezika u odnosu sinonimije sa drugim leksemama

Općenito, primjetna je tendencija znatno većeg stilskog potencijala orijentalizama u poređenju s njihovim domaćim sinonimima i bliskoznačnicama, koji su mahom stilski neutralni. Ove ćemo primjere analizirati po jezicima iz kojih su došli.

Među arabizmima koji imaju svoje stilski neutralne domaće sinonime i bliskoznačnice možemo izdvojiti: *adet* – običaj, *ahmak* – glupan, *amanet* – zavjet, zalog, oporuka, *batal* – pokvaren, neispravan, *belaj* – nesreća; nevolja, patnja, *berićet* – blagodat; napredak; obilje, *ćeif* – prohtjev; uživanje, *ćeifiti* – uživati, *ćenifa* – nužnik, *dekika* – minuta, *deredža* – položaj, stanje, *dever* – muka, nevolja, *džada* – cesta, *džahil* – neznalica, *dženaza* – pogreb, *dženet* – raj, *dževab (dževap)* – odgovor, *džomba* – rupa, *edžel* – smrt; sudbina, *fukara* – sirotinja; propalica, *fursat* – osionost, *gafllet* – nemar; neznanje; ravnodušnost, *gazija* – heroj, *gida* – mjera, *haber* – vijest; nagovještaj, *hair (hajr)* – sreća, dobro; korist, *hajvan* – stoka, *hak* – istina, pravda, *hal* – stanje; nevolja; nesreća, *halal* – oprost; oprosteno, *halaliti* – oprostiti; pokloniti, *hamal* – nosač, *haps* – zatvor, *haram* – grijeh; proketo, *hatar* – ljubav, naklonost, *helać* – propast, *hila* – podvala; prepredenost,

² Više o ovome u Muftić 1968–1969: 73.

ibret – pouka; čudo, *icram (ikram)* – čast; ugošćenje, *iladž* – lijek, *iman* – vjera, *inad (inat)* – svađa, *inčar (inkar)* – negiranje, *insan* – čovjek, *kabur* – grob, *kadar* – sposoban, mogućan, *kahar* – tuga; nasilje, *kasap(in)* – mesar; koljač, *kasapnica* – mesara; klaonica, *kismet* – sudbina, *kuvet* – snaga; moć, *magrib* – zapad, *mahluk* – stvorenje; životinja, *mal* – imetak, imovina, *mašrik* – istok, *mejt* – mrtvac, *meraja* – prostranstvo, *merak* – užitak; žudnja, *merdžan* – koralj, *mile* – čovjek, *muhabet* – razgovor, *muhadžir (muhadžer)* – izbjeglica, *mukajet* – pažljiv, obziran, *murad* – želja, *nafaka* – hrana; opskrba; sudbina; zarada, *nimet* – hljeb; hrana, *rahat* – bezbrižan, *sabur* – strpljenje, *sadaka* – milostinja, *selamet* – spas; sigurnost, *sewab (sewap)* – dobro djelo, dobročinstvo, *srklet* – uznemirenost, *sual* – pitanje, *šer* – pakost; smutnja; pakostan; đavolast, *šubha (šuhva)* – sumnja, *tabijat* – ćud; navika; raspoloženje, *uhasniti se* – okoristiti se, *zapt* – stega; zatvor, *zulum* – nasilje; bezakonje; nepravda.

Među turcizmima koji imaju svoje stilski neutralne domaće sinonime i bliskoznačnice možemo izdvojiti: *ala* – neman, *bajrak* – zastava, *bešika* – kolijevka, *bogda* – zrnce, *ćutuk* – klada, *duduk* – glupan, *džaba* – besplatno, jeftino, *đuture* – ujedanput, *eglen* – razgovor, besjeda, *hanuma* – gospođa; supruga, *kačamak* – pura, *kokuz* – siromah; siromašan, *koptisati* – navaliti/navaljavati, *kuršum* – metak, *tersluk* – nabusitost, *ujdurma (uzdurma rij.)* – smicalica; galama.

Među farsizmima koji imaju svoje stilski neutralne domaće sinonime i bliskoznačnice možemo izdvojiti: *aferim* – bravo, odlično, *avaz* – glas, *bečar* – mangup, *ćage* – potvrda, dokument, *čar* – zarada; dobit, *derman* – lijek; spas, *dert* – jad, briga, *din* – vjera, *divan* – razgovor, besjeda, *dušman(in)* – neprijatelj, *duvar* – zid, *džan* – duša; život, *džumbus* – veselje; galama; nered, *hampa* – vika, *huja* – ljutnja, bijes, *jagma* – grabljenje; otičina, *kaur (kaurin)* – nemusliman, *muhur* – pečat, *nam* – ugled; ponos, *pendžer* – prozor, *šeher* – grad, *šičar* – dobit; imetak, *šičariti* – zarađivati, *zeman* – vrijeme, *zijan* – šteta, gubitak, *zindan* – zatvor, tamnica.

Arapsko-turskog su porijekla sljedeće lekseme, navedene sa svojim stilski neutralnim domaćim sinonimima i bliskoznačnicama: *belajli* – nesretan, *deverli* – tegoban, mučan, *dunjaluk* – svijet; čovječanstvo, *hairli* – valjan, čestit, *marifetluk* – snalažljivost; nestašluk.

Tursko-perzijskog su porijekla sljedeće lekseme, navedene sa svojim stilski neutralnim domaćim sinonimima i bliskoznačnicama: *akšam* – sumrak, *paramparče* – djelić, komadić.

Perzijsko-turskog je porijekla leksema *džometli* – darežljiv, a perzijsko-arapskog *zerzevat* – zelen.

Među ovim sinonimnim parovima mogu se ustanoviti manje ili veće razlike između njihovih članova u pogledu jačine osjećanja vezanih za njihova značenja te tako primjećujemo da su riječi orijentalnog porijekla uglavnom razgovornog, ekspresivnog ili razgovorno-ekspresivnog obilježja. Postoje mišljenja da “takve riječi, koje prvobitno izražavaju jak intenzitet emocionalnosti, mogu čestom upotrebom i posve izgubiti takvu svoju ekspresivnost, pa se tada moraju ili zamijeniti drugim sličnim intenzivnim riječima ili pak treba posegnuti za nekim drugim sredstvima da bi se postigao određen viši stepen toga intenziteta” (Muftić 1973: 73), ali primjeri iz korpusa to ne potvrđuju u velikoj mjeri.

Naravno, orijentalizmi mogu biti i potpuno semantički ravnopravni sa svojim domaćim sinonimima, ali, i tada, veliki broj ovih riječi “nema i ravnopravan status sa stajališta standardnog jezika, već nosi obilježje dijalektizma, arhaizma, stilski markirane riječi ili je poznat ograničenom broju korisnika jezika, što osobito važi za orijentalizme iz sakralne sfere i običajnog života” (Vajzović 1999: 198).

Sa druge strane, u bosanskom jeziku rjeđe se pojavljuju sinonimi iz jednog ili dva orijentalna jezika, pored postojećih domaćih sinonima, poput riječi *kabur* i *mezar* iz arapskog jezika³, čiji su domaći sinonimi *grob*, *raka*, te arabizma *vakat* i farsizma *zeman*, čiji je domaći sinonim leksema *vrijeme*.

Ovdje bismo mogli govoriti i o pojavi desinonimizacije, tj. o pojavi gubljenja sinonima. Naime, ima “slučajeva da za neki pojam u izvjesnoj jezičnoj zajednici postoje u određenom periodu takoreći potpuno ravnopravni izrazi, pravi sinonimi vezani za jedan te isti pojam. Izgleda međutim da se u takvom slučaju redovno ne mogu dugo održati u upotrebi na istom području te jedan od njih mijenja značenje tj. dobija neko drugo ili se uopće gubi iz upotrebe. Uzrok toga nestajanja kao da je upravo sama pojava njihove sinonimije” (Muftić 1955: 27). U procesu desinonimizacije, gubili su se oni orijentalizmi “koji su imali dobre zamjene u našem jeziku, dok su oni bez zamjene ostali sve do danas kao i neki drugi zbog svojih specifičnih značenja i posebnih okolnosti svoje upotrebe” (Muftić 1973: 78–79).

³ Arapski je jezik izrazito bogat sinonimima, a da bi se dobila barem približna predstava o toj pojavi, navest ćemo broj sinonima u nekoliko važnijih grupa riječi: *senet* – 24, *nūr* – 21, *zalām* – 52, *šems* – 29, *sehāb* – 50, *meṭar* – 64, *bi'r* – 88, *ma'* – 170, *leben* – 13, *'asel* i *ḥamr* – 100, *esed* – 350, *ḥayyet* – 100, kao i za *ḡemel* i *nāqat* – 255 (Zeidān 1912: 46–47, prema: Muftić 1955: 28).

Ponovna aktuelizacija riječi orijentalnog porijekla u savremenom bosanskom jeziku

Uza sve navedeno, istraživanjem leksike orijentalnog porijekla u frazemama bosanskog jezika, došle smo do zaključka da su se neke od ovih leksema, nakon izvjesnog perioda njihova potiskivanja u fond pasivne leksike, ponovo aktuelizirale u savremenom bosanskom jeziku. Takva je, npr., leksema *šehid*, dok je leksema *gazija* bila aktuelna u ratnom periodu (1992–1995)⁴, nakon čega je ponovo postala dio pasivne leksike. Pored ovih arabizama, i neke riječi perzijskog porijekla doživjele su svoju ekspanziju⁵. Takvi primjeri uvjerljivo potvrđuju da, “za razliku od gramatičkih markera, koji čine stabilan sistem jedinica leksikografskog metajezika, normativni i funkcionalnostilski kvalifikatori čine nestabilni i promjenljivi inventar njegovih jedinica” (Ristić 2014:118), zbog čega postaje jasna njihova relativnost, koja nameće povećan oprez prilikom njihova korištenja.

Na kraju, jasno je da se ograničenost korpusa na samo jedan segment leksike orijentalnog porijekla nužno odražava na izvedene zaključke. Ipak, smatramo da je naš korpus dovoljno velik da ne ugrozi validnost zaključaka do kojih smo došle.

⁴ Više o ove dvije lekseme u Šehović 2012a: 99–100.

⁵ Više o ovome u Haverić – Šehović 2017: 117–118.

SEMANTIČKA ADAPTACIJA RIJEČI ORIJENTALNOG PORIJEKLA U BOSANSKOM JEZIKU

Riječi orijentalnog porijekla (iz arapskog, perzijskog i turskog jezika) prošle su kroz semantičku adaptaciju, odnosno doživjele su izvjestan broj semantičkih promjena i pomjeranja u značenju tokom njihova ulaska u bosanski jezik. Naravno, veoma je teško detaljno i precizno sagledati sve semantičke adaptacije ovih riječi, naročito zbog toga što je teško utvrditi da li je neka semantička promjena određene riječi nastala u samom arapskom, perzijskom i turskom jeziku ili je nastala u jeziku posredniku – osmanskom turskom – odnosno, možda je do te promjene došlo tek prilikom njena ulaska u naš jezik. Naime, “značenje posuđene riječi može se mijenjati u jeziku primaocu, kao i u jeziku davaocu. Vrlo je vjerovatno da će riječ modificirati svoje značenje ako je od jezika modela do jezika replike prošla kroz jezik posrednik ili kroz više njih” (Filipović 1986: 154). Upravo zbog toga se ne može sa sigurnošću odrediti ni njihov etimološki semantički razvoj, koji je otežan “činjenicom da se između modela i replike često javljaju tako krupne fonološke, morfološke i/ili semantičke razlike (posebno u procesu sekundarne adaptacije), da je njihova identifikacija katkad nemoćna ili barem diskutabilna” (Glibanović-Vajzović 1991: 169).

Na semantičkom nivou, prilikom analize adaptacije posuđenica orijentalnog porijekla, potrebno je razlikovati primarnu od sekundarne semantičke adaptacije.⁶ U narednim cjelinama govori se upravo o ovim tipovima adaptacije.

⁶U našoj analizi korištena je metoda Rudolfa Filipovića (1986), koji je prihvatio metodu koju predlaže T. E. Hope, s tim što je modificirao pomoću jedne od njegovih osnovnih inovacija u teoriji jezika u kontaktu, a to je dvostepena adaptacija, primarna i sekundarna. Također, ova metoda primijenjena je i u našoj knjizi *Riječi perzijskog porijekla u bosanskom jeziku* (2017).

Primarna semantička adaptacija

Primarna semantička adaptacija “podrazumijeva preuzimanje tuđe riječi u onom značenju kakvo je zahtijevao trenutni jezički kontekst i potrebe jezika primaoca” (Vajzović 1999: 167). Ona obuhvata *nultu semantičku ekstenziju* (prema kojoj nema razlike u značenju između *modela* i *replike*) i *suženje značenja* po broju i u polju (koje se bazira na promjeni od više značenja na jedno značenje ili od općeg značenja na specijalizirano) (Filipović 1986: 65).

Nulta semantička ekstenzija

Poredivši značenja riječi arapskog, perzijskog i turskog porijekla⁷ sa značenjima u kojima se te riječi upotrebljavaju u bosanskom jeziku, došle smo do zaključka da je najveći broj ovih riječi doživio *nultu semantičku ekstenziju*, “što znači da ne postoji nikakvo semantičko pomjeranje u smislu promjene značenja, model = replika, pri čemu značenje modela može u replici biti, eventualno, samo suženo ili specijalizovano, a ne i prošireno ili promijenjeno” (Vajzović 1999: 167). Dakle, nakon što se posuđenica orijentalnog porijekla integrirala u sistem jezika primaoca, odnosno u bosanski, njeno značenje ostaje nepromijenjeno u odnosu na jezik izvornik, odnosno arapski, perzijski i turski jezik.

Da bismo stvorile što jasniju i precizniju sliku o ovom fenomenu i tačno utvrdile koje su to riječi čije značenje u potpunosti odgovara značenju njihova modela, odlučile smo se za tematsku klasifikaciju. Tako smo nakon analize koju smo provele na našem rječničkom korpusu, sve riječi arapskog, perzijskog i turskog porijekla koje su doživjele *nultu semantičku ekstenziju* klasificirale na određena tematska polja. Krenut ćemo od onih tematskih polja u kojima je zastupljen najveći broj riječi, a interesantno je da prvo mjesto dijele dva tematska polja – *islamski vjerski izrazi i pojmovi* i *sude, pokušstvo i razni predmeti*, koji sadrže podjednak broj leksema (dvadeset).

Prvo tematsko polje – *islamski vjerski izrazi i pojmovi* – zauzima važno i istaknuto mjesto u leksici bosanskog jezika, prvenstveno zato što su

⁷ Ovdje treba naglasiti da smo analizirale samo one riječi arapskog, perzijskog i turskog porijekla koje su sastavnice frazema u bosanskom jeziku i koje, kao takve, čine dio rječnika u knjizi. Pri tome, navodimo značenja samo za riječi koje su neuobičajene i ne tako frekventne u savremenom bosanskom jeziku, kao i za riječi koje se smatraju zastarjelim. Objašnjenje značenja svake riječi arapskog, perzijskog i turskog porijekla navedeno je u *Rječniku* koji se nalazi na kraju ove knjige.

ovi izrazi najčešće nezamjenjivi, te su stoga prisutni i danas, kako u razgovornom tako i u standardnom jeziku. To su sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme arapskog porijekla: *ahiret*, *Allah*, *ćefin*, *džamija*, *dženet*, *hadž*, *halal*, *hurija*, *iman*, *Kur'an*, *mahšer* – ‘mjesto na kojem će se po islamskom vjerovanju iskupiti sav svijet na Sudnji dan, Kijamet’, *melek* (*meleć razg.*), *ramazan*, *tevba* (*toba razg.*) i *nićah* (*nikah*), koja je ekspresivna u značenju – ‘sklapanje šerijatskog braka; vjenčanje’, a javlja se i u razgovornom jeziku – ‘imovina (u novcu i zlatu) koju mladoženja daje supruzi prilikom sklapanja šerijatskog braka; daje se za slučaj razvoda; mehr’;
- lekseme perzijskog porijekla: *binamaz* – ‘musliman koji ne klanja namaze; neklanjač’, *din*, *namaz*, *pejgamber*;
- leksema perzijsko-arapskog porijekla *abuzemze* (*abu-zemze*), koja se odlikuje ekspresivnošću.

Ovdje treba istaći da se pojedini od navedenih pojmova upotrebljavaju i u svom konkretnom značenju, kao što je riječ *džamija*.

Primjećujemo da je najveći broj islamskih vjerskih izraza i pojmova porijeklom iz arapskog jezika, što je i logično budući da je arapski jezik – jezik Kur’ana, jezik vjere – i upravo na tom području je imao najjači upliv na jezike drugih islamskih naroda. Tako su mnoge arapske riječi islamske tematike zastupljene i u perzijskom jeziku, što je rezultat arapskog osvajanja Irana u 7. vijeku, te prihvatanja i širenja nove religije – islama.⁸ Naravno, arapske riječi islamske tematike uveliko su zastupljene u osmanskom turskom jeziku, preko kojeg su i došle u naš jezik tokom vladavine Osmanskog carstva u Bosni i Hercegovini u vrijeme direktnih kontakata s turskim jezikom i kulturom. Naime, Osmanlije su sa sobom donijele novo društveno i državno uređenje i novu istočnu, islamsku kulturu, a u skladu s tim pojavilo se mnogo novih pojmova i ustanova, zajedno sa nazivima za njih (Škaljić 1979: 12).

⁸ Događaj koji je ostavio najveće posljedice u historiji Iranaca jeste arapsko osvajanje Irana u 7. vijeku, što je uzrokovalo duge i složene historijske procese i promjene u društvenom, ekonomskom, političkom i kulturnom životu pokorenih naroda. Prvi rezultati arapske prevlasti i širenja nove religije islama ogledali su se u potiskivanju iz pismenosti i književnosti dotadašnjeg iranskog pahlevi jezika i u prihvatanju arapskog jezika, kao jezika vjere i državne uprave, za jezik pismenosti i književnosti (Džaka 1997: 55). U perzijski jezik su ušle mnoge riječi i izrazi iz arapskog jezika, a to su u prvom redu naučni, administrativni i vjerski termini, te se “procjenjuje (se) da u savremenom leksičkom fondu perzijskog jezika ima čak 40% arabizama” (Janković 1980: 74), što je prilično velik procent riječi.

Drugo tematsko polje – ***sude, pokućstvo i razni predmeti*** – obuhvata i sadrži sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme arapskog porijekla: *ćup, reza*;
- lekseme perzijskog porijekla: *dugme, erende (rende), fildžan (findžan), kaluf (kalup), pendžer*, koja je ekspresivnog obilježja, i riječ *perda* – ‘1. a. zavjesa, zastor (na prozoru, vratima i sl.) b. pregrada, paravan 2. ograda (ob. od drvenih parmaka); okovi’, koja se rijetko upotrebljava;
- lekseme turskog porijekla: *bajrak (barjak), bakrač* – ‘1. kotao od bakra sa lukom od željeza ili deblje žice, za koji se drži kad se nosi i o koji se vješa na verige kad se kuha na otvorenoj vatri 2. uopće, kotao’, *čutura, čerga, ekser, jorgan, minder, oklagija i tepsija*.

U ovoj je grupi izvjestan broj zastarjelih riječi, kakve su riječi perzijskog porijekla *ajna* – ‘ogledalo’ i *sindžir* – ‘lanac’.

Treće tematsko polje – ***jela, pića, napici i začini*** – čine sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme arapskog porijekla: *ćevap, halva, kadaif*;
- lekseme perzijskog porijekla: *boza, čorba, hošaf, sirće, tarhana i turšija*;
- lekseme turskog porijekla: *baklava, kačamak* – ‘kašasto jelo od kukuruzna brašna; pura, palenta’.

Četvrto tematsko polje – ***cvijeće, voće, povrće i bilje*** – čine sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme arapskog porijekla: *kadifa, kahva (kafa razg.), zambak*;
- lekseme perzijskog porijekla: *badem, dud, limun, patlidžan, pamuk, šimšir*, te riječ *bendžija* – ‘opojna trava’, koja ima zastarjelo značenje.

Peto tematsko polje – ***zgrade, prostorije i razna mjesta*** – obuhvata sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme arapskog porijekla: leksemu *haps*, koja je zastarjela, i *kabur*;
- lekseme perzijskog porijekla: *bašča (bašta), hambar, kafez (kavez)* – ‘*pren.* a. općenito, zatvoren prostor ili prostorija gdje ko boravi b. *jez. knjiž.* soba sa drvenim rešetkama na prozorima u kojoj borave mlade djevojke; kafez-odaja’;
- lekseme turskog porijekla: *bogaz*, koja ima zastarjelo značenje – ‘uzak planinski prolaz; klanac, tjesnac’, *budžak, bunar*;
- leksemu arapsko-perzijskog porijekla *kafana*.

Šesto tematsko polje – *metali, rude i hemijski elementi* – obuhvata sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- leksemu arapskog porijekla *katran*;
- lekseme perzijskog porijekla: *kreč, nafta*;
- lekseme turskog porijekla: *čelik, kalaj, tuč* – ‘legura bakra i kalaja; bronza’, te zastarjele riječi *kuršum* – ‘olovo’ i *lućum* – ‘vrsta trajne ljepljive smjese slične kitu, ali mnogo tvrđe od njega; pravi se od pamuka, kreča ili voska i ulja, a upotrebljava se u vodoinstalaterskim radovima za lijepljenje i spajanje vodovodnih cijevi’.

Sedmo tematsko polje – *odjevni predmeti, tkanine i nakit* – obuhvata sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- leksemu arapskog porijekla *kadifa*;
- lekseme perzijskog porijekla: *čarapa, papuča*;
- lekseme turskog porijekla: *jaka* – ‘presavijeni dio nekog odjevnog predmeta (košulje, jakne i sl.) oko vrata; kragna, okovratnik, ovratnik’. Za razliku od navedenih jedinica, sljedeće se lekseme upotrebljavaju u etnološkim kontekstima: *čakšire* – ‘dio muške nošnje’ i *ćurak* – ‘muški kaput podstavljen i opšiven krznom; bunda, kožuh’.

Osmo tematsko polje – *vojska, oružje i ratna oprema* – obuhvata sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme perzijskog porijekla: *hendek* – ‘dubok i širok jarak, rov iskopan oko kakva utvrđenja ili sl. radi sprečavanja pristupa neprijatelju, opkop sa odbrambenim namjenama’, *šešana (šišana)* – ‘vrsta duge puške čiji se unutrašnji dio cijevi sastoji od šest izdubljenih pruga’;
- lekseme turskog porijekla: historizam *buljuk* – ‘odred turske vojske od oko 100 ljudi; četa’, *fišek* – ‘metak za pušku; naboj, patrona, čahura’ i riječ *kuršum* – ‘puščano zrno; metak, tane’, koja se odlikuje ekspresivnošću;
- leksemu perzijsko-turskog porijekla *bostandžija* – ‘a. (bostandžije) janjičarski rod vojske čiji je zadatak bio nadzirati carske bostane u Carigradu i njegovoj okolini; iz ovog reda regrutirala se carska garda b. pripadnik janjičarskog roda vojske’, koja je historizam.

Deveto tematsko polje – *zanatski alati i oruđa* – obuhvata sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- leksemu perzijskog porijekla *čakija*;

- lekseme turskog porijekla: *balčak* – ‘drška sablje, mača ili noža’, *balta*, koja ima zastarjelo značenje – ‘sjekira’, ali je i historizam u značenju ‘vrsta starinskog hladnog oružja u obliku sjekire, ubojna sjekira’, *belegija* – ‘kamen za oštrenje sječiva (noževa, britava, kose itd.); brus, oštrilica’, *nadžak* – ‘starinsko hladno oružje sa drškom; na jednoj strani ima sjekiru, a na drugoj malj, čekić’.

Deseto tematsko polje – *mužički instrumenti* – čine sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme perzijskog porijekla: *tambura*, *zurna* (*zurla*);
- leksema turskog porijekla *duduk* – ‘a. jednocijevna svirala sa udarnim jezičcem i rupicama za prebiranje prstima pri sviranju b. dugačka pastirska svirala od smotane vrbove kore’;
- leksema arapsko-perzijskog porijekla *talambas*, koja ima zastarjelo značenje – ‘vrsta bubnja u obliku čanka ili duboke čase sa razape- tom kožom (ob. jarećom) preko otvora; daulbaz’.

Prisustvo ovih muzičkih instrumenata u našoj kulturi svjedoči o kulturološkom utjecaju Istoka na ova područja.

Jedanaesto tematsko polje – *konji i konjska oprema* – čine sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- leksema perzijskog porijekla *dem* – ‘metalna prečaga šipkastog oblika na uzdi koja se stavlja konju u čeljusti poprijeko iznad jezika; žvale’;
- lekseme turskog porijekla: *dizgin* – ‘1. kožni povodac od uzde 2. (mn.) kaiši pomoću kojih se upravlja konjima u zaprezi’, *kolan* – ‘1. jednostruki kaiš, pojas 2. kaiš kojim se sa donje strane učvršćuje sedlo ili samar uz tijelo konja, pa i magarca’.

Dvanaesto tematsko polje – *trgovina i novac* – obuhvata sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme arapskog porijekla: *mal* – ‘1. a. općenito, imetak, imovina b. pokretna imovina (ob. stoka, živina)’, koja je razgovorno-ekspresivna, ali ima i zastarjelo značenje: ‘2. novac 3. trgovačka roba’, te leksemu *rufet*, koja ima zastarjelo značenje: ‘1. zanat, poziv 2. ceh, esnaf’;
- leksemu perzijskog porijekla *sermija* – ‘a. poslovna glavnica; kapital b. trgovačka roba c. imovina, vlasništvo’, koja je zastarjelog značenja.

Pojedina tematska polja predstavljena su samo jednim ili dvama pojmovima kao što su:

- ***nazivi za pojedine dijelove čovječijeg i životinjskog organizma:*** *bubreg* (tur.), *džigerica* (perz.);
- ***građanske titule, staleži:*** historizam *alajbeg* (tur.) – ‘1. zapovjednik spahija u sandžaku 2. zapovjednik alaja, pukovnik turske vojske 3. starješina, čehaja tabačkog esnafa’;
- ***zanati i druga zanimanja:*** *bostandžija* (perz.-tur.) – ‘1. a. onaj koji uzgaja bostan b. onaj koji prodaje bostan 2. jez. knjiž. vrtlar, povrtlar’;
- ***mirisi:*** zastarjela riječ *misk* (perz. ← sansk.) – ‘mirišljava tvar koja se dobija iz spolnog sekreta mošusnog jelena bez rogova (*Moschus moschiferus*) koji živi na Tibetu, u Sibiru i Mandžuriji; upotrebljava se u kozmetičkoj industriji za proizvodnju parfema; mošus’;
- ***životinje (izuzev konja)***⁹: *deva* (tur.).

Na osnovu svega rečenog, možemo izvesti zaključak da se riječi arapskog, perzijskog i turskog porijekla koje su u bosanskom jeziku doživjele *nultu semantičku ekstenziju* uglavnom odnose na izraze koji se ograničavaju na uža specijalizirana područja, a koja smo tematski grupirale na sljedeći način: *islamski vjerski izrazi i pojmovi; suđe, pokućstvo i razni predmeti; jela, pića, napici i začini; cvijeće, voće, povrće i bilje; zgrade, prostorije i razna mjesta; metali, rude i hemijski elementi; odjevni predmeti, tkanine i nakit; vojska, oružje i ratna oprema; zanatski alati i oruđa; muzički instrumenti; konji i konjska oprema; trgovina i novac; nazivi za pojedine dijelove čovječijeg i životinjskog organizma; mirisi i životinje (izuzev konja).*

Osim navedenih riječi, koje smo grupirale po tematskim cjelinama, *nultu semantičku adaptaciju* doživjele su i sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme arapskog porijekla: *adet, ahmak, beduin, beli, beričet (bereket), budala, Ćaba, čeif (čejf), dunja, džada, dževab (dževap), gaflet, hair (hajr), hala, hatar, helać, ićram (ikram), inad (inat), inćar (inkar), insan, kadar, kismet, mahluk, mašrik, medet, mejt, merhaba, mim, muhadžir (muhadžer), murad, murat, sadaka, sual, Zemzem, zulum;*
- lekseme perzijskog porijekla: *čara (čare), čehra, čage, ćor, ćorav, ćoš, derman, dert, duvar, džan, hić, jagma, kaur (kaurin), zeher, zeman;*

⁹ Konji su izdvojeni iz razloga što termini koji se odnose na konje i konjsku opremu čine posebno tematsko polje.

- lekseme turskog porijekla: *aršin, azginluk, badžakli, bol, bol-bol, bujrum, butum, čevrntija, džaba (džabe razg.), đuture, đuturice, eglen, hajde, hanuma, jendiluk, joktur, kapidžik, kokuz (kokuzan), olukli, pis, soj, sojli, šimšik, tersluk, uljum, veresija*;
- leksema tursko-perzijskog porijekla *akšam*;
- lekseme arapsko-turskog porijekla: *belajli, hairli, naletosum, nurli, vakasuz*;
- leksema arapsko-perzijskog porijekla *sihirbaz*.

Primjećujemo da je većina navedenih leksema koje su doživjele nultu semantičku ekstenziju nezamjenjiva ili ih je veoma teško zamijeniti, te su ušle u svakodnevnu komunikaciju, kao što su: *baklava, bašča, bubreg, boza, bunar, čakija, čarape, čelik, čorba, čevap, čorav, ćup, duduk, dugme, džigerica, ekser, hajde, halva, hošaf, jorgan, kadaif, kafa, kafana, kalaj, katran, kreč, limun, nafta, oklagija, pamuk, papuče, patlidžan, šećer, šimšir, talambas, tambura, tarhana, turšija, veresija*. Te riječi su “danas najobičnije, standardne reči bez kojih bi se teško razgovaralo o ponečemu što je deo naše svakidašnjice” (Bugarski 1996: 204). Dakle, razlog za to što su u široj upotrebi i danas je taj što te riječi nemaju nikakve domaće ili neke druge dobre zamjene. Sa druge strane, ne mogu je ni imati s obzirom na specifičnost svojih značenja (Muftić 1973: 74), što se prvenstveno odnosi na gore navedene muzičke instrumente *duduk, talambas, tambura, zurna (zurla)*, koji su došli sa Istoka, kao i na razna jela, pića i začine, kao što su *baklava, boza, čorba, čevap, halva, hošaf, kadaif, tarhana i turšija*. Mnoge od ovih riječi u bosanski su jezik ušle zajedno s vanjezičkom realijom koje do tada nije bilo, a u takvim je slučajevima uobičajeno da se značenje riječi iz jezika izvornika potpuno preuzme. Njeno značenje zadržava se dok je realija aktuelna u životu, a zatim se ili gubi, s nestankom riječi, ili se zadržava kao sredstvo karakterizacije određenog vremena (Baotić 2007: 11).

Pored leksema koje su nezamjenjive, ovdje se primjećuju i riječi koje imaju svoj odgovarajući leksičko-semantički ekvivalent u bosanskom jeziku, ali se više upotrebljava riječ arapskog, perzijskog i turskog porijekla: npr. perzijska riječ *erende (rende)* češće se upotrebljava nego njen domaći ekvivalent *ribež, ribača*; perzijska riječ *bašta* od riječi *vrt*; turska riječ *bunlar* od riječi *zdenac, studenac*, a neke se upotrebljavaju učestalo samo u specifičnim kontekstima: *ćeif (ćejf), džaba (džabe razg.), đuture (đuturice), kokuz (kokuzan)* i druge riječi.

Iz svega navedenog, jasno je da su riječi arapskog, perzijskog i turskog porijekla koje su u bosanskom jeziku doživjele nultu semantičku ekstenziju uveliko obogatile leksički fond bosanskog jezika. Njihova važnost ogleda

se prvenstveno u onim riječima koje su ušle zajedno s vanjezičkom realijom koje do tada nije bilo, te su na taj način popunile lakune u našem jeziku.

Suženje (restrikcija) značenja

Izvjestan broj riječi arapskog, perzijskog i turskog porijekla bio je podložan različitim semantičkim promjenama već u primarnoj adaptaciji, a one se najčešće manifestiraju kao semantička restrikcija, bilo da je u pitanju suženje semantičkog polja ili smanjenje broja značenja. Suženje značenja veoma je zastupljena pojava u jezičkom posuđivanju i “opća je tendencija kod posuđenica jer se one preuzimaju u jezik primalac da se zadovolji potreba imenovanja preuzetog predmeta ili pojma iz kulture i civilizacije jezika davaoca. Tada se posuđenice obično preuzimaju u specifičnim kontekstima pa prirodno tendiraju da prenesu u novi jezik samo dio svoga starog značenja” (Filipović 1986: 164). Prenošnje uglavnom jednog značenja proizlazi iz toga što su u našem jeziku postojale riječi za ostala značenja, tako da je preuzeto samo usko, specijalizirano značenje.

Da bismo stvorile što jasniju i precizniju sliku o ovom fenomenu i tačno utvrdile koje su to riječi kod kojih je došlo do semantičkog sužavanja replike u odnosu na njen model, odlučile smo se za tematsku klasifikaciju. Krenut ćemo od onih tematskih polja u kojima je zastupljen najveći broj riječi.

Prvo tematsko polje – *sude, pokušstvo i razni predmeti* – najbrojnije je po broju jedinica koje obuhvata i sadrži sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme arapskog porijekla: *amanet (emanet)* – ‘vjerenički dar, poklon; obilježje, biljega, zaruke’, koja se upotrebljava u ekspresivnom značenju, *halka* – ‘1. a. kolut, obruč, karika b. gvozdeni zvekir na kapiji stare bosanske kuće’, *hasura, kitab (čitab)*, koja je razgovorno obilježena, *sahan, sat (sahat razg.)* i zastarjele lekseme *sure (suret)* – ‘slika’ i *tabak* – ‘3. a. poslužavnik, tabla b. tanjir’;
- lekseme perzijskog porijekla: *bardak, durbin, šiša, tahta*, koja se koristi u razgovornom jeziku, i riječ *tas*;
- lekseme turskog porijekla: *bešika, čekmedža (čekmedže)* – ‘1. kovčević koji umjesto gornjeg poklopca ima ladicu sa strane; služi za čuvanje novca; škrabija 2. ukrašeni drveni sanduk za ruho i sl.’, *ćutuk* – ‘kratki komad drveta, balvana; klada, panj’, *kašika, odžak, torba*.

Primjeri za ilustraciju:

U arapskom jeziku riječ *ḥalqa* ima više značenja: ‘kolut, obruč, karika; prsten; narukvica; naušnica; krug; kružok; serija; kolegij; kurs; trg; tržište; dio niza; uvojak (kose); oružje; oklop; uže; pereć’, dok se u bosanskom jeziku riječ *halka* upotrebljava u značenjima: ‘1. a. kolut, obruč, karika b. gvozdeni zvekir na kapiji stare bosanske kuće 2. a. krug b. nakit okrugla oblika (npr. burma, vera) c. *pren.* oni koji zajedno sjede okupljeni ukруг 3. *meton.* viteška igra u kojoj konjanik nastoji probaciti koplje kroz kolut 4. *lok.* dio mlina prstenasta oblika sa zarezima kojima se melje kahva 5. *kul.* obruč od agde i brašna koji se rasteže sve do pucanja, kidanja prilikom pravljenja četenije’. Dakle, u primarnoj adaptaciji došlo je do suženja značenja i iz arapskog jezika je preuzeto samo osnovno značenje riječi. Međutim, u sekundarnoj adaptaciji došlo je do semantičke ekstenzije značenja riječi, pa se riječ počinje upotrebljavati metonimijski (3), kao lokalizam (4) i kao kulinarski termin (5), što je vjerovatno nastalo pod utjecajem osmanskog turskog jezika, u kojem riječ *halka* znači: ‘kolut, obruč, karika, halka; krug; prsten, burma; keks okrugla oblika, đevrek’ (TER:440)¹⁰.

U perzijskom jeziku riječ *šiša* ima više značenja: ‘staklo; vitrina, izlog; staklena boca, flaša; staklenka’, dok se u bosanskom jeziku riječ *šiša* upotrebljava u značenjima: ‘1. staklena boca, flaša; staklenka 2. ukrašena boca, flaša za rakiju’, koja su razgovorno obilježena. Dakle, u primarnoj adaptaciji došlo je do suženja značenja i iz perzijskog jezika je preuzeto samo jedno značenje riječi. Međutim, u sekundarnoj adaptaciji došlo je do semantičke ekstenzije značenja riječi, pa riječ dobija dodatno značenje (2), koje ne postoji u perzijskom jeziku.

Drugo tematsko polje – *zgrade, prostorije i razna mjesta* – obuhvata sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme arapskog porijekla: *ćenifa* i *hala* – ‘poljski zahod; nužnik, ćenifa, klozet’, koje se upotrebljavaju u razgovornom jeziku, zastarjelu leksemu *kanara* – ‘klaonica’, *kula*, *mejdan*, *munara*, zastarjelu leksemu *majdan* – ‘1. rudnik 2. kamenolom’, leksemu *mezar*, koja se koristi u razgovornom jeziku, *sokak*, *vilajet* i leksemu *zapt* – ‘zatvor, tamnica’, koja je razgovorno-ekspresivna;

¹⁰ Značenja riječi na turskom jeziku preuzeta su iz *Tursko-engleskog rječnika Redhouse (Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük)* (1968), na koji se u nastavku teksta referira skraćenicom TER, *Osmanskoturskog enciklopedijskog rječnika (Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat)* (1998) Ferita Devellioğlua, na koji se u nastavku teksta referira skraćenicom OTL, te iz *Turskog rječnika (Kāmūs-i Türkī)* (1996) Şemseddina Samija, na koji se u nastavku teksta referira skraćenicom KT.

- lekseme perzijskog porijekla: *bazar*, *šeher*;
- lekseme turskog porijekla: *čatma* – ‘kućni zid a. od uspravnih ili kosih drvenih greda ošipkan i obložen malterom b. od pletera oblijepljen blatom’, *toprak*.

Primjeri za ilustraciju:

Riječ *qulla* u arapskom jeziku ima više raznovrsnih značenja: ‘vrh(unac); šiljak; tjeme; lopta, kugla; vrč, krčag; grupa (ljudi); toranj, kula’, dok je u bosanskom jeziku preuzeto samo posljednje značenje iz arapskog jezika, te riječ *kula* znači ‘građ. 1. uzdignuta uska kamena građevina, samostalna ili kao dio veće građevine, četvrtasta ili okrugla; u njoj se i živjelo, a služi u vojne ili u kakve druge svrhe; toranj 2. višespratna kamena zgrada’.

Riječ *halā*’ u arapskom jeziku ima više značenja: ‘praznina, prazan prostor; otvoreno polje; zahod, nužnik’, dok je u bosanskom jeziku preuzeto samo posljednje značenje iz arapskog jezika: ‘poljski zahod; nužnik, ćenifa, klozet’, koje se upotrebljava u razgovornom jeziku.

Treće tematsko polje – **islamski vjerski izrazi i pojmovi** – sadrži sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme arapskog porijekla: *ajet*, *bedel* – ‘osoba koja umjesto neke druge osobe obavlja hadž’, *farz*, *hafiz*, *mula* – ‘1. vjerski obrazovan čovjek koji uživa ugled 2. vrhovni kadija; sudija 3. *hist.* u doba Osmanskog carstva, titula koju su ugledni, učeni ljudi dobijali od sultana kao znak priznanja 4. *zast.* titula koja se dodaje ispred imena čovjeka koji je učio vjerske škole’, *saf* – ‘red onih koji klanjaju, obavljaju namaz’, *selam*, *sevap* (*sevab*), *sunet* (*sunnet*), *šehid* – ‘onaj koji je poginuo u odbrani a. *isl.* vjere’, *tabut*, *teravija*, *vakat* – ‘2. a. vrijeme namaza b. *meton.* namaz’;
- leksema perzijskog porijekla *abdest*¹¹.

Ovdje treba istaći da se pojedini od navedenih pojmova upotrebljavaju i u prenesenom značenju, kao što je riječ *hafiz* – ‘2. a. onaj koji dobro pamti b. onaj koji dobro poznaje šta’; riječ *saf*, koja se upotrebljava u prenesenom ekspresivnom značenju – ‘red, ešalon’, a riječ *vakat* se koristi u razgovornom jeziku u značenju ‘vrijeme, doba’.

Primjeri za ilustraciju:

Riječ *šaff* u arapskom jeziku ima više raznovrsnih značenja: ‘redanje, nizanje, razvrstavanje; slaganje, tovarenje; red, niz, vrsta; crta, linija; ra-

¹¹ Više o suženju značenja riječi *abdest* vidjeti: Haverić – Šehović 2017: 105.

zred, klasa; tečaj, kurs; odred; grupa', dok se u bosanskom jeziku *saf* upotrebljava samo u značenju '1. *isl.* red onih koji klanjaju, obavljaju namaz 2. *pren. ekspr.* red, ešalon'.

Riječ *farđ* u arapskom jeziku ima više raznovrsnih značenja: 'pretpostavka, hipoteza; postulat; vjerska dužnost, zakon, farz; obaveza, dug; zadatak; propis, odredba; molitva; čitanje; dar, poklon; dio naslijeđa; vojnička plaća; vojnici, plaćenici; štít; šatorska motka', dok se u bosanskom jeziku *farz* upotrebljava samo u značenju '*isl.* strogo propisana obaveza muslimana, koja ne bi smjela ostati neizvršena'.

Četvrto tematsko polje – ***odjevni predmeti, tkanine i nakit*** – obuhvata sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme arapskog porijekla: *džep, halka* – '2. b. nakit okrugla oblika (npr. burma, vera)', leksemu *harač (harč)* – 'gajtani kojima su ukrašeni fermeni i čakšire', koja se upotrebljava u etnološkom kontekstu, *nanula*;
- lekseme perzijskog porijekla: *postecija (postekija)* – 'uređena koža bravčeta s koje nije ostrižena vuna (ob. se koristi kao sedžada za klanjanje)', *šamija*;
- lekseme turskog porijekla: *čalma* – 'tanko platno koje se omotava oko fesa ili neke druge kape; saruk, turban, ahmedija', te riječ *čevre (čevra, čevrma)* – 'rubac od tankog finog bijelog beza ili druge tanke tkanine sa granama na uglovima vezenim zlatom ili srebrom', koja se upotrebljava u etnološkom kontekstu.

Primjer za ilustraciju:

Riječ *čalma* u osmanskome turskom jeziku ima više raznovrsnih značenja: 'krađa; sviranje, svirka; ukraden; izmiješan, izmućen; piće od jogurta; vrsta turbana; *kul.* omlet, kajgana', dok je u bosanskom jeziku preuzeto samo jedno značenje, te riječ *čalma* znači: 'tanko platno koje se omotava oko fesa ili neke druge kape; saruk, turban, ahmedija'.

Peto tematsko polje – ***nazivi za pojedine dijelove čovječijeg i životinjskog organizma*** – čine sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- leksema perzijskog porijekla *pandža*;
- lekseme turskog porijekla: *damar, đovda* – '1. a. tijelo, organizam b. trup'; *taban, torba* – '2. *anat.* kesa na trbuhu kod torbara (tobolčara) u kojoj ženka nosi mladunče'.

Primjer za ilustraciju:

Riječ *damar* u osmanskome turskom jeziku ima više raznovrsnih značenja: ‘*anat.* sud; krvna žila, vena, damar; *geol.* žila; *pren.* priroda, narav, ćud; *pren.* sklonost ka čemu, žica, dar’, dok je u bosanskom jeziku preuzeto osnovno značenje, te riječ *damar* znači: ‘1. krvna žila, žila kucavica; puls, bilo 2. put kojim voda od podzemnog izvora izlazi na površinu zemlje; žila’. Interesantno je da je u frazemama bosanskog jezika sačuvano preneseno značenje riječi iz jezika izvornika: *imati damara (za šta)* – ‘imati smisla, talenta ili osjećaja za šta’; *pogoditi (kome) (u) damar* – ‘1. ugoditi kome, zadovoljiti koga 2. dirnuti koga u najosjetljivije mjesto, uvrijediti koga’.

Šesto tematsko polje – **vojska, oružje i ratna oprema** – obuhvata sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- leksemu arapskog porijekla *kuvet* – ‘vojna oprema’, koja ima preneseno zastarjelo značenje;
- leksemu perzijskog porijekla *maja* – ‘barut potreban za jedno punjenje puške’, koja ima zastarjelo značenje;
- lekseme turskog porijekla: *juriš* – ‘brzi, nagli napad, navala (ob. većeg broja vojnika) na neprijatelja’, *taban* – ‘željezni dio puške između kundaka i cijevi’.

Interesantno je da sve lekseme u ovom tematskom polju, izuzev lekseme *juriš*, imaju i druga značenja, a značenje koje se odnosi na vojsku uglavnom je zastarjelo, u riječima *kuvet* i *maja*, ili je to posljednje značenje, kao u riječi *taban*.

Primjer za ilustraciju:

Riječ *yürüyüş* u osmanskome turskom jeziku znači: ‘hod, kretanje; marš, pohod; napad’, dok je u bosanskom jeziku preuzeto samo jedno značenje, te riječ *juriš* znači: ‘1. *vojn.* brzi, nagli napad, navala (ob. većeg broja vojnika) na neprijatelja 2. *pren.* općenito, napad, nasrtaj’.

Pojedina tematska polja predstavljena su samo jednim ili dvama pojmovima kao što su:

- **jela, pića, napici i začini:** *ćufte (ćufteta razg.)* (perz.), *maja* (perz.) – ‘1. materija s kvasnim gljivicama koje izazivaju vrenje (mlijeka, tijesta i dr.); kvas, kvasac’;
- **cvijeće, voće, povrće i bilje:** *behar* (perz.), *duhan* (ar.);
- **konji i konjska oprema:** *čifteli* (perz.-tur.) – ‘1. koji je sa dvije biljege, sa dva cvjetića na čelu (za konja); čiftast’;
- **muzički instrumenti:** *ćemane* (perz.) – ‘zast. violina’;

- **zanatski alati i oruđa**: *jol* (tur.) – ‘staza kod mutabdžija’;
- **rodbina i rodbinski odnosi**: *babo* (perz.);
- **životinje (izuzev konja)**: *arslan* (tur.) – ‘zast. lav’.

Na osnovu svega rečenog, možemo izvesti zaključak da se riječi arapskog, perzijskog i turskog porijekla koje su u bosanskom jeziku doživjele suženje (restrikciju) značenja uglavnom odnose na izraze koje smo tematski grupirale na sljedeći način: *sude, pokućstvo i razni predmeti; zgrade, prostorije i razna mjesta; islamski vjerski izrazi i pojmovi; odjevni predmeti, tkanine i nakit; nazivi za pojedine dijelove čovječijeg i životinjskog organizma; vojska, oružje i ratna oprema; jela, pića, napici i začini; cvijeće, voće, povrće i bilje; konji i konjska oprema; muzički instrumenti; zanatski alati i oruđa; rodbina i rodbinski odnosi; životinje (izuzev konja).*

Osim navedenih riječi, koje smo grupirale po tematskim cjelinama, suženje (restrikciju) značenja su doživjele i sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme arapskog porijekla: *alamet, aman, batal, bejan, belaj, deki-ka, deredža, ders, džemre, edžel, evlija, fajda, fursat, haber, hak, hamal, hava, hesab (hesap), ibret, iladž, kahar, karar, kasapin (kasap), kudret, lazum, magrib, maraz, merhum, nafaka, sabur, šer, šubha (šuhva), tabijat, nefes (nefez), raja, rz, selamet, teslim, vazifa;*
- lekseme perzijskog porijekla: *avaz, bećar, leš, nam;*
- lekseme turskog porijekla: *bir, čuruk, dajana, dalga.*

Možemo zaključiti da je najviše leksema koje su doživjele suženje semantike porijeklom iz arapskog jezika. Naime, “sredstva za stvaranje novih riječi ili pak sposobnost postojećih za primanje novih značenja bogato su zastupljena u arapskom književnom jeziku, pa je stoga polisemija jedna od vrlo značajnih pojava njegovog semantičkog razvitka” (Muftić 1960: 11)¹². Naravno, polisemantička riječ ne upotrebljava se u svim svojim značenjima u jednakoj mjeri budući da ta značenja preuzimaju druge, sinonimne riječi, koje imaju po jedno, odnosno manji broj značenja. Sinonimi prvenstveno preuzimaju ona značenja koja su semantički udaljenija od osnovnog značenja dotične polisemantičke riječi, a pogotovo ako ona nisu logički vezana za to temeljno značenje riječi (Muftić 1960: 18). Međutim, da bismo ukazale na fenomen suženja semantike značenja replike u odnosu na njen model, mi smo navodile uglavnom sva značenja riječi u arapskom, kao i u drugim orijentalnim jezicima – perzijskom i turskom. Jedino na taj način možemo

¹² Govoreći o osobenostima arapskog jezika, Zeidān (1912: 47, prema: Muftić 1955: 23) navodi da u arapskom jeziku ima riječi sa po 25 značenja, a ima ih i sa više. Tako, npr., riječ *hāl* ima 27 značenja, ‘*ain* – 35, ‘*gūz* – 60 značenja itd.

precizno ustanoviti koje je značenje riječi orijentalnog porijekla preneseno u bosanski jezik. Naime, često se dešava da samo jedno značenje bude preneseno u bosanski jezik, što ilustrira sljedeći primjer:

Riječ u množini *'awliyā'*, od jd. *walī*, u arapskom jeziku ima više raznovrsnih značenja: 'prijatelj; pomagač, pristalica, sljedbenik; miljenik, favorit; učenik; bratić; drug; saveznik; susjed; zet; rođak; dragi; zaštitnik; skrbnik; dobročinitelj; pokrovitelj; gospodar; vlasnik, posjednik; svetac; vjerovjesnik; profet; rob; *isl.* bogougodnik, dobri', dok je u bosanskom jeziku preuzeto samo jedno značenje iz arapskog jezika, te riječ *evlija* znači 'svet, dobar čovjek; pravednik, dobri'. Ovdje možemo govoriti o utjecaju osmanskog turskog jezika, u kojem riječ *evliyā'* ima značenje: 'svet čovjek, evlija' (TER:354; OTL:242), kao i u bosanskom jeziku.

U navedenom primjeru uočavamo da je u bosanski jezik preuzeta arapska imenica u obliku arapske množine, koja se u bosanskom, kao jeziku primaocu, upotrebljava u značenju jednine. Do te je pojave vjerovatno došlo pod utjecajem osmanskog turskog jezika, a čak se takvim riječima u našem jeziku, po potrebi, mogu dodavati i određeni pluralni nastavci (Muftić 1973: 77). Dakle, ovdje se može govoriti o promjeni gramatičkog broja. Ovakvih primjera u našem korpusu ima dosta, a neki od njih su:

- riječ *beduin* – 'pustinjski nomad (naročito u Arabiji i sjevernoj Africi)' – nastala je od ar. mn. *badawiyūn* od jd. *badawī*;
- riječ *budala* – 'osoba nerazumnog ponašanja; glupan, blesan, mahnitov, ahmak' – nastala je od ar. mn. *buladā'* od jd. *balīd*;
- riječ *fukara* – 'razg. *ekspr.* 1. siromašan svijet; bijeda, sirotinja 2. *pejor.* propalica, uličar, ništarija, ološ' – nastala je od ar. mn. *fuqarā'* od jd. *faqīr*;
- riječ *hajāt* – '1. širi natkriveni prostor ispred starinske kuće; trijem, doksat 2. hodnik u prizemlju u starinskim kućama; predsoblje 3. mala šupa u dvorištu koja je obično prislonjena uz kuću 4. *reg.* a. zasebna prostorija u avliji koja je namijenjena životu bračnog para b. ostava' – nastala je od ar. mn. *hiyāṭ* od jd. *hā'it*;
- riječ *makaze* – '1. oruđe sa dva noža pričvršćena jedan za drugi šarafima; služi za rezanje čega (papira i sl.); škare, nožice 2. *sport.* vrsta zahvata u hrvanju 3. *reg.* račvasti dio na zaprežnim kolima; povezuje rudu i zadnje točkove' – nastala je od ar. mn. *maqāṣṣ* od jd. *miqāṣṣ*;
- riječ *teravija* – '*isl.* noćni ramazanski namaz (ob. od 20 rekata); klanja se s jacijom; teravih-namaz' – nastala je od ar. mn. *tarāwīh* od jd. *tarwīha*.

Međutim, u izvjesnom broju riječi primjećujemo da se arapske imenice preuzete u obliku arapske množine u našem jeziku također upotrebljavaju u značenju množine:

- riječ *erčan* – ‘1. članovi vijeća; vijećnici 2. vijeće 3. isl. dijelovi namaza’ – nastala je od ar. mn. *’arkān* od jd. *rukūn*;
- riječ *gurema* – ‘1. hist. prav. a. oni koji potražuju zaostavštinu umrloga b. oni koji daju novac na zajam; vjerovnici 2. ekspr. pren. a. velika količina b. gomila, mnoštvo’ – nastala je od ar. mn. *’guramā*’ od jd. *’garīm*;
- riječ *raja* – ‘1. hist. u doba Osmanskog carstva a. pokoreni podanici nemuslimani koji plaćaju danak b. radni sloj stanovništva (bez obzira na vjeroispovijest) 2. razg. običan svijet; narod, ljudi 3. žarg. a. mladi ljudi koji se međusobno družu’. Međutim, riječ *raja* upotrebljava se u žargonu i u značenju jednine – ‘komunikativna i pristupačna osoba’. Nastala je od ar. mn. *ra’āyā* od jd. *ra’iyya*.

Također, u bosanski jezik se preuzimaju arapske imenice u obliku arapskog duala, koji se u našem jeziku upotrebljava u značenju jednine, kao što je riječ *nanula*, koja je nastala od ar. dual *na’layn* od jd. ar. *na’l*. Ipak, i u našem jeziku, ova riječ se više upotrebljava u obliku množine *nanule*.

Kada govorimo o fenomenu suženja značenja, primjećujemo da je kod izvjesnog broja navedenih riječi prvo, u primarnoj semantičkoj adaptaciji, došlo do suženja, odnosno restrikcije značenja. Ipak, i u sekundarnoj semantičkoj adaptaciji riječ dobija i dodatna značenja koja ne postoje u jeziku izvorniku, dakle, dolazi do proširenja, odnosno ekstenzije značenja, što se ogleda u sljedećem primjeru:

Riječ *harġ* u arapskom jeziku ima više raznovrsnih značenja: ‘trošak, izdatak; obrok; porez; potreba, potrepština; ono što kome pripada; zarada, plaća’, dok se u bosanskom jeziku riječ *harač* (*harč*) upotrebljava u značenju: ‘1. ekspr. trošak, izdatak 2. sastojak od kojeg se šta (ob. jelo) priprema, spravlja 3. zan. štavilo koje kožari upotrebljavaju za štavljenje kože 4. etnol. gajtani kojima su ukrašeni fermeni i čakšire’. Dakle, u primarnoj adaptaciji došlo je do suženja značenja i iz arapskog jezika je preuzeto samo osnovno značenje riječi. Međutim, u sekundarnoj adaptaciji je došlo do semantičke ekstenzije značenja riječi, pa se riječ počinje upotrebljavati u dodatnim značenjima (2, 3. i 4), koja ne postoje u jeziku izvorniku, dakle arapskom jeziku, a ne postoje ni u jeziku posredniku, odnosno osmanskome turskom jeziku, u kojem riječ *harç*, *harc* znači: ‘trošak, izdatak; carinske pristojbe, porez, taksa’ (TER:450; OTL:328).

Može se zaključiti da je veoma teško posebno odvojiti riječi koje su doživjele suženje semantike od riječi koje su doživjele proširenje semantike budući da te dvije pojave uglavnom prate jedna drugu. Osim toga, ne može se uvijek jasno odrediti koje promjene pripadaju primarnoj, a koje sekundarnoj semantičkoj adaptaciji.

Sekundarna semantička adaptacija

Sekundarna adaptacija obuhvata *proširenje značenja* po broju i u polju, koje je uvjetovano dužom upotrebom posuđenica u jeziku primaocu (Filipović 1986: 65). U sekundarnu adaptaciju spada i djelimična ili potpuna *nepodudarnost semantike (semantička nepodudarnost)* i *pejorizacija (de-rogacija)* – pogoršanje značenja.

Naime, “u sekundarnoj semantičkoj adaptaciji dešavaju se brojni i kompleksni semantički procesi na primarno adaptiranoj replici, koja se potpuno integrirala u jezik primalac, tj. u bosanski jezik. Tako integrirana posuđenica, pod utjecajem leksičko-semantičkog sistema jezika primaoca, odnosno bosanskog jezika, izložena je različitim semantičkim procesima, koji se dešavaju ne samo usljed jezičkih nego i drugih, brojnih ekstralingvističkih faktora, kao što su historijsko-politički, civilizacijski, kulturni i drugi faktori” (Haverić – Šehović 2017: 107–108).

Proširenje (ekstenzija) značenja

Primjećujemo da je izvjestan broj riječi arapskog, perzijskog i turskog porijekla doživio proširenje (ekstenziju) značenja. Tako su se posuđenice orijentalnog porijekla, integriravši se u leksički sistem bosanskog jezika, počele upotrebljavati u govoru kao i svaka druga domaća riječ, što je vremenom dovelo do širenja obima njena značenja ili semantičkog polja u kontekstualnoj upotrebi. Naime, ako riječi označavaju pojmove iz svakodnevnog života i ako se češće upotrebljavaju u govoru, one šire svoje semantičko polje ili dolazi do izvjesnog semantičkog pomjeranja, odnosno, dolazi do razvoja polisemije, najčešće putem figurativne upotrebe riječi (Vajzović 1999: 182). Dakle, kod izvjesnog broja riječi orijentalnog porijekla širenje obima značenja ili semantičkog polja posljedica je razvoja prenesenih značenja, “koja, gubeći svoju metaforičnost i stilsku komponentu, iz slučajnih prerastaju u definitivna, leksička značenja” (Vajzović 1999: 190).

Da bismo stvorile što jasniju i precizniju sliku o ovom fenomenu i tačno utvrdile koje su to riječi kod kojih je došlo do semantičkog širenja replike u odnosu na njen model, odlučile smo se za tematsku klasifikaciju. Krenut ćemo od onih tematskih polja u kojima je zastupljen najveći broj riječi.

Prvo tematsko polje – *sude, pokućstvo i razni predmeti* – najbrojnije je po broju jedinica koje obuhvata i sadrži sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- leksemu arapskog porijekla *fitalj* – ‘1. a. nit od upredenih pamučnih vlakana na vrhu svijeće b. platnena traka natopljena uljem u petrolejskoj lampi ili fenjeru; žižak, stijenj, stijenjak’;
- lekseme perzijskog porijekla: zastarjelu leksemu *čirak* – ‘stalak za svijeće; svijećnjak, mumurluk’, *čengele, ćasa, divan* – ‘4. dio namještaja za sjedenje i ležanje, vrsta sofe, kanabeta; otoman, sećija’, *dolaf (dolap), havan* – ‘1. mesingana posuda u kojoj se tucaju razne namirnice (kahva, orasi, bademi, začini: biber i dr.) 2. drveni ili kameni dibek u kojem se tuca pržena kahva, kahva u zrnu 3. sprava za rezanje, križanje duhana’, *kesa, lula* – ‘3. cjevka naprava ili neki dio mehanizma koji nalikuje tom predmetu 4. cijev česme kroz koju teče voda; lule’, *muhur, tava, terazije (terezija)* – ‘ručna vaga sa dva tasa’;
- lekseme turskog porijekla: *baglama, burgija, čivija* – ‘1. klin, klinac, ekser, čavao’, *ćebe, kapak, kazan, kopča, mandal* – ‘drvena ili željezna prečaga preko vrata sa unutrašnje strane; na nju se stavlja lokot, a služi za osiguranje od provale; zasun, reza, zasovnica 2. dio meterizā koji povezuje donji sud s kapkom’, *šiš* – ‘1. željezni ražanj, na kome se peku komadići mesa 2. valjkasti pržionik za kahvu koji se nalazi na željeznoj šipki; pržanj’, te zastarjele riječi *burma* – ‘zavrtanj, vijak, šaraf’ i *saksija* – ‘sač, peka’.

Primjeri za ilustraciju:

Riječ *burgija* u bosanskom jeziku ima sljedeća značenja: ‘1. *razg.* svrdlo, bušilica 2. *pren. ekspr.* a. glupava, nepotrebna šala; budalaština b. glupavo ponašanje, prenemaganje; glupiranje’, dok u osmanskome turskom jeziku riječ *burgu* ima sljedeća značenja: ‘bušilica, svrdlo, burgija; vadičep; vijak; vrsta trube’. Može se primijetiti da je riječ *burgija* u bosanskom jeziku poprimila dodatno preneseno značenje (2.a. i 2.b), koje ne postoji u osmanskome turskom jeziku. Interesantno je da je upravo to preneseno značenje poslužilo za tvorbu frazema, kao što su: *izvoditi/izvijati/prodavati burgije* – ‘1. činiti, govoriti koješta radi postizanja kakva cilja; izmišljati 2. glupavo se ponašati; glupirati se’; *kvake i burgije* – ‘besmislice, gluposti, koještarije’.

Riječ *čivija* u bosanskom jeziku ima sljedeća značenja: ‘1. klin, klinac, ekser, čavao 2. klin ili kuka na koju se šta vješa 3. *muz.* ključ kojim se za-

težu i otpuštaju žice na muzičkim instrumentima (violini, gitari, tamburi i sl.) 4. *pren. razg.* ugledan, utjecajan, moćan čovjek; moćnik', dok u osman-skom turskom jeziku riječ *çivi* ima sljedeća značenja: 'klin, klinac, ekser, čivija, čavao'. Dakle, riječ *čivija* u bosanskom jeziku poprimila je dodatno značenje muzičkog termina (3) i preneseno razgovorno značenje (4), koje ne postoji u osmanskom turskom jeziku.

Riječ *terezija* u bosanskom jeziku ima sljedeća značenja: '1. ručna vaga sa dva tasa; terazije 2. *zast.* rezervoar odakle se razvodi voda 3. (Terezi-ja) ime jedne ulice u Sarajevu', dok u perzijskom jeziku riječ *tarāzū* ima značenja: 'vaga, kantar, terazija'. Dakle, riječ *terezija* u bosanskom jeziku poprimila je dodatna značenja: drugo, koje je zastarjelo, i treće, koje je toponim. Isti je slučaj i sa riječi *terazije*, koja je nastala od iste perzijske riječi *tarāzū* a ima značenje kao kod riječi *terezija* (1. i 2), s tim što ona dobija i dodatno značenje toponima: '(Terazije) glavni trg u Beogradu; u doba Osmanskog carstva, na tom se mjestu nalazio glavni gradski rezervoar'. Interesantno je da obje riječi – *terezija* i *terazije* – obrazuju toponime, s tim što se jedan odnosi na Sarajevo, a drugi na Beograd.

Drugo tematsko polje – ***zgrade, prostorije i razna mjesta*** – obuhvata sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme arapskog porijekla: *dućan, hajat, mahala, meraja*;
- lekseme perzijskog porijekla: *čardak* – 'kuća na sprat u orijental-nom stilu; ljetnikovac', *čaršija* – '1. trgovački dio grada u kojem se odvija zanatski, trgovački i društveni život', *čoşak* – '2. *arhit.* a. velika soba na spratu, s mnogo prozora i s isturenim vanjskim zi-dovima kao u balkona b. takva soba bez isturenih vanjskih zidova; doksat 3. čardak, ljetnikovac', *divan* – '2. *hist.* u Osmanskom carstvu a. carsko prijestolje, tron b. carski dvor c. vezirski ili pašin dvor', *jabana* – '2. tuđa zemlja; tuđina 3. pusta zemlja; pustolina' te riječ *pazar*, koja ima razgovorno značenje – 'mjesto, prostor na kojem se obavlja trgovina; pijaca, pazarište'. U ovoj je grupi izvjestan broj zastarjelih riječi, kakve su: *lagum* – '3. podzemni prolaz, hodnik; tunel 4. zatvorska ćelija; zatvor' i *terezija* – 'rezervoar odakle se razvodi voda'.
- lekseme turskog porijekla: *ćumez* – '1. nastamba za kokoši; kokoši-njac 2. *pren. pejor.* tijesna, mračna, zapuštena i neuredna prostorija 3. *žarg.* a. zatvor b. nesređen ugostiteljski objekat', *konak* – '1. b. mjesto gdje se konači, noći; konačište, noćište, prenoćište 2. a. *hist.* u doba Osmanskog carstva, zgrada, sjedište visokih funkcionera b.

(Konak) zgrada u Sarajevu u kojoj borave visoki strani gosti c. kuća kakvog bogatog ili uglednog domaćina d. *zast.* kuća, dom 3. odaja u muslimanskoj kući gdje borave samo muškarci 4. (*mn.*) dio u sušnici gdje se suše šljive’.

Primjeri za ilustraciju:

Riječ *dućan* u bosanskom jeziku ima sljedeća značenja: ‘1. a. trgovačka radnja; trgovina, prodavnica b. trgovački posao, obrt, trgovina 2. *pren. šalj.* otvor na muškim hlačama; šlic’, dok u arapskom jeziku riječ *dukkān* znači ‘dućan, radnja, prodavnica, trgovina; radionica’. Prema tome, riječ *dućan* u bosanskom jeziku poprimila je dodatno preneseno značenje (2), koje ne postoji u arapskom jeziku. Interesantno je da je upravo to preneseno značenje poslužilo za tvorbu frazeme *otvoren ti dućan* – ‘šalj. izraz kojim se ko upozorava da mu je ostao raskopčan šlic i upućuje da ga zakopča’.

Riječ *hajāt* u bosanskom jeziku ima sljedeća značenja: ‘1. širi natkriveni prostor ispred starinske kuće; trijem, doksat 2. hodnik u prizemlju u starinskim kućama; predsoblje 3. mala šupa u dvorištu koja je obično prislonjena uz kuću 4. *reg.* a. zasebna prostorija u avliji koja je namijenjena životu bračnog para b. ostava’, dok u arapskom jeziku riječ u pl. *hiyāt* od jd. *ḥā’it* znači ‘zid(ina); vrt, gradina’.

Riječ *meraja* u bosanskom jeziku ima sljedeća značenja: ‘*razg.* 1. utrina, zemljište koje je javno dobro; ledina, poljana 2. *ekspr.* široki prostor, prostranstvo 3. *zast.* pašnjak’, dok u arapskom jeziku riječ *mar’an* znači ‘ispaša; pašnjak’. U bosanskom jeziku riječ je poprimila dodatna značenja (1. i 2) u razgovornom jeziku, koja se odlikuju ekspresivnošću (2), dok je značenje koje je preuzeto iz arapskog jezika (3) zastarjelo.

Treće tematsko polje – *jela, pića, napici i začini* – obuhvata sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme arapskog porijekla: *lokum, mafiš* – ‘slatkiš koji se pravi od tankih jufki čije je tijesto zakuhan sa jajima; brzo se rastopi u ustima, kao da se ništa nije pojelo; mafišnjak’, *šerbe*;
- lekseme perzijskog porijekla: *kajgana, pilav* – ‘1. vrsta jela od a. gusto kuhane riže b. tankih i dugačkih domaćih rezanaca, jerišta c. bungura’, *šećer, škembe*, koje u razgovornom jeziku znači ‘tripice, škembici’, i *tava*, koja se također upotrebljava metonimijski – ‘naziv za razna jela koja se spravlja u takvoj posudi’;
- leksema turskog porijekla: *kaiš* – ‘komad mesa (ob. junetina) savijen u krug, u obliku kaiša’, *kajmak*;

- leksema perzijsko-arapskog porijekla *zerzevat* – ‘posebno ukusno i slasno jelo, birano jelo; đakonija’, koja je razgovorno-ekspresivna.

Neki od ovih pojmova upotrebljavaju se i van kulinarstva, npr. u prenesenom značenju u svakodnevnoj komunikaciji: *kajgana* – ‘*pren. pejor.* ono što nalikuje takvu jelu’, *kajmak* – ‘*3. pren. ekspr.* ono što je najbolje, najvrednije u čemu’, *mafiš* – ‘*2. pren.* ništa’, *šećer* – ‘*3. pren. razg.* dragi (draga) *4. razg.* šećerna bolest; dijabetes, *škembe* – ‘*2. pren. iron.* veliki trbuh; trbušina’, ili imaju upotrebu u etnološkim kontekstima: *pilav* – ‘svadba, pir (u nekim krajevima pilav je bio glavno jelo na svadbi)’.¹³

Četvrto tematsko polje – *odjevni predmeti, tkanine i nakit* – obuhvata sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme arapskog porijekla: žargonizam *fitalj* – ‘kravata’, *merđžan* – ‘*1. ekspr.* koralj *2. meton.* ogrlica od koralja’;
- leksemu perzijskog porijekla *đerdan* – ‘ženski nakit koji se nosi oko vrata; ogrlica, niska’, koja se koristi u etnološkom kontekstu, *lula* – ‘*1. dio* pribora za pušenje, cijev (čibuk) sa poluloptastim proširenjem na jednom kraju u koji se stavlja rezani duhan’;
- lekseme turskog porijekla: *burma* – ‘*1. a.* vjenčani prsten; véra *b.* jednostavan prsten od zlata ili kakva drugog materijala bez ukrasnog kamena’, historizam *čelenka* – ‘perjanica od zlata ili srebra ili odlikovanje za junaštvo; nosila se na kalpaku ili saruku s prednje strane’, *čizma, kaiš, kajasa* – ‘kožna uzica, tanki i uski kožni remen’, *kamiš* – ‘*1. a.* cijev lule za pušenje *b.* duži čibuk, muštikla *2. vrsta* tkanine, beza’.

Primjeri za ilustraciju:

Primjećujemo da se pojedine riječi upotrebljavaju u prenesenom značenju i tada označavaju nakit, kao što je to slučaj sa riječi perzijskog porijekla *đerdan*, koja u “bosanskom jeziku ima značenja: ‘*1. etnol.* ženski nakit koji se nosi oko vrata; ogrlica, niska *2. vrat* zaklanog bravčeta *3. dio* jarma koji se stavlja govečetu oko vrata’, dok u perzijskom jeziku riječ *gardan* ima značenja: ‘vrat, šija; poglavar, uglednik; grlič (boce)’. Dakle, u primarnoj adaptaciji u jezik primalac, tj. bosanski, prenijelo se jedno specifično značenje iz jezika davaoca, tj. perzijskog, a to je *vrat, šija*. Međutim, primjećujemo da, pored suženja u broju značenja, u bosanskom jeziku također dolazi do suženja u značenjskom polju jer se misli samo na

¹³ Zanimljive zaključke o načinima na koje je uopće došlo do pomaka značenja kod riječi *pilav* (od značenja ‘jelo od pirinča’ ka značenju ‘svadba’) i *pekmez* daje S. Petrović (1995: 227).

vrat zaklanog bravčeta. Riječ je o dvostrukom suženju – u broju značenja i u preuzetom polju značenja. Kasnije, u sekundarnoj adaptaciji, kada se posuđenica počne ponašati kao domaća riječ, dolazi do širenja njenog značenja u bosanskom jeziku, te riječ *đerdan* dobija dodatna značenja (1. i 3), koja ne postoje u perzijskom. U osmanskome turskom jeziku riječ *gerdān* ima samo značenje ‘vrat, šija’ (OTL:286, KT:1157), što znači da je do širenja značenja došlo samo u bosanskom” (Haverić – Šehović 2017: 109).

Pojedine riječi se upotrebljavaju u metonimijskom značenju i tada označavaju nakit, kao što je to slučaj sa riječi perzijskog porijekla *čilibar*, koja, osim osnovnog značenja – ‘1. a. žuta, smeđa ili crvena fosilna smola nekih četinara, upotrebljava se za ukrašavanje i izradu nakita; jantar’, ima i metonimijsko značenje – ‘b. *meton.* nakit od tog materijala’, dok u perzijskom jeziku riječ *kahro(a)bā* znači ‘jantar, čilibar’. Isto tako, riječ arapskog porijekla *merdžan*, osim svog osnovnog značenja – ‘koralj’ – koje je ekspresivno, ima i metonimijsko značenje – ‘ogrlica od koralja’, dok u arapskom jeziku riječ *marğān*, *murğān* znači: ‘koralji; (sitni) biser’.

Peto tematsko polje – *vojska, oružje i ratna oprema* – obuhvata sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme arapskog porijekla: ekspresivnu leksemu *džomba* – ‘vojnici najstarije klase’ i *fitilj* – ‘a. upaljač na starinskim topovima i puškama b. upaljač na nekim eksplozivnim napravama’. Obje ove riječi se ubrajaju u žargonizme.
- lekseme perzijskog porijekla: *havan* – ‘vrsta topa s kratkom cijevi i visokom putanjom zrna; merzer’, *horoz*¹⁴ – ‘obarač, okidač na vatrenom oružju (pištoljima i puškama)’, *nišan* – ‘1. a. dio na vatrenom oružju koji služi za ciljanje; vizir, mušica b. *meton.* cilj, meta u koju se gađa iz vatrenog oružja’, te riječ *lagum* – ‘1. a. mina, eksploziv b. topovski plotun’, koja ima zastarjelo značenje;
- lekseme turskog porijekla: historizam *buzdohan* (*buzdovan*) – ‘starinsko hladno oružje na čijoj su glavi usađeni šiljci, bodlje; topuz’, *kaiš* – ‘kožni remen za pušku; remenik’, *mandal* – ‘željezni dio lovačke puške; omogućava preklapanje cijevi’, *šiš* – ‘3. vrsta starinskog oružja koje čini šiljasta željezna šipka s tri ivice na vrhu kao bodež; služi za probadanje pancir-košulje 4. šiljasti bodež koji se upotrebljava prilikom derviških obreda’ i *top*.

¹⁴ Više o semantičkom širenju riječi *horoz* i o utjecaju osmanskog turskog jezika na semantičko proširenje riječi vidjeti: Haverić – Šehović 2017: 110.

Primjer za ilustraciju:

Riječ *kaiš* u bosanskom jeziku ima sljedeća značenja: ‘1. remen, pojas (ob. kožni) kojim se stežu hlače ili se njime opasuje; opasač 2. a. kožni obruč koji se psu ili nekoj drugoj životinji stavlja oko vrata; ogrlica b. (mn.) remenovi koji se zaprežnom konju stavljaju na glavu, a služe da se njima upravlja; uzde, kajase 3. a. remen (ob. kožni) za nošenje, vješanje, spajanje čega i sl. b. kožni remen za pušku; remenik 4. prstenasti krug oko kovine kao obruč 5. *meton.* batine, kaišanje 6. ono što liči ili podsjeća na remen pljosnata oblika; kajasa 7. *kul.* komad mesa (ob. junetina) savijen u krug, u obliku kaiša’, dok u osmanskome turskom jeziku riječ *kayış* znači ‘kaiš, remen’. Dakle, u bosanskom jeziku samo je prvo, osnovno značenje riječi preuzeto iz osmanskog turskog jezika, a kasnije je riječ poprimila dodatna značenja (2, 3, 4, 5, 6. i 7), koja ne postoje u osmanskome turskom jeziku.

Šesto tematsko polje – *nazivi za pojedine dijelove čovječijeg i životinjskog organizma* – obuhvata sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme perzijskog porijekla: *čekić* – ‘2. *anat.* dio srednjeg uha’, *jadac* – ‘1. tanka račvasta kost sa dva kraka u pernate divljači’, *kandža* – ‘1. oštar i savijen nokat kod ptica, ob. grabljivica, i nekih drugih životinja, pandža’; te leksemu *škembe* – ‘iznutrica goveđeg želuca; burag, drob’, koja se upotrebljava u razgovornom jeziku.
- lekseme turskog porijekla: *kamiš* – ‘*pren.* muški spolni organ’, *kapak*, *kesa* – ‘*anat.* opći naziv za različite organe ili njihove dijelove’.

Uočeno je da se izvjestan broj posuđenica orijentalnog porijekla u bosanskom jeziku upotrebljava u proširenom značenju, što je rezultat utjecaja osmanskog turskog. Naime, u velikom broju primjera došlo je do semantičkog širenja replike u odnosu na njen model već u samom jeziku posredniku, tj. osmanskome turskom, a mi smo ih primili nakon izvršene semantičke promjene, što se ogleda u sljedećem primjeru: u “perzijskom jeziku imenica *šekambe* znači ‘burag; trbuh; stomak’. Ova je riječ prešla u osmanski turski jezik u obliku *iškembe*, *şikembe* i u značenjima: ‘burag; škembići’ (OTL:998), koja su prenesena i u bosanski jezik: *škembe* – ‘*razg.* 1. a. iznutrica goveđeg želuca; burag, drob b. jelo od toga; tripice, škembići 2. *pren. iron.* veliki trbuh; trbušina’. Primjećujemo da su u bosanskom jeziku zastupljena dodatna, prenesena značenja ove riječi, odnosno došlo je do širenja obima značenja ili semantičkog polja (1. b. i 2)” (Haverić – Šehović 2017: 109–110) .

Sedmo tematsko polje – *islamski vjerski izrazi i pojmovi* – sadrži sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme arapskog porijekla: *dženaza*, *džin*, *sabah*;
- leksemu perzijskog porijekla: *nišan*;
- leksemu turskog porijekla: *Bajram*.

Primjer za ilustraciju:

Riječ *dženaza* u bosanskom jeziku ima sljedeća značenja: ‘1. *isl.* namaz koji se klanja umrlome, učenje za mejta pred njegov ukop 2. *isl.* ukop umrle osobe, mejta; pogreb, sprovod 3. *meton. razg.* umrla osoba; mrtvac, mejt 4. *žarg. sport.* poraz visokim rezultatom’, dok u arapskom jeziku riječ *ġanāza* znači ‘sahrana, pokop, pogreb; sprovod; dženaza’. Dakle, u bosanskom jeziku riječ poprima metonimijsko značenje (3) te značenje koje se koristi u žargonu (4).

Interesantna je činjenica da je tematsko polje *islamski vjerski izrazi i pojmovi* tek na sedmom mjestu po zastupljenosti leksema koje su doživjele ekspanziju značenja, dok je na prvom, odnosno trećem mjestu po zastupljenosti leksema koje su doživjele nultu semantičku adaptaciju i suženje značenja. Na osnovu toga, može se zaključiti da su rijetki pojmovi te tematike koji su doživjeli ekspanziju značenja u jeziku primaocu.

Osmo tematsko polje – *cvijeće, voće, povrće i bilje* – obuhvata sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme perzijskog porijekla: *bostan*¹⁵ – ‘1. a. lubenica, karpuz b. lubenica i dinja’; *mazija* – ‘2. okruglasta izraslina na lišću (hrastovom, ružinom i dr.) koje služi za bojenje, kao štavilo i sl., vrsta šišarike; šiška 3. *bot.* vrsta zimzelenog drveta; *Myristica fragrans*, muškadni oraščić’, *čilibar* – ‘*agr.* vrsta žutoga stolnoga grožđa’ te ekspresivnu leksemu *gondže* – ‘ružin pupoljak, cvijet’;
- leksemu turskog porijekla *čičak*;
- leksemu perzijsko-arapskog porijekla *zerzevat* – ‘zelen, povrće’, koja ima razgovorno obilježje.

Primjer za ilustraciju:

Riječ *zerzevat* u bosanskom jeziku ima sljedeća značenja: ‘*razg.* 1. zelen, povrće 2. (ob. *mn.*) *ekspr.* posebno ukusno i slasno jelo, birano jelo; đakonija’, dok u perzijskom jeziku riječ *sabzġāt* znači ‘zelenilo, zelen; povrće’. Dakle, u bosanskom jeziku riječ poprima dodatno značenje (2), koje ima ekspresivno obilježje.

¹⁵ Više o semantičkom širenju riječi *bostan* i o utjecaju osmanskog turskog jezika na semantičko proširenje riječi vidjeti: Haverić – Šehović 2017: 109.

Deveto tematsko polje – *životinje (izuzev konja)* – obuhvata sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme arapskog porijekla: *akrep* – ‘zool. škorpion, škorpinja, štipavac (*Buthus occitanus*)’, *gazela*, riječ *hajvan*, koja ima ekspresivno obilježje u značenju – ‘1. a. domaća životinja b. (zb.) stoka, marva’, *žirafa*;
- leksemu perzijskog porijekla *horoz*.

Primjer za ilustraciju:

U arapskom jeziku imenica *‘aqrab* znači: ‘škorpion, štipavac, akrep; uvojak, kovrdža; žalac; kazaljka; remen; žestina (zime); *astr.* Škorpion (sazviježđe)’, dok u bosanskom jeziku riječ *akrep* ima značenja: ‘1. zool. škorpion, škorpinja, štipavac (*Buthus occitanus*) 2. zast. mala kazaljka na satu 3. *pren. razg.* a. ružna osoba; rugoba, grdoba b. osoba teške i prgave naravi; ters, namćor c. opasna (ob. i gruba) žena; oštrokondža’. Dakle, u primarnoj adaptaciji u jezik primalac, tj. bosanski, prenijelo se osnovno značenje iz jezika davaoca, tj. arapskog. Kasnije, u sekundarnoj adaptaciji, kada se posuđenica počne ponašati kao domaća riječ, dolazi do širenja njena značenja u bosanskom jeziku, te riječ *akrep* dobija dodatno, preneseno značenje (3), koje ne postoji u arapskom jeziku. U osmanskome turskom jeziku riječ *akrep, akreb* ima značenja: ‘škorpion, *astr.* Škorpion; kazaljka na satu; dječija bolest, ospice; policajac’ (TER:39), što znači da je do širenja značenja došlo samo u bosanskom jeziku. Interesantno je da je upravo to preneseno značenje riječi poslužilo za tvorbu sljedećih frazema: *ljut k(a)o akrep* – ‘*razg.* veoma ljut, nezgodne naravi’; *ružan k(a)o akrep* – ‘*razg.* veoma ružan’.

Deseto tematsko polje – *zanatski alati i oruđa* – sadrži sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- leksemu arapskog porijekla *makaze*;
- leksemu perzijskog porijekla *čekić*;
- leksemu turskog porijekla *ćuskija*.

Primjer za ilustraciju:

Riječ *čekić* u bosanskom jeziku ima sljedeća značenja: ‘1. oruđe sa drškom koje koriste neke zanatlije (stolari, kovači i sl.) u svom radu 2. *anat.* dio srednjeg uha 3. *sport* a. u odbojci, udarac koji se izvodi tako da se šake sastave b. u boksu, nedozvoljeni udarac šakom u lice koji se izvodi odozgo nadolje’, dok u perzijskom jeziku riječ *ćakoš* znači ‘čekić, bat, malj’.

Jedanaesto tematsko polje – *društvene igre* – obuhvata sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme perzijskog porijekla: žargonizam *dubara* – ‘izraz u igri tavle i domina, duplo dva’, *šah*;
- leksemu turskog porijekla *top* – ‘3. *šah*. figura koja se kreće neograničeni broj polja ravno; kula’.

Dvanaesto tematsko polje – *građanske titule, staleži* – sadrži sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- leksemu perzijskog porijekla *šah* – ‘*hist.* titula vladara u Iranu i nekim zemljama srednje i južne Azije; car, kralj’;
- lekseme turskog porijekla: *aga* – ‘2. *hist.* a. titula zapovjednika turske plaćene vojske b. počasna titula pripadnika plemstva i inteligencije 3. *razg.* titula koja se iz poštovanja dodaje čijem vlastitom imenu’, *beg* – ‘*hist.* u Osmanskom carstvu a. plemićka titula b. zvanje ili čin kakvog visokog dostojanstvenika’.

Trinaesto tematsko polje – *trgovina* – sadrži sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme arapskog porijekla: *dućan*, *mušterija*;
- leksemu perzijskog porijekla *pazar*.

Primjer za ilustraciju:

Riječ *pazar* u bosanskom jeziku ima sljedeća značenja razgovornog obilježja: ‘1. kupoprodaja robe ili nekretnina; trgovanje 2. mjesto, prostor na kojem se obavlja trgovina; pijaca, pazarište 3. dan u koji se trguje, pazari, pazarni dan, pijačni dan 4. ono što se prodaje i kupuje, trgovačka roba 5. zarada od trgovanja, od trgovačkog prometa, trgovačka dobit’, dok u perzijskom jeziku riječ *bāzār* znači: ‘bazar, pijaca; tržište, berza’. Semantičko širenje riječi vjerovatno je nastalo pod utjecajem osmanskog turskog jezika, u kojem riječ *pazar*, *bāzār* znači: ‘tržnica, pijaca; tržište; kupovina; trgovina, pazar; nedjelja, pazarni dan’ (TER: 922). Interesantna je pojava da u bosanskom jeziku postoji riječ *bazar* u značenju ‘1. natkrivena tržnica u istočnjačkom stilu s trgovinama ili pijacom 2. trgovina za prodaju raznovrsne robe’. Dakle, ovdje dolazi do pojave suženja značenja u odnosu na izvornu perzijsku riječ.

Pojedina tematska polja predstavljena su samo jednim ili dvama pojmovima, kao što su:

- **muzički instrumenti:** *baglama* (tur.) – ‘muz. vrsta tambure s tri žice’; *čivija* (tur.) – ‘muz. ključ kojim se zatežu i otpuštaju žice na muzičkim instrumentima (violini, gitari, tamburi i sl.)’;
- **konji i konjska oprema:** *đogat* (tur.) – ‘bjelkast konj; bijelac, bjelaš’; *kaiš* (tur.) – ‘2. b. (mn.) remenovi koji se zaprežnom konju stavljaju na glavu, a služe da se njima upravlja; uzde, kajase’;
- **metali, rude i hemijski elementi:** *mazija* (perz.) – ‘zast. čelik’, *zift* (ar.) – ‘izrazito crna smola, prirodni katran’;
- **toponimi:** *terazije* (perz.) – ‘(Terazije) glavni trg u Beogradu; u doba Osmanskog carstva, na tom se mjestu nalazio glavni gradski rezervoar’, *terezija* (perz.) – ‘(Terezija) ime jedne ulice u Sarajevu’;
- **zanimanja:** *dunder* (perz.) – ‘hist. starinski majstor koji se bavio svim vrstama poslova ob. pri gradnji kuće (zidar, tesar, stolar, drvo-djelja i sl.)’;
- **pravni termini:** *gurema* (ar.) – ‘hist. prav. a. oni koji potražuju zaostavštinu umrloga b. oni koji daju novac na zajam; vjerovnici’.

Na osnovu svega rečenog, možemo izvesti zaključak da se riječi arapskog, perzijskog i turskog porijekla koje su u bosanskom jeziku doživjele proširenje (ekstenziju) značenja uglavnom odnose na izraze koje smo tematski grupirale na sljedeći način: *suđe, pokućstvo i razni predmeti; zgrade, prostorije i razna mjesta; jela, pića, napici i začini; odjevni predmeti, tkanine i nakit; vojska, oružje i ratna oprema; nazivi za pojedine dijelove čovječijeg i životinjskog organizma; islamski vjerski izrazi i pojmovi; cvijeće, voće, povrće i bilje; životinje (izuzev konja); zanatski alati i oruđa; društvene igre; građanske titule, staleži; trgovina; muzički instrumenti; konji i konjska oprema; hemijski elementi; toponimi; zanimanja i pravni termini.*

Osim navedenih riječi, koje smo grupirale po tematskim cjelinama, proširenje (ekstenziju) značenja su doživjele i sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme arapskog porijekla: *ežgal, firaun, gajret, hal, Kijamet, nallet, sefte (sefta), sirat*;
- lekseme perzijskog porijekla: *aferim, čust, ćat, ćela, derja, dušman (dušmanin), đeriz, mumija, perčin*;
- lekseme turskog porijekla: *badžak, kalajli, lakrdija, mehlem, paša, sura, šamar, šega, Turčin, ujdurma (uzdurma rij.)*;
- leksemu perzijsko-arapskog porijekla: *ćorsokak (ćor-sokak)*;
- leksemu arapsko-turskog porijekla: *dunjuluk*;
- leksemu perzijsko-turskog porijekla: *muštuluk*.

Semantička nepodudarnost

U izvjesnom broju posuđenica orijentalnog porijekla dolazi do semantičke nepodudarnosti između modela i replike, koja može biti djelimična ili potpuna. Potpuna semantička pomjeranja podrazumijevaju “razvoj sasvim novog značenja (oznaka se prenosi na drugo označeno), pri čemu ne postoji nikakva korelacija između prvobitnog i novog ‘označenog’” (Vajzović 1999: 176). Da bismo stvorile što jasniju i precizniju sliku o ovom fenomenu i tačno utvrdile koje su to riječi kod kojih je došlo do semantičke nepodudarnosti replike u odnosu na njen model, odlučile smo se za tematsku klasifikaciju. Krenut ćemo od onih tematskih polja u kojima je zastupljen najveći broj riječi.

Prvo tematsko polje – *sude, pokućstvo i razni predmeti* – najbrojnije je po broju jedinica koje obuhvata i sadrži sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- leksemu arapskog porijekla *džezva*;
- lekseme perzijskog porijekla: *česma, činija, ibrik, nargila, para, testija* – ‘zemljani sud za vodu nalik bardaku; vrč’, *tezga*;
- lekseme turskog porijekla: *ajdamak* – ‘batina, toljaga’, koja je zastarjela, *čekalo (čeketalo)* – ‘1. daska u koju se udara prilikom oglašavanja neke vijesti 2. a. meljac na mlinu za kahvu b. obrtanj na vretenu’ i leksemu *čamac*.

Primjeri za ilustraciju:

džezva – ‘1. bakrena posuda posebnog oblika za pečenje kahve 2. uopće, posuda za pečenje kahve’ / ar. *ğadwa* – ‘žeravica; glavnja’. Međutim, u osmanskome turskom jeziku riječ *cezve* ima značenje ‘posuda sa dugom drškom za pravljenje turske kafe’ (TER:226), tako da se ovdje može govoriti o utjecaju turskog jezika na značenje riječi.

nargila – ‘istočnjačka naprava za pušenje naročite vrste duhana; rashlađeni duhanski dim prolazi kroz dugu krivudavu cijev uronjenu u staklenu bocu s vodom’ / perz. *nārgīl* – ‘bot. kokosova palma; kokosov orah, kokos; indijski orah’;

ajdamak – ‘batina, toljaga’ / osm. tur. *haydamak* – ‘pljačkaš stoke, skitnica’.

Drugo tematsko polje – *jela, pića, napici i začini* – čine sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme arapskog porijekla: *gurabija* – ‘domaći tvrdi suhi kolač od brašna, jaja, meda ili šećera i masla; okrugla ili pravougaonog obli-

ka', te razgovorno-ekspresivna riječ *nimet* – '1. hljeb, kruh 2. *meton.* jelo, hrana';

- lekseme perzijskog porijekla: *kafaz* – 'šare na somunu utisnute prije pečenja', *pekmez*;
- leksema turskog porijekla *sutlija*;
- leksema tursko-perzijskog porijekla *sutlijaš*.

Primjer za ilustraciju:

pekmez – '1. *kul.* a. ukuhani voćni sok (od jabuka, krušaka, šljiva ili kojeg drugog voća) b. gusta smjesa koja nastaje ukuhavanjem voća sa šećerom; marmelada 2. *pren. razg. peyor.* a. osoba koja za svaku sitnicu zaplače, plačljiva, cmizdrava osoba (ob. dijete) b. osoba koja se ponaša razmaženo; peka' / perz. *be(a)gmāz* – 'vino; pehar vina; pijenje vina'.

Treće tematsko polje – *odjevni predmeti, tkanine i nakit* – obuhvata i sadrži sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- leksemu arapskog porijekla *fes*, koja se upotrebljava u etnološkom kontekstu;
- lekseme perzijskog porijekla: leksemu *džamadan* – 'muški zatvoreni prsluk koji se oblači na anteriju ili košulju i preklapa se na prsima, izrađen je od čohe ili kadife, a ukrašen gajtanima, srmom i sl.', koja se upotrebljava u etnološkom kontekstu, *kafaz* – 'a. karirano platno ili tkanina b. karirana bošča', koja se odlikuje ekspresivnošću, i *perišan* – 'etnol. srebreni nakit u vidu čelenke koji su žene nosile na glavi', koja se upotrebljava u etnološkom kontekstu;
- leksemu turskog porijekla *don*.

Primjeri za ilustraciju:

fes – 'etnol. muška kupasta kapa bez oboda (ob. crvena i s kićankom); pretežno je nose muslimani' / ar. *F'as* – 'Fes (grad u Maroku)'. U osmanskome turskom jeziku *fes* ima isto značenje kao u bosanskom jeziku (TER:368), tako da se ovdje može govoriti o utjecaju turskog jezika na značenje riječi.

perišan – 'etnol. srebreni nakit u vidu čelenke koji su žene nosile na glavi' / perz. *parišān* – 'rastresen, zbunjen, uznemiren, rastrojen; neuređan, razbarušen; razbacan, raštrkan'. U ovom primjeru, osim što se radi o semantičkoj nepodudarnosti, primjećujemo i nepodudarnost u vrsti riječi, naime, u bosanskom je jeziku *perišan* imenica, dok je u perzijskom jeziku *parišān* pridjev.

Četvrto tematsko polje – **islamski vjerski izrazi i pojmovi** – sadrži sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme arapskog porijekla: *erċān* – ‘dijelovi namaza’, koja je zastarjela riječ, *istihara* – ‘namaz, molitva prije donošenja kakve važne odluke koji se obavlja prije spavanja; očekuje se da će se u snu javiti neki znak koji će biti uputa za neku odluku i sl.’;
- leksemu perzijskog porijekla *hodža*;
- leksemu turskog porijekla *bula*.

Primjer za ilustraciju:

bula – ‘1. *isl.* žena osposobljena a. za vjeronauku; muslimanska vjeroučiteljica, mualima b. za obavljanje islamskih obrednih dužnosti 2. *razg. pejor.* žena odjevena po islamskim propisima (sa dugom širokom odjećom i ma(h)ramom na glavi) 3. *zast.* majstorova žena (šegrt u obraćanju iz poštovanja)’ / *osm. tur. bula* – ‘starija sestra; strina, ujna; amidžinica, daidžinica’.

Peto tematsko polje – **zgrade, prostorije i razna mjesta** – obuhvata sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- leksemu arapskog porijekla *havala* – ‘1. a. ono što služi kao zaklon od pogleda b. tarabe koje zaklanjaju pogled u susjednu avliju ili kuću’, koja je zastarjela;
- leksemu perzijskog porijekla *kafaz* – ‘ženska odaja sa drvenim rešetkama na prozorima, mušepcima’, koja je historizam.

Primjer za ilustraciju:

havala – ‘1. a. ono što služi kao zaklon od pogleda b. tarabe koje zaklanjaju pogled u susjednu avliju ili kuću 2. prepuštanje čega drugom’ / *ar. ĥawwala* – ‘prenijeti, prebaciti; presaditi; odstraniti, ukloniti; onemogućiti’.

Na promjenu značenja replike u odnosu na model mogla je utjecati i eventualna promjena gramatičke vrijednosti riječi. Tako je u navedenom primjeru glagol iz arapskog jezika prešao u istom obliku u bosanski jezik, ali u značenju imenice, te je došlo do promjene gramatičke kategorije.

Pojedina tematska polja predstavljena su samo jednim pojmom, kao što su:

- **trgovina:** leksema *ċar* (perz.) – ‘zarada od kakve trgovine’;
- **nazivi za pojedine dijelove čovječijeg i životinjskog organizma:** *kiċma* (tur.);
- **cvijeće, voće, povrće i bilje:** *karpuz* (perz.);
- **muzički instrumenti:** *kajda* (ar.);

– **konji i konjska oprema:** *ojna* (tur.) – ‘konjsko otmjeno poigravanje’.

I ovdje je osmanski turski jezik odigrao važnu ulogu, jer većinom do semantičke nepodudarnosti između modela i replike dolazi usljed utjecaja osmanskog turskog jezika, što se vidi u sljedećem primjeru: “perzijska riječ *xarboze* – ‘bot. harbuza, vrsta dinje’ prešla je u osmanski turski jezik u obliku *karpuz*, *harbüz*, *harbüze* i u značenju – ‘lubenica’ (KT:1020). Ovo značenje riječi preneseno je i u bosanski jezik: *karpuz* – ‘reg. 1. bot. jednogodišnja biljka iz porodice *Citrullus vulgaris/Citrullus lanatum*; lubenica 2. agr. plod te biljke, okrugao, sladak i sočan” (Haverić – Šehović 2017: 114).

Međutim, do semantičke nepodudarnosti između modela i replike dolazi i kada osmanski turski jezik nije utjecao na značenje riječi, što se vidi u sljedećem primjeru:

Arapska riječ *qā’ida* – ‘temelj, osnov(ic)a, baza; podnožje, dno, postolje; podloga; platforma; uporište; pravilo; zaleđe; načelo, princip; uzorak, obrazac, model; način, metod; formula; glavni grad’ prešla je u osmanski turski jezik u obliku *kāide* i u značenju ‘pravilo; temelj, baza, osnova; postolje’ (TER:582; OTL:482). Međutim, u bosanskom jeziku riječ *kajda* ima sasvim drugo značenje – ‘muz. 1. melodija 2. pjesma, napjev (ob. u desetercu sa dva rimovana stiha) 3. nota’, koje ne postoji ni u arapskom ni u osmanskome turskom jeziku.

Na osnovu svega rečenog, možemo izvesti zaključak da se riječi perzijskog porijekla koje su u bosanskom jeziku doživjele *semantičku nepodudarnost* uglavnom odnose na izraze koje smo tematski grupirale na sljedeći način: *suđe, pokušstvo i razni predmeti; jela, pića, napici i začini; odjevni predmeti, tkanine i nakit; islamski vjerski izrazi i pojmovi; zgrade, prostorije i razna mjesta; trgovina; nazivi za pojedine dijelove čovječijeg i životinjskog organizma; cvijeće, voće, povrće i bilje; muzički instrumenti; konji i konjska oprema.*

Osim navedenih riječi, koje smo grupirale po tematskim cjelinama, semantičku nepodudarnost značenja su doživjele i sljedeće lekseme orijentalnog porijekla:

- lekseme arapskog porijekla: *avet, dever, gaila (gajla), gida, halal, hasna, iltifa (irtifa), istilah, kusur, lamelif, mahnit, maskara, megdan, merak, muamela, muhabet (mehabet rij.), mukajet, rahat, srklet, sevdah, tafra, taman, ušur;*
- lekseme perzijskog porijekla: *ahinjak, džumbus, hampa, huja, mahana (mana razg.), šičar;*
- lekseme turskog porijekla: *bogda, čikarma, galama;*

- leksema tursko-perzijsko-turskog porijekla: *akšamluk*;
- lekseme arapsko-turskog porijekla: *asiluk*, *deverli*.

Primjer za ilustraciju:

sevdah – ‘*ekspr.* ljubavni zanos, čežnja’ / ar. *sawdā*’ – ‘crna žuč; melanholija, sjeta; dubina (srca)’. I ovdje se može govoriti o utjecaju osmanskog turskog jezika, u kojem riječ *sevdā* znači: ‘ljubavna čežnja, strast; ljubav; melanholija, sjeta; ambicija, strasna želja; shema, projekt; biznis, posao’ (TER:1006). Dakle, prvo značenje riječi preneseno je u bosanski jezik.

Pejorizacija (derogacija) – pogoršanje značenja

U izvjesnom broju posuđenica orijentalnog porijekla u bosanskom jeziku vidljivo je pogoršanje značenja riječi, koje se javlja u “procesu jezičkog posuđivanja, ali tek u periodu kad djeluje sekundarna adaptacija, tj. kad je replika potpuno integrirana u sustav vokabulara jezika primaoca. To znači da je pejorizacija uvjetovana potpuno slobodnom upotrebom posuđenice u jeziku primaocu i stanovitim sociološkim faktorima. Nije uvijek lako utvrditi faktore koji djeluju na pogoršanje (derogaciju) značenja niti objasniti uvjete i putove tog razvoja” (Filipović 1986: 178). Pojava pejorizacije očituje se u sljedećim leksemama orijentalnog porijekla:

a) Lekseme arapskog porijekla

U arapskom jeziku riječ *bālin* ima značenja: ‘iznošen, pohaban, izlizan; istrošen; truhlo, gnjio; star, zastario’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *balija* (*balijka*, *balinkuša*) i značenjima: ‘*razg. pejor.* 1. neuk, neobrazovan musliman 2. a. općenito, musliman Bošnjak (u govoru nemuslimana) b. musliman Bošnjak koji je sklon sitnošćardžijskom razmišljanju, koji je nesposoban, primitivan (u govoru muslimana)’. Interesantno je da frazema *navaliti k(a)o balija na krmétinu* ima pejorativno značenje – ‘prionuti na šta (posao, hranu itd.) s pretjeranim žarom, bez mjere’.

U arapskom jeziku riječ *fir‘awn* ima značenja: ‘faraon; oholi nevjernik; silnik, tiranin; krokodil’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *firaun* i značenjima: ‘1. *rij.* faraon 2. *pren. razg. pejor.* Rom 3. *pren. razg. pejor.* onaj koji je bez osjećaja stida i morala; bezobraznik, fakin’.

U arapskom jeziku riječ u množini *fuqarā*’ od jd. *faqīr* ima značenja: ‘siromašan; siromah, bijednik’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *fukara* i značenjima: ‘*razg. eksp.* 1. siromašan svijet; bijeda, sirotinja 2. *pejor.* propalica, uličar, ništarija, ološ’.

U arapskom jeziku riječ *gāhil* ima značenja: ‘koji ne (po)zna, neupućen; neuk, neobrazovan; glup, nezalica; glupak’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *džahil* i razgovorno-pejorativnim značenjima: ‘1. onaj koji ne zna; nezalica 2. onaj koji je nepismen, neuk’.

U arapskom jeziku riječ *gāzin* ima značenja: ‘osvajač; zavojevač; napadač; ratnik’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *gazija* i značenjima: ‘1. a. *razg. ekspr.* ratni junak, heroj b. počasni naslov vojskovođa pobjednika 2. *pren. pejor.* onaj koji se ponaša nasilno; nasilnik, kabadahija’.

U arapskom jeziku riječ *ḥayawān, ḥaywān* ima značenja: ‘životinja; život’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *hajvan* i značenjima: ‘1. a. domaća životinja b. (*zb.*) stoka, marva 2. *pren. pejor.* onaj koji je a. blesav, mahnit; blesan, mahnitov b. naivan i ograničenih shvatanja’.

U arapskom jeziku riječ *ḥammāl* ima značenja: ‘nosač, hamal; tašna, torba; nosač, greda’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *hamal* i značenjima: ‘*razg.* 1. nosač 2. *pren. pejor.* fizički radnik; irgat, fizikaner’.

U arapskom jeziku riječ *qaṣṣāb* ima značenja: ‘mesar; flautist; mjer-nik, geometar’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *kasapin (kasap)* i značenjima: ‘1. *razg.* mesar 2. *pren. pejor. ekspr.* nestručan hirurg 3. *ekspr.* nemilosrdni ubica (*ob. u ratu*); koljač’.

U arapskom jeziku riječ *maḥalla* ima značenja: ‘svratište; stanica; logor(ište); četvrt, kvart, mahala’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *mahala* i značenjima: ‘1. a. dio grada, gradska četvrt, naselje b. dio sela; zaselak c. ulica, sokak 2. *pren. pejor.* a. sredina u kojoj se s lakoćom uspijeva saznati sve o svakome b. konzervativna sredina uskih pogleda’. Također, riječ *mahaluša* ima razgovorno-pejorativno značenje: ‘1. ona koja nastoji i uspijeva biti detaljno upoznata sa raznim dešavanjima u svojoj okolini 2. ona koja ogovara, spletkari’.

U arapskom jeziku riječ *maymūn* ima značenje ‘majmun’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *majmun* i značenjima: ‘1. *zool.* čovjekoliki sisar iz reda *Primates*; čovjeku najbližnji predstavnik životinjskog svijeta 2. *pren. pejor.* a. onaj koji oponaša druge; imitator b. onaj koji se glupo ponaša; glupan, glupak c. *žarg.* onaj koji se drsko i bezobrazno ponaša; kreten’.

U perzijskom jeziku riječ *mūm(i)yā* ima značenja: ‘medikament koji se koristi za balzamiranje mrtvaca; mumija’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *mumija* i značenjima: ‘1. kod starih Egipćana, tijelo umrle osobe koje se tehnikama balzamiranja ili sušenja čuva od raspadanja 2. *pren. pejor.* a. osoba ukočena, kruta držanja b. veoma mršava stara osoba’.

U arapskom jeziku riječ *la’na* ima značenja: ‘kletva; prokletstvo; kazna’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *nalet* i značenjima: ‘*razg.* 1. a.

prokletstvo b. prokletnik, naletnik 2. *pren. pejor.* onaj koji je prijeke, prgave naravi 3. *pren. fam.* nestašno dijete (ob. odmilja); naletnik’.

U arapskom jeziku riječ *zarāfa*, *zurāffa* ima značenje ‘zool. žirafa’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *žirafa* i značenjima: ‘1. zool. sisar preživar iz porodice *Giraffidae*; živi u afričkim savanama; dugih je prednjih nogu, veoma dugog vrata i šarene dlake; *Giraffa camelopardalis* 2. *pren. pejor.* izrazito visoka i mršava osoba (ob. i veoma dugih nogu)’.

b) Lekseme perzijskog porijekla

U perzijskom jeziku riječ *čahārsū* ima značenja: ‘strane svijeta; skver na bazaru’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *čaršija* i značenjima: ‘1. trgovački dio grada u kojem se odvija zanatski, trgovački i društveni život 2. veće naseljeno mjesto sa dugom tradicijom, centar ekonomskog i društvenog života; grad 3. *meton.* a. oni koji žive ili rade u čaršiji (1, 2) b. *pejor.* malograđansko društvo sa svojim ograničenim pogledom na život i svijet’.

U perzijskom jeziku riječ *dorūdgar* ima značenje ‘stolar, rezbar’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *dunder* i značenjima: ‘1. *hist.* starinski majstor koji se bavio svim vrstama poslova ob. pri gradnje kuće (zidar, tesar, stolar, drvodjelja i sl.) 2. *razg. pejor.* a. samouki građevinar, bez adekvatne zanatske škole, zanata, građevinski svaštar b. *pren.* onaj koji je nevješt u kakvu poslu, koji je nestručan za njegovo obavljanje; laik, neznanica, nestručnjak’. Interesantno je da se danas riječ *dunder* u bosanskom jeziku uglavnom koristi u svom drugom, pejorativnom značenju.

U perzijskom jeziku riječ *dastgāh* ima značenja: ‘aparatus, mašina; instrument; sistem; fabrika; kapital; moć, snaga’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *tezga* i značenjima: ‘1. a. pult u trgovini b. sto na pijaci, tržnici 2. *pren. a. pejor.* dodatna zarada (u intelektualnom radu) b. angažman estradnog umjetnika’.

U perzijskom jeziku riječ *čangī* ima značenje ‘onaj koji svira na harfi’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *čengija* i značenjima: ‘kafanska pjevačica, plesačica 2. *pejor.* a. zla, opaka žena b. promiskuitetna žena 3. *fam.* nestašna, nemirna djevojčica’.

U perzijskom jeziku riječ *kāse* ima značenje ‘zdjela, čanak’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *časa* i značenjima: ‘1. dublja okrugla zdjela od različitih materijala (bakra, porculana i sl.), bez ručki, iz koje se ob. jedu tečna jela (npr. čorba) 2. *žarg. pejor.* glava’. Također, i frazema (*biti*) *ošišan na času* se upotrebljava u razgovorno-pejorativnom značenju – ‘(biti) ružno ošišan, s pretjerano podrezanim šiškama’.

U perzijskom jeziku riječ *kūr* ima značenje ‘slijep; slijepac’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *ćorav* i značenjima: ‘1. a. slijep u jedno oko b. slijep u oba oka 2. a. koji slabo vidi b. *pren.* koji ne uočava očigledne, jasno vidljive stvari, koji nije sposoban sagledati suštinu stvari’.

U perzijskom jeziku riječ *xāgīne* ima značenje ‘omlet, kajgana’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *kajgana* i značenjima: ‘1. *kul.* jelo od prženih jaja; omlet 2. *pren. pejor.* ono što nalikuje takvu jelu’.

U perzijskom jeziku riječ *paŋge* ima značenja: ‘šaka; viljuška; šapa, pandža; pet prstiju’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *pandža* i značenjima: ‘1. oštar i savijen nokat kod ptica, ob. grabljivica, i nekih drugih životinja; kandža 2. *pejor.* predug, zapušten nokat kod čovjeka’.

U perzijskom jeziku riječ *be(a)gmāz* ima značenja: ‘vino; pehar vina; pijenje vina’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *pekmez* i značenjima: ‘1. *kul.* a. ukuhani voćni sok (od jabuka, krušaka, šljiva ili kojeg drugog voća) b. gusta smjesa koja nastaje ukuhavanjem voća sa šećerom; marmelada 2. *pren. razg. pejor.* a. osoba koja za svaku sitnicu zaplače, plačljiva, cmizdrava osoba (ob. dijete) b. osoba koja se ponaša razmaženo; peka’.

c) Lekseme turskog porijekla

U osmanskome turskom jeziku riječ *boz doĝan, buz doĝan* ima značenja: ‘buzdovan, topuz; patuljasti soko’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *buzdohan (buzdovan)* i značenjima: ‘1. *vojn. hist.* starinsko hladno oružje na čijoj su glavi usađeni šiljci, bodlje; topuz 2. *pren. pejor.* onaj koji teško i sporo shvata; tupoglavac, glupak, glupan’.

U osmanskome turskom jeziku riječ *bula, bola* ima značenja: ‘starija sestra; strina, ujna; amidžinica, daidžinica’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *bula* i značenjima: ‘1. *isl.* žena osposobljena a. za vjeronauku; muslimanska vjeroučiteljica, mualima b. za obavljanje islamskih obrednih dužnosti 2. *razg. pejor.* žena odjevena po islamskim propisima (sa dugom širokom odjećom i ma(h)ramom na glavi) 3. *zast.* majstorova žena (šegrt u obraćanju iz poštovanja)’.

U osmanskome turskom jeziku riječ *kümes* ima značenje ‘kokošinjac, ćumez’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *ćumez* i značenjima: ‘1. nastamba za kokoši; kokošinjac 2. *pren. pejor.* tijesna, mračna, zapuštena i neuredna prostorija 3. *žarg.* a. zatvor b. nesređen ugostiteljski objekat’.

U osmanskome turskom jeziku riječ *kütük* ima značenja: ‘deblo, stablo; klada, panj, cjepanica; spisak, registar; torbica za kertridž; star i iskusan (o osobi)’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *ćutuk* i značenjima: ‘1. kratki

komad drveta, balvana; klada, panj 2. *pren. pejor.* onaj koji teško shvata; glupan’.

U osmanskome turskom jeziku riječ *küskü* ima značenja: ‘ćuskija; žarač; ugarak’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *ćuskija* i značenjima: ‘1. gvozdena poluga, sa jedne strane šiljasta, a sa druge tupa; služi za dizanje većeg tereta, bušenje rupa u zemlji i dr. grublje ručne radove 2. *pren. pejor.* osoba koja teško shvata, priglupa osoba’.

U osmanskome turskom jeziku riječ *gök at* ima značenje ‘plavo-sivi konj’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *đogat* i značenjima: ‘1. bjelkast konj; bijelac, bjelaš 2. *pren. pejor.* veoma glupa, umno ograničena osoba; glupan, neznalica’. Također, i frazema *mator kao đogat* se upotrebljava u razgovorno-pejorativnom značenju ‘veoma star’.

Primjećujemo da je u većini navedenih riječi koje su poprimile pejorativno značenje ustvari riječ o prenesenom značenju riječi kod kojih je došlo do pogoršanja značenja. Riječi su dobile novo, preneseno, pejorativno značenje, koje je nastalo različitim asocijativnim vezama, a kao primjer za ilustraciju će poslužiti riječ *duduk*.

U osmanskome turskom jeziku riječ *düdük* ima značenja: ‘zviždaljka, pištaljka; frula, flauta; rog; dugačka šuplja cijev, lula; sirena, truba; *pren. pejor.* glupan’, a prešla je u bosanski jezik u obliku *duduk* i značenjima: ‘1. *muz.* a. jednocijevna svirala sa udarnim jezičcem i rupicama za prebiranje prstima pri sviranju b. dugačka pastirska svirala od smotane vrbove kore 2. *pren. pejor.* osoba koja teško shvata, glupa, ograničena osoba; glupan, budala’. Pejorativno značenje ove riječi je ustvari preneseno značenje, koje je “ostvareno sljedećim asocijativnim odnosima: šuplja cijev svirale povezala se sa ‘praznom ljudskom glavom’, pa je nastalo značenje; glupan, ‘šupljoglavac’” (Šito 1988: 167).

Na osnovu navedenih primjera možemo zaključiti da su arapske, perzijske i turske posuđenice najprije u primarnoj adaptaciji preuzele značenje izvorne riječi, tj. modela, a kasnije, u sekundarnoj adaptaciji, usljed njihove česte upotrebe, dolazi do daljnjeg proširenja značenja, i to u pravcu pogoršanja (derogacije) značenja. Sa druge strane, neke riječi, poput *balija*, imaju samo pejorativno značenje u bosanskom jeziku.

TEMATSKA KLASIFIKACIJA RIJEČI ORIJENTALNOG PORIJEKLA

Na osnovu provedene klasifikacije riječi prema tematskim poljima došle smo do zaključka da su najzastupljenija sljedeća tematska polja¹⁶:

Tematsko polje ***suđe, pokućstvo i razni predmeti***:

- lekseme arapskog porijekla: *amanet (emanet), ćup, džezva, fitilj, halka, hasura, kitab (ćitab), reza, sahan, sat (sahat razg.), sure (suret), tabak*;
- lekseme perzijskog porijekla: *ajna, bardak, čengele, česma, činija, čirak, ćasa, divan, dolaf (dolap), dugme, durbin, erende (rende), findžan (findžan), havan, ibrik, kaluf (kalup), kesa, lula, muhur, nargila, para, pendžer, perda, sindžir, šiša, tahta, tas, tava, terazije (terezija), testija, tezg*;
- lekseme turskog porijekla: *ajdamak, baglama, bajrak (barjak), bakrač, bešika, burgija, burma, ćamac, čekalo (čeketalo), čekmedža (čekmedže), čivija, ćutuk, ćutura, ćerga, ćebe, ćutuk, dušek, ekser, jorgan, kalauz, kapak, kazan, kopća, mandal, minder, oklagija, saksija, šiš, tepsija*.

Tematsko polje ***islamski vjerski izrazi i pojmovi***:

- lekseme arapskog porijekla: *ahiret, ajet, Allah, bedel, ćefin, džamija, dženaža, dženet, džin, erćan, farz, hadž, hafiz, halal, hurija, iman, istihara, Kur'an, mahšer, melek (meleć razg.), mula, nićah (nikah), ramazan, sabah, saf, selam, sevap (sevab), sunet (sunnet), šehid, teravija, tabut, tevba (toba razg.), vakat*;
- lekseme perzijskog porijekla: *abdest, binamaz, din, hodža, namaz, nišan, pejgamber*;

¹⁶ Sve ove riječi obrađivane su u poglavlju o semantičkoj adaptaciji riječi orijentalnog porijekla, ali nisu okupljene na jednom mjestu u okviru određenog tematskog polja. Na temelju analize provedene na našem rječničkom korpusu, na ovaj način, ustanovile smo koja su to tematska polja s najviše jedinica.

- lekseme turskog porijekla: *Bajram, bula*;
- leksema perzijsko-arapskog porijekla: *abuzemze (abu-zemze)*.

Tematsko polje **zgrade, prostorije i razna mjesta:**

- lekseme arapskog porijekla: *ćenifa, dućan, hajat, hala, haps, havala, kabur, kula, mahala, majdan, mejdan (2–4), meraja, mezar, munara, sokak, vilajet, zapt*;
- lekseme perzijskog porijekla: *bašča (bašta), bazar, čardak, čaršija, čošak, divan, hambar, jabana, kafaz, kafez (kavez), lagum, pazar, šeher, terezija*;
- lekseme turskog porijekla: *bogaz, budžak, bunar, čatma, ćumez, konak, toprak*;
- leksema arapsko-perzijskog porijekla: *kafana*.

Tematsko polje **jela, pića, napici i začini:**

- lekseme arapskog porijekla: *ćevap, gurabija, halva, kadaif, lokum, mafiš, nimet, šerbe*;
- lekseme perzijskog porijekla: *boza, čorba, ćufte (ćufteta razg.), hošaf, kafaz, kajgana, maja, pekmez, pilav, sirće, šećer, škembe, tarhana, tava, turšija*;
- lekseme turskog porijekla: *baklava, kačamak, kaiš, kajmak, sutlija, sutlijaš*;
- leksema perzijsko-arapskog porijekla: *zerzevat (2)*.

Tematsko polje **odjevni predmeti, tkanine i nakit:**

- lekseme arapskog porijekla: *džep, fes, fitilj, halka, harač (harč), kadifa, merdžan, nanula*;
- lekseme perzijskog porijekla: *čarapa, džamadan, đerdan, kafaz, lula, papuča, perišan, postećija (postekija), šamija*;
- lekseme turskog porijekla: *burma, čakšire, čalma, čelenka, čevre (čevra, čevrma), čizma, ćurak, đon, jaka, kaiš, kajasa, kamiš*.

Tematsko polje **vojska, oružje i ratna oprema:**

- lekseme arapskog porijekla: *džomba, fitilj, kuvet*;
- lekseme perzijskog porijekla: *havan, hendek, horoz, lagum, maja, nišan, šešana (šišana)*;
- lekseme turskog porijekla: *buljuk, buzdohan (buzdovan), juriš, kaiš, kuršum, mandal, šiš, taban, top*;
- leksema perzijsko-turskog porijekla: *bostandžija*.

Tematsko polje **cvijeće, voće, povrće i bilje**:

- lekseme arapskog porijekla: *duhan, kahva (kafa razg.), kadifa, zambak*;
- lekseme perzijskog porijekla: *badem, behar, bendžija, bostan, čilibar, dud, gondže, karpuz, limun, mazija, patlidžan, pamuk, šimšir*;
- leksema turskog porijekla: *čičak*;
- leksema perzijsko-arapskog porijekla: *zerzevat* (1).

Tematsko polje **nazivi za pojedine dijelove čovječijeg i životinjskog organizma**:

- lekseme perzijskog porijekla: *čekić* (2), *džigerica, jadać, kandža, pandža, škembe*;
- lekseme turskog porijekla: *bubreg, damar, đovda, kamiš, kapak, kesa, kičma*.

Tematsko polje **metali, rude i hemijski elementi**:

- lekseme arapskog porijekla: *katran, zift*;
- lekseme perzijskog porijekla: *kreč, mazija, nafta*;
- lekseme turskog porijekla: *čelik, kalaj, kuršum, lućum, tuč*.

Tematsko polje **zanatski alati i oruđa**:

- leksema arapskog porijekla: *makaze*;
- lekseme perzijskog porijekla: *čakija, čekić*;
- lekseme turskog porijekla: *balčak, balta, belegija, ćuskija, jol, nadžak*.

Tematsko polje **trgovina i novac**:

- lekseme arapskog porijekla: *dućan, mal, mušterija, rufet*;
- lekseme perzijskog porijekla: *ćar, pazar, sermija, tezga*.

Tematsko polje **muzički instrumenti**:

- leksema arapskog porijekla: *kajda*;
- lekseme perzijskog porijekla: *ćemane, tambura, zurna (zurla)*;
- lekseme turskog porijekla: *baglama, čivija, duduk, talambas*.

Tematsko polje **životinje (izuzev konja)**:

- lekseme arapskog porijekla: *akrep, gazela, hajvan, majmun, žirafa*;
- leksema perzijskog porijekla: *horoz*;
- lekseme turskog porijekla: *arslan, deva*.

Tematsko polje ***konji i konjska oprema***:

- lekseme perzijskog porijekla: *dem*;
- lekseme turskog porijekla: *dizgin, đogat, kaiš, kolan, ojna*;
- leksema perzijsko-turskog porijekla: *čifteli*.

Tematsko polje ***građanske titule, staleži***:

- leksema perzijskog porijekla: *šah*;
- lekseme turskog porijekla: *aga, beg*.

Tematsko polje ***društvene igre***:

- lekseme perzijskog porijekla: *dubara, šah*;
- leksema turskog porijekla: *top*.

Tematsko polje ***zanati i druga zanimanja***:

- leksema perzijskog porijekla: *dunder*;
- leksema perzijsko-turskog porijekla: *bostandžija*.

Tematsko polje ***toponimi***:

- lekseme perzijskog porijekla: *Terazije, Terezija*.

Tematsko polje ***mirisi***:

- leksema perzijskog porijekla: *misk*.

Tematsko polje ***rodbina i rodbinski odnosi***:

- leksema perzijskog porijekla: *babo*.

Tematsko polje ***pravni termini***:

- leksema arapskog porijekla: *gurema*.

FRAZEME BOSANSKOG JEZIKA SA SASTAVNICOM ORIJENTALNOG PORIJEKLA

Uvod

Predmet istraživanja u ovoj knjizi je leksika orijentalnog porijekla u frazemama bosanskog jezika, zbog čega je potrebno odrediti granice frazema i njihove odlike. Naime, na frazemu kao osnovnu jedinicu frazeologije u literaturi su primjenjivani različiti kriteriji – počevši od broja punoznačnih riječi u njenu sastavu do određenja šta sve čini frazemu. U vezi s ovim pitanjem, postoje mišljenja prema kojima se čak i poslovice, izreke, krilatice i aforizmi, koji imaju odlike zatvorenih, rečeničnih struktura, uvrštavaju u frazeme. Smatramo da ovakve strukture ni u kom slučaju ne bi trebalo ubrajati u frazeme, koje obuhvataju “neslobodne skupove riječi, tj. one koje se ne ostvaruju u govornom procesu, nego se reproduciraju u gotovom obliku kakav se ustalio dugom upotrebom” (Menac 1979: V). Međutim, dominantni kriterij za utvrđivanje da li je neka jezička pojava frazema, prema našem mišljenju, nije formalni nego semantički kriterij, odnosno, desemantizacija značenja njenih sastavnih dijelova, a upravo je “semantička transpozicija¹⁷ leksema kao frazeoloških komponenata osnovni (je) motivacioni faktor u procesu frazeologizacije” (Tanović 2001: 55). Iz tih razloga, u ovoj knjizi frazecom se smatra spoj riječi od kojih je barem jedna transponiranoga značenja (vidjeti Šehović 2012b), a ovakvo opredjeljenje proizlazi iz činjenice da u jeziku nisu malobrojne frazeme poput, npr., *do balčaka* i sl., gdje frazemu čini jedna punoznačna riječ transponiranoga značenja¹⁸ – u ovom slučaju, riječ *balčak*. Svakako, to podra-

¹⁷ Ona se odvija semantičko-asocijativnim i slikovitim putem, u čemu najčešće učestvuju metaforizacija, metonimizacija i poređenje (Tanović 2000: 56).

¹⁸ A. Menac (1978: 221) i Ž. Fink (2000: 94–95) smatraju da frazemu čini fonetska riječ, dok J. Matešić (1982: VI) i I. Tanović (2000: 32) navode da je to spoj najmanje dviju autosemantičnih riječi, od kojih je barem jedna transponiranoga značenja. Sa druge strane, A. Šiljak-Jesenković (2003:149) također prihvata stav da je to spoj najmanje dviju riječi, ali koje ne moraju nužno biti autosemantične, što korespondira s našim stavom.

zumijeva prisustvo asocijativno-konotativnog značenja¹⁹ jednog od njenih sastavnih elemenata, kada se može govoriti o frazemama.

U skladu s tim viđenjem, frazeme se smatraju inherentno ekspresivnom leksikom²⁰ (v. Rosandić – Silić 1979: 134–139), što ih predodređuje kao sastavni element prvenstveno književnoumjetničkog i razgovornog stila, ali, u manjoj mjeri, i publicističkog stila, u kojima doprinose slikovitosti i ekspresivnosti kazanog. Vrstu frazema i sastav njihovih elemenata u ovim stilovima određuju karakteristike samog stila, ali ne treba zanemariti ni specifične komunikacijske ciljeve koji se njima nastoje ostvariti.

Dvopleksemne frazeme s izraženim ekspresivnim potencijalom

Istraživanjem korpusa uočeno je postojanje velikog broja frazema koje se odlikuju izraženim ekspresivnim potencijalom. U nemogućnosti analize svih njih, odlučile smo analizirati frazeme sa dvjema punoznačnim leksemama, često u prijedloško-padežnim konstrukcijama. Radi sistematičnijeg prikaza ovih frazema, one su razvrstane prema dominantnom obilježju svojih sastavnica.

Dvopleksemne frazeme sa semantičkom transpozicijom metaforičkim putem

Semantička transpozicija frazema najčešće se ostvaruje metaforičkim putem²¹, što potvrđuju brojne frazeme iz našeg korpusa.

U sljedećim frazemama metaforizirani su pridjevi:

a) nepromjenljivi: *batal đovda*, *derja alim*, *lazum šala (maskara)*, *pis mahluk (mile)*, *(biti) nurlı lica (čehre, čela)*.

Pridjev *batal* češće se upotrebljava za predmete nego za osobe, što doprinosi ekspresivnosti ove razgovorne frazeme pejorativne konotacije, a u zastarjeloj frazemi *derja alim* pridjev *derja* u značenju 'dubok poput mora' ukazuje na nečiju učenost. U *pis mahluk (mile)* značenje frazeme proizlazi iz značenja pridjeva, kao i u frazemi *(biti) nurlı lica (čehre, čela)*, koja ima svoje bliskozačnice *(biti) ačik (vedre) zvijezde*.

¹⁹ Kako ono doprinosi ekspresivnosti frazema, neki autori (Mršević-Radović 1987: 15–20) smatraju da je upravo ekspresivnost dominantno svojstvo frazema.

²⁰ Ni ovo gledište nije općeprihvaćeno. Ožegov (1975, prema: Tanović 2000: 29), npr., uopće ne govori o ekspresivnosti i slikovitosti frazema kao o njihovim bitnim obilježjima.

²¹ Metafora je skraćeno poređenje, a samo poređenje nije analizirano u ovom dijelu budući da su poredbene frazeme obrađene kao zasebno poglavlje u knjizi.

b) promjenljivi: *teška budala, ćorav posao, slaba fajda, kafanski političar, kafanska politika, kafanske priče, tanka (mršava) kesa, tanka/slaba/mršava nafaka, frontalni kokuz, zlatan/zlatni majdan, lijepa pare, cijela sermija, tamni vilajet*. Žargonske frazeme *teška budala* i *majmunski posao* metaforički ukazuju na krajnji stepen čijeg neuravnoteženog/nepametnog ponašanja, a *tanka (mršava) kesa, tanka/slaba/mršava nafaka* i žargonska *frontalni kokuz* na čije siromaštvo i slabu zaradu, dok *lijepa pare* i *cijela sermija* upućuju na materijalno obilje. Sa druge strane, razgovorne frazeme *ćorav posao* i *slaba fajda* ukazuju na uzaludnost nekog posla. Frazema *zlatan/zlatni majdan* ima svoju frazeosemantičku varijantu *zlatan/zlatni rudnik*.

Ponekad, frazemu čine dva pridjeva, kao u žargonskoj frazemi *trešten mahnit*, kojom se naglašava krajnji stepen čijeg neuravnoteženog ponašanja.

Među ovim frazemama sa semantičkom transpozicijom metaforičkim putem posebno se ističu one u kojima su obje sastavnice imenice u nominativu, a od kojih prva funkcioniše kao atribut i, u najvećoj mjeri, doprinosi semantičkoj transpoziciji frazeme: *akšam vakat, behar vakat, dever dunja/dever dunjaluk, duduk efendija, fursat rabota, nadžak baba, nadžak čovjek*. Svakako, treba napomenuti i da se u navedenim frazemama, ili obje (u većini primjera) ili samo prva imenica odlikuju ekspresivnošću, koju unose i u frazemu čiji su sastavni dio.

Struktura ovih frazema odgovara nekim ustaljenim sintagmama iz narodne epike i lirike poput primjera *ljepota djevojka*, gdje se upotrebom imenice *ljepota* namjesto očekivanog pridjeva *lijepa* postiže povećana ekspresivnost.

U korpusu su uočene i frazeme s imenicom ili pridjevom u nominativu i dopunom u genitivu, s prijedlogom: *čelik od čovjeka, čovjek (insan) od muhabeta, kula od karata, grana od merdžana; rahat od pameti*, i bez prijedloga: *šaka hala*, sa svojom raširenijom frazeosemantičkom varijantom *šaka jada; ibret svijeta*. Frazeme s prijedlogom *od* i imenicom u genitivu kao dopunom imaju izraženu notu razgovornosti, uz nesumnjivu ekspresivnost, na šta djelimično utječe i sama sintaksička struktura frazeme.

Frazeme s imenicom u nominativu i prijedloško-padežnom konstrukcijom u akuzativu su: *alamat pred kijamet, mim na usta!*, odnosno u instrumentalu: *djevojka (cura) pod ničahom, žena pod ničahom* i lokativu: *biber po pilavu*.

Priloške su frazeme: *do kijametskog dana, na konak hoda, ni za kakve pare, na Božiju veresiju, uz zurne i talabase*.

Glagolske frazeme su: *obrati bostan, skloniti se u budžak*, s vulgarnom varijantom *skloniti guzicu u kraj, razbiti/razbijati dert/derte*, zastarjele *spustiti durbin, spustiti nišan*, sa svojom razgovornom frazeosemantičkom varijantom *spustiti lopticu; otići u džaba, (u)grabiti džadu, uhvatiti se džade (2), palo je (udarilo) džemre, nabiti đem (kome), otvoriti/zametnuti/zaturiti eglen, razvezati eglen, ne raditi za eksere, udariti u fanfare, nakriviti fes, savijati fišeke, potpaliti fitilj, ne beri gajle, mijesiti gurabiju (baklavu), peći gurabije (baklavu, halvu), zatim samo mijesiti gurabiju u značenju 'slatkorječivo pričati', uhvatiti haber, okrenuti se (obrnuti se) na hajr (hair), sresti za hajr (hair), saviti u hal, izvući (kome) hasuru, udariti u hašu, pogaziti hatar, primati/primiti za hatar, u hatar <istine>, tjerati havu, živjeti od have, preskočiti hendek, prosipati (kome) huju, (iz)vaditi (kome) huju, uzimati ibret (s kim), udariti na ićram, ne biti ni za iladža, tjerati inad (inat), (raditi) za (iz, u, uz) inad (inat), udariti u inćar, (govoriti/guliti) na jabanu/po jabani, udariti (kome) jadac, znam za jadac, prodati na jagmu, uhvatiti/šćepati/zgrabiti za jaku, udariti (koga) u jol, osvojiti (čije srce) na juriš, pisati na juriš, juriti vjetar, zakoračiti u kabur, pasti u kahar, razbiti kahar, zaljevati se kafom, stegnuti/stezati (pritegnuti/pritezati) kaiš, udariti (kome) kaiš, udariti (kome) kajasu, odrasti na kajmaku, ljubiti se (voljeti se) kroz kamiš, svršiti (učiniti) kroz kapidžik, probušiti kašiku, ići (spasti) na kazan, odriješiti (razvezati) kesu, osjetiti na kesi, pukla je (kome) kičma, saviti (poviti) kičmu, slomiti (kome) kičmu, uspravne (čvrste) kičme, pogaziti kismet, stegli su (koga) kolani, graditi konak, koptisati (skakati/skočiti) za vrat (kome), uhvatio (koga) kusur, baciti (dići) (koga, šta) u lagum, čekati (htjeti) limun, dobiti limun, uhvatiti (uzeti) maju, upasti u makaze, biti pod mandalom, udariti mandal (nad kim, nad čim), dopasti maraza, izvoditi marifetluke, ne da(va)ti medeta (kome), ostati na megdanu, sa sinonimnom frazemom dobiti mejdan/dobiti na mejdanu; izići na meraju, padati/pasti u merak, (na)praviti merak (kome), odnijeti (ponijeti) <sa sobom> u mezar (grob), ne silaziti s(a) mindera, pametovati s(a) mindera, dobiti u miraz, miskom mirisati, biti u muradu, ići (izići) na murad, ići/otići na muštuluk/uzeti muštuluk, kùpiti nafaku, otvoriti (kome) nafaku, ugasiti (kome) nafaku, nagraisati (ograisati) na čini (čine, džinsko kolo, maćiji sugreb), pomrsiti namaz, ići na nargilu, uzeti pod nićah, biti/naći se na nišanu, držati (imati) (koga) na nišanu, gledati (koga) preko nišana, razgovarati preko nišana (s kim); spustiti nišan, uzeti (koga) na nišan, ugasio se odžak (kome), provoditi ojnu, ovijati (koga) pamukom, umotavati/umotati u pamuk, pasti u (čije) pandže, biti pod papučom, držati (koga) pod papučom, strpati (koga) pod papuču, biti pri parama, istjerati*

paru, izbiti paru, kaplje (kome) para, tući paru, zgrnuti/namlatiti/napraviti pare, parā valjati, raditi na paramparčad, preliteri (zaliti) pazar, tvrditi pazar, utvrditi pazar, doći pod pendžer(e)/na pendžer, uhvatiti/držati za perčin (koga), pukla je perda (kome), otići u perišan, prostirati/prostrijeti postećiju (kome), povaliti raju, gubiti sate, dati/davati (baciti/bacati) za sefte, pazariti na sefte, predavati selame, izvesti (koga) na selamet, tražiti selameta (od koga), hvatati/uhvatiti sevap, pasti/padati u sevdah, prolaziti sirat-ćuprijom, proliti (prevaliti) sirće, ostati na sokaku, sa frazeosemantičkom varijantom ostati na ulici; dovesti (koga) u suru, biti (naći se) u šahu, doživjeti šah-mat, držati (koga) u šahu, dobiti šamar (od koga), udariti šamar (kome, čemu), zalijepiti šamar (kome), šičariti u mutnom, s frazeosemantičkim varijantama loviti (pecati) u mutnom; nabiti (nabaciti) škembe, s frazeosemantičkim varijantama nabiti (nabaciti) stomak (trbuh); svezati šuhvu, svezati šuhvu (kome), previti/presaviti tabak, dati po tabanima (kome), dobiti po tabanima, gori (kome) pod tabanima, ići taban-fijakerom, lizati (kome) tabane, s frazeosemantičkom varijantom lizati (kome) pete; podbijati tabane, potprašiti (kome) tabane, ugrijati tabane, tjerati (prosipati) tafru, udariti u talambase, prosipati tersluk, držati tezgu, doći tobe, metnuti (staviti, satjerati, strpati) (koga) u top, zatro se topak (kome), dotjerati do torbe, dobiti po turu, isprašiti/potprašiti tur, sa svojom frazeosemantičkom varijantom isprašiti/potprašiti hlače, i sinonimom dati po turu (kome); napuniti tur, napuniti (kome) tur, (dati) nogom (nogu) u tur, kuha se ujdurma, biti u (čijem) zaptu, držati (koga) u zaptu, prosipati zulum.

Dakle, najveći broj frazema u kojima je semantička transpozicija izvršena metaforičkim putem pripada glagolskim.

Dvoleksemne frazeme sa semantičkom transpozicijom putem metonimije

Metonimija je stilska figura kod koje se zamjena odvija po susjednosti, a ona može biti: “prostorna, vremenska, odnos sadržina – ono u čemu se sadržina nalazi ili uzročno-posljedična veza” (Katnić-Bakaršić 2001: 325). Primjer za nju su frazeme *željezna čizma*, kao metonimija za okupatora, *cigar duhana*, kao metonimija za vrijeme potrebno da se ispuši cigareta, *duša od insana*, kao metonimija za dobrog čovjeka, sa svojom bliskoznačnicom *zlato od čovjeka*; *plitak džep, prazan sahan* kao metonimija za siromaštvo, a *pun sahan* za bogatstvo; *Božiji nimet*, kao metonimija za hranu; *topovska hrana/topovsko meso* te *hrana za topove* kao metonimija za žr-

tvovane vojnike u ratu; i leksema *džezva* u frazemi *saldidati džezvu* kao metonimija za kahvu.

Dvopleksemne frazeme sa semantičkom transpozicijom putem sinegdoha

Sinegdoha je stilska figura zasnovana na zamjeni cjeline dijelom, zastupljena u frazemama (*biti*) *čifteli glave*, (*biti*) *deverli glave*, (*biti*) *džometli ruke*, gdje značenje frazema proizlazi iz značenja (nepromjenljivog) pridjeva, a dijelovi tijela (glava, ruka) su sinegdoha osobe; dio tijela (obraz) sinegdoha je osobe u frazemi *đon-obraz*, gdje značenje frazeme proizlazi iz metaforiziranog značenja imenice *đon*, koja ima funkciju atributa; a sinegdoha je zastupljena i u frazemi *Božija bašča*.

Dvopleksemne frazeme u kojima je realizirana figura etymologica

Ponavljanje iste osnove u glagolskom predikatu i objektu naziva se *figura etymologica* (Škreb – Stamać 1986: 248), a ona je zastupljena u frazemama *dever deverati*, *ibretom se ibretiti*, sa glagolom u infinitivu, neličnom obliku, koji samostalno ne može vršiti funkciju predikata. Međutim, ove frazeme se u strukturu rečenice mogu uklopiti s modalnim ili faznim glagolom uz glagol u infinitivu, npr.: Ona više *ne može* *dever deverati*, ili frazema može biti navedena u ličnom glagolskom obliku, npr.: U životu *je* uvijek *dever deverala*, kada glagol *deverati* ima funkciju glagolskog predikata u rečenici. Zahvaljujući navedenom ponavljanju, ekspresivnost ovih frazema je izrazito visokog stepena.

Dvopleksemne frazeme u kojima je realiziran oksimoron

U frazemama *živi leš*, *živi mejt* (*mejti*) i *živi merhum* realiziran je *oksimoron*, kojim se u vezu dovode dva semantički protivrječna i, samim tim, nespojiva pojma: pridjev *živ* i imenice *leš*, *mejt* (*mejti*) te *merhum*, koje sve označavaju mrtvog čovjeka. Primjeri su zanimljivi budući da semantička frazeologizacija koja se odvija putem oksimorona spada u rjeđe pojave (Šiljak-Jesenković 2003: 110), što doprinosi ekspresivnosti navedenih frazema.

Dvopleksemne frazeme u kojima je realizirana ironija

Ironija je figura kod koje je forma iskaza u suprotnosti sa njegovim sadržajem (Katnić-Bakaršić 2001: 328). Zastupljena je u zastarjelim frazemama *skuhati* (*kome*) *kačamak* i *pasti na ibrik*, koja je i vulgarna, a u ovoj se frazemi reflektiraju i rigidne patrijarhalne norme primijenjene isključivo

vo na žene. Razgovornom frazemom *rahat od pameti* ironično se kvalificira neuravnoteženost čijeg ponašanja, a, iako nije dvoleksemna, ovdje treba navesti i frazemu *duboka je (čija) muamela*, koja ukazuje na površnost čijih promišljanja, bez ikakve mudrosti i zrelosti.

Dvoleksemne frazeme perifraze

Perifrazom se naziva upotreba “većeg broja riječi za opisivanje nečega za što bi bila dovoljna jedna ili u najmanju ruku samo nekoliko riječi da to izraze” (Kvintilijan 1985: 275). Frazeme perifraze iz našeg korpusa navedene s njihovim neperifrastičkim ekvivalentima su: *ahiretska kuća* – ‘mezar, grob’; *suđen sat* – ‘smrt’; *Bogu na amanet, otići/preseliti se na ahiret, otići sa dunjaluka, otegnuti badžake, teslimiti džan, doći (kome) edžel, tegliti nefese* – ‘umrijeti/umirati’; *dići/dizati bajrak* – ‘odati/odavati se bludu, razvratu (o ženi)’ (2); *strugati čuture* – ‘hrkati’; *uzeti halal* – ‘oprostiti se’.

Poredeći perifraze i njihov neperifrastički ekvivalent može se ustanoviti da im je denotativno značenje jednako, dok je signifikativno značenje različito budući da perifraza denotat prikazuje posredno, a neperifrastička jedinica neposredno (Kovačević 1991: 59–60). Uostalom, zahvaljujući tom posrednom prikazivanju i raste semantički potencijal perifraze.

U većini navedenih primjera, putem perifraze, ostvaruje se eufemizam, a to su lekseme i izrazi kojima se indirektno imenuju po društveni ukus neugodne pojave i pojmovi.

Dvoleksemne frazeme sa sastavnicama koje označavaju krajnosti

A. Šiljak-Jesenković (2003: 175) je izdvojila dvoleksemne frazeme²² sa sastavnicama koje označavaju krajnosti unutar određenog semantičkog polja i ujedno precizirala da su lekseme koje označavaju krajnosti ili suprotstavljene jedna drugoj, ili jedna drugu isključuju, ili označavaju “stvarni ili metaforički prostor koji pokriva značenje izričaja” (Isto).

Primjeri iz korpusa obuhvataju sljedeće primjere: *i sevap i ćevap; od bešike do motike; razgovorno-ekspresivno od sabaha do akšama*, s frazeosemantičkom varijantom *od jutra do mraka; od kape do čarape, od perčina do peta*, s frazeosemantičkom varijantom *od glave do pete; od*

²² Pod nazivom *bileksemne frazeme sa sastavnicama u odnosu padežne zavisnosti koje označavaju krajnosti* budući da je navedena autorica zaista i proučavala samo frazeme s članovima u odnosu padežne zavisnosti. U našu analizu uključeni su i primjeri koji nisu u odnosu padežne zavisnosti, zbog čega nismo ni preuzele taj dio naziva, a, osim toga, naša analiza nije bazirana na sintaksičkim kriterijima.

čorbe do hošafa; od gajtana do džamadana; od elifa do lamelifa, s mnogo raširenijim frazeosemantičkim varijantama *od a do ž*, *od a do z* i nešto manje raširenom *od a do š*; *od mašrika do magriba; s mašrika na magrib*, s mnogo raširenijom frazeosemantičkom varijantom *s kraja na kraj svijeta; bez suala bez dževapa*, zastarjelu frazemu iz pravnog registra; te razgovornu *okruglo pa na čoše*.

U slučaju ponavljanja veznika i prijedloga u sastavu frazema, kao u primjerima *i sevap i ćevap* i *bez suala bez dževapa*, naglašava se pojam naveden uz ponovljeni član.

Dvoleksemne frazeme s članovima u odnosu sinonimije

Sa druge strane, ponekad se u neposrednom susjedstvu navode sinonimne lekseme: *od kuće i odžaka, ima vakta i zemana* – u prvom slučaju domaća i leksema turskog porijekla, ovdje u prenesenom značenju, dok su u drugom slučaju obje lekseme orijentalnog porijekla (arapskog i perzijskog). U ovakvim primjerima, domaće su lekseme gotovo redovno neutralne, a lekseme stranog porijekla stilski markirane. Navedenim postupkom, ističe se pojam označen tim leksemama, čime se povećava izražajnost rečenog. Isto je karakteristika frazema *izlaziti/izaći na hajr <i na dobro>* te *(biti) od dobra soja <i odžaka>*, s tri člana u svom sastavu, od kojih su dva u sinonimnom odnosu: *hajr* i *dobro*, *soj* i *odžak*, ali drugi član ovih sinonimnih parova nije obavezni nego fakultativni član frazeme.

Tautološka veza među članovima frazema ponekad “predstavlja uobičajen idiomatski izraz” (Vajzović 1999: 207) kao u primjerima *din i iman, hal i belaj*, gdje su obje sastavnice lekseme orijentalnog porijekla (perzijskog i arapskog, arapskog i arapskog), što je u okviru tautološke upotrebe sinonima rjeđa pojava, kako je to utvrdila spomenuta autorica (Isto). Pored njih, tautološka veza prisutna je i u primjeru *ilumli i kalemli*, gdje je prva leksema arapsko-turskog porijekla, dok je druga grčkog porijekla (*kalem*) sa sufiksom *-li* turskog porijekla.

Dvoleksemne frazeme s redupliciranim članovima

Ipak, posebnu pažnju privlače primjeri frazema s redupliciranim članovima, koji su leksičko-semantičko jezgro frazeme.

Takve su sljedeće frazeme: *(ići) od akšamluka do akšamluka, od Bajrama do Bajrama, kao čičak na čičku, dekika po dekika, (biti kome) ni iz džepa ni u džep, hajvan te hajvan, hak na hak, mahšer nad mahšerima*.

U većini navedenih primjera zastupljen je poliptoton.

Poliptoton je mikrostruktura ponavljanja, koja nastaje kada se ista riječ ponovi u različitim oblicima deklinacije ili konjugacije (Škreb – Stamać 1986: 248), kao u: *(biti kome) ni iz džepa ni u džep, kao čičak na čičku, mahšer nad mahšerima*.

Za razliku od poliptotona, *reduplikacija* je, općenito, sintaksička figura iterativnog dodavanja, koja podrazumijeva “ponavljanje iste riječi ili grupa riječi u susjednoj poziciji” (Katnić-Bakaršić 2001: 316), što u frazemama *dekika po dekika, hajvan te hajvan* nije slučaj budući da su riječi razdvojene veznikom *te* i česticom *po*. Međutim, i pored toga, funkcija pojačavanja, amplifikacije, tipična za ovu figuru, realizirana je u analiziranim frazemama.

Na kraju, možemo ustanoviti da se analizirane dvoleksemne frazeme iz rječničkoga korpusa odlikuju velikom ekspresivnošću, čemu doprinose postupci kojima se ostvaruje semantička transpozicija, kao i stilske figure koje u tome učestvuju.

FRAZEME S REALIJAMA

Realije “označavaju specifična obilježja materijalne i duhovne kulture, karakteristična za određeni areal” (Tanović 2009: 68). One se mogu podijeliti na realije materijalne i duhovne kulture. U prve spadaju nazivi za jela, pića i napitke, voće, povrće i biljke, a u druge nazivi za određene pojmove povezane s religijom, i to obično islamom. U skladu s ovom podjelom, izvršena je analiza frazema iz korpusa, prilikom koje je utvrđeno sljedeće stanje:

Frazeme s nazivima orijentalnog porijekla za jela, pića i napitke

U Bosni i Hercegovini veoma je popularna orijentalna kuhinja, o čemu svjedoči i veliki broj ugostiteljskih objekata u kojima se ona poslužuje. Kako ona obuhvata i jela i pića, i naša podjela leksema slijedila je taj princip.

a) Nazivi za jela: *čorba* (perz.), *ćevap* (ar.), *ćufte* (perz.), *kačamak* (tur.), *kajgana* (1) (perz.), *kajmak* (1) (tur.), *nimet* (ar.), *pilav* (1) (perz.), *škembe* (1.b) (perz.), *tarhana* (2) (perz.), koji su sastavni član sljedećih frazema: *biti čorba na svakoj gozbi/bit u svakoj čorbi mirođija* – ‘miješati se u sve i svašta’; *čorbine čorbe čorba*²³ – ‘neuspjela, loša imitacija čega, bezvrijedan nadomjestak čega’; *jezikova čorba* – ‘stalni prigovori’; *kuhati/variti svoju čorbu* – ‘raditi na ostvarenju svojih ciljeva’; *kusati (čiju) čorbu* – ‘1. biti u čijoj službi 2. finansijski zavisiti od koga’; *letjeti/uletjeti kao muha u čorbu* – ‘prebrzo se prihvatati/prihvatiti čega’, čija je frazeosemantička varijanta *letjeti/uletjeti kao muha u mlijeko*; *mariti (za koga, za šta) kao za fratarsku čorbu* – ‘nimalo ne mariti’; *pokusati čorbu* – ‘loše proći u čemu, snositi loše posljedice čega; nastradati’; *prosuti (na koga) pasju čorbu* – ‘oklevetati, ocrniti koga’; *skuhati/zapržiti/zapapriti (kome) čorbu* – ‘svojim postupcima svjesno, namjerno dovesti koga u nevolju, naškoditi, napakostiti kome’; *poslati (koga) po ćevape* – ‘žarg. prevariti, obmanuti koga (ob. u šali)’; *prsti kao ćevapi* – ‘žarg. veoma kratki i debeli prsti’; *i sevap i*

²³ Više o ovoj frazemi i mogućem načinu njena nastanka u Šiljak-Jesenković 2003: 69.

ćevap – ‘i dobro i korist’; *halal kome ćufte* – ‘iron. kada se ko obrukao u vršenju kakva posla, kada posao nije uradio kako treba’; *napraviti ćufte od koga* – ‘jako istući, pretući koga’; *skuhati (kome) kačamak* – ‘iron. uništiti koga’; *koštati/stajati/izići k(a)o svetog Petra kajgana* – ‘razg. puno, skupo koštati’; *pojести/izjести veliku (golemu) kajganu* – ‘loše proći; nastradati’; *skupo k(a)o svetog Petra kajgana* – ‘razg. veoma skupo’; *odrastati na kajmaku* – ‘1. a. potjecati sa sela b. imati ruralne manire 2. fizički, biti dobrog zdravlja’; *pokupiti/skinuti/pobrati kajmak* – ‘okoristiti se onim što je najbolje, najvrednije (mnogo više nego drugi)’; *Božiji nimet* – ‘hrana’; *poštovati kao nimet* – ‘veoma poštovati’; *biber po pilavu* – ‘vrhunac čega’; *navaliti k(a)o na vruć pilav* – ‘razg. prionuti na neki posao s velikim žarom, velikom voljom’; *nabiti (nabaciti) škembe* – ‘žarg. dobiti veliki stomak, postati trbušast’, sa frazeosemantičkim varijantama *nabiti (nabaciti) stomak (trbuh)*; *dohvatiti s neba tarhanu* – ‘biti sposoban učiniti nemoguće’; *izvući se kao tarhana iz lonca* – ‘vješto izbjeći kakvu obavezu’; *moći se najesti tarhane s glave (kome)* – ‘biti puno višeg rasta od koga’.

Među navedenim leksemama, u bosanskom jeziku rijetko se upotrebljava leksema *kačamak*, a njen mnogo rasprostranjeniji sinonim je *pura*, odnosno *palenta*. Jedina frazema koja u svom sastavu sadrži ovu leksemu – *skuhati (kome) kačamak* – ima svoje raširenije frazeosemantičke varijante s leksemama *popara* i *papica* primarnog, slavenskog sloja – *skuhati (kome) poparu (papicu)*.

Leksema *čorba*, gotovo dosljedno, pojavljuje se u frazemama koje označavaju negativne pojave.

Žargonska frazema *poslati (koga) po ćevape* izražava značenje ‘prevariti, obmanuti koga’, koje iskazuju i druge, brojne frazeme: *bostandžiji krastavce prodavati* (3); *zabiti (kome) čiviju*; zastarjela *ustaknuti (kome) ćulah na glavu*; *udariti (kome) dubaru*, sa svojim frazeosemantičkim varijantama *udariti (kome) jadac*; *kaiš*; *kajasu*; *izvući (kome) hasuru*; *staviti/metnuti (kome) perdu na oči*; *navesti (koga) na truhlu (čuruk-) tahtu*. Ovoliki broj frazema koje izražavaju navedeno značenje ne čudi budući da u razgovornom jeziku veliki broj riječi i frazema izražava prevaru, podvalu, obmanu. Zbog njihove brojnosti, ovdje su navedene samo frazeme s orijentalizmima u svom sastavu, a kada bi se navodile i druge frazeme²⁴, njihov bi se broj znatno povećao.

Frazema *napraviti ćufte od koga*, s leksemom *ćufte* perzijskog porijekla, ima svoje bliskoznačnice različite rekcije i rasprostranjenosti: *prebiti*

²⁴ Poput frazeme *prodavati rog za svijeću*, žargonskih *prodavati dim*, *maglu* itd., da navedemo samo neke.

(koga) kao belegiju; prebiti (odvaliti, razmekšati) (kome) bubrege; prebiti kičmu kome; prebiti oklagiju o koga; dati po turu (kome); isprašiti/potprašiti tur (kome), ali uvijek s turcizmom u svom sastavu (belegija, bubreg, kičma, oklagija, tur).

b) Nazivi za kolače i poslastice: *baklava* (ar.), *gurabija* (ar.), *halva* (ar.), *hošaf* (1) (perz.), *kadaif* (1) (ar.), *lokum* (ar.), *pekmez* (1) (perz.), *sutlija* (tur.), *sutlijaš* (tur.-perz.), koji su sastavni član sljedećih frazema: *mijesiti gurabiju* (*baklavu*)/*peći baklavu* (*halvu*, *gurabije*) – ‘priređivati kakvo veselje ili slavlje, obilježavati neki značajan, radostan događaj, neko veselje’; *mijesiti gurabiju* – ‘slatkorječivo pričati’; *halva* (*mu*, *ti*, *mi*) *se kod kuće ne hladi* – ‘nema potrebe za tolikom žurbom’; *ne čeka vruća halva koga* – ‘nije hitno’; *nije pao lokum u vodu* – ‘nije žurba, ima vremena za šta’; *hraniti* (*koga*) *halvom i baklavom* – ‘veoma dobro njegovati, paziti koga’; *ide* (*prodaje se*) *k(a)o halva* – ‘razg. odlično se prodaje, ima veliku potražnju’; *imati* (*čega*) *kao halve* – ‘imati mnogo čega’; *kao da se halva dijeli/ne dijeli se halva* – ‘iron. kao da se šta besplatno, džaba dijeli’; *ni na vruću halvu* (*s kim*) – ‘biti ljut na koga’; *praviti halvu na vjetar* – ‘neozbiljno pristupati poslu’; *od čorbe do hošafa* – ‘svega u izobilju (o hrani)’; *(iz)rezati na kadaif* – ‘(o) čistiti i (iz)rezati na duge, uske trake (o luku)’; *mrziti kao hodža rahat-lokum*²⁵ – ‘iron. veoma voljeti’; *jasno kao pekmez* – ‘potpuno jasno’, čija je frazeosemantička varijanta *jasno kao dan*; *pasti/propasti u san kao muha u pekmez* – ‘zaspati dubokim snom’²⁶; *namrckan(a) k(a)o sutlija* (*sutlijaš*) – ‘žarg. veoma naborana lica, s puno bora’²⁷.

Općenito, svi se radosni događaji obilježavaju slavljem s kolačima i poslasticama, što je prepoznato i u značenju frazema *mijesiti gurabiju* (*baklavu*), čija je frazeosemantička varijanta *mijesiti kolač*, i *peći baklavu* (*halvu*, *gurabije*).

No, sa druge strane, frazema *mijesiti gurabiju* ima i značenje slatkorječivoga govora, koje je predmet kritike, što prvenstveno proizlazi iz značenja glagola *mijesiti*, dok na obilježje slatkorječivosti upućuje objekt radnje – kolač gurabija.

²⁵ Više o ovoj frazemi u potpoglavlju “Glagolske frazeme”, u okviru poglavlja “Poredbene frazeme”

²⁶ Više o sinonimima ove frazeme u potpoglavlju “Glagolske frazeme”, u okviru poglavlja “Poredbene frazeme”

²⁷ Više o ovoj frazemi u potpoglavlju “Pridjevske frazeme”, u okviru poglavlja “Poredbene frazeme”

c) Nazivi za pića i napitke: *boza* (perz.), *kahva* (3) (ar.), *šerbe* (ar.), koji su sastavni član sljedećih frazema: *biti bistar k(a)o boza* – ‘iron. ne biti puno pametan, inteligentan, biti glup’; *prodavati bozu* – ‘razg. pričati ono u što niko neće povjerovati’; *prost k(a)o boza* – ‘razg. veoma prost, primitivan’; *biti pri kafi* – ‘žarg. puno popiti, biti pod utjecajem alkohola’; *ići (svratiti, pozvati, otići) na kahvu/ići (hodati) s kahve na halvu/s halve na kahvu* – ‘družiti se s kim’; *ne popiti od koga ni kahvu (ni kahve)* – ‘ne dobiti ništa od koga (a očekuje se)’; *obrtati se (okretati se) k(a)o kahva u dolapu* – ‘a. biti nemiran, nestrpljiv b. biti uznemiren, nervozan’; *popijte kafu/izvolite na kafu* – ‘razg. izraz prilikom davanja bakšiša, napojnice’; *zaljevati se kafom* – ‘žarg. piti puno kahve’; *zvati (vikati) kahvu* – ‘častiti koga kahvom’; *popiti (svoje) šerbe* – ‘nastupila je čija smrt’; *šećer i šerbe* – ‘velika milina’.

Leksema *boza* pojavljuje se kao sastavni član frazema koje označavaju negativne pojave – glupost, primitivizam, neuvjerljivost – iako za to nema nekog čvrstog uporišta. Od svih njih, najviši stepen logičnosti ima frazema *biti bistar k(a)o boza*, čija je ironija zasnovana na kontrastu između pridjeva *bistar*, koji u standardnom jeziku ima sljedeća značenja: “1. kroz koji se može vidjeti (o tekućini); proziran, nezamućen 2. jasan, čist, nepomućen 3. *pren.* koji lahko, brzo shvata; oštrouman, pametan, inteligentan” (FR-BJ:69)²⁸, i predmeta poređenja – boze – koja je mutna. Dakle, bistrina, koja se u prenesenom značenju povezuje s pameću i inteligencijom, i stvarno svojstvo boze uvjetovali su izvođenje ovakvog značenja frazeme.

Posebno je zanimljiva pojava da je imenica *šerbe* sastavni član frazeme *popiti (svoje) šerbe* – koja eufemistički imenuje čiju smrt, a njena frazeosemantička varijanta je *popiti (svoju) srču*.

Sa druge strane, imajući u vidu važnost ritualnog ispijanja kahve za bosanskohercegovačko društvo, zbog čega je i bilo moguće da nastane nekoliko izraza za razne vrste kahve: *dočekuša*, *doljevuša*, *kajmakuša*, *razgovoruša*, *sikteruša*, ne čudi ovoliki broj frazema s navedenom leksemom u svom sastavu. U skladu s tim, neke od njih pojavljuju se i u žargonu – *biti pri kafi* i *zaljevati se kafom* – gdje se realizira leksema *kafa*, koja nije standardizirana u bosanskom jeziku, a općenito je dosta frekventna u razgovornom jeziku.

²⁸ U poglavljima knjige o frazemama korišteni su sljedeći rječnici: *Rječnik bosanskoga jezika* (2010) Senahida Halilovića, Ismaila Palića i Amele Šehović (FRBJ), *Kao frazeološki rječnik* (2012) Alise Mahmutović (KFR), *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* (1982) Josipa Matešića (FRHS) i *Sandžački frazeološki rječnik* (2016) Abdulaha Mušovića (SFR).

d) Nazivi za začine i osnovne sastojke hrane: *sirće* (perz.), *šećer* (perz.): *proliti (prevaliti) sirće* – ‘učiniti šta loše’; *smrdjeti kao mačetu sirće* – ‘biti kome odvratno’; *biti med i šećer* – ‘biti veoma ljubazan (ob. prenaplašeno)’; *lizati šećer kroz staklo* – ‘truditi se oko čega nedostižnog’; *nije pao šećer u vodu <da se rastopi>* – ‘nije žurba, ima vremena za šta’; *nisam (nisi) od šećera* – ‘neću (nećeš) se rastopiti od nekoliko kapljica kiše’; *usta kao kutija (od) šećera* – ‘veoma lijepa usta’.

Budući da se “ljepota izražava usporedbom sa slatkom hranom” (Pintarić 2010: 133), ne čudi da se, po analogiji, i pozitivne osobine poput prijatnosti i umiljatosti izražavaju poređenjem u čijem je središtu leksema *šećer*: *sladak kao šećer*. I pozitivna stanja duše također se mogu iskazati leksemama koje označavaju nešto slatko, kao u frazemi *šećer i šerbe*. No, sa druge strane, pretjerana učtivost može biti predmet kritike iskazane frazemom *biti med i šećer*.

Frazema *nije pao šećer u vodu <da se rastopi>* ima svoje manje raširene bliskoznačnice *halva (mu, ti, mi) se kod kuće ne hladi, ne čeka vruća halva koga i frazeosemantičku varijantu nije pao lokum u vodu*, sve s leksemama orijentalnog porijekla – *halva* i *lokum* – koje također označavaju slatko. Svima njima, po svom značenju, može se pridružiti i frazema *nije ni farz ni sunet* – ‘nije hitno’, koja pripada grupi frazema s realijama duhovne kulture.

Dakle, kako je slatkost šećera osnov za izvođenje uglavnom pozitivnih značenja frazema u kojima je sastavni dio, tako je kiselost sirćeta uzrokovala pridavanje negativnih značenja frazemama u kojima se pojavljuje ova leksema.

Sve gore navedene nazive iz oblasti kulinarstva Pranjković (2002: 19) posmatra kao “svojevrne egzotizme”, a neki od ovih pojmova imaju upotrebu i u etnološkim kontekstima: *kadaif* (2) i *pilav* (2)²⁹, odnosno u jeziku književnosti: *kahva* (4).

Frazeme s nazivima orijentalnog porijekla za voće, povrće i biljke

Drugu grupu realija materijalne kulture čine nazivi za voće, povrće i biljke.

a) Nazivi za voće i povrće: *bostan* (perz.), *karpuz* (perz.), *limun* (perz.), *patlidžan* (perz.), koji su sastavni član sljedećih frazema: *obрати (zelen) bostan* – ‘loše se provesti, loše proći; nastradati’; *rezati na karpuzu* – ‘kul. oblikovati baklavu s krugom u sredini i sa šest elipsastih krugova na jednakoj udaljenosti, sa dugim rombovima između krugova i s trouglima i nepravilnim četverouglima’; *čekati (htjeti) limun* – ‘1. biti neodlučan 2. čekati da se bude zamoljen za nešto’; *dobiti limun* – ‘ne dobiti ništa’; (*biti*)

²⁹ Više o tome u Haverić – Šehović 2017: 110–111.

iscijeđen kao limun – '(biti) premoren, potpuno iscrpljen'; *odbaciti kao iscijeđen limun* – '1. riješiti se čega bez razmišljanja 2. odbaciti s lakoćom'; *žut kao limun*³⁰ – '1. veoma žut 2. razg. veoma blijed'; *pomodriti kao patlidžan*³¹ – 'jako se naljutiti; razbjesnjeti se'.

Imenica *bostan* upotrebljava se i u jeziku književnosti (3).

Frazema *dobiti limun* ima svoju rašireniju frazeosemantičku varijantu *dobiti šipak*, a bljedoća lica se ističe žutom bojom limuna, uz osnovno značenje pojačanog intenziteta žute boje. Općenito, boja lica često ukazuje na određena stanja, kao u slučaju ove frazeme, ili na određene emocije, kao u slučaju frazeme *pomodriti kao patlidžan*.

b) Nazivi za biljke: *badem* (perz.), *čičak* (tur.), *dud* (perz.), *duhan* (ar.), *pamuk* (perz.), *šimširov*³², koji su sastavni član sljedećih frazema: *oči poput badema* – 'veoma krupne oči'; *kao čičak na čičku*³³ – 'pun, prepun čega, krcat čime'; *prikačiti (prilijepiti) se kao čičak uz pasiji rep (uz koga, za koga)* – 'ne odvajati se od koga a pri tome biti nametljiv, dosadan, dosađivati svojom prisutnošću'; *okačiti/objesiti (koga, šta) na (o) dud* – 'prestati voditi računa o kome ili čemu, potpuno zapostaviti, zanemariti koga ili šta'; *baciti duhan* – 'razg. prestati pušiti'; *cigar duhana* – 'vrijeme potrebno da se ispuši cigareta'; *ne vrijediti (ne valjati) ni (po, pola) lule duhana* – 'ne vrijediti baš ništa, biti bezvrijedan'; *ni koliko da se cigar duhana popuši* – 'veoma kratko vrijeme'; *ni za duhan nemati* – 'biti puki siromah'; *prodati (dati) za cigaru duhana* – 'prodati, dati veoma jeftino'; *sjeći kome duhan na glavi* – '1. dosađivati kome 2. zadavati kome probleme, velike teškoće'; *imati pamuk oko srca* – 'biti dobrog srca'; *kao da je odrasla u pamuku i svili* – 'biti prefinjenog, njegovanog izgleda'; *mekan kao pamuk* – 'razg. veoma mehak'; *nježan kao pamuk* – 'veoma nježan'; *omekšati kao pamuk* – 'postati dobar i predusretljiv'; *ovijati (koga) pamukom* – 'veoma nježno, brižljivo postupati s kim'; *piti/sisati/vaditi (kome) dušu (krv) na pamuk (slamku/slamčicu, šiljak)* – 'uporno ne davati mira kome, smišljeno mučiti, maltretirati koga'; *u pamuku i svili (od)rasti* – '(od)rasti u blagostanju, izobilju'; *umotavati/umotati u pamuk* – 'ublažavati/ublažiti ono što se ima reći, kazati'; *šimširova grana sa devete gore* – 'veoma dalek rod'.

³⁰ Više o ovoj frazemi u potpoglavlju "Pridjevske frazeme", u okviru poglavlja "Poredbene frazeme"

³¹ Više o ovoj frazemi u potpoglavlju "Glagolske frazeme", u okviru poglavlja "Poredbene frazeme"

³² Izvedenica od imenice *šimšir*, koja je perzijskog porijekla.

³³ Više o ovoj frazemi u potpoglavlju "Poredbene frazeme bez člana A", u okviru poglavlja "Poredbene frazeme"

Frazema *ne vrijediti (ne valjati) ni (po, pola) lule duhana* ima svoje sinonime *zahrđala fišeka ne vrijedi* i zastarjelo *ne vrijedi štetiti/ištetiti kuršum (na koga, na šta)*, te frazeosemantičke varijante *ne vrijedi ni po solda (ni pola groša)*. Sve su one u bosanskom jeziku izrazito obilježene, a među njima naročito posljednje dvije. Raširenije su frazeosemantičke varijante prethodne frazeme *ne valja ni pare*, odnosno *ne vrijedi ni dvije pare/ni kršene/ni prebijene pare/ni pet para*.

Jedna od leksema koja je sastavni član frazema sa gotovo isključivo pozitivnim značenjima je leksema *pamuk*. Mehkoća pamuka, koja je njegovo dominantno obilježje, smatra se poželjnim svojstvom, zbog čega je i moguće da se brojne ljudske osobine, poput dobrote, predusretljivosti i prefinjenosti, iskazuju poređenjem s pamukom ili metaforizacijom ovog pojma.

Frazeme s islamskim i s njima povezanim pojmovima

Ovo su frazeme s realijama koje čine islamski pojmovi i pojmovi koji su u vezi s islamom. U ovoj grupi pojmova veći broj čine oni koji se odnose na duhovnu kulturu, a manji broj, i to uglavnom leksema koje se odnose na vjerske objekte i dijelove tih objekata, čine pojmovi koji se odnose na materijalnu kulturu. U skladu s tim, prvo su obrađene realije duhovne kulture, a onda realije materijalne kulture.

Frazeme s realijama duhovne kulture

Realije duhovne kulture su: *abdest* (perz.), *abdestni*³⁴, *ahiret* (ar.), *ahiretski*³⁵, *ajet* (ar.), *akšam* (2) (tur.-perz.), *Allah*³⁶ (ar.), *Bajram* (1) (tur.), *ćaba* (2) (ar.), *din* (2) (perz.), *dženaza* (1, 2) (ar.), *dženet* (1) (ar.), *džin* (1) (ar.), *erčan* (3) (ar.), *hadž* (ar.), *halal* (1) (ar.), *haram* (1) (ar.), *hurija* (ar.), *iman* (ar.), *istihara* (ar.), *Kur'an* (ar.), *melek* (ar.), *namaz* (perz.), *ničah* (1) (ar.), *ramazan* (ar.), *sabah* (2) (ar.), *selam* (ar.), *sevap/sevab* (1) (ar.), *sunet* (ar.), *teravija* (ar.).

Mnoštvo ovih leksema ima prenesena značenja: *dženaza* (4), *dženet* (2), *džin* (3).

Frazeme s navedenim leksemama: *gubiti se kao abdest* – ‘razg. brzo, lahko se gubiti’; *k(a)o abdesta voda* – ‘koji je bez jačine (o kahvi i čaju); tanak, slab’; *ispratiti na ahiret* – ‘isl. obr. pokopati mejta, klanjati mu džezazu’; *otići/preseliti se na ahiret* – ‘isl. umrijeti (za muslimana)’; *ahiretska*

³⁴ Izvedenica od imenice *abdest*, koja je perzijskog porijekla.

³⁵ Izvedenica od imenice *ahiret*, koja je arapskog porijekla.

³⁶ Broj frazema sa sastavnicom *Allah* je velik, te ih, iz tog razloga, ne navodimo ovdje. Frazeme vidjeti u *Rječniku*, u prilogu knjige, pod odrednicom *Allah*.

(*vječna kuća* – ‘mezar, grob’; *poznavati/znati (šta) kao hafiz* <*ajete*> – ‘općenito, poznavati, znati šta veoma dobro’; *dotjerati se kao za Bajram* – ‘lijepo se dotjerati; srediti se’; *od Bajrama do Bajrama* – ‘veoma rijetko’; *biti spreman za ćabu* – ‘šalj. voditi način života koji je strogo primjeren islamskim propisima, koji je pretjerano asketski’; *kao da je krenuo/la na ćabu* – ‘iron. pretjerano dugo se spremati (za neku posjetu, odlazak, putovanje i sl.)’; <*pa taman*> *da je s ćabe* – ‘nikako, nipošto’; *din-dušmanin* – ‘čiji zakleti, ogorčeni neprijatelj, protivnik’; *din i iman* – ‘islam’; *veselo kao na dženazi* – ‘iron. veoma tužno, tiho’; *lijepo kao u dženetu* – ‘razg. veoma lijepo, nestvarno lijepo’; *zaslužiti dženet* – ‘biti veoma human i dobar’; *podudariti se (kome) džini* – ‘složno živjeti (ob. o osobama u braku)’; *nagaziti na džinski vjetar (džinsko kolo)* – ‘nar. vjer. naići na đavole, šejtane i izgubiti razum, poludjeti’; *na mjesto erćan ne donositi* – ‘ne klanjati propisno’; *još ti samo treba (na) hadž* – ‘razg. u obraćanju osobi koja živi asketski, pretjerano disciplinirano’; *spremaš li se to na hadž* – ‘razg. komentar na čiji pretjerano asketski način života’; *kao da je hodži s tabuta pobjegao* – ‘razg. veoma je blijed i iscrpljen’; *mrziti kao hodža rahat-lokum* – ‘iron. veoma voljeti’; *oduljiti/razvući k(a)o hodža teraviju* – ‘razg. pejor. pretjerano dugo i sporo činiti, obavljati šta, previše razvući’; *poznavati/znati kao hodža ćitab* – ‘veoma dobro poznavati, znati’; *učiti hodžu da klanja* – ‘raditi beskoristan, uzaludan posao’; *lijepa kao dženetska hurija* – ‘veoma lijepa’; *klanjati istiharu* <*namaz*> – ‘tražiti pravo rješenje’; *spavati kao melek* – ‘čvrsto spavati’; *pomrsiti namaz* – ‘napraviti grešku u učenju i zbog toga prekinuti klanjanje, koje treba ponoviti’; *djevojka (cura) pod nićahom* – ‘isprošena ili zaručena djevojka’; *kad (kome) nićah pređe preko glave* – ‘kad ko stupi u brak’; *uzeti pod nićah* – ‘isprositi ili zaručiti djevojku’; *žena pod nićahom* – ‘udata žena’; *nije maslo za ramazana kome* – ‘nije savršen, nije bez mahane’; *trajati kao ramazanski post* – ‘pejor. predugo trajati’; *predavati selame* – ‘okretati glavu nalijevo i nadesno nastojeći vidjeti, opaziti šta’; *nije ni farz ni sunet* – ‘nije hitno’.

U ovoj su grupi brojne poredbene frazeme, ali one neće biti analizirane budući da je to učinjeno u poglavlju o poredbenim frazemama. Što se tiče ostalih frazema, mnoge od njih podrazumijevaju poznavanje određenih islamskih vjerskih propisa ili običaja, na temelju kojih se i može razumjeti značenje frazeme. Takve su, naprimjer, *na mjesto erćan ne donositi*, *klanjati istiharu* <*namaz*>, *pomrsiti namaz*, *predavati selame*, *nije ni farz ni sunet* – da navedemo samo neke. Sa druge strane, neki pojmovi i izvedenice od njih čine dio frazema u kojima se iskazuje određeno narodno vjerovanje. Leksema *džin* je sastavni član frazeme *podudariti se (kome) džini*,

čija je frazeosemantička varijanta *podudariti se (kome) zvijezde*. Izvedenica *džinski* komponenta je frazema *nagaziti na džinski vjetar (džinsko kolo)*, koje imaju i svoju frazeosemantičku varijantu *nagaziti na vrzino kolo*.

Kada su predmet frazeme neke pojave neugodne po društveni ukus, one se imenuju eufemistički. U najvećem broju primjera, to su izrazi i frazeme koji se odnose na seks³⁷, dijelove tijela, fiziološke procese i stanja, bolest, smrt i sl., a u frazemama *ispratiti na ahiret, otići/preseliti se na ahiret* i *ahiretska (vječna) kuća* riječ je o dženazi, smrti i grobu, mezarju. Neki autori (Ristić 2004: 212) ovu vrstu eufemizama nazivaju *ličnim eufimizmima* budući da su rezultat “procesu eufemizacije u ličnoj sferi”. Frazeme koje eufemistički imenuju smrt i proces umiranja dosta su brojne, što ne čudi s obzirom na trajnu ljudsku zaokupljenost ovim fenomenima. Iako se u njihovu sastavu ne pojavljuju pojmovi povezani s islamom, ipak ih navodimo kao svojevrsne blisko značnice prethodno spomenutih frazema: *otići Bogu na bejan, teslimiti džan, doći (kome) edžel, baciti (ostaviti, poturiti) <svuju> kašiku, prevrnuti <svuju> kašiku naopako, ne biti više nafake (za koga)/nestati (kome) nafake, pojesti (svuju) nafaku, prekinula se čija nafaka, nefes tegliti, primakao se (kome) kudret-sahat, suđen sat, popiti (svoje) šerbe*. Zanimljiv spoj eufemističnosti i vulgarnosti sadržan je u frazemama *prnuti u bardak, prnuti u šišu*. Naime, ovim se frazemama eufemistično imenuje umiranje, ali se u te svrhe upotrebljava glagol kojim se direktno imenuje jedan fiziološki proces, nepoželjan u učtivom komuniciranju. I ove frazeme imaju svoje frazeosemantičke varijante – *prnuti u čabar, u fenjer*.

Pozitivne ljudske osobine (fizičke i karakterne) rjeđe su predmet ovih frazema, a takve su, naprimjer, *zaslužiti dženet* i *lijepa kao dženetska hurrija*, dok se karakterni nedostaci ističu frazedom *nije maslo za ramazana kome*, no, i pretjerano asketski način života, primjeren islamskim propisima, može biti predmet kritičkog sagledavanja, kao u razgovornim frazemama *biti spreman za čabu, još ti samo treba (na) hadž* i *spremaš li se to na hadž*, čije sastavnice – *čaba* i *hadž* – označavaju hodočašće, jednu od temeljnih dužnosti svakog muslimana.

Jedna od frazema iz ovoga korpusa – *učiti hodžu da klanja* – ekspresivno ukazuje na vršenje posla koji je beskoristan, uzaludan, a istog su značenja i sljedeće frazeme iz istraživačkog korpusa: *bostandžiji krastavce prodavati (2), kopati bunar kraj rijeke, (raditi) čorav posao, drobiti čora-*

³⁷ Zabilježena je jedna frazema koja eufemistički izriče da se neka žena odala bludu, razvratu – *dići/dizati (razviti/razvijati, podići/podizati, razapeti/razapinjati) bajrak* – i to u 2. značenju.

voj kvočki, džaba kome kirija (kirije), tjerati havu (vjetar) kapom, tući/tucati vodu u havanu, sa frazeosemantičkim varijantama tući/tucati vodu u mužaru, u tucnju, u kojima se realiziraju leksema mužar i leksema tucanj primarnog, slavenskog sloja, juriti (goniti) vjetar, praviti novu rupu na saksiji.

Sa druge strane, neke lekseme iz ove kategorije, kao sastavni član frazema, unose značenje koje nije u vezi s islamom. Takve su: *akšam*, *halal*, *haram*, *Kur'an*, *sabah*, *sevap/sevab*, zbog čega frazeme s njima u sastavu nisu ni navedene.

Frazeme s realijama materijalne kulture

Realije materijalne kulture su: *ćefin* (ar.), *džamija* (ar.), *munara* (ar.), *nišan* (2), *sirat-ćuprija*³⁸ (ar.), *tabut* (ar.).

Ovim leksemama mogu se pridružiti i lekseme koje označavaju osobe budući da su to sve konkretne imenice: *bedel* (1) (ar.), *binamaz* (perz.), *bula* (1) (tur.), *hafiz* (1) (ar.), *hodža* (1.a, 2) (perz.), *muhadžir* (1) (ar.), *mula* (1, 2) (ar.), *pejgamber* (perz.), *saf* (1) (ar.), *šehid* (1.a) (ar.).

U etnološkom kontekstu upotrebljava se *hodža* (3); leksema *hafiz* ima preneseno značenje; *bedel* je zastarjela leksema (2), a *mula* historizam (3) i zastarjela (4) leksema; dok je *muhadžir* u 2. značenju razgovorno i ekspresivno.

Frazeme s navedenim leksemama: *ćefin* (*ćefine*) *bi s majke ukrao* (*prodao*) – ‘1. veoma je nepošten 2. veoma je pohlepan 3. veoma je bezobziran’; *čisto kao u džamiji* – ‘veoma čisto, uredno’; *čuvati kao džamiju* – ‘čuvati s ljubavlju, s velikom brigom’; *iz džamije bi ukrao* – ‘veliki je lopov’; *kao da je rušio crkve i džamije* – ‘veoma je nesretan, malerozan’; *(ne prispjeti) ni u crkvu ni u džamiju* – ‘pejor. odudarati od ustaljenih normi ponašanja, biti ponašanja neprilagođena sredini u kojoj se živi’; *sređeno kao u džamiji* – ‘veoma sređeno, uređeno’; *vikati sa munare (ako treba)* – ‘razglasiti neku vijest što je moguće šire’; *ići kao po sirat-ćupriji* – ‘ići veoma oprezno i nesigurno’; *prolaziti sirat-ćuprijom* – ‘polagati račune na onom svijetu’; *grabiti se za tuđ tabut* – ‘nepromišljeno srljati dovodeći sebe u smrtnu opasnost’; *k(a)o da je hodži s tabuta pobjegao* – ‘razg. veoma je blijed, iscrpljen’.

Iz druge su kategorije sljedeće frazeme: *isturiti ispred sebe bedele* – ‘zakloniti se iza koga’; *smesti (zbuniti) se kao binamaz među dvije dža-*

³⁸ Osnovno značenje ovog izraza – *isl.* opasni most u džehenemu preko koga se mora preći da bi se ušlo u dženet – upućuje na činjenicu da je to objekt za koji se vjeruje da postoji te mu se stoga pridaje značenje konkretne imenice, isto kao i u slučaju imenica *vila*, *zviježda* i sl. (Jahić – Halilović – Palić 2000: 187).

mije – ‘potpuno se smesti, zbuniti’; *ići kao bula* – ‘ići gdje nespremno, nepripremljeno’; *naučiti (šta) kao hafiz* – ‘naučiti šta napamet’; *poznavati/znati (šta) kao hafiz <ajete>* – ‘općenito, poznavati, znati šta veoma dobro’; *mrziti kao hodža rahat-lokum* – ‘iron. veoma voljeti’; *poznavati/znati kao hodža ćitab* – ‘veoma dobro poznavati, znati’; *učiti hodžu da klanja* – ‘raditi beskoristan, uzaludan posao’; *šutjeti kao mula* – ‘ništa ne govoriti, ne progovarati, čak i kad je verbalni odgovor očekivan, mudro šutjeti’; *vjerovati (u koga, u šta) kao u pejgambera* – ‘vjerovati bez razmišljanja (u koga, u šta), bez provjere činjenica’.

Ni ovdje neće biti analizirane poredbene frazeme budući da su već obuhvaćene analizom u istoimenom poglavlju. Frazema *ćefin (ćefine) bi s majke ukrao (prodao)* ima tri, međusobno dosta povezana značenja, a njeva višeznačnost, općenito netipična za frazeme, ukazuje na važnost imenovanja odgovarajućih ljudskih osobina. U ovom slučaju, riječ je o negativnim osobinama, što se ističe dovođenjem u vezu imenica *ćefin* i *majka*, s jedne strane, i glagola *ukrasti*, odnosno *prodati*, sa druge strane. Stepenn čijeg nepoštenja, pohlepe i bezobzirnosti ne može biti jasnije istaknut. Bliškoznačnice ove frazeme su razgovorna frazema *rođenu majku bi prodao* i knjiška frazema *ukrao bi i Bogorodičin pokrov*, koja nije toliko zastupljena u bosanskom jeziku. One navođenjem upravo ovih objekata radnje – majke, uz koju se navodi pleonastični pridjev *rođena*, te Bogorodičina pokrova – još istaknutije ukazuju na osudu čijeg karaktera budući da se ovi pojmovi smatraju nedodirljivim u pogledu njihova značaja za pojedinca.

Pored toga, na nečije nepoštenje, odnosno sklonost kriminalu ukazuje se i frazemom *iz džamije bi ukrao*, koja opet dovodi u vezu glagol *ukrasti*, sada s imenicom *džamija*. Dakle, u obje frazeme dovode se u vezu moralno neupitni pojmovi, poput majke i džamije, koji u svijesti govornika izazivaju pozitivne emocije, te glagoli *ukrasti* i *prodati*, koji sadrže komponentu moralno nedopustivog (*krasti*) i isključivo materijalnog (*prodati*). Raširenija frazeosemantička varijanta ove frazeme je razgovorna *iz očiju bi ukrao*, s knjiškom varijantom *između dva oka će ukrasti* (FRHS:416).

Pozitivna konotacija koju izaziva leksema *džamija* očita je i u frazemi *kao da je rušio crkve i džamije*, gdje se nečija nesreća poredi s kaznom koju bi ko zaslužio da je rušio crkve i džamije, vjerske objekte velike vrijednosti, i na duhovnom i na materijalnom planu. U skladu s tim, nečija društvena neprilagođenost kvalificira se nemogućnošću pohođenja crkve i džamije, kao mjesta okupljanja onih čije su norme ponašanja društveno prihvaćene. Iz navedenih razloga, sve ove frazeme možemo posmatrati kao izvjesne kultureme budući da svjedoče o kulturi i tradiciji ovih prostora.

I ovdje neke lekseme, kao sastavni član frazema, unose značenje koje nije u vezi s islamom. Takve su: *muhadžir*, *nišan*, *saf*, *šehid*, zbog čega frazeme s njima u sastavu nisu ni navedene.

Na temelju rečenog, možemo zaključiti da su frazeme s realijama u svom sastavu veoma važne za razumijevanje sredine koja ih upotrebljava a samim tim i jezika čiji su dio. Iz njih možemo iščitati mnoge informacije o pojavama u jednom društvu, a ponekad su to upravo one informacije o kojima se ne želi javno govoriti. U tom smislu, kao indikator određenih društvenih i kulturnih tendencija, one postaju veoma važne ne samo za frazeologiju jednog jezika nego i za sve druge humanističke nauke, ali i brojna područja svakodnevnog života.

POREDBENE FRAZEME

Svojom brojnošću, neizostavan predmet proučavanja u ovoj knjizi postaju i frazeme u kojima je realizirano poređenje, odnosno poredbene frazeme. Poređenje je jedna od najraširenijih stilskih figura koja se, gramatički, prepoznaje po poredbenom vezniku *k(a)o*, najzastupljenijem u toj ulozi, te, rjeđe, po poredbenom prijedlogu *poput* i prilogu *nalik* (na). Od dva tipa poređenja – poređenje tipa simile i poređenje tipa comparatio (Katnić-Bakaršić 2001: 332) – u korpusu su zastupljeni primjeri poredbenih frazema u kojima je realizirano poređenje tipa simile, a to je “semantička figura kojom se, na bazi zajedničke osobine, u suodnos dovode dva različita relata (mogu se označiti slovima A i B)” (Šehović 2009: 183). Ono ima dvočlanu strukturu “koja zadaje jednakost kao sematičko približavanje dvaju različitih relata” (Hadžiefendić 1991: 181), što se može predstaviti formulom **A kao B**, gdje A isključivo označava člana s lijeve strane poredbene konstrukcije (više o tome u Šehović 2009: 184). Kada nije navedeno zajedničko svojstvo članova A i B, relat je izražen imenicom ili glagolom, a kada je navedeno svojstvo u kojem se oba člana poređenja podudaraju (*tertium comparationis*), relat je izražen pridjevom.

Poredbene frazeme imaju funkciju da izraze intenzitet svojstva, stanja ili radnje, te da specificiraju, odnosno modificiraju radnju, a u ovoj knjizi razvrstane su prema pripadnosti člana A glagolima, pridjevima, priložima ili imenicama. U skladu s njihovom brojnošću, prvo su analizirane glagolske poredbene frazeme, o kojima se govori u nastavku poglavlja.

Glagolske frazeme

Poredbene frazeme koje specificiraju, odnosno modificiraju radnju u našem su korpusu mnogo brojnije od poredbenih glagolskih frazema kojima se izriče intenzitet svojstva, stanja ili radnje. Njihov su sastavni dio lekseme orijentalnog porijekla, i to: *abuzemze* (perz.-ar.), *ajet* (ar.), *ala* (ar.), *babovina*³⁹, *Bajram* (tur.), *balija* (ar.), *beduin* (ar.), *beg* (tur.), *belegija* (tur.),

³⁹ Izvedenica od imenice *babo*, koja je perzijskog porijekla.

beričet (ar.), *binamaz* (perz.), *bubreg* (tur.), *bula* (tur.), *čarapa* (perz.), *čeketalo* (tur.), *čekić* (perz.), *česma* (perz.), *čičak* (tur.), *čorba* (perz.), *čelav* (perz.), *čitab* (ar.), *ćorav* (perz.), *ćuskija* (tur.), *dalga* (tur.), *duduk* (tur.), *džahil* (ar.), *džamija* (ar.), *džep* (ar.), *džomba* (ar.), *đerdan* (perz.), *evlija* (ar.), *fitalj* (ar.), *fukara* (ar.), *gazela* (ar.), *gazija* (ar.), *hafiz* (ar.), *halva* (ar.), *hamajlija* (ar.), *hamal* (ar.), *hanuma* (tur.), *hodža* (perz.), *ibrik* (perz.), *iladž* (ar.), *insan* (ar.), *jagma* (perz.), *juriti*⁴⁰, *kajgana* (perz.), *kanara* (ar.), *kula* (ar.), *kesa* (perz.), *leš* (perz.), *limun* (perz.), *maja* (perz.), *majmun* (ar.), *makaže* (ar.), *melek* (ar.), *muhadžir* (ar.), *mula* (ar.), *mumija* (perz.), *ograisati*⁴¹, *para* (perz.), *paša* (tur.), *pejgamber* (perz.), *pilav* (perz.), *sat* (ar.), *sihirbaz* (ar.-perz.), *sirat* (ar.), *tambura* (perz.), *tarhana* (perz.), *tava* (perz.), *teravija* (ar.), *top* (tur.), *Turčin* (tur.), *uhasniti se*⁴², *zambak* (ar.), *Zemzem* (ar.):

čuvati/paziti k(a)o abuzemze (k(a)o zemzem vodu) – ‘razg. čuvati/paziti s posebnom pažnjom i velikom ljubavlju’; *čuvati kao džamiju* – ‘čuvati s ljubavlju, velikom brigom’; *čuvati (šta) kao hamajliju* – ‘brižno čuvati’; *čuvati kao za iladž* – ‘veoma pažljivo čuvati’; *paziti kao zambak* – ‘paziti s velikom ljubavlju’; *boriti se (biti se) kao ala s beričetom* – ‘voditi tešku, istrajnu borbu’; *jesti/žderati kao gladna ala* – ‘razg. jesti halapljivo, proždrljivo i brzo’; *jesti kao dalga* – ‘zast. jesti veoma halapljivo, proždrljivo’; *navaliti kao ala* – ‘jako navaliti’; *odnositi se (prema čemu) kao prema babovini/kao da je šta čija babovina* – ‘odnositi se pretjerano posesivno prema čemu, kao da se na to polaže neko pravo’; *navaliti k(a)o balija na krmetinu* – ‘razg. pejor. prionuti na šta (posao, hranu itd.) s pretjeranim žarom, bez mjere’; *navaliti k(a)o na vruć pilav* – ‘razg. prionuti na neki posao s velikim žarom, velikom voljom’; *podijeliti kao braća babovinu (očevinu)* – ‘podijeliti ravnomjerno i sporazumno’; *dotjerati se kao za Bajram* – ‘lijepo se dotjerati; srediti se’; *živjeti kao beduin* – ‘živjeti usamljeničkim načinom života’; *osjećati se (živjeti) kao (mali) beg* – ‘živjeti lagodno i u obilju, imati svega i svačega’; *prebiti (koga) kao belegiju* – ‘jako istući koga’; *smesti (zbuniti) se kao binamaz među dvije džamije* – ‘potpuno se smesti, zbuniti’; *biti (kome) kao bubregu u loju/živjeti kao bubreg u loju* – ‘živjeti u blagostanju, lagodno; uživati’; *živjeti kao hanuma* – ‘živjeti udobno, lagodno’; *živjeti kao bubreg u đubretu* – ‘teško živjeti; patiti se’; *ići kao bula* – ‘ići gdje nespremno, nepripremljeno’; *mijenjati muškarce (žene) kao čarape* – ‘često mijenjati (seksualne) partnere’; *govoriti kao <vodeničko>*

⁴⁰ Izvedenica od riječi turskog porijekla

⁴¹ Izvedenica od riječi turskog porijekla

⁴² Izvedenica od imenice *hasna*, koja je arapskog porijekla.

čeketalo – ‘govoriti bez prestanka, bez zastoja’; *srediti se k(a)o ispod čekića* – ‘razg. dotjerati se s velikom pažnjom’; *liti kao iz česme* – ‘1. obilno padati (o kiši) 2. liti u mlazovima’; *liti kao iz ibrika* – ‘zast. pljuštati’; *prikačiti (prilijepiti) se kao čičak uz pasiji rep (uz koga, za koga)* – ‘ne odvajati se od koga a pri tome biti nametljiv, dosadan, dosađivati svojom prisutnošću’; *letjeti/uletjeti kao muha u čorbu* – ‘prebrzo se prihvatati/prihvatiti čega’; *mariti (za koga, za šta) kao za fratarsku čorbu* – ‘nimalo ne mariti’; *čuvati kao ćelav kapu* – ‘grčevito šta čuvati’; *dokopati se čega k(a)o ćelav kape* – ‘iron. napokon dočekati ostvarenje čega te se ne htjeti odreći toga ni po koju cijenu’; *mijenjati kao ćelav kape* – ‘često mijenjati šta’; *ići kao ćorava mačka* – ‘ići bez cilja’; *(po) tonuti kao ćuskija* – ‘naglo (po)tonuti’; *spavati kao duduk* – ‘2. mirno spavati’; *šutjeti kao duduk* – ‘šutjeti odajući nezainteresiranost’; *zijeovati kao duduk* – ‘tupo buljiti dosađujući se’; *živjeti kao džahil* – ‘živjeti u neznanju’; *poznavati/znati kao svoj džep (paru u kesu)* – ‘veoma dobro, odlično poznavati, znati’; *poznavati/znati kao evlija* – ‘odlično poznavati, znati’; *poznavati/znati (šta) kao hafiz <ajete>* – ‘općenito, znati, poznavati šta veoma dobro’; *poznavati/znati kao hodža ćitab* – ‘veoma dobro poznavati, znati’; *poznavati/znati (koga) kao zlu (staru, svoju) paru* – ‘veoma dobro poznavati, znati koga’; *prionuti k(a)o mačka za džigericu* – ‘grčevito se prihvatiti čega’; *jesti kao džomba* – ‘puno jesti, bez pretjeranog izbiranja’; *sjediti kao đavo na džombi* – ‘neudobno sjediti’; *osipati se kao đerdan* – ‘polahko se trošiti, nestajati’; *pasti kao fitilj* – ‘iznenada pasti na zemlju’; *osjećati se kao zadnja fukara/bitki kao zadnja fukara* – ‘razg. osjećati se posramljeno, bijedno, poniženo’; *hodati kao gazela* – ‘graciozno hodati (ob. za ženu)’; *ponašati se kao gazija* – ‘ponašati se ratoborno, pretjerano odvažno’; *naučiti (šta) kao hafiz* – ‘naučiti šta napamet’; *ide (prodaje se) k(a)o halva* – ‘razg. odlično se prodaje, ima veliku potražnju⁴³’; *imati (čega) kao halve* – ‘imati mnogo čega’; *psovati kao hamal* – ‘veoma grubo psovati’; *raditi (tegliti) kao hamal* – ‘veoma naporno raditi’; *otići kao na jagmu* – ‘brzo se rasprodati’; *juriti (bježati, trčati i sl.) kao bez duše* – ‘kretati se izbežumljeno, velikom brzinom, otežano dišući’; *juriti (ići, kretati se i sl.) kao (muha) bez glave* – ‘kretati se u velikoj žurbi, bez plana, smeteno, smušeno’; *ići kao preko živa insana* – ‘ići veoma oprezno’; *ići kao po sirat-ćupriji* – ‘ići veoma oprezno i nesigurno’; *koštati/stajati/lizići k(a)o svetog Petra kajgana* – ‘razg. puno, skupo koštati’; *drečati kao jarac na kanari* – ‘derati se, vikati, vrištati kao da je život u pitanju’; *stisnuti*

⁴³ Motiviranost nastanka ove frazeme objašnjava Tanović (2009: 102).

se (skukuljiti se, zgurati se) kao dvije pare u kesi – ‘htjeti ostati neza-
pažen; pritajiti se’; *srušiti se k(a)o kula od karata* – ‘naglo propasti (o
kakvim planovima)’; *ležati kao leš* – ‘nepokretno, nepomično ležati’;
odbaciti kao iscijeđen limun – ‘1. riješiti se čega bez razmišljanja 2.
odbaciti s lahkocom’; *rasti kao maja* – ‘brzo rasti’; *skakati k(a)o maj-
mun* – ‘razg. kretati se elastično, brzo, munjevito’; *prekinuti (presjeći)
kao makazama* – ‘naglo prekinuti, presjeći’; *spavati kao melek* – ‘čvr-
sto spavati’; *navaliti k(a)o muhadžiri* – ‘razg. pejor. doći, pojaviti se u
velikom broju’; *šutjeti kao mula* – ‘ništa ne govoriti, ne progovarati, čak
i kad je verbalni odgovor očekivan, mudro šutjeti’; *šutjeti kao mumija*
– ‘ništa ne govoriti, ne progovarati’; *ograisati kao đavo na Veliki petak*
– ‘veoma loše proći u čemu; nastradati, nadrljati, nadrapati, nagrabu-
siti’; *živjeti kao paša* – ‘živjeti u blagostanju, bogatstvu, bez ikakvih
briga, bezbrižno’; *vjerovati (u koga, u šta) kao u pejgambera* – ‘vjero-
vati (u koga, u šta) bez razmišljanja, bez provjere činjenica’; *govoriti
kao pokvaren sat* – ‘nepovezano govoriti’; *raditi kao (švicarski) sat*
– ‘besprijekorno raditi’; *raditi kao sihirbaz* – ‘raditi vješto, bez greške,
nepogrešivo’; *urediti kao tamburu* – ‘lijepo urediti’; *izvući se kao tar-
hana iz lonca* – ‘vješto izbjeći kakvu obavezu’; *oduljiti/razvući k(a)o
hodža teraviju* – ‘razg. pejor. pretjerano razvući’; *(odgovoriti/odvratiti/
opaliti i sl.) k(a)o iz topa* – ‘razg. (odgovoriti) bez razmišljanja i bilo
kakva oklijevanja, spremno’; *lagati kao Turčin* – ‘puno lagati’; *pušiti
kao Turčin* – ‘mnogo i strastveno pušiti’; *proći (pored koga, čega) kao
pored turskog groblja*⁴⁴ – ‘proći bez pozdrava’; *uhasniti se kao pčela
na brusu* – ‘ne postići nikakvu korist; ne okoristiti se’.

Imajući u vidu da frazeme na najdirektniji način odslikavaju sredinu iz koje izniču i njene kulturološke, sociološke i druge osobitosti (v. Mršević-Radović 2008), zanimljivo je analizirati one koje ukazuju na postojanje stereotipa o određenoj grupi ljudi. Stereotip je “pretjerano vjerovanje povezano s nekom kategorijom. Njegova je funkcija da opravda (racionalizira) naše ponašanje prema toj kategoriji” (Allport 1954: 191, prema: Hewstone – Giles 1997: 270), a ta su vjerovanja na račun drugih naroda uglavnom negativno intonirana, kao u frazemi *lagati kao Turčin*, u značenju ‘puno lagati’. Naime, društveno nepoželjno ponašanje koje se očituje u govorenju neistine pripisuje se Turcima, vjerovatno iz razloga što su pripadnici ovog naroda dugo vladali na našim prostorima i kao takvi izazivali negativna osjećanja, pretočena u “figuru neprijatelja” (Głowiński 1991, prema:

⁴⁴ A. Šiljak-Jesenković (2003: 265) bilježi i frazemu *proći (pored koga, pored čega) kao pored vlašskog groblja*.

Głowiński 2004: 99) koju su ovaplotili. Uostalom, pripisivanjem određene negativne karakteristike kao tipične za Turke oni se izdvajaju od drugih etničkih grupa a poistovjećuju sa svim ostalim pripadnicima turske etničke grupe, čime se vrši klasično stereotipiziranje. To opet uspostavlja dihotomiju “mi” – “oni”, gdje se podrazumijeva da su “oni” loši a “mi” dobri. Forma ove frazeme ukazuje na poimanje da su oni koji lažu nečasni izuzeci među pripadnicima “mi” grupe, s netipičnom formom ponašanja, pa se moraju porediti sa onima koji su skloni takvom ponašanju. Na negativnost apostrofirane osobine direktno ukazuju i frazeosemantičke varijante *lagati kao pas, kao pseto*, nešto manje bliskoznačnica *debelo (masno) lagati*, dok bliskoznačnica *lagati na hvat (na hvatove)* nema tako transparentno značenje.

Ovdje je potrebno napraviti distinkciju između frazeosemantičkih varijanti i bliskoznačnih frazema. Naime, frazeosemantičke varijante su one frazeme koje se razlikuju samo u jednom članu, dok je njihov redosljed isti. No, među frazemama su česti bliskoznačni odnosi, o kojima govorimo kada im članovi nisu jednaki a djelimično se može razlikovati i njihovo značenje. Naravno, ove su granice vrlo fluidne i tokom vremena podložne su izvjesnim promjenama, često uzrokovanim faktorima sociolingvističke prirode.

Prošlost nesumnjivo igra značajnu ulogu i u našem današnjem doživljaju svijeta, o čemu svjedoče frazeme: *osjećati se (živjeti) kao (mali) beg* i *živjeti kao paša*⁴⁵, sa frazeosemantičkom varijantom *živjeti kao bubreg u loju*⁴⁶. Naime, riječ *beg* u osnovnom značenju označava plemićku titulu i čin ili zvanje kakvog visokog dostojanstvenika u doba Osmanskog carstva, dok se u razgovornom jeziku upotrebljava namjesto standardnojezičke etikete za obraćanje *gospodin* (FRBJ:53). Riječ *paša* u osnovnom značenju označava visokog civilnog i vojnog dostojanstvenika u doba Osmanskog carstva (Isto:883), iz čega su proizišla i prenesena značenja: “onaj a. koji uživa, kojem je dobro b. koji je glavni u čemu i sl.” (Isto), koja su ishodište za frazemu *živjeti kao paša*. U ovim je primjerima došlo do semantičke promjene širenja značenja, što se može objasniti sociolingvističkim uvjetima koji su je uzrokovali, a koji su tipični za našu jezičku zajednicu (v. Šito 1988: 163). Zanimljiva je pojava frazeme *živjeti kao hanuma*, koja na

⁴⁵ U bosanskom je jeziku veoma rijetka frazema *živjeti kao aga*, koju, sa druge strane, u slavonskim govorima, u ikavskoj formi, bilježe S. Vranić i S. Zubčić (2012: 689), i to kao alternativu frazemi *živit ko beg*.

⁴⁶ Frazeme *živjeti kao grof* (FRHS:173) i *živjeti kao lord* (FRHS:318) nisu toliko prisutne u bosanskom jeziku.

mjestu poredbenog člana uvodi leksemu za oznaku osobe ženskog spola kojoj je dobro u životu, s dodatnom konotacijom nekoga ko ne radi puno.

Svim gore navedenim frazemama po svom je značenju antonimna *živjeti kao bubreg u đubretu*, u kojoj se upotrebom lekseme *đubre* namjesto *loj* postiglo potpuno suprotno značenje. Inače, N. Pintarić (2010: 136), na materijalu poljskog i hrvatskog jezika, utvrđuje da je “dobar život u oba (je) jezika povezan s masnoćom kao mekom tvari koja ublažava udarce”.

Pored prethodnih frazema, i frazema *navaliti k(a)o muhadžiri* ima svoje izvorište u prošlosti, ali, nažalost, ništa manje, i u našoj savremenosti. Sociološki, zanimljiva je njena pejorativna konotacija, zbog čega nas ne trebaju čuditi, ali trebaju zabrinjavati, neke pojave u modernom društvu poput porasta fašizma. Izbor lekseme *muhadžir* u odnosu na njen neutralni sinonim *izbjeglica* zasigurno doprinosi povećanoj ekspresivnosti navedene frazeme.

Glagol *navaliti* u frazemi *navaliti kao ala* čuva svoje osnovno značenje, a njena je frazeosemantička varijanta *navaliti kao sivonja*, s leksemom *sivonja* primarnog, slavenskog sloja. Obje frazeme uključuju komponentu nepoželjnog načina ponašanja, što je vidljivo iz članova s kojima se vrši poređenje.

Među frazemama bosanskog jezika široko su zastupljene one u kojima je sastavni član leksema orijentalnog porijekla koja označava neki islamski pojam ili pojam koji je u vezi s islamom. Kako su u ovom poglavlju predmet analize samo poredbene glagolske frazeme, navodimo samo njih: *čuvati/paziti k(a)o abuzemze*; *čuvati/paziti k(a)o zemzem vodu*; *čuvati kao džamiju*, *čuvati (šta) kao hamajliju*; *smesti (zbuniti) se kao binamaz među dvije džamije*; *ići kao bula u jagode*; *naučiti (šta) kao hafiz*; *poznavati/znati (šta) kao hafiz*; *oduljiti/razvući k(a)o hodža teraviju*; *spavati kao melek*; *šutjeti kao mula*; *vjerovati (u koga, u šta) kao u pejgambera*, *ići kao po sirat-ćupriji*.

Navedene frazeme uglavnom imaju nekoliko sinonimnih varijanti: frazema *čuvati/paziti k(a)o abuzemze* ima i frazemu sinonimnog značenja *čuvati/paziti k(a)o zemzem vodu*, a njihove su bliskoznačnice: *čuvati kao džamiju*, *kao hamajliju*, *čuvati kao za iladž* i nefrekventna *paziti kao zam-bak*, sve s leksemama orijentalnog porijekla na mjestu člana B; ovim frazemama mogu se pridodati i frazeme: *čuvati kao zjenicu <oka svoga>*, *kao kap vode na dlanu*, *kao malo vode na dlanu*, *kao oko (oči) u glavi* i *kao svetinju* (v. FRHS:73). U svima njima su na mjestu člana B lekseme slavenskog porijekla: *zjenica*, *oko*, *kap*, *voda*, *dlan*, *glava*, *svetinja*. Frazema *ići kao bula u jagode* ima bliskoznačnicu *ići grlom u jagode* s leksemom

slavenskog porijekla *grlom*; *kao da je krenuo na Ćabu* naprema sebi ima i *kao da je krenuo u svatove*, s leksemom slavenskog porijekla *svat*; *vjerovati (u koga, u šta) kao u pejgambera* ima bliskoznačnicu *slijepo vjerovati*. Najveći broj frazeosemantičkih varijanti i/ili bliskoznačnih frazema imaju *šutjeti kao mula* i *šutjeti kao mumija*⁴⁷, sa suptilnim razlikama u značenjskim nijansama, koje se ipak mogu podvesti pod jedno osnovno značenje – ‘ne progovarati ni riječi’: *šutjeti kao grob, kao kamen, kao panj, kao riba, kao zid* (v. FRHS:686), *šutjeti kao muha u sirutki* (SFR:356), sve sa imeničkom leksemom slavenskog porijekla na mjestu člana B. Frazema *ići kao po sirat-ćupriji* ima svoju frazeosemantičku varijantu *hodati (ići) kao po jajima*, s leksemom *jaje* slavenskog porijekla, a objema je bliskoznačna *ići kao preko živa insana*, u kojoj je značenje suženo na samo jednu komponentu hoda, i to na oprez, ne na nesigurnost.

Od svih gore navedenih frazema u analiziranim frazeološkim rječnicima zabilježene su frazeme *kao bula u jagode* (FRHS:49) i *šutjeti kao mula* (FRHS:359).

U korpusu su zabilježene i poredbene glagolske frazeme s pojmovima iz kršćanstva – sveti Petar, đavo i Veliki petak – kao sastavnim dijelom frazema: *koštati/stajati/izići k(a)o svetog Petra kajgana* i *ograisati kao đavo na Veliki petak*, čija je bliskoznačnica iz razgovornog jezika *nadrljati kao žuti*.

Na kraju, i druge frazeme imaju svoje frazeosemantičke varijante i bliskoznačnice: *živjeti kao beduin* – *živjeti kao pustinjač, kao vuk samotnjak*; *prebiti (koga) kao belegiju* – *prebiti kao mačku, kao vola u kupusu*; *mijenjati muškarce (žene) kao čarape* – *mijenjati muškarce (žene) kao košulje, kao maramice*; *liti kao iz česme (1)*, *kao iz ibrika* – *liti kao iz kabla*; *mariti (za koga, za šta) kao za fratarsku čorbu* – *mariti (za koga, za šta) kao za lanjski snijeg*, odnosno *držati (do koga, do čega) koliko do lanjskog snijega*; *letjeti/uletjeti kao muha u čorbu* – *letjeti/uletjeti kao muha u mlijeko*; *poznavati/znati kao svoj džep, kao paru u kesi*, kojima su bliskoznačne frazeme *poznavati/znati kao hafiz <ajete>* i *poznavati/znati kao hodža Ćitab* s orijentalizmima *hafiz* i *hodža* u nominativu, dok je u akuzativu faktativni član, također orijentalizam, *ajete*. Svima njima bliskoznačne su sljedeće frazeme: *poznavati/znati kao svoj buđelar, kao svojih pet prstiju, kao svoju košulju*. I druge frazeme imaju svoje frazeosemantičke varijante i bliskoznačnice: *jesti kao dalga, jesti kao džomba* i *jesti/žderati kao gladna ala* – *jesti kao gladna godina*; *pasti kao fitilj* – *pasti kao svijeća*; *odbaciti kao iscijeđen limun* – *odbaciti kao krp*; *šutjeti kao mula* i *šutjeti*

⁴⁷ Više o porijeklu i etimologiji ove riječi u rječničkom dijelu, pod odrednicom *mumija*

kao mumija – šutjeti kao zaliven; raditi kao sihirbaz – raditi kao čarobnjak; (odgovoriti/odvratiti/opaliti i sl.) k(a)o iz topa – (odgovoriti/odvratiti/opaliti i sl.) k(a)o iz puške; pušiti kao Turčin – pušiti kao ringlov.

Treba istaći i to da neke glagolske poredbene frazeme koje modificiraju radnju imaju svoje bliskoznačnice koje pripadaju drugom tipu poredbenih frazema, npr. pridjevskim: frazema *pomodriti kao patlidžan*⁴⁸ značenjski korespondira sa *ljut (bijesan) kao zmija, kao guja, kao bik, kao ris.*

Osim toga, neke frazeme su proširene varijante drugih, mnogo prisutnijih i/ili poznatijih frazema, kao *drečati kao jarac na kanari*, koja je nastala dodavanjem zastarjele lekseme *kanara*, ovdje u lokativnoj prijedložno-padežnoj konstrukciji *na kanari*. Ona potječe od mnogo prisutnije frazeme *derati se kao jarac* (v. FRHS:271), a dodavanjem lekseme *kanara* istaknut je način vršenja radnje.

Inače, način vršenja neke radnje često podliježe negativnoj procjeni, kao, npr., u pejorativno intoniranim frazemama iz razgovornog jezika *navaliti k(a)o balija na krmetinu*⁴⁹ i *oduljiti/razvući k(a)o hodža teraviju*, koja je u nešto modificiranoj formi – *razvući k(a)o teraviju* – već ranije zabilježena (v. Šehović 2005). Njeno značenje – ‘pretjerano razvući’ – proizlazi iz obilježja teravijah-namaza, koji je obično sačinjen od 20 rekata te duže traje a samim tim duže traje i hodžino klanjanje teravijah-namaza.

Što se tiče prethodnih dviju frazema, pejorativi *balija* i *vlah* ukazuju na kontekst šire društvene i političke borbe pripadnika različitih naroda, koja se ostvaruje i jezičkim sredstvima. Uostalom, i danas se u razgovornom jeziku često citira poslovice: Čuvaj se vlaha sa Sokoca, šokca iz Doca i balije iz Stoca. Zanimljivo je da se frazemom *navaliti k(a)o na vruć pilav* iz istog stilskog registra također ukazuje na pristupanje poslu sa žarom, samo što je on u ovoj frazemi pozitivno ocijenjen, što je vidljivo i iz definicije: “s velikim žarom”, a ne s pretjeranim, kao u prethodnim frazemama. Dakle, ponekad se ista radnja može procjenjivati iz različitih uglova u više frazema.

Iz navedenih primjera vidljivo je da veliki broj glagolskih poredbenih frazema koje specificiraju, odnosno modificiraju radnju, a čiji je sastavni dio leksema orijentalnog porijekla, imaju svoje frazeosemantičke i bliskoznačne varijante, i to pretežno s leksemom primarnog sloja, odnosno slavenskog porijekla na mjestu orijentalizma.

⁴⁸ Boja lica usljed ljutnje može biti zelena, crvena ili ljubičasta (Pintarić 2010: 142), što je sadržano i u ovoj frazemi budući da patlidžan ima modro-ljubičastu boju.

⁴⁹ Ovdje je iskazan i tabu u pogledu hrane proizišao iz zabrane muslimanima da jedu svinjetinu. Inače, većina tabua povezanih s hranom zasniva se na religiji (više o tome u Keith – Burr ridge 2007).

Iako je ovaj tip frazema mnogo brojniji, u narednom potpoglavlju analiziramo i drugi tip poredbenih glagolskih frazema.

Poredbene glagolske frazeme mogu izražavati i intenzitet svojstva, stanja ili radnje. Njihov su sastavni dio sljedeće lekseme orijentalnog porijekla⁵⁰: *abdest* (perz.), *ajna* (perz.), *avet* (ar.), *budala* (ar.), *bunar* (tur.), *čekić* (perz.), *čelik* (tur.), *ćenifa* (ar.), *čivit* (tur.), *ćumez* (tur.), *deva* (tur.), *dolaf* (perz.), *duvar* (perz.), *džigerica* (perz.), *đeriz* (perz.), *đon* (tur.), *hajvan* (ar.), *kahva* (ar.), *kaiš* (tur.), *kasapnica*⁵¹, *kazan* (tur.), *lokum* (ar.), *mahaluša*⁵², *mejt* (ar.), *nimet* (ar.), *oklagija* (tur.), *pamuk* (perz.), *patlidžan* (perz.), *pekmez* (perz.), *ramazanski*⁵³, *sirće* (perz.), *šamija* (perz.), *tava* (perz.), *zijan* (perz.), *zijaniti*⁵⁴:

gubiti se kao abdest – ‘razg. brzo, lahko se gubiti’; *biti k(a)o abuzemze* – ‘biti veoma dragocjen’; *štedjeti k(a)o abuzemze* – ‘razg. biti veoma škrt’; *sjajiti se kao ajna* – ‘1. općenito, jako se sjajiti, cakliti, presijavati 2. biti sjajnog, blistavog tena’; *biti kao gladna ala* – ‘biti halapljiv, proždrljiv’; *biti kao avet* – ‘biti slab, iscrpljen i blijed’; *odgovara (kome) kao budali šamar* – ‘šalj. veoma odgovara, prija’; *govoriti kao iz bunara* – ‘imati dubok glas’; *biti (kao) ispod čekića* – ‘biti potpuno nov, još neupotrebljavan’; *biti kao od čelika* – ‘biti fizički snažan, jak’; *modriti se kao čivit* – ‘sasvim se plavjeti’; *bazditi/smrđjeti kao u ćumezu/kao ćenifa/kao đeriz* – ‘nepodnošljivo, jako smrdjeti’; *napiti se (opiti se) kao ćuskija/kao hajvan* – ‘iron. puno popiti, biti pijan’; *piti kao deva* – ‘puno piti’; *zapeo k(a)o ćuskija* – ‘razg. biti veoma tvrdoglav’; *stajati kao slika na duvaru* – ‘lijepo pristajati (ob. o odjeći)’; *izbljedjeti k(a)o džigerica* – ‘razg. promijeniti svoju boju (o tkanini)’; *vrpoljiti se kao đavo na džombi* – ‘biti nestrpljiv, nervozan’; *imati obraz kao đon/od đona* – ‘1. biti bezobziran, bez skrupula 2. nemati stida, biti besraman’; *biti kao gazela* – ‘biti graciozne pojave, lijepe vanjštine (ob. za ženu)’; *kao da je hodži s tabuta pobjegao* – ‘razg. veoma je blijed i iscrpljen’; *mrziti kao hodža rahat-lokum* – ‘iron. veoma voljeti’; *zalijetati se kao horoz* – ‘biti prgave naravi, biti prznica’; *obrtati se (okretati se) k(a)o kahva u dolafu* – ‘a. biti nemiran, nestrpljiv b. biti uznemiren, nervozan’; *pripijati se (povijati se) kao kaiš uz britvu* – ‘sasvim se privijati’; *zakr- vaviti očima k(a)o vo u kasapnici* – ‘razg. biti izrazito crvenih očiju (o

⁵⁰ Navodimo samo one koje već nisu spomenute.

⁵¹ Izvedenica od imenice *kasap(in)*, koja je arapskog porijekla.

⁵² Izvedenica od imenice *mahala*, koja je arapskog porijekla.

⁵³ Izvedenica od imenice *ramazan*, koja je arapskog porijekla.

⁵⁴ Izvedenica od imenice *zijan*, koja je perzijskog porijekla.

bijesnoj, agresivnoj osobi, koja prijeti, napada); *biti (osjećati se) k(a)o u kazanu* – ‘biti u velikoj napregnutosti, tjeskobi’; *izgledati k(a)o leš* – ‘razg. veoma loše, bolesno, iscrpljeno izgledati’; *zaboravljati k(a)o mahaluša šamiju* – ‘razg. biti zaboravan’; *ponašati se poput majmuna* – ‘veoma glupo se ponašati’; *pobljediti k(a)o mejt* – ‘razg. biti veoma blijed (usljed velikog uzbuđenja, bolesti i sl.)’; *poštovati kao nimet* – ‘veoma poštovati’; *usukati se kao oklagija* – ‘puno smršati’; *kao da je odrasla u pamuku i svili* – ‘biti prefinjenog, njegovanog izgleda’; *omekšati kao pamuk* – ‘postati dobar i predusretljiv’; *biti pun parā kao žaba dlaka* – ‘razg. iron. nemati novca, biti siromašan’; *imati parā kao blata (krša, pljeve)* – ‘razg. imati puno novca, biti veoma bogat’; *pomodriti kao patlidžan* – ‘jako se naljutiti; razbjesnjeti se’; *pasti/propasti u san kao muha u pekmez* – ‘zaspati dubokim snom’; *trajati kao ramazanski post⁵⁵* – ‘pejor. predugo trajati’; *zaspati kao top* – ‘zaspati tvrdim, čvrstim snom, utonuti u dubok san’; *smrdjeti kao mačetu sirće* – ‘biti kome odvratno’; *bijeljati se kao tava na snijegu* – ‘zast. jako se isticati’; *spavati kao duduk* – ‘1. veoma tvrdo, čvrsto spavati’; *spavati kao top* – ‘spavati tvrdim, čvrstim snom’; *snužđiti se k(a)o dijete kad napravi zijan* – ‘razg. jako se snužđiti; pokunjiti se’; *objesiti brkove kao krčmar kad zijani* – ‘jako se snužđiti, oneraspoložiti’.

Neke frazeme imaju svoje bliskoznačnice s riječju neorijentalnog porijekla: *stajati kao slika na duvaru* – *stajati kao saliveno*; *imati obraz kao đon/kao od đona* – *imati debeo obraz*; *usukati se kao oklagija* – *osušiti se kao pritka*; frazeme *pasti/propasti u san kao muha u pekmez* i *zaspati kao top* imaju isto značenje, a njihovi su sinonimi *zaspati kao klada*, *kao zaklan*. Neke od ovih frazema, sa glagolom svršenog vida *zaspati*, mogu se realizirati i sa glagolom nesvršenog vida *spavati*: *spavati kao top* i *spavati kao duduk* (1) i njihove varijante *spavati kao drvo*, *kao hrčak*, *kao puh*, *kao zaklan* i *spavati dubokim (tvrdim, mrtvim) snom*. Njima su značenjski antonimne frazeme *spavati kao ptica na grani*, *spavati kao zec* i *spavati na jedno uho (napola uha)*.

Veliki broj frazeosemantičkih varijanata s leksemama neorijentalnog porijekla imaju i *napiti se (opiti se) kao ćuskija*, odnosno *napiti se kao hajvan⁵⁶* – *napiti se kao bačva, čep, drvo, duga⁵⁷, klen, klin, majka, metla*,

⁵⁵ A. Šiljak-Jesenković (2003: 265) bilježi frazemu *oduljiti se/otegnuti se k'o vlaški post*.

⁵⁶ Njihova bliskoznačnica s leksemom orijentalnog porijekla (*čutura*) je glagolska ali neporedbena frazema *ubila (udarila) koga čutura u glavu*.

⁵⁷ Više o ovoj frazemi i njenoj utemeljenosti u narodnim vjerovanjima u Mršević-Radović 2008: 157–159.

motka, panj, sjekira, smuk, svinja, zemlja; te piti kao deva – piti kao duga, smuk, spužva, u kojima je ekspliciran glagol nesvršenog vida *piti*.

Pojave koje opisuju ove frazeme s velikim brojem sinonima pripadaju dvama značenjskim poljima – piće i spavanje – koja se ubrajaju u najčešća značenjska polja, s velikim brojem leksema, što potvrđuje i stanje u žargonu (više o tome u Šehović 2009: 150–152).

Također, među glagolskim poredbenim frazemama koje izriču intenzitet svojstva, stanja i radnje česte su i one u kojima se na mjestu člana B pojavljuje zoonim: *piti kao deva, biti kao gazela, zalijetati se kao horoz, zakrvaviti očima k(a)o vo u kasapnici, ponašati se poput majmuna, biti pun parā kao žaba dlaka, pasti/propasti u san kao muha u pekmez, smrdjeti kao mačetu sirće*. Neke od ovih leksema, poput *horoz* i *majmun*, poslužile su kao tvorbeni osnovi za izvedenice *horoziti se* i *majmunisati se*, koje su ekspresivne a etiketirane su i kao razgovorne.

Sa druge strane, frazeme *smrdjeti kao u ćumezu* i *smrdjeti kao ćenifa, kao đeriz* mogu se smatrati istoznačnim, dok je *smrdjeti kao tvor* s riječju neorijentalnog porijekla prije njihova bliskoznačnica budući da se prvenstveno odnosi na neugodan miris ljudi.

Frazema *vrpoljiti se kao đavo na džombi* ima svoju bliskoznačnu varijantu *biti (sjediti) kao na iglama*, a bliskoznačne su i frazeme *snužditi se k(a)o dijete kad napravi zijan* i *objesiti brkove kao krčmar kad zijani*, koja je ekspresivnija budući da se sintagmom prenesenog značenja *objesiti brkove* upućuje na snuždenost, direktno ekspliciranu u prvoj frazemi. Frazološke bliskoznačnice su i: *biti kao avet, izgledati k(a)o leš* i *kao da je hodži s tabuta pobjegao*, od kojih su posljednje dvije karakteristične za razgovorni jezik. Jedno od svojstava apostrofiranih u navedenim frazemama – bljedoća – predmet je glagolske frazeme *pobljediti k(a)o mejt*, ali je ono mnogo češće iskazano pridjevskim frazemama s leksomom orijentalnog porijekla: *blijed kao avet, kao kreč, kao mejt* i s leksomom neorijentalnog porijekla: *blijed kao kreda, kao krpa, kao mrtvac, kao platno, kao smrt, kao vosak, kao zid*. Među njima, dvije frazeme u svom sastavu imaju leksemu koja označava mrtvacu – *blijed k(a)o mejt* i *blijed kao mrtvac* – ali prva frazema, s arabizmom *mejt* kao sastavnicom, ima intenzivirano značenje u poređenju s frazemom čija je komponenta riječ primarnog, slavenskog sloja *mrtvac*. Također, značenje glagolske frazeme *zapeo k(a)o ćuskija* mnogo se češće realizira pridjevskim frazemama *tvrdoglav kao magarić/kao magarić*, dok se škrtost apostrofirana u frazemi *štedjeti k(a)o abuzemze* opisuju i pridjevskom frazemom *škrt kao Škot*, koja je dobar primjer vangrupnih stereotipa.

Antonimnog su značenja razgovorne frazeme *biti pun parā kao žaba dlaka* i *imati parā kao blata (krša, pljeve)*. Zanimljivo je da frazema *biti pun parā kao žaba dlaka* tek proširenjem poredbenim dijelom *kao žaba dlaka* dobija značenje nemanja novca te ironičnu konotaciju, čemu zasigurno doprinosi i neuobičajenost navedenog poređenja.

Ironična konotacija sadržana je i u frazemi *mrziti kao hodža rahat-lokum*, gdje je opreka između značenja glagola *mrziti* i predmeta poređenja – rahat-lokuma – ona koja doprinosi razvoju ironije, čime indirektno posreduje u razvoju značenja frazeme – ‘veoma voljeti’.

Pridjevske (adjektivne) frazeme

Pridjevske frazeme “ukazuju na neko svojstvo, osobinu, karakteristiku, vrijednosni element ili stanje, tj. imaju ocjensko značenje” (Fink 1992–1993: 100), a u njegovoj realizaciji dominira *poređenje po sličnosti*, pri čemu je uvijek navedeno svojstvo u kojem se oba člana poređenja podudaraju (*tertium comparationis*).

Kao član B obično služi stvarna pojava, biće ili predmet, čije odlike i predstavljaju polazište za poređenje. Sastavni dio ovih frazema su sljedeće lekseme orijentalnog porijekla: *akrep* (ar.), *arслан* (tur.), *avet* (ar.), *behar* (perz.), *bunar* (tur.), *buzdohan/buzdovan* (tur.), *čekić* (perz.), *čelik* (tur.), *čutura* (tur.), *ćat* (perz.), *ćilibar* (perz.), *ćor-ćutuk* (perz.-tur.), *ćuskija* (tur.), *duduk* (tur.), *džamija* (ar.), *dženet* (ar.), *dženetski*⁵⁸, *đogat* (tur.), *gondže* (perz.), *katran* (ar.), *kijamet* (ar.), *kokuz* (tur.), *kreč* (perz.), *kuršum* (tur.), *limun* (perz.), *lućum* (tur.), *majmun* (ar.), *mazija* (perz.), *mejt* (ar.), *odžak* (tur.), *oklagija* (tur.), *pamuk* (perz.), *rahat* (ar.), *sahat (sat)* (ar.), *šećer* (perz.), *šešana* (perz.), *šimšik* (tur.), *šiš* (tur.), *šiša* (perz.), *tepsija* (tur.), *teštija* (perz.), *tuč* (tur.), *zeher* (perz.), *zift* (ar.), *žirafa* (ar.):

ružan k(a)o akrep – ‘razg. veoma ružan’; *ružan k(a)o majmun* – ‘razg. veoma ružan’; *sladak kao šećerna bolest* – ‘iron. koji je neprijatne spoljašnosti (o osobi); ružan’; *lijepa k(a)o gondže* – ‘razg. veoma lijepa’; *lijepa kao dženetska hurija* – ‘veoma lijepa’; *jak kao arslan* – ‘veoma jak’; *jak kao mazija* – ‘veoma jak (o osobi)’; *blijed kao avet* – ‘veoma blijed’; *bijel (blijed) kao kreč* – ‘veoma blijed (u licu)’; *blijed k(a)o mejt* – ‘razg. veoma blijed (usljed velikog uzbuđenja, bolesti i sl.)’; *bijel kao behar* – ‘koji je sijede kose; sjedokos, sijed’; *glup k(a)o buzdohan/buzdovan* – ‘razg. veoma glup, umno ograničen’; *glup k(a)o ćuskija* – ‘razg. veoma glup’; *glup kao duduk* – ‘veoma glup’; *hladan kao čelik*

⁵⁸ Izvedenica od imenice *dženet*, koja je arapskog porijekla.

– ‘1. veoma hladan 2. ravnodušan, bezosjećajan (o osobi)’; *hladan kao testija* – ‘hladnokrvan, potpuno ravnodušan, bezosjećajan (o osobi)’; *golem kao čamac* – ‘veoma velik (ob. o ljudima)’; *nov kao ispod čekića (iz kalufa)* – ‘sasvim nov’; *uredan kao ispod čekića* – ‘veoma uredan’; *tvrd kao čelik (lućum, mazija)* – ‘veoma tvrd’; *tvrd kao lućum* – ‘veoma otporan (o čovjeku)’; *pijan kao čutura* – ‘veoma pijan’; *pijan kao ćor-ćutuk* – ‘veoma pijan’; *pijan k(a)o ćuskija* – ‘razg. veoma pijan’; *prav kao ćuskija* – ‘potpuno prav’; *tanak kao ćat* – ‘razg. veoma tanak’; *lijen k(a)o ćuskija* – ‘razg. veoma lijen’; *težak kao ćuskija* – ‘veoma težak’; *težak k(a)o tuć* – ‘razg. 1. veoma težak 2. veoma naporan, nepodnošljiv, nesnosan (o osobi)’; *mator kao đogat* – ‘razg. 1. veoma star 2. veoma iznemogao, malaksao’; *crn k(a)o katran (zift)* – ‘razg. veoma crn’; *sam k(a)o vuk na kijamet(u)* – ‘razg. sam, bez igdje ikoga’; *(biti) kokuz k(a)o crkveni miš* – ‘(biti) bez novca, siromašan’; *go kao šiš* – ‘veoma siromašan, koji nema ništa’; *(biti) iscijeđen kao limun* – ‘(biti) premoren, potpuno iscrpljen’; *žut kao limun* – ‘veoma žut’; *žut kao ćilibar* – ‘veoma žut’; *oštar kao mazija* – ‘veoma oštar’; *mršav (suh) kao da je u odžaku visio* – ‘veoma mršav, suh’; *mršava k(a)o oklagija* – ‘razg. veoma mršava’; *mekan kao pamuk* – ‘razg. veoma mehak’; *nježan kao pamuk* – ‘veoma nježan’; *rahat kao soko u letu* – ‘veoma spokojan, miran, bezbrižan’; *miran kao sahat/sat* – ‘veoma miran’; *tačan kao <švicarski> sat* – ‘apsolutno tačan’; *sladak kao šećer* – ‘veoma prijatan, umiljat (o osobi)’; *čist kao šešana* – ‘zast. veoma čist’; *brz kao kuršum* – ‘veoma brz’; *brz kao šimšik* – ‘zast. veoma brz, munjevit’; *pun kao šiša* – ‘sasvim pun’; *ravan kao tepsija* – ‘potpuno ravan’; *krakat k(a)o žirafa* – ‘razg. izrazito dugih nogu, dugonog’; *visok k(a)o žirafa* – ‘razg. veoma visok’; *ljut kao zeher* – ‘veoma ljut i zloban’.

Predmet ocjene ovih frazema su osobine i svojstva, koji su eksplicirani sljedećim pridjevima: *ružan, lijep/-o, blijed, bijel, crn, žut, mračan, studen, hladan, golem, nov, uredan, tvrd, tanak, glup, lijen, težak, čist/-o, star, sam, siromašan (kokuz), oštar, mršav, mekan, nježan, rahat, miran, tačan, ljut*. Rjeđe su pridjevom eksplicirana svojstva uzrokovana određenim stanjem: *pijan*.

Ponekad, osnova za izvedeno poređenje nije uobičajena ili logična, kao u sljedećim frazemama, s leksemama orijentalnog porijekla: *boza* (perz.), *čust* (perz.), *ćelav* (perz.), *deva* (tur.), *džamijski*,⁵⁹ *fišek* (tur.), *kajgana* (perz.), *saksija* (tur.), *sutlija* (tur.), *sutlijaš* (tur.-perz.), *torba* (tur.):

⁵⁹ Izvedenica od imenica *džamija*, koja je arapskog porijekla.

ljut k(a)o akrep – ‘razg. veoma ljut, nezgodne naravi’; *gladan k(a)o džamijski golub (sljepačka torba)* – ‘veoma gladan’; *(biti) bistar k(a)o boza* – ‘iron. ne biti puno pametan, inteligentan, biti glup’; *prost k(a)o boza* – ‘veoma prost, primitivan’; *čust kao buha* – ‘zast. veoma čust, okretan’; *ćelav (go) kao koljeno* – ‘potpuno ćelav, bez kose’; *pijan kao deva* – ‘veoma pijan’; *go i bos kao fišek* – ‘veoma siromašan’; *slični kao fišeci* – ‘potpuno, sasvim slični’; *skupo k(a)o svetog Petra kajgana* – ‘razg. veoma skupo’; *ograničen (glup) k(a)o saksija* – ‘razg. veoma glup’; *namrkan(a) k(a)o sutlija (sutlijaš)* – ‘žarg. veoma naborana lica, s puno bora’; *gluh kao duvar* – ‘sasvim, potpuno gluh’; *gluh kao top* – ‘sasvim, potpuno gluh’.

U takvim slučajevima, nije uvijek jednostavno utvrditi asocijativne procese koji su doveli do njihove realizacije.

Brojne frazeme u bosanskom jeziku izriču ljepotu, odnosno ružnoću čije vanjštine. Nečija fizička ljepota izriče se frazemom *lijepa k(a)o gondže*, gdje se, sociolingvistički, može analizirati upotreba pridjeva ženskog roda *lijepa* u poređenju sa uobičajenim oblikom muškog roda u slučaju svih ostalih osobina i svojstava. Naime, ljepota, uz blagost i umiljatost, smatra se tradicionalno poželjnom ženskom karakteristikom, a ona je apostrofirana i sljedećim pridjevskim frazemama: *lijep kao san, kao slika* (FRHS:313), *kao prilika, kao upis*⁶⁰, *kao upisan, kao anđeo, lijep(a) kao vila, kao ruža*, s leksemom slavenskog porijekla u poziciji člana B, te dvjema frazemama s imenima mitoloških likova: *lijepa kao Venera* i *lijep kao Adonis* (više u Mršević-Radović 2008: 230). Izrazitoj ekspresivnosti frazeme *lijepa kao gondže* prvenstveno doprinosi farsizam *gondže*. Sa druge strane, u frazemi *lijepa kao dženetska hurija* pridjev mora biti u ženskom rodu budući da se čija ljepota poredi s ljepotom družica iz dženeta.

Negativno ocijenjen fizički izgled predmet je frazema *ružan k(a)o akrep* i *ružan k(a)o majmun*, gdje su u poziciji člana B zoonimi orijentalnog porijekla *akrep* i *majmun*. Ista je pojava opisana i u frazemi *sladak kao šećerna bolest*, čija ironična konotacija proizlazi iz antonimnosti upotrijebljenog pridjeva i pojma s koji se vrši poređenje – bolest. No, fizička neuglednost može se izreći i drugim frazemama sinonimnog značenja: *ružan kao lopov, kao đavo, kao vrag*, s leksemom neorijentalnog porijekla koja označava osobe društveno neprihvatljivih oblika ponašanja (lopov) i bića oponirana božanskom djelovanju (đavo, vrag). Ipak, mora se istaći da

⁶⁰ Više o ovoj frazemi u Šehović 2009: 187, fs. 133.

je prethodna grupa frazema, upravo zahvaljujući orijentalizmu, generalno mnogo ekspresivnija.

Mršavost je još jedna karakteristika koja se ne ocjenjuje pohvalno. To potvrđuju frazeme *mršav (suh) kao da je u odžaku visio* i *mršava k(a)o oklagija*, s leksemama orijentalnog porijekla u svom sastavu, ali i druge frazeme sinonimnog značenja, samo s leksemama neorijentalnog porijekla: *mršav(a) kao vješalica, kao ofinger, kao kostur, kao igla, kao čačkalića, kao glista, kao grana*, koje su u upotrebi u razgovornom jeziku, i knjiške frazeme *mršav kao bakalar, kao pas, kao smrt, kao štaka* (v. FRHS:354) te *mršav kao rogla* (SFR:530). Istog je značenja imenička neporedbena frazema *kost i koža*. Ponekad se na mjestu pridjeva *mršav* može realizirati i *suh*, kao što je to vidljivo u prvoj frazemi, a u tom slučaju frazema dobija i dodatnu značenjsku nijansu iscrpljenosti, kao u primjeru *suh kao grana* (KFR:53).

Fizičke karakteristike predmet su ocjene frazema *ćelav (go) kao ko-ljeno*, gdje oba pridjeva – i *ćelav* i *go* – imaju općenito značenje ‘koji je bez vlasi, bez dlaka’, ali u slučaju pridjeva *ćelav* to izričito podrazumijeva ‘bez kose’ (na glavi). Go također znači i “koji je bez onoga čime je prirodno pokriven ili obrastao” (FRBJ:322), što se, dakle, može primijeniti na ćelavost. Pretjerano izražena fizička svojstva također podliježu kritičkoj procjeni kao u razgovornim i pejorativnim frazemama *krakat k(a)o žirafa* i *visok k(a)o žirafa*. Razgovornoj i pejorativnoj frazemi *mator kao đogat* (1) blisko značnica je također razgovorna i pejorativna frazema *star (mator) kao metuzalem*, dok su njene frazeosemantičke varijante *star kao Isusovo magare, kao Biblija*, s leksemama neorijentalnog porijekla.

Žargonska frazema *namrckan(a) k(a)o sutlija (sutlijaš)* svoju ekspresivnost prvenstveno duguje zvučnosti konsonanata i sonanata koji čine glagolski pridjev trpni u pridjevskoj funkciji, ali ona, ništa manje, proizlazi i iz poređenja izboranog lica sa sutlijom, nesumnjivo na temelju toga što oboje odlikuje namreškana površina. Činjenica da se izborano lice poredi sa desertom zasigurno dodatno povećava ekspresivnost ove frazeme, naročito u svjetlu zaključka N. Pintarić (2010: 133) da se “ljepota izražava usporedbom sa slatkom hranom”, što ova frazema očito demantira.

Frazema *nov kao ispod čekića* ima svoju frazeosemantičku varijantu *nov kao ispod nakovnja; ravan kao tepsija* ima frazeosemantičke varijante *ravan kao dlan, kao ogledalo, kao svijeća* s leksemama primarnog, slavenskog sloja; a *pun kao šiša* ima frazeosemantičke varijante *pun kao šipak <košpica>* i knjišku *pun kao oko* s leksemama slavenskog porijekla.

Fizička snaga se iskazuje frazemama *jak kao arslan* i *jak kao mazija*, sa zastarjelim leksemama orijentalnog porijekla. Čak je interesantno da se fizička snaga uopće pripisuje lavu, jer je to životinja kojoj se obično pripisuje hrabrost⁶¹, po čemu ova frazema zaslužuje pažnju. Sa druge strane, imenica *mazija* je zastarjela u 1. značenju, ali nije zastarjela frazema u kojoj se pojavljuje upravo u tom značenju. To pokazuje da lekseme samostalno upotrijebljene mogu biti zastarjele, a kao sastavni dio neke šire cjeline, poput frazeme, ne moraju biti takve. Ovim su frazemama sinonimne: *jak kao medvjed*, *kao trijes*, *kao trijesak*, *kao zemlja*, s leksemama slavenskog porijekla. Pored njih, zabilježena je i *jak kao hrast*, koja ima značenje “vrlo jak, čvrst, otporan” (FRHS:184), što potvrđuje da se uz jačinu povezuju i čvrstina, otpornost, a ponekad i tvrdoća i nesalomljivost kao u *jak kao gvožđe* (FRHS:179).

Razgovorna frazema *mekan kao pamuk* ima svoju manje uobičajenu frazeosemantičku varijantu *mekan kao vuna*, a frazeme *tvrd kao čelik* (*lućum*, *mazija*) u značenju ‘veoma tvrd’ i *tvrd kao lućum* u značenju ‘veoma otporan (o čovjeku)’ u sebi sadrže dva značenja pridjeva *tvrd* – prvo je ustaljenije jer podrazumijeva fizičko svojstvo, dok je u drugom slučaju više riječ o karakternoj crti, u značenju “koji može podnijeti velike napore i udare, koji se dobro odupire ili opire čemu; izdržljiv, otporan” (FRBJ:1359).

Izrazita težina čega izriče se frazemama *težak kao ćuskija*, *k(a)o tuč*, kojima su sinonimne frazeme *težak kao <sinji> kamen*, *kao olovo*, s leksemama slavenskog porijekla *kamen* i *olovo* na mjestu člana B. Sa druge strane, frazemom *težak k(a)o tuč* (2) ističe se karakterna crta, što proizlazi kako iz značenja samog pridjeva *težak* – “s kojim se ne može izići nakraj jer nastupa tvrdoglavo i arogantno, koji se teško podnosi; nepodnošljiv, nesnosan” (FRBJ:1329), tako i iz osnovnog značenja imenice *tuč* kao predmeta s kojim se vrši poređenje, što zajedno doprinosi metaforizaciji frazeme. Isti je slučaj i s frazemom *težak kao olovo*, gdje se također razvija i drugo značenje – karakterne crte – proisteklo iz značenja pridjeva ali i iz osnovnog značenja imenice *olovo* kao pojma s kojim se vrši poređenje.

Dakle, pored fizičkih karakteristika, i druge su osobine u fokusu poredbenih pridjevskih frazema; tako se nečija glupost izriče frazemama *glup k(a)o ćuskija*,⁶² *glup kao duduk*,⁶³ *ograničen (glup) k(a)o saksija* i *bi-star kao boza*, čija je ironičnost rezultat upotrebe pridjeva *bistar*, koji ovdje ima sasvim suprotno značenje od osnovnog značenja ove riječi. Glupost

⁶¹ Up., npr., *biti lavljega srca*.

⁶² Više o ovoj frazemi vidjeti u Tanović 2009: 93.

⁶³ Više o ovoj frazemi u Šehović 2009: 175–176.

se izriče i drugim frazemama, ali s leksemama neorijentalnog porijekla u svom sastavu, kao što su: *bistar kao surutka, glup kao točak, kao klada, kao magare, kao noć, kao ponoć, kao vo, kao zemlja*, te *glup kao stražnjica*, odnosno s vulgarizmom u svom sastavu *glup kao guzica* (v. FRHS:157). U žargonu je dosta zastupljena i frazema *glup kao kurac*.

Nekim su frazemama istaknute određene karakterne crte: *ljut k(a)o akrep* i *ljut kao zeher* nisu sinonimnog značenja iako ističu čiju ljutinu jer se prvom upućuje i na čiju netolerantnu narav a drugom i na čiju malicioznost. One nisu potpuno sinonimnog značenja ni s frazemama *ljut (bijesan) kao zmija, kao guja, kao bik, kao ris*, o kojima je već govoreno, budući da se one odnose na osobinu (ljutina) koja je rezultat nekog trenutnog stanja, a prve dvije se odnose na nečiju trajnu karakteristiku ličnosti. Ljudske osobine su apostrofirane i sljedećim frazemama: *prost k(a)o boza; čust kao buha; uredan kao ispod čekića; hladan kao čelik (2)*, čija je frazeosemantička varijanta *hladan kao stijena; lijen k(a)o ćuskića; miran kao sahat/sat*, sa frazeosemantičkom varijantom *miran kao mušica* (SFR:361); *tačan kao <švicarski> sat; brz kao kuršum, kao šimšik*, čije su frazeosemantičke varijante *brz kao munja, kao srna, kao strijela, kao vjetar, kao zec*, sve s leksemama primarnog, slavenskog sloja; *gluh kao duvar, kao top*, s leksemama *duvar* i *top* orijentalnog porijekla, od kojih je *duvar* ipak rjeđe u ulozi člana B, po čemu je frazema u kojoj je sastavni dio mnogo ekspresivnija od frazeme *gluh kao top*; njihova je frazeosemantička varijanta *gluh kao motika* (SFR:350).

Posebno se ističe knjiška frazema *rahat kao soko u letu*, koja je ekspresivna zahvaljujući upotrebi pridjeva *rahat*, namjesto mogućih pridjeva *spokojan, miran, bezbrižan*, ali i zahvaljujući poetskoj slici sokola u letu u poziciji člana B.

Nazivi za boje sastavni su dio sljedećih frazema s leksemom orijentalnog porijekla: *bijel kao behar*, čije su frazeosemantičke varijante *bijel kao ovca*, te knjiška *bijel kao inje* (FRHS:195), s leksemama *ovca* i *inje* slavenskog porijekla; sve tri frazeme metaforički razvijaju značenje ‘koji je sijede kose; sjedokos’, dok osnovno značenje izrazite bjeline iskazuju frazeme *bijel kao mlijeko, kao snijeg* s leksemama *mlijeko* i *snijeg* slavenskog porijekla; *crn k(a)o katran, crn k(a)o zift*, čija je frazeosemantička varijanta *crn kao ugljen*, s leksemom *ugljen* slavenskog porijekla. Pridjev *crn*, osim osnovnog značenja, ima i metaforički razvijeno značenje “pokvaren, hrđav, zao” (FRBJ:118), na temelju kojeg bi bilo moguće objasniti značenje frazema *crn kao đavo, kao vrag*, ali, i pored toga, zabilježeno je samo osnovno značenje izrazitog intenziteta (v. FRHS:753). Uz ove, zabilježene

su i frazeme *žut kao limun* i njena frazeosemantička varijanta *žut kao čili-bar*, dok je *žut kao vosak* sinonimno prvoj od ovih dviju frazema. Frazema *žut kao cekin*, zabilježena u FRHS (808), ne može se smatrati tipičnom za bosanski jezik. Treba dodati da se u razgovornom jeziku frazema *žut kao limun*, osim za izricanje intenziteta žute boje, upotrebljava i za isticanje čije bljedoće.

I ljudska stanja se ocjenjuju pojedinim frazemama, npr. nečija usamljenost prikazana je frazemom *sam k(a)o vuk na kijamet(u)*, koja u sebi sadrži slikovito poređenje iza veznika *kao*. Osnov za ovo poređenje je ustaljeni izraz *vuk samotnjak*, a ekspresivnosti ove doradene frazeme zasigurno doprinosi leksema *kijamet*. Bliskoznačnice ovoj frazemi su frazeme *sam kao prst* i rasprostranjenija *sam kao sinja kukavica*.

Predmet sažaljenja je i nečije siromaštvo, koje se smatra nepoželjnim, što je istaknuto frazemama: *(biti) kokuz/go k(a)o crkveni miš* i *go kao šiš*⁶⁴, s mogućom knjiškom varijantom *go <i bos> kao fišek*, gdje se mogućom upotrebom dvaju pridjeva u sintaksički koordiniranom odnosu – *go* i *bos* – još jače ističe apostrofirana osobina, odnosno siromaštvo, što rezultira povećanom ekspresivnošću frazema. Sve su one s leksemom orijentalnog porijekla, za razliku od žargonske frazeme *go k(a)o lipa* (v. GGS:273) i frazeme *go kao prst* (KFR:133), gdje su na mjestu člana B slavenske lekseme *lipa* i *prst*. U svim ovim frazemama pridjev *go* je metaforiziran, naime: “od osnovnog značenja *go* – ‘koji je bez dlake’ razvilo se metaforički značenje ‘koji je neodeven’, a dalje ‘koji nema ništa, siromašan’ ” (Mršević-Radović 2008: 216).

Isti proces metaforizacije prisutan je i u frazemama *(biti) iscijeđen kao limun*, te *sladak kao šećer*. Osnovno značenje glagola *iscijediti* podrazumijeva “stisnuti, sabiti ili uvrnuti šta da iz njega iziđe tekućina” (FRBJ:399), na temelju kojeg je metaforički izvedeno značenje “s naporom izvući i posljednji trun čega iz koga” (Isto), u ovom slučaju posljednji trun snage, što je dalje dovelo do značenja ‘premoren, iscrpljen’. Što se tiče pridjeva *sladak*, njegovo je osnovno značenje “koji ima okus šećera” (FRBJ:1208), a od njega je metaforički izvedeno značenje ‘prijatan, umiljat, dopadljiv’, realizirano u ovoj frazemi.

Stanje gladi izriče se frazemama *gladan k(a)o džamijski golub* i *gladan kao sljepačka torba*, čije su bliskoznačnice *gladan kao pas*, *kao vuk*; a sta-

⁶⁴ D. Mršević-Radović (2008: 215) utvrđuje da je u južnoslavenskim jezicima “posebno produktivan model gde se u strukturi izraza kao *tertium comparationis* javlja imenica koja označava oružje gole cevi ili golog sečiva, npr. *go kao pištolj*, *kao puška*, *kao šiš*, *kao šišana*”, ali utvrđuje i moguće porijeklo ove riječi u okviru frazema *go kao šiš* i njegove moguće homonimne veze (više o tome: Isto: 216–222).

nje pijanstva frazemama: *pijan kao čutura, kao ćor-ćutuk, kao ćuskija*⁶⁵, *kao deva*, sve s leksemama orijentalnog porijekla. Njihove frazeosemantičke varijante su: žargonske frazeme *pijan kao letva, pijan kao guzica*⁶⁶ (KFR:58), s vulgarizmom *guzica* slavenskog porijekla u svom sastavu, te *pijan kao majka (zemlja), kao zemlja, kao fitilj, kao metla, kao tringa*.

Na temelju navedenih primjera, očito je da su u poredbenim pridjevskim frazemama često zastupljene stilske figure.

Priloške frazeme

Priloške frazeme, u poređenju s pridjevskim, u poziciji člana A imaju prilog načina izveden od pridjeva, a iako im je forma ista kao kod pridjeva srednjeg roda, prepoznaju se po tome što ih nije moguće zamijeniti pridjevom muškog ili ženskog roda, za razliku od pridjevskih frazema: npr., *žut/-a/-o kao limun*. U gotovo svim zabilježenim primjerima član iza poredbenog veznika *k(a)o* je u prijedložno-padežnoj konstrukciji, a izuzeci su toliko rijetki da samim tim potvrđuju pravilo.

Priloške frazeme su: *čisto kao u džamiji; sređeno kao u džamiji; jasno kao pekmez*, sa mnogo raširenijom frazemom *jasno kao dan*, ali je upravo zbog (neočekivane) upotrebe lekseme *pekmez* na mjestu člana B izazvana začudnost i, samim tim, povećana ekspresivnost frazeme u kojoj se realizira; *mračno (hladno, studeno) kao u bunaru (zindanu)*. Frazema *lijepo kao u dženetu*, potencijalno, ima svoju frazeosemantičku varijantu – *lijepo kao u raju* – ali ona nije zabilježena u analiziranim frazeološkim rječnicima. Frazema *tačno kao na tasu* podrazumijeva tačnost u mjerenju količine čega, dok ranije spomenuta pridjevska frazema *tačan kao <švicarski> sat* podrazumijeva karakternu crtu – tačnost u vremenu dolaska na dogovoreno mjesto.

Ironična konotacija frazeme *veselo kao na dženazi* proizlazi iz antonimnosti lekseme *veselo* i člana s kojim se vrši poređenje – *dženaza*. Ovo je primjer *antiteze*, semantičke figure u užem smislu, koja nastaje dovodeњem u vezu dva suprotstavljena pojma. Time je povećana ekspresivnost frazeme, kojoj nesumnjivo doprinosi i leksema *dženaza*, kao ekspresivni sinonim neutralne imenice *sahrana*.

Sastavni članovi ovih frazema su sljedeće lekseme orijentalnog porijekla: *džamija* (ar.), *dženet* (ar.), *pekmez* (perz.), *sat* (ar.), *tas* (perz.), *zindan* (perz.).

⁶⁵ Više o ovoj frazemi vidjeti u Tanović 2009: 93.

⁶⁶ Navode se samo frazeme s članom B koji nije bio ekspliciran prilikom obrade glagolskih poredbenih frazema sa glagolima *napiti se* i *piti*.

Imeničke frazeme

U prikupljenom korpusu najmanje je imeničkih poredbenih frazema, za koje je tipično da ne ekspliciraju ono svojstvo na temelju kojeg se dva pojma dovode u vezu. I ovdje kao član B obično služi stvarna pojava, biće ili predmet, čije odlike i predstavljaju polazište za poređenje: *stopala k(a)o čamci* – ‘razg. velika stopala’, čija je frazeosemantička varijanta *stopala k(a)o peraje*; *oči kao u čengije* – ‘pogled iz kojeg izbija strast, pohota, žudnja’; *kahva kao kačamak* – ‘veoma gusto skuhana kahva’, s frazemom *kahva kao pura* sinonimnog značenja; *parā kao kiše* – ‘puno novca’; *usta kao kutija (od) šećera* – ‘veoma lijepa usta’; *vrat kao u žirafe* – ‘izrazito dug vrat’. Frazema *usta kao kutija (od) šećera* potvrđuje već spominjani zaključak N. Pintarić (2010: 133) da se “ljepota izražava usporedbom sa slatkom hranom”.

Jedina frazema među ovim s poredbenim prijedlogom *poput* je *oči poput badema* – ‘veoma krupne oči’.

Kada osnova za izvedeno poređenje jeste realna ali nije uobičajena, to doprinosi ekspresivnosti frazema: *prsti k(a)o čevapi* – ‘žarg. veoma kratki i debeli prsti’; *oči k(a)o fildžani* – ‘razg. 1. veoma krupne oči 2. izbečene, razrogačene oči (ob. iz straha, čuđenja)’⁶⁷. Sa druge strane, osnova za izvedeno poređenje može se doimati i nelogičnom, što izaziva efekt začudnosti kod čitaoca i/ili slušaoca, ali ujedno i utječe na povećanu ekspresivnost frazeme, kakva je, npr., *usta kao čarapin početak* – ‘velika usta’. No, ako se prihvati da “istost i ne mora da se javlja između predmetnih vrijednosti istoga reda ... jer ona nije nužno izvanjezička. Ona je jezička jer se jezičkim sredstvima artikulira i zato ne mora biti u neposrednoj vezi sa izvanjezičkim” (Hadžiefendić 1991: 181), onda i sama poređenja u frazemama ovog tipa postaju manje apstraktna i/ili začudna.

U svim navedenim primjerima izriče se intenzitet svojstva, te su ovo poredbene imeničke frazeme s jakim ocjenskom komponentom.

Sastavni član navedenih frazema su sljedeće lekseme orijentalnog porijekla: *čamac* (tur.), *čarapin*⁶⁸, *čengija* (perz.), *čevap* (ar.), *fildžan* (perz.), *para* (perz.), *šećer* (perz.), *žirafa* (ar.).

Poredbene frazeme bez člana A

Analizom građe utvrđen je i određeni broj frazema bez ekspliciranog člana A, koji smo definirale isključivo kao član s lijeve strane poredbene

⁶⁷ Više o dvije posljednje frazeme u Šehović 2009: 188.

⁶⁸ Izvedenica od imenice *čarapa*, koja je perzijskog porijekla.

konstrukcije. Sastavni dio ovih frazema su sljedeće lekseme orijentalnog porijekla: *abdestni*⁶⁹, *bazar* (perz.), *budala* (ar.), *bunar* (tur.), *čamac* (tur.), *čerga* (tur.), *čičak* (tur.), *Čaba* (ar.), *čitab* (ar.), *ćumez* (tur.), *divan* (perz.), *dućan* (ar.), *džamija* (ar.), *džep* (ar.), *hala* (ar.), *halva* (ar.), *inad/inat* (ar.), *kijametski*⁷⁰, *kudret* (ar.), *odžak* (tur.), *šamar* (tur.), *šimšik* (tur.), *taban* (tur.):

*k(a)o abdesta voda*⁷¹ – ‘koji je bez jačine (o kahvi i čaju); tanak, slab’; *kao iz bazara* – ‘pomno dotjeran, s velikom pažnjom odjeven’; (*sjesti/pristati*) *k(a)o budali šamar* – ‘razg. biti potpuno odgovarajući, primjeren’; *kao iz bunara* – ‘1. vrlo hladno (o piću) 2. a. dubok (o glasu) b. koji odjekuje (o glasu)’; *k(a)o da se rodio u čamcu* – ‘razg. ne zatvara vrata prilikom izlaska iz prostorije’; *kao da je ispod čerge* – ‘koji je a. neuredne vanjštine, poderan, prljav (ob. o djetetu) b. tamne puti, crnomanjast, crmpurast’; *kao čičak na čičku* – ‘pun, prepun čega, krcat čime’; *kao da je krenuo na Čabu* – ‘pretjerano dugo se spremati (za neku posjetu, odlazak, putovanje i sl.)’; *kao iz čitaba* – ‘potpuno tačno, nepogrešivo’; *kao u ćumezu* – ‘nesređeno, prljavo, zapušteno’; *kao da hoće caru na divan* – ‘veoma je ponosan, gord’; *kao da je <sad> iz dućana* – ‘1. veoma je lijep 2. potpuno je nov (o odjeći)’; *kao da je rušio crkve i džamije* – ‘veoma je nesretan, malerozan’; *kao da ima džep na želucu* – ‘često, mnogo jede’; *kao da iz džepa vadi riječi* – ‘veoma je rječit i elokventan’; *kao da je u džombu potonuo* – ‘netragom je nestao’; *kao da u džombu baca* – ‘neprimjetno nestaje’; *kao da (koga, šta) hala guta* – ‘(ko, šta) veoma brzo odlazi, nestaje’; *kao da se halva dijeli* – ‘iron. kao da se šta besplatno, džaba dijeli’; čija je bliskoznačnica *ne dijeli se halva*; *ko za inat* – ‘razg. nešto je krenulo po zlu, nesreći’; *kao da će tog časa nastupiti Kijametski dan* – ‘veoma užurbano’; *kao da su kudret sile donijele koga* – ‘došao je niotkud, iznenada’; *kao da je kroz odžak prošao* – ‘veoma je crn i garav’; *kao šamarom ošinut* – ‘neprijatno iznenađen’; *kao da je šimšik ošinuo koga* – ‘neprijatno je iznenađen’; *kao da je kome trnje pod tabanima* – ‘veoma je nestrpljiv, nemiran’.

Bez obzira na činjenicu što ove frazeme nemaju član A, one se, prema značenjskom kriteriju, također mogu podijeliti na glagolske, pridjevske, priloške i imeničke. U korpusu su zabilježene prve tri grupe – dakle, glagolske, pridjevske i priloške. Glagolske poredbene frazeme koje specificiraju, odnosno modificiraju radnju su: *k(a)o da se rodio u čamcu*; *kao da*

⁶⁹ Izvedenica od imenice *abdest*, koja je perzijskog porijekla.

⁷⁰ Izvedenica od imenice *Kijamet*, koja je arapskog porijekla.

⁷¹ A. Šiljak-Jesenković (2003: 263) navodi motivacioni faktor za nastanak ove frazeme: “fikhski propis da voda kojom se uzima abdest mora biti bez boje, okusa i mirisa”.

je krenuo na Čabu, koja naprema sebi ima i *kao da je krenuo u svatove*, s leksemom slavenskog porijekla *svat*; *kao da ima džep na želucu*, čija je bliskoznačnica *kao da ima guje u stomaku*; *kao da je u džombu potonuo*; *kao da u džombu baca*; *kao da (koga, šta) hala guta*; *kao da se halva dijeli*, čija je bliskoznačnica *ne dijeli se halva*; *ko za inat*. Intenzitet svojstva iskazuju sljedeće glagolske poredbene frazeme: (*sjesti/pristati*) *k(a)o budali šamar*; *kao da je kroz odžak prošao*, koja podrazumijeva i *crn* i *garav*, zbog čega se frazeme *crn k(a)o katran*, *kao zift* i *kao ugljen* ne mogu smatrati njenim sinonimima; *kao da je šimšik ošinuo koga*; te *kao da je kome trnje pod tabanima*, čijom se bliskoznačnicom može smatrati razgovorna i vulgarna frazema *kao da ima mrave u guzici*, s leksemama primarnog, slavenskog sloja *mrav* i vulgarizmom *guzica*.

Pridjevske frazeme su: *k(a)o abdesta voda*, *kao iz bazara*, čije su frazeo-semantičke varijante *kao iz žurnala*, *kao iz časopisa*, s leksemama neorijentalnog porijekla *žurnal* i *časopis*; *kao iz bunara*; *kao da je ispod čerge*; *kao čičak na čičku*, čije su bliskoznačnice poredbene pridjevske frazeme sa ekspliciranim članom A: *pun kao šipak* <*košpica*>, knjiška *pun kao oko* te neporedbena pridjevska frazema *dupkom (dupke) pun* (FRHS:541), sve s leksemama slavenskog porijekla, dok se u žargonu pridjev *pun* pojavljuje u frazemi *pun k(a)o brod*, kojom se izriče da ko ima novca, odnosno da je bogat, što predstavlja još jedan aspekt toga da je ko krcat ili prepun čime, u ovom slučaju novcem, odnosno materijalnim dobrima. Na kraju, zabilježene su još i frazeme *kao u ćumezu*, kojoj se može supostaviti *kao u kokošinju*, s leksemom *kokošinjac* primarnog, slavenskog sloja; te *kao da hoće caru na divan*; *kao da je* <*sad*> *iz dućana*; *kao da je rušio crkve i džamije*; *kao da iz džepa vadi riječi* i *kao šamarom ošinut*, sa bliskoznačnicom *kao gromom pogođen (udaren)*, gdje je dominantna leksema *grom* primarnog, slavenskog sloja.

Priloške su: *kao iz ćitaba* i *kao da će tog časa nastupiti Kijametski dan*.

Na temelju svih analiziranih frazema, potvrđuje se da situacije i iskustva iz svakodnevnoga života vrlo često motiviraju nastanak novih frazema (više o tome u: Šehović 2005: 109–115), ali i da leksičke varijante u frazemama s orijentalizmom u svom sastavu i nisu tako rijetke⁷², kako se to obično tvrdi, i to na temelju primarne odrednice frazema – stabilne strukture.

⁷² Up. zaključak Vranić i Zubčić (2012: 691) na istu temu.

KOMENTAR ETIMOLOGIJE U ANALIZIRANIM RJEČNICIMA

Komentar etimologije u rječniku *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* Abdulaha Škaljića

Kada su u pitanju riječi orijentalnog porijekla u bosanskom jeziku, djelo od neprocjenjive važnosti i značaja jeste rječnik Abdulaha Škaljića *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*⁷³ s obzirom na to da je to jedini rječnik koji je na jednom mjestu sabrao riječi orijentalnog porijekla. I pored njegove izuzetne vrijednosti, ekcerpirajući riječi arapskog, perzijskog i turskog porijekla iz samog rječnika, uočile smo da je na izvjesnim mjestima došlo do neadekvatnog etimološkog tumačenja pojedinih leksema, što proizlazi iz činjenice da je ovo vrijedno djelo nastalo na mnogo oskudnijim leksikografskim izvorima. Naime, konsultiranjem relevantnih etimoloških i drugih rječnika na arapskom, perzijskom i turskom jeziku, utvrdile smo da Škaljićevo tumačenje izvjesnih riječi ne korespondira sa stvarnom etimologijom tih riječi. U nastavku teksta ukazuje se na razlike u tumačenju etimologije nekih riječi u Škaljićevu rječniku i u *Rječniku* na kraju knjige.

- Riječ *akšam*⁷⁴, koja je tursko-perzijskog porijekla, u TSHJ (79) određena je kao riječ turskog porijekla.
- Riječ *akšamluk*, koja je tursko-perzijsko-turskog porijekla, u TSHJ (80) određena je kao riječ turskog porijekla.
- Riječ *ala*, koja je arapskog porijekla, u TSHJ (81) određena je kao riječ turskog porijekla.
- Riječ *badem*, koja je perzijskog porijekla, u TSHJ (110) određena je kao riječ sanskrtskog porijekla.
- Riječ *baklava*, koja je turskog porijekla, u TSHJ (116) određena je kao riječ arapskog porijekla.

⁷³ U nastavku teksta na ovaj rječnik referira se već korištenom skraćenicom TSHJ.

⁷⁴ Više o komentaru etimologije riječi perzijskog porijekla vidjeti: Haverić – Šehović 2017: 125–129.

- Riječ *čakija*, koja je perzijskog porijekla, u TSHJ (160) određena je kao riječ turskog porijekla.
- Riječ *čekić*, koja je perzijskog porijekla, u TSHJ (168) određena je kao riječ turskog porijekla.
- Riječ *ćela*, koja je perzijskog porijekla, u TSHJ (187) određena je kao riječ turskog i/ili perzijskog porijekla, jer Škaljić nije bio siguran u etimologiju ove riječi.
- Riječ *divan*, koja je perzijskog porijekla, u TSHJ (187) određena je kao riječ arapskog i/ili perzijskog porijekla, jer Škaljić nije bio siguran u etimologiju ove riječi.
- Riječ *dud*, koja je perzijskog porijekla, u TSHJ (226) određena je kao riječ turskog porijekla.
- Riječ *džomba*, koja je arapskog porijekla, u TSHJ (243) određena je kao riječ arapskog i/ili perzijskog porijekla, jer Škaljić nije bio siguran u etimologiju ove riječi.
- Riječ *elif*, koja je arapskog porijekla, u TSHJ (267) određena je kao riječ hebrejskog porijekla.
- Riječ *kandža*, koja je perzijskog porijekla, u TSHJ (391) određena je kao riječ turskog porijekla.
- Riječ *kazan*, koja je turskog porijekla, u TSHJ (403) određena je kao riječ perzijskog porijekla.
- Riječ *kreč*, koja je perzijskog porijekla, u TSHJ (418) određena je kao riječ turskog porijekla.
- Riječ *limun*, koja je perz. ← sansk. porijekla, u TSHJ (435) određena je kao riječ sanskrtskog porijekla.
- Riječ *majmun*, koja je arapskog porijekla, u TSHJ (443) određena je kao riječ turskog porijekla.
- Riječ *mazija*, koja je perzijskog porijekla, u TSHJ (450) određena je kao riječ perzijskog i/ili francuskog porijekla, jer Škaljić nije bio siguran u etimologiju ove riječi.
- Riječ *mehlem*, koja je arapskog porijekla, u TSHJ (453) određena je kao riječ grčkog porijekla.
- Riječ *misk*, koja je perz. ← sansk. porijekla, u TSHJ (466) određena je kao riječ sanskrtskog porijekla.
- Riječ *mumija*, koja je perzijskog porijekla, u TSHJ (473) određena je kao riječ arapskog porijekla.
- Riječ *sutlija*, koja je turskog porijekla, u TSHJ (576) određena je kao riječ tursko-perzijskog porijekla.

- Riječ *šećer*, koja je perz. ← sansk. porijekla, u TSHJ (581) određena je kao riječ perzijskog porijekla.
- Riječ *šega*, koja je turskog porijekla, u TSHJ (582–583) određena je kao riječ arapskog porijekla.
- Riječ *tas*, koja je perzijskog porijekla, u TSHJ (601) određena je kao riječ arapskog porijekla.
- Riječ *zeman*, koja je perzijskog porijekla, u TSHJ (651) određena je kao riječ arapskog porijekla.

Komentar etimologije u savremenim rječnicima bosanskog jezika⁷⁵

Ekcerpirajući riječi arapskog, perzijskog i turskog porijekla iz savremenih rječnika bosanskog jezika⁷⁶, uočile smo da je na izvjesnim mjestima došlo do neadekvatnog etimološkog tumačenja pojedinih leksema, o čemu se govori u nastavku teksta:

- Riječ *akšamluk*, koja je tursko-perzijsko-turskog porijekla, u ŠRBJ (89) i IRBJ (4) određena je kao riječ turskog porijekla.
- Riječ *ala*, koja je arapskog porijekla, u ŠRBJ (90) i IRBJ (5) određena je kao riječ turskog porijekla.
- Riječ *avet*, koja je arapskog porijekla, u FRBJ (38) određena je kao riječ tur. ← ar. porijekla, a u IRBJ (20) nema etimološke odrednice za ovu riječ.
- Riječ *badem*, koja je perzijskog porijekla, u ŠRBJ (100), IRBJ (22) i FRBJ (42) određena je kao riječ sanskrtskog porijekla.
- Riječ *baklava*, koja je turskog porijekla, u ŠRBJ (104), FRBJ (44) i IRBJ (24) određena je kao riječ arapskog porijekla.
- Riječ *bakrač*, koja je turskog porijekla, u FRBJ (44) nema etimološke odrednice.
- Riječ *čakija*, koja je perzijskog porijekla, u ŠRBJ (140) određena je kao riječ turskog porijekla.

⁷⁵ Rječničke izvore čine sljedeći rječnici: *Školski rječnik bosanskog jezika* (1999) Dževada Jahića (ŠRBJ), *Rječnik bosanskog jezika* (2007) Ibrahima Čedića i dr. (IRBJ), *Rječnik bosanskoga jezika* (2010) Senahida Halilovića, Ismaila Palića i Amele Šehović (FRBJ), višetomni *Rječnik bosanskog jezika* (2010–2014) Dževada Jahića (VRBJ), do sada objavljen u sedam tomova, te je, radi preciznosti, iza broja stranice uvijek naveden i broj toma.

⁷⁶ U VRBJ (2010–2014) za sve riječi orijentalnog porijekla navodi se etiketa orij., bez preciziranja njihova tačnog porijekla. Iz tog razloga, on nije obuhvaćen analizom u ovoj cjelini izuzev ukoliko se u njemu navodi neko drugo, neorijentalno porijeklo analizirane riječi.

- Riječ *čardak*, koja je perzijskog porijekla, u IRBJ (68) određena je kao turskog porijekla a u FRBJ (127) kao tur. ← perz. porijekla.
- Riječ *čekić*, koja je perzijskog porijekla, u IRBJ (70), FRBJ (131) i ŠRBJ (145) određena je kao riječ turskog porijekla.
- Riječ *čekmedža* (*čekmedže*), koja je turskog porijekla, u FRBJ (131) nema etimološke odrednice.
- Riječ *ćela*, koja je perzijskog porijekla, u IRBJ (79) i ŠRBJ (156) određena je kao riječ turskog i perzijskog porijekla.
- Riječ *dekika*, koja je arapskog porijekla, u FRBJ (166) određena je kao riječ turskog porijekla.
- Riječ *divan*, koja je perzijskog porijekla, u IRBJ (102) određena je kao riječ arapsko-perzijskog porijekla a u ŠRBJ (175) kao riječ arapskog i perzijskog porijekla.
- Riječ *dud*, koja je perzijskog porijekla, u ŠRBJ (185) i IRBJ (123) određena je kao riječ turskog porijekla.
- Riječ *džomba*, koja je arapskog porijekla, u FRBJ (252) određena je kao riječ arapskog i perzijskog porijekla, u IRBJ (130) kao riječ arapsko-perzijskog porijekla, a u ŠRBJ (198) nema etimološke odrednice za ovu riječ.
- Riječ *elif*, koja je arapskog porijekla, u ŠRBJ (208) i FRBJ (267) određena je kao riječ hebrejskog porijekla.
- Riječ *gondže*, koja je perzijskog porijekla, u FRBJ (325) određena je kao riječ turskog porijekla, a u ŠRBJ (226) nema etimološke odrednice za ovu riječ.
- Riječ *kadar*, koja je arapskog porijekla, u FRBJ (478) određena je kao riječ turskog porijekla.
- Riječ *kandža*, koja je perzijskog porijekla, u IRBJ (274) i ŠRBJ (305) određena je kao riječ turskog porijekla.
- Riječ *kazan*, koja je turskog porijekla, u FRBJ (496), IRBJ (282) i ŠRBJ (313) određena je kao riječ perzijskog porijekla.
- Riječ *kreč*, koja je perzijskog porijekla, u IRBJ (318) i ŠRBJ (331) određena je kao riječ turskog porijekla.
- Riječ *limun*, koja je perz. ← sanskr. porijekla, u IRBJ (346) određena je kao italijanskog porijekla, a u FRBJ (595) kao ital. ← perz. porijekla.
- Riječ *majmun*, koja je arapskog porijekla, u IRBJ (360) određena je kao riječ turskog porijekla.

- Riječ *mazija*, koja je perzijskog porijekla, u IRBJ (368) određena je kao riječ francuskog porijekla, a u ŠRBJ (356) nema etimološke odrednice za ovu riječ.
- Riječ *mehlem*, koja je arapskog porijekla, u IRBJ (370) određena je kao riječ grčko-turskog porijekla.
- Riječ *misk*, koja je perz. ← sansk. porijekla, u IRBJ (380) određena je kao riječ sanskrtskog porijekla.
- Riječ *muhlija*, koja je perzijsko-turskog porijekla, u IRBJ (396) određena je kao arapskog porijekla, a u ŠRBJ (371) kao riječ perzijskog porijekla.
- Riječ *mumija*, koja je perzijskog porijekla, u ŠRBJ (372) određena je kao riječ arapskog porijekla.
- Riječ *nafta*, koja je perzijskog porijekla, u IRBJ (406) određena je kao riječ grčkog porijekla, a u VRBJ (61/7) kao riječ grčkog; evropskog porijekla.
- Riječ *sutlija*, koja je turskog porijekla, u ŠRBJ (492) određena je kao riječ tursko-perzijskog porijekla.
- Riječ *šega*, koja je turskog porijekla, u FRBJ (1288) i IRBJ (1103) određena je kao riječ arapskog porijekla, a u ŠRBJ (495) nema etimološke odrednice za ovu riječ.
- Riječ *tas*, koja je perzijskog porijekla, u ŠRBJ (508) i IRBJ (1125) određena je kao riječ arapskog porijekla.
- Riječ *tersluk*, koja je turskog porijekla, u FRBJ (1327) nema etimološke odrednice.
- Riječ *zeman*, koja je perzijskog porijekla, u FRBJ (1519) i ŠRBJ (548) određena je kao riječ arapskog porijekla.

Na osnovu provedene analize, možemo zaključiti da je prilikom izricanja stavova o etimologiji neke riječi potrebno unijeti veću dozu opreza u takve (pr)ocjene.

RJEČNIK

O RJEČNIKU

Rječnik se zasniva na građi koja je prikupljana u periodu od 2013. do 2017, a finalizirana je pred kraj ove godine. Građa je prikupljana najvećim dijelom iz rječničkih izvora na bosanskom, hrvatskom, srpskom, srpskohrvatskom, perzijskom, arapskom i turskom jeziku, a obuhvata 508 osnovnih riječi i 64 izvedenice. Pored rječnika, kao izvor za korpus poslužila su i brojna književnoumjetnička djela, od kojih veći dio predstavlja narodno stvaralaštvo, no nije zanemariv ni udio domaćih pisaca, uglavnom iz perioda od 16. do 20. vijeka.

Građa *Rječnika* obuhvata riječi arapskog, perzijskog i turskog porijekla koje su sastavni dio jedne ili više frazema bosanskog jezika.

Kako bi zainteresirani čitalac imao potpun uvid u rječničku građu, uz svaku leksemu navedeni su sljedeći elementi:

- a) njeno porijeklo, i to skraćenicom jezika iz kojeg je riječ ušla u naš jezik: *ar.*, *perz.*, *tur.* itd. Objašnjenje porijekla nije samo taksativno – na kraju rječničkog članka leksema dat je oblik iz jezika izvornika i jezika posrednika (turskog). U tu je svrhu primijenjena i odgovarajuća transkripcija za navedene orijentalne jezike. Uz to, svaka riječ iz koje je izvedena bosanska prvo je raščlanjena na svoje sastavne dijelove, a onda je navedena u svom sintetičkom obliku. Pored toga, uz svaku su riječ data značenja koja ima u jeziku izvorniku, na temelju čega se ona mogu porediti sa značenjima koja je riječ dobila u bosanskom jeziku.

Za lekseme navedene u neposrednoj blizini u *Rječniku* koje su izvedene od istoga korijena a imaju bosanski sufiks detaljno objašnjenje porijekla u zagradi nije ponavljano, npr. kod glagola *šičariti* nije ponavljano objašnjenje porijekla, koje se nalazi pod odrednicom *šičar*. No, kod glagola deriviranih prefiksalsnom ili prefiksalsno-sufiksalsnom tvorbom, abecedno udaljenih od osnovnoga glagola ili imenice, upućuje se na osnovnu riječ orijentalnog porijekla, npr. kod glagola *uhasniti se* upućuje se na imenicu *hasna*.

- b) oznaka vrste riječi: *pridj.*, *zamj.* itd. Imenicama se pridružuje oznaka roda (*m.*, *ž.*, *s.*) a glagolima vida (*svrš.*, *nesvrš.*, *dvov.*), čemu prethode padežne dopune (*koga*, *šta* itd.). U slučaju da glagol nema padežnih dopuna ili se upotrebljava bez njih, na mjestu dopune stoji znak \emptyset .
- c) upotrebna etiketa, gdje je to bilo moguće. Njom se daju informacije o upotrebi riječi u nekoj djelatnosti, struci itd. Ukoliko se ona odnosi na sva značenja lekseme, navodi se iza gramatičkih informacija o vrsti riječi, rodu ili vidu. Sa druge strane, ukoliko se odnosi samo na neko od opisanih značenja, navodi se ispred opisa tog značenja.

Ponekad se iza upotrebne etikete (ako je ima) daje normativna uputa/preporuka uporedi (*up.*) ili vidi (*v.*), i to samo u slučaju dviju istoznačnih ili bliskoznačnih leksema. Prvom (*up.*) se upućuje na činjenicu da dvije lekseme imaju normativno ravnopravan status, te se opis daje pod abecedno prvom, a uputa *up.* pod abecedno drugom. Druga uputa/preporuka (*v.*) podrazumijeva da se jedna od dviju leksema preferira u upotrebi u bosanskom jeziku. Npr. uz imenicu *dūnjā* navedeno je: *v. dunjaluk*, što podrazumijeva da *dunjaluk* ima status lekseme koja se preferira u bosanskom jeziku.

- d) opis značenja, koji podrazumijeva leksikografsku definiciju, obradu polisemije te navođenje sinonima i, gdje je god to bilo moguće, primjera iz prikupljene građe.

Leksikografska definicija je što kraća i što jasnija, najčešće opisna, a obično sadrži nadređeni pojam i ograničavajuće svojstvo. Osim ovog postupka, često se upućuje na druge lekseme ili se daje opis upotrebe, što je postupak koji se upotrebljava prilikom definiranja značenja gramatikaliziranih riječi. Na kraju leksikografske definicije, navode se potpuni sinonimi, ako ih ima, i bliskoznačnice, nepotpuni sinonimi, a i jedni i drugi se od glavnog dijela definicije odvajaju tačkom-zarezom.

Svako zasebno značenje odrednice označeno je brojkom, pri čemu se polazi od značenja koja su češća ili poznatija u upotrebi. Podznačenja nekog značenja označavaju se malim slovima uz brojku kojom je označeno značenje.

- e) Primjeri se navode kad god su pronađeni u građi. Odrednica se pri tome zamjenjuje ili skraćuje znakom \sim , a primjeri se, izuzev vlastitih imena, pišu malim slovom, bez tačke na kraju. Veliko slovo se piše samo u slučaju kada je primjer naveden u kontekstu dviju ili više rečenica (ob. u upravnom govoru). Prilikom navođenja primje-

ra, navodi se izvor (naziv zbirke/antologije, ime autora, ukoliko ga ima, i naziv djela), broj stranice i, ukoliko je riječ o poeziji, broj stiha u kojem se leksema pojavljuje.

- f) Sve su riječi akcentirane, a u slučaju akcenatskih dubleta na prvom smo mjestu stavile oblik kojem dajemo prednost, isključivo na temelju lingvističkih činjenica.
- g) Poslije svake riječi u zagradi su navedena značenja riječi u jeziku izvorniku preuzeta iz relevantnih leksikografskih izvora, te oblici riječi u osmanskoturskom jeziku ekscerpirani iz rječnika tog jezika (v. popis izvora). Nazivi svih leksikografskih djela iz stranih jezika dati su u prijevodu na bosanski, a zainteresirani čitalac u popisu izvora može naći naziv djela na originalnom jeziku.

Što se tiče frazema, one su navođene na sljedeći način:

- a) pod odrednicom, leksemom orijentalnog porijekla, koja je njihov sastavni član. Ukoliko se unutar frazeme pojave dvije lekseme orijentalnog porijekla, ta se frazema navodi pod obje odrednice, npr. frazema *pis mile* navodi se i pod odrednicom *pis* i pod odrednicom *mile*.
- b) Frazeosemantičke varijante frazema navode se jedna pored druge, npr. *pis mile (mahluk)*, pri čemu se zajednički član ne ponavlja, a drugi od dva međusobno zamjenjiva člana stavlja se među obale zagrade.
- c) Ponekad, u oblim zagradama navodi se riječ ili više riječi koje predstavljaju najčešće okruženje u koje se smješta frazema, npr. (*raditi*) za (*iz, u, uz*) *inad (inat)*.
- d) Rijetko, jedna pored druge navode se frazeme djelimično različitog sastava, npr. *odnositi se (prema čemu) kao prema babovini/kao da je šta čija babovina*.
- e) Vidski parnjaci u sastavu frazeme razdvojeni su kosom crtom, npr.: *prikazati/prikazivati u pravoj boji*.
- f) Rekcija se navodi u oblim zagradama, sa odgovarajućim zamjениčkim oblikom, najčešće *koga, kome* i sl.: *natovariti (kome) belaj na glavu*.
- g) Fakultativni članovi frazeme navode se među znacima < i >, npr. <*sami, sam, samo, jedini*> *Allah zna*.
- h) Značenje frazeme se navodi odmah iza njena oblika, a svako zasebno značenje frazeme označeno je brojkom.
- i) Primjeri se navode kad god su pronađeni u građi.

Na kraju, nadamo se da će činjenica da je ovo prvi rječnik riječi orijentalnog porijekla u frazemama bosanskog jezika potaknuti i druga, slična istraživanja leksike stranog porijekla u našem jeziku.

POPIS SKRAĆENICA I SIMBOLA

Skraćenice

<i>agr.</i>	agronomija; agronomski	<i>knjiž.</i>	književnost
<i>anat.</i>	anatomija; anatomski	<i>kul.</i>	kulinarstvo
<i>ar.</i>	arapski	<i>lat.</i>	latinski
<i>arhit.</i>	arhitektura; arhitektonski	<i>lov.</i>	lovački
<i>astr.</i>	astronomija; astronomski	<i>m.</i>	muško (ime), muški (rod)
<i>bos.</i>	bosanski	<i>med.</i>	medicina; medicinski
<i>br.</i>	broj	<i>meton.</i>	metonimija
<i>čest.</i>	čestica	<i>mn.</i>	Množina
<i>dvov.</i>	dvovidni (glagol)	<i>morn.</i>	mornarica; mornarički
<i>ekspr.</i>	ekspresivno	<i>musl.</i>	muslimanski
<i>etn.</i>	etnik; etnički	<i>muz.</i>	muzika; muzički
<i>etnol.</i>	etnologija; etnološki	<i>nast.</i>	nastavak
<i>fam.</i>	familijarno	<i>nesvrš.</i>	nesvršeni (vid glagola)
<i>fiz.</i>	fizika	<i>njem.</i>	njemački
<i>folk.</i>	folklor	<i>oruž.</i>	oružje
<i>geogr.</i>	geografija; geografski	<i>osm.</i>	osmanski
<i>gl.</i>	glagol	<i>osn.</i>	osnova; osnovni
<i>građ.</i>	građevinarstvo; građevinski	<i>part.</i>	particip
<i>gram.</i>	gramatika; gramatički	<i>pejor.</i>	pejorativno
<i>grč.</i>	grčki	<i>perz.</i>	perzijski
<i>hebr.</i>	hebrejski	<i>pl. t.</i>	pluralia tantum
<i>hem.</i>	hemija; hemijski	<i>poj.</i>	pojačano
<i>hist.</i>	historija, historizam	<i>postpoz.</i>	postpozicija
<i>im.</i>	imenica	<i>prav.</i>	pravo; pravni
<i>iron.</i>	ironično	<i>pref.</i>	prefiks
<i>isl.</i>	islam; islamski	<i>pren.</i>	preneseno (značenje)
<i>ital.</i>	italijanski	<i>prep.</i>	prepozicija
<i>jd.</i>	jednina	<i>pret.</i>	preterit
<i>jez. knjiž.</i>	jezik književnosti	<i>prez.</i>	prezent; prezentski
<i>komp.</i>	komparativ	<i>pridj.</i>	pridjev

<i>prij.</i>	prijedlog	<i>up.</i>	upoređi
<i>pril.</i>	prilog	<i>uzv.</i>	uzvik
<i>prisv.</i>	prisvojni	<i>v.</i>	vidi
<i>rat.</i>	ratarstvo; ratarski	<i>vezn.</i>	veznik
<i>razg.</i>	razgovorno	<i>vojn.</i>	vojska; vojno, vojnički
<i>reg.</i>	regionalno	<i>vulg.</i>	vulgarizam; vulgarno
<i>rij.</i>	rijetko; riječ	<i>zamj.</i>	zamjenica
<i>s.</i>	srednji (rod)	<i>zan.</i>	zanat; zanatski
<i>sansk.</i>	sanskrt	<i>zast.</i>	zastarjelo
<i>skrać.</i>	skraćena; skraćeno	<i>zb.</i>	zbirna imenica; zbirno
<i>suf.</i>	sufiks	<i>zool.</i>	zoologija; zoološki
<i>sup.</i>	superlativ	<i>ž.</i>	žensko (ime), ženski (rod)
<i>svrš.</i>	svršeni (vid glagola)	<i>žarg.</i>	žargonizam
<i>šah.</i>	šahovski		
<i>tur.</i>	turski		

Simboli

←	dolazi od/iz
<	postalo od
:	prema
~	zamjenjuje odredničku riječ ili dio te riječi
/	odnosno, alternira sa
∅	“nulta” padežna dopuna; upotrebljava se uz glagole koji ne uključuju dopunu ili se mogu upotrebljavati i bez dopune
□	označava frazeme

ARAPSKI ALFABET s transkripcijom arapskih glasova¹

Konsonanti

’ – ء	d – د	ḍ – ض	k – ك
b – ب	ḏ – ذ	ṭ – ط	l – ل
t – ت	r – ر	ẓ – ظ	m – م
ṭ – ث	z – ز	‘ – ع	n – ن
ǧ – ج	s – س	ġ – غ	h – ه
ḥ – ح	š – ش	f – ف	w – و
ḫ – خ	ṣ – ص	q – ق	y – ي

Vokali

Kratki vokali	a – ا	u – و	i – ي
Dugi vokali	ā – آ	ū – و	ī – ي

Diftonzi

au – او ai – اي

¹ U knjizi je korištena transkripcija ZDMG.

PERZIJSKI ALFABET s transkripcijom perzijskih glasova²

Konsonanti

' – ء	x – خ	s – ص	k – ک
b – ب	d – د	z – ض	g – گ
p – پ	z – ذ	t – ط	l – ل
t – ت	r – ر	z – ظ	m – م
s – ث	z – ز	' – ع	n – ن
ǧ – ج	ž – ژ	ǧ – غ	w – و
č – چ	s – س	f – ف	e/h – ه
h – ح	š – ش	q – ق	y – ی

Vokali

Kratki vokali	a – ا	o – اُ	e/i – اِ
Dugi vokali	ā – اَ	ū – اُو	ī – اِي

Diftonzi

ou – اُو ey – اِي

² Transkripcija riječi na perzijskom jeziku korištena u ovoj knjizi preuzeta je iz rada Namira Karahalilovića “Prilog rješenju problema transkripcije za perzijski jezik”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, Vol. 54, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2005, str. 199–211, izuzev kada je riječ o diftongu *ey*, koji je kod Karahalilovića označen sa *ei*.

TURSKI ALFABET s transkripcijom turskih glasova

Konsonanti

b – b	h – h	r – r
dž – c	ž – j	s – s
č – ç	k – k	š – ş
d – d	l – l	t – t
f – f	m – m	v – v
g – g	n – n	j – y
mehko g – ğ	p – p	z – z

Vokali

Kratki vokali	a, ı, o, u, e, i, ö, ü
Dugi vokali	ā, ī, ū

RIJEČI ORIJENTALNOG PORIJEKLA
U FRAZEMAMA BOSANSKOG JEZIKA

A

àbdest <perz.> *m. isl.* ritualno pranje dijelova tijela (šaka, usta, nosa, lica, ruku do iza lakta, tjemena, ušiju, vrata i nogu do iza zglavaka) prije obavljanja molitve (namaza) i u drugim prilikama: *biti pod ~om; kad su bili moru na vidiku, ..., stade Ajka ~ uzimati* (Ljub. nar. pj., 66:8, 10)

□ **gubiti se kao** ~ razg. brzo, lahko se gubiti

(< osm. tur. *ābdest* < perz. *āb* – voda i perz. *dast* – ruka; perz. *ābdast* – voda kojom se peru ruke i lice; pranje prije obavljanja molitve, abdest; ogrtač za kišu; klozet; vješt, sposoban; čestit, čedan)

àbdestnī *pridj.* koji se odnosi na abdest

□ **k(a)o ~a voda** koji je bez jačine (o kahvi i čaju); tanak, slab

abuzèmze (àbu-zèmze) <perz.-ar.> *s. ekspr.* voda iz vrela Zemzem, u blizini Kabe u Meki; pripisuju joj se čudotvorna svojstva

□ **biti k(a)o ~ razg.** biti veoma dragocjen; **čuvati/paziti k(a)o ~ (k(a)o zemzem vodu)** razg. čuvati s posebnom pažnjom i velikom ljubavlju; **štedjeti k(a)o ~ razg.** biti veoma škrt

(< osm. tur. *āb-ı Zemzem* < perz. *āb* i ar. *zamzam* – Zemzem, bunar kod Kabe; perz. *āb-e zamzam* – voda iz vrela Zemzem, u blizini Kabe u Meki)

àčik <tur.> *pridj. nepromj. ekspr.* **1.** jasan, svijetao **2.** slobodan, nezapriječen

□ **(biti) ~ zvijezde** razg. (biti) prijatna, ljubazna lica

afèrim (afèrīm) <perz.> *čest. razg. ekspr.* **1.** za pohvalu i odobravanje: bravo!, odlično!, sjajno!, svaka čast!, živ bio!: ~, *kaže vezir stojeći raširenih ruku* (Sušić, Pobune, 49); ~ *ti, dragi beže* (Bašagić, Pjesme, 221:14) **2.** *pren. iron.* za prijekor i osudu

□ **dijeliti ~e (kome)** hvaliti koga, laskati mu; **plaćati bivše (stare) ~e/ stigli su koga stari ~i** počeo je trpjeti nepovoljne posljedice onoga što je činio u prošlosti

(< osm. tur. *āfarīn* < perz. *āfarīn* – pohvala, hvaljenje; bravo!)

àga <tur.> *m.* (u *mn. ž.*) **1. hist. a.** u Osmanskom carstvu, vlasnik obradive zemlje koju su za njega obrađivali drugi; zemljoposjednik, veleposjednik **b.** imućan građanin; gazda **2. hist. a.** titula zapovjednika turske plaćene vojske **b.** počasna titula pripadnika plemstva i inteligencije **3. razg.** titula koja se iz poštovanja dodaje čijem vlastitom imenu **4. pren.** onaj koji ne voli raditi, koji je navikao da drugi za njega rade
 □ *živjeti kao ~ rij.* živjeti u blagostanju, lagodno živjeti
 (< osm. tur. *ağa* – gospodar; zemljoposjednik, gazda; gospodin; *hist.* u Osmanskom carstvu, titula koja se daje nekim oficirima; stariji brat)

àgovati (agòvati) (*ø*) *nesvrš.* **1. hist.** biti aga **2. pren. a.** lagodno, lijepo živjeti **b.** naređivati i očekivati poslušnost od drugih ljudi
 □ *~ i blagovati* živjeti lagodnim životom, lagodno, lijepo živjeti; uživati; *sa dušeka ~* naređivati a ništa ne raditi

àhinjak <perz.> *m. zast.* zabava, zabavljanje
 □ *džumbus i ~ razg.* šala i zabava
 (< osm. tur. *āheng* < perz. *āhang* – melodija; ton)

ahìret (ahíret) <ar.> *m. isl.* svijet na koji čovjek odlazi poslije smrti, onaj svijet; zagrobni život
 □ *ispratiti na ~ isl. obr.* pokopati mejta, klanjati mu dženazu; *otići/ preseliti se na ~ isl.* umrijeti (za muslimana)
 (< osm. tur. *ahiret* < ar. *āhira* – zagrobni život; budući svijet)

ahìretskī *pridj.* koji se odnosi na ahiret; onosvjetski
 □ *~a (vječna) kuća* mezar, grob

àhmak <ar.> *m. razg. ekspr.* glupa, ograničena osoba; glupan, budala
 □ *ne znati koliko ~* apsolutno ništa ne znati
 (< osm. tur. *ahmak* < ar. *aḥmaq* – glup(av), blesav, budalast; plahovit, naprasit; glupak, blesan, budala)

ajdàmak <tur.> *m. zast.* batina, toljaga
 □ *~ pod glavom zast.* biti uvijek pripravan na kažnjavanje batinom, degenekom (ob. neposlušnog djeteta)
 (< osm. tur. *haydamak* – pljačkaš stoke, skitnica)

àjet <ar.> *m. isl.* odlomak iz Kur'ana (ob. veličine rečenice), kur'anski stavak, redak: *kad rasklopi Gjerzelez Alija, štono bilo turskijeh ~a* (Narodne pjesne I, 125:432–433)

□ **poznavati/znati** (*šta*) **kao hafiz** <~e> općenito, poznavati, znati šta veoma dobro

(< osm. tur. *āyet* < ar. *āya* – znak; izraz (zahvalnosti); čudo; uzor; remek-djelo; isl. ajet, ku'anski stih; izreka, riječ; nadgrobnni kamen; skup; stvar; predmet; tijelo)

ajna <perz.> ž. zast. ogledalo

□ **sjajiti se kao** ~ **1.** općenito, jako se sjajiti, cakliti, presijavati **2.** biti sjajnog, blistavog tena

(< osm. tur. *āyine*, *āyīne* < perz. *āyīne* – ogledalo)

akrep <ar.> m. **1.** zool. škorpion, škorpija, štipavac (*Buthus occitanus*)

2. zast. mala kazaljka na satu **3.** pren. razg. **a.** ružna osoba; rugoba, grdoba **b.** osoba teške i prgave naravi; ters, namćor **c.** opasna (ob. i gruba) žena; oštrokondža

□ **ljut k(a)o** ~ razg. veoma ljut, nezgodne naravi; **ružan k(a)o** ~ razg. veoma ružan

(< osm. tur. *akrep*, *akreb* < ar. 'aqrab – škorpion, štipavac, akrep; uvojak, kovrdža; žalac; kazaljka; remen; žestina (zime); astr. Škorpion (sazviježđe))

akšam <tur.-perz.> m. **1.** razg. *ekspr.* vrijeme neposredno nakon zalaska

sunca do potpunog mraka; prvi mrak, sumrak: ~ *geldi*, *a ja na po puta* (101 sevd., 89:4); ~ *mračē*, *moj pobogu brate* (Ljub. nar. pj., 5:1) **2.** isl. četvrti namaz; obavlja se nakon zalaska sunca; akšam-namaz: *kad dođoše na Zagorje ravno, večeraše i ~ klanjaše* (Biserje, 59:33–34)

□ ~ **vakat** *ekspr.* starost; (**ne**) **čekati akšam(a)** (ne) čekati posljednji čas da se nešto obavi, (ne) odlagati izvršenje čega; **od sabaha do ~a** razg. *ekspr.* cijelog dana

(< osm. tur. *akšam*, *ahšam* < tur. *āq* – bijel i perz. *šām* – večer; perz. *āqšām* – akšam, vrijeme zalaska sunca)³

³ “Podvojena su mišljenja u pogledu etimologije ove riječi. Jedni tvrde da je izvorno iz turskog jezika, poput Škaljića (1979: 79), dok drugi smatraju da je perzijskog porijekla. Tako se u *Etimološkom rječniku turskih jezika* navodi da su Oguzi ovu riječ preuzeli iz sogdijskog jezika (Sevortjan 1966: 74, prema: Akopdžanjan 2010: 67). U *Tursko-engljskom rječniku Redhouse* navodi se da riječ *akšam*, *ahšam* dolazi iz srednjoperzijskog jezika (Redhouse 1968: 28). U rječniku *Dehxodā* stoji da je *āqšām* riječ tur.-perz. porijekla, nastala od turske riječi *āq* – bijel i perzijske riječi *šām* – večer” (Haverić – Šehović 2017: 149).

akšamluk <tur.-perz.-tur.> *m.* **1.** sjedeljka uz piće i meze koja ob. počinje oko akšama **2.** *meton.* meze i piće za tu sjedeljku **3.** *pren.* veselje koje se organizira zbog nekog lijepog povoda

□ *kao da je pošao/pošla na* ~ ponašati se na način da se ne pokazuje očekivana ozbiljnost, žalost i sl. u nekoj teškoj, ozbiljnoj situaciji; (*ići od ~a do ~a* uživati u životu, provoditi se uz piće i pjesmu; *provoditi ~e 1.* burno provoditi život **2.** proslavljati neke značajne događaje i uspjehe; *samo da je ~a (kome)* nekome je samo do uživanja u životu, do toga da nema nikakvih problema

(< osm. tur. *akşamlık* – namijenjen za večer, večernji (o odijelu) < tur. *aq*, perz. *šām*; perz. *aqšām* i tur. suf. *-llk*)⁴

āla <ar.> *ž.* **1. a.** *mit.* čudovište slično aždahi i zmaju koje proždire sve na šta naiđe; leti kao zmaj ili vila; neman, aždaha **b.** *nar.* *vjer.* natprirodno biće kojem se pripisuje sposobnost da navodi oblake i šalje grād na ljetinu **2.** *pren.* proždrljiva osoba

□ *biti kao gladna* ~ biti halapljiv i proždrljiv; *boriti se (biti se) kao ~ s beričetom* voditi tešku, istrajnu borbu; *i ~ i vrana* sav svijet, svi odreda; *jesti/žderati kao gladna ~ razg.* jesti halapljivo, proždrljivo i brzo; *navaliti kao* ~ jako navaliti; *zinula (pukla) ~ (kome, iz koga)* previše se polakomio (na jelo, novac i sl.); *zinula ~ i vrana (na koga)* ustali svi protiv koga, *žitna ~ pejor.* osoba koja puno jede; izjelica

(< ar. *ālā* – debele zadnjice (butova), guzat, debelguz; debelog repa (bravče))⁵

ālājbeg <tur.> *m. hist.* **1.** zapovjednik spahija u sandžaku: *a petog je kralja uhvatio od Goražda Sijerčić* ~ (Narodne pjesne I, 67:1706–1707) **2.** zapovjednik alaja, pukovnik turske vojske: *srce dušo, alaj-bega Hanko* (Narodne pjesne I, 106:327) **3.** starješina, čehaja tabačkog esnafa

(< osm. tur. *alaybeyi* – *hist.* vojni red povezan s feudalnim dobrom; zapovjednik žandarmerijskog puka)

ālājbegov pridj. koji pripada alajbegu

□ *~a slama* ono što nije ničije, imovina bez posjednika, vlasnik

alāmet <ar.> *m.* znak, predznak nesreće

□ *~ pred kijamet* nagovještaj, slutnja neke velike nesreće

⁴ Radi se o četverovarijantnom sufiksu koji može sadržavati četiri visoka vokala (*-llk/-lik/-luk/-lūk*), a u literaturi se bilježi kao *-llk*.

⁵ Škaljić (1979: 81) smatra da je riječ *ala* turskog porijekla u značenju 'zmija, zmaj'. Međutim, ova riječ se ne navodi u relevantnim turskim leksikografskim izvorima.

(< osm. tur. *alāmet* < ar. 'alāma – znak, biljeg, obilježje; simbol; signal; putokaz; marka; zastava; simptom; pojava, fenomen)

Àllāh <ar.> *m. isl.* Bog, Jedini, Milostivi, Samilosni, Tvorac, Gospodar, Vladar, Vječni, Svemogućí, Svevišnji, Sveznajući: ~*a je zazivala* – *svakog klanjanja* (Antologija bošnj. poezije, Kulenović, 104:9–10)

□ ~ *će* <*ga*> *znati* neizvjesno je, nesigurno je; ~ *je pogledao* (*vidio*) *koga* posrećilo se kome, imao je sreće u čemu; *ako ~ da* nadam se, ako bude sreće da se šta ostvari; ~, ~! *musl. razg.* iskaz čuđenja, iznenađenja; Bože, Božel!; ~ *bi ga znao* to niko ne zna (osim Allaha); ~*ovo davanje* volja Božija, sudbina; ~*u dragi razg.* iskaz čuđenja, iznenađenja, zaprepaštenja; ~*u ekber!* *musl. razg.* iskaz kojim se izražava ushićenje, čuđenje i sl.; ~ *je (kome) dao* kad ko ima dara, talenta za šta; ~ *je (kome) svjedok* upotrebljava se za izražavanje tvrdnje: činjenica je; ~ *Rabbum!* (*Rabbum ~!*) *musl. razg.* iskaz kojim se izražava čuđenje, iznenađenost, zapanjenost čime; Gospode Božel!, Bože dragi!: ~ *rabun, šta se sada radi* (Narodne pjesne I, 208:360); ~ *selamet!* *musl. razg.* iskaz kojim se izražava čuđenje, nevjerica, zaprepaštenje; spasi, Bože!; *da te ~ sačuva i sakloni razg.* iskaz kojim se kome želi dobro, sreća u životu; *nek ti ~ bude na pomoći razg. 1.* iskaz kojim se kome želi dobro, sreća u životu **2.** iskaz kojim se kome želi da mu krene nabolje u životu; *ni ~ (koga) neće spasiti 1.* kad je ko u teškoj, bezizlaznoj situaciji za koju se ne vidi rješenje **2.** iskaz kojim se iskazuje prijetnja kome; *pa nije ~ nije* ko tako moćan, silan i važan da ga se treba bojati kao Allaha; <*sami, sam, samo, jedini*> ~ *zna* niko ne zna, neizvjesno je, nesigurno je

(< osm. tur. *Allah* < ar. *Allāh* – Allah, Bog)

āmān¹ <ar.> *m. zast. 1.* milost: *pred njeg turi osječenu ruku*: “~ *bane na sinovlje zdravlje...*” (Narodne pjesne I, 157:76–77) **2.** oprost: *kad veziri ~ isprosili* (Narodne pjesne I, 34:388)

□ *Bogu na ~u* prepušten Božijoj milosti; *pasti na ~ 1.* tražiti milost **2.** vapiti za oprostom (klečeći ili preklinjući); *znati za ~* biti milosrdan

(< osm. tur. *aman* < ar. 'amān – milost; sigurnost)

āmān² <ar.> *čest.* izriče i pojačava **1.** preklinjanje, vapaj, poziv u pomoć; zaboga, pobogu: ~, ~, *dva carska vezira, što durasmo više ne moremo* (Narodne pjesne I, 25:12–13) **2. a.** čuđenje, iznenađenost: ~, *paša, carska učtuglijo, posječe me beže Ljuboviću?* (Narodne pjesne I, 213:582–583) **b.** ushićenje, zanesenost, radost, razdraganost

□ ~-*derman (zaman!)* *poj.* pobogu!, zaboga!; ~ *jarab(b)i!* iskaz kojim se izriče čuđenje; Bože milosni!

(< osm. tur. *amān*, *emān* < ar. 'amān – sigurnost; mir, spokojstvo; zaštita; pomilovanje, oprost; milost, oprosti(te)!; divno, dobro!)

amānet (emānet) <ar.> *m. ekspr.* **1. a.** povjerenje **b.** svetinja **2. meton.** ono što se kome daje na povjerenje, čuvanje, što se kome ostavlja da učini očekujući da će biti izvršeno; zavjet, zalog, oporuka: *meni je bila na srcu Begova riječ, Begov* ~ (Antologija bošnj. drame, Muradbegović, Na Božijem putu, 118) **3.** vjerenički dar, poklon; obilježje, biljega, zaručke
 □ **Bogu na** ~ **1.** umrijeti, preseliti na ahiret **2.** biti prepušten Božijoj volji i odluci; **dati ostaviti (u)** ~ (**kome**) **1.** djeci ili bližnjima izreći kakvu želju pred smrt očekujući da se ona ispuni nakon čije smrti; zavještati, preporučiti **2.** povjeriti, dati na čuvanje **3.** zamoliti koga da nešto učini za onoga koji to ne može jer je nekud otputovao ili je umro; **djevojka pod** ~om zaručena djevojka; **ispuniti** ~ ostvariti nečije zavještanje; **nek mu je na** ~ neka uradi po savjesti, kako god hoće

(< osm. tur. *emānet* < ar. 'amāna – sigurnost, pouzdanost; vjernost; poštenje; povjerenje, vjera; povjerena stvar, amanet; dar; naslijeđe; porodica)

ārslan <tur.> *m. zast.* lav

□ **jak kao** ~ veoma jak

(< osm. tur. *arслан*, *aslan* – zool. lav; hrabar čovjek, junačina, delija)

āršīn <tur.> *m.* **1. hist.** stara mjera za dužinu (između 65 i 75 cm); lakat **2. pren.** mjera, mjerilo uopće: *da se tebi, Zećiraga, mjeri ovdje jednim* ~om, a drugima drugim (Antologija bošnj. drame, Kulenović, Djelidba, 269)

□ **mjeriti istim** ~om (**istom, jednakom mjerom**) primjenjivati ista, jednaka mjerila prema kome, čemu, pravedno ocjenjivati, suditi koga ili šta; **mjeriti svojim** ~om ocjenjivati po svojim mjerilima, subjektivno, pristrasno

(< osm. tur. *arşın* – mjera za dužinu, aršin, hvat)

asīluk <ar.-tur.> *m.* **1.** neobuzdano ponašanje; objest **2.** osionost, ob. praćena nepokornošću

□ **prosipati** ~ samovoljno se, osiono ponašati

(< osm. tur. *āsīlik* – pobuna, ustanak; metež, smutnja < ar. 'āšn – neposlušna, nepokoran; buntovan; griješna; buntovnik, pobunjenik i tur. suf. -lik)

āvāz <perz.> *m. razg. ekspr. glas: pozna svoga po ~u dora* (Narodne pjesne I, 113:236); *svi pisnuše iz jednog ~a* (Narodne pjesne II, 44:114)

□ (**vikati**, **zvati**) *iz ~a* glasno (vikati, zvati); **jedna glava hiljadu ~a** brbljiva osoba; brbljivac; **ni habera ni ~a** <nema> (*od koga*) sasvim je nestao; **otvoriti ~ (kome)** dati povoda za priču

(< osm. tur. *āvāz* < perz. *āvāz* – glas; pjevanje; pjesma, melodija; vapaj, krik)

āvet (**āvēt**) <ar.> *ž. 1. a.* priviđenje mrtvog čovjeka ili kakva natprirodna bića; prikaza, sablast, utvara *b. pren.* ono što izaziva užas, jezu, stravu *2. pren.* fizički veoma slaba, iscrpljena i blijeda osoba

□ **biti kao** ~ biti slab, iscrpljen i blijed; **blijed kao** ~ veoma blijed

(< osm. tur. *āfet* < ar. *'aft* – nesreća; čudo)

azgīnluk <tur.> *m. 1.* ispoljavanje pomame, objijesti, bijesa *2.* napadno ispoljavanje snage, sile; objijest

□ **prosipati** ~ *1.* objiesno se ponašati *2.* napadno ispoljavati snagu, silu (< osm. tur. *azgīnluk* – bijes, gnjev, srdžba; naglost; svirepost; izopačenost < tur. *azgīn* – bijesan, razjaren; nagao, silovit; svirep, surov i tur. suf. *-llk*)

B

bábo <perz.> m. (u mn. ž.) **1. a.** muški roditelj; otac: *dadoh ~i čohu nemirenu* (101 sevd., 29:6); *u mog ~e dosta ima blaga, samo nema pare carevice!* (101 sevd., 120:10–11) **b.** suprugov otac; svekar: *tuđa ~a ~om zvati, a svoga ću spominjati* (Ljub. nar. pj., 91:7–8) **2. pren.** stariji čovjek prema kojem se iskazuje poštovanje: *s Bogom ~, pašo Ali-pašo, pusti nama sve naše ašike* (Biserje, Čuvidina, 253:26–27) **3. žarg.** vođa grupe, onaj koji uživa veliki autoritet

□ *imati ~u pod glavom* imati zaštitnika u životu; *ni po ~i/~u ni po stričevima* tako da bude po pravdi; pravedno, pravično; *nije ti ~ staklar* (asoc.: nije providan) za osobu koja zaklanja čiji vidik, pogled; *slušati ~u* biti patrijarhalno odgojen i poslušan (o sinu i kćerki)

(< osm. tur. *bāb*, *bābā* < perz. *bābā* – otac, babo; djed; praotac ljudi, poslanik Adem; osoba, ličnost)⁶

bábovina ž. **1.** ono što je naslijeđeno s očeve strane; očevina: *nije ti ovo (to) ~ ; zaboravila si rod... B~u!* (Antologija bošnj. drame, Isaković, Hasanaginica, 388) **2. meton.** zavičaj, postojbina

□ *nije ti ovo (to) ~* izraz kojim se kome prebacuje da se (neopravdano) ponaša kao da polaže pravo na šta (ob. na društvenu imovinu); *odnositi se (prema čemu) kao prema ~i/kao da je šta čija* ~ odnositi se pretjerano posesivno prema čemu, kao da se na to polaže neko pravo; *podijeliti kao braća ~u (očevinu)* podijeliti ravnomjerno i sporazumno

⁶ “Škaljić (1979: 109) smatra da je riječ *baba* perzijskog porijekla, što navode i svi ostali domaći leksikografski izvori, koji su se većinom ravnali prema Škaljićevu rječniku. U *Etimološkom rječniku perzijskog jezika* navodi se da riječ *baba* postoji u perzijskom jeziku, odnosno u iranskim jezicima, ali da je zastupljena i u drugim indoevropskim jezicima (Hasandüst 2014/I: 346–347). No, u svim relevantnim perzijskim leksikografskim izvorima navodi se da je ova riječ perzijskog porijekla. Isto tako, u turskim leksikografskim izvorima navodi se da je riječ *bāb*, *bābā* perzijskog porijekla (Devellioğlu 1998: 61; Kanar 2003: 94). Mišljenja smo da je ona vjerovatno preko perzijskog jezika došla u bosanski jezik” (Haverić – Šehović 2017: 153).

bádem <perz.> *m.* **1. bot.** drvo iz porodice *Prunus amigdalus*; raste u primorskim krajevima **2. agr.** plod tog drveta sa jezgrom nagorkog okusa; bajam

□ **oči poput ~a** veoma krupne oči

(< osm. tur. *bādem* < perz. *bādām* – bot. *badem*)⁷

bàdžak <tur.> *m. zast.* **1.** noga, krak **2.** but kod živadi i ptica

□ **otezati ~e ekspr.** ništa ne raditi, izležavati se, ljenčariti; **otegnuti ~e ekspr.** umrijeti

(< osm. tur. *bacak* – noga)

badžakli <tur.> *pridj. nepromj. zast.* koji je dugih, lijepo građenih nogu

□ **hem olukli, hem ~ zast.** izraz za onoga koji je ne samo lijepo odjeven, nego i lijepo, skladno građen

(< osm. tur. *bacaklı* – koji ima noge; dugonog < tur. *bacak* i tur. suf. *-li*)⁸

baglâma <tur.> *ž.* **1.** željezna spojnica kojom se prozorska vrata i krila pričvršćuju za drvene okvire, a omogućuje njihovo otvaranje i zatvaranje; šarka **2. muz.** vrsta tambure s tri žice **3. zast.** impotentan muškarac; baglamaš

□ **staviti jezik na ~e** mnogo i nepovezano pričati, brbljati

(< osm. tur. *bağlama* – spajanje, sastavljanje, vezivanje; podupirač, potporanj; poprečna greda, prečka; baglama; vrsta muzičkog instrumenta s tri dvostruke žice)

bàjrak <tur.> *m.* **1. ekspr.** zastava, stijeg: *na ~u od zlata jabuka* (Narodne pjesne I, 10:282) **2. a. hist. vojn.** odred osmanske vojske koji nosi svoj zastavu, stijeg **b. zast.** povorka koja nosi zastavu, stijeg

□ **biti (služiti) pod ~om** služiti vojsku, biti u vojsci; **dati se uz ~** postati pristalica neke ideje, ideologije; **dići/dizati (razviti/razvijati, podići/podizati, razapeti/razapinjati) ~ 1.** pozvati/pozivati u borbu **2.** odati/odavati se bludu, razvratu (o ženi) **3.** otvoreno krenuti u šta; **držati (nositi) ~** isticati se, biti prvi u čemu; prednjačiti; **(o)kupiti (pozvati/pozivati) (koga) pod ~/zastavu** (iz)vršiti mobilizaciju za rat; **ostaviti ~** napustiti borbu, odustati od borbe; **ponijeti ~** biti prvi, najbolji

⁷ “Škaljić (1979: 110) navodi da je riječ *badem* sanskrtskog porijekla. Međutim, u *Etimološkom rječniku perzijskog jezika* navodi se da je ova riječ perzijskog porijekla (Hasandüst 2014/I: 354), kao i u ostalim relevantnim perzijskim leksikografskim izvorima (Anwarī 2002/II: 719; Dehxodā; Mo‘īn 1996/ I: 437)” (Haverić – Šehović 2017: 154).

⁸ Radi se o četverovarijantnom sufiksu koji može sadržavati četiri visoka vokala (*-li/-li-lu/-lü*), a u literaturi se bilježi kao *-li*.

(< osm. tur. *bayrak* – zastava, bajrak)

Bajram <tur.> *m.* **1.** *isl. a.* najveći muslimanski praznik u godini: ~ *ide*, ~*u se nadam* (101 sevd., 69:1) **b.** (bajram) *razg.* poseban namaz koji se obavlja ujutro nakon izlaska sunca prvi dan Bajrama; bajram-namaz **2.** (bajram) *pren. razg.* ono što izaziva radost
 □ *dotjerati se kao za* ~ lijepo se dotjerati; srediti se; *od ~a do ~a* veoma rijetko
 (< osm. tur. *bayram* – vjerski praznik, Bajram; praznik uopće; festival, svečanost)

baklava <tur.> *ž. kul.* tradicionalni kolač sa mljevenim orasima, bademima, lješnjacima ili pistacijama koji se pravi od tankih jufki i peče u tepsiji, a potom zaliva agdom od rastopljena šećera ili meda i drugih dodataka: *a odonud se ukazala ~, podlanicu debela* (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 172); *a ti junak za večerom bješe, za večerom, šećerli ~om* (101 sevd., 37:8)
 □ *mijesiti ~u (kolač, gurabiju)/peći ~u (halvu)* priređivati kakvo veselje ili slavlje, obilježavati neki značajan, radostan događaj, neko veselje
 (< osm. tur. *baklava* – baklava)⁹

bakrač <tur.> *m.* **1.** kotao od bakra sa lukom od željeza ili deblje žice, za koji se drži kad se nosi i o koji se vješa na verige kad se kuha na otvorenoj vatri **2.** uopće, kotao
 □ *ma kakvi ~i/ma kakve trice (priče, knjige* i dr.) nema o tome ni govora, ne dolazi u obzir; *zavirivati u tuđi* ~ biti pretjerano radoznao
 (< osm. tur. *bakraç* – bakarni kotao, bakrač; klip pumpe)

balčak <tur.> *m.* drška sablje, mača ili noža: *obojica sablje izlomiše, pa ~e u travu baciše* (Narodne pjesne II, 93:552–553)
 □ *do ~a* do kraja, potpuno; *dotjerati do ~a* **1.** potpuno izvršiti šta **2.** doći, dotjerati do kraja **3.** upropastiti sve; *zabiti (kome) do ~a razg.* **1.** smišljeno zadati kome težak udarac (ob. iz potaje) **2.** (ob. u šali) doskočiti kome velikim lukavstvom **3.** učutkati koga duhovitim odgovorom
 (< osm. tur. *balçak* – držak sablje (mača), balčak)

balija <ar.> *m.* (balijka, balinkuša *ž.*) *razg. pejor.* **1.** neuk, neobrazovan musliman **2. a.** općenito, musliman Bošnjak (u govoru nemuslimana): *a*

⁹ Škaljić (1979: 116) navodi da je riječ *baklava* arapskog porijekla. Međutim, riječ *baklava* se u relevantnim turskim leksikografskim izvorima navodi kao riječ turskog porijekla (Redhouse 1968: 126).

od tih ~ zar ni dvije riječi unakrst ne smijemo (Antologija bošnj. drame, Kulenović, Djelidba, 248) **b.** musliman Bošnjak koji je sklon sitnošćardžijskom razmišljanju, koji je nesposoban, primitivan (u govoru muslimana)

□ *navaliti k(a)o ~ na krmetinu* razg. *pejor.* prionuti na šta (posao, hranu itd.) s pretjeranim žarom, bez mjere

(< osm. tur. *bālī* < ar. *bālin* – iznošen, pohaban, izlizan; istrošen; truo, gnjio; star, zastario)

bàlta (bâlta) <tur.> ž. **1.** zast. sjekira **2.** hist. vrsta starinskog hladnog oružja u obliku sjekire, ubojna sjekira

□ *ni u ~u* ne pridavati značaj kome ili čemu

(< osm. tur. *balta* – sjekira; sjekirica)

bàrdāk <perz.> m. **1.** zemljana posuda za vodu nalik ibriku **2.** drvena, zemljana ili bakrena posuda, ob. za vino ili rakiju; kablčić, burence: *pred zoru njih trojica odoše pošto popiše dva ~a rakije...* (Sušić, Pobune, 147)

□ *pr(d)nuti u ~ (šišu)* vulg. **1.** umrijeti **2.** propasti

(< osm. tur. *bardak*, *bārdān* < perz. *bārdān* – vreća u kojoj se nešto čuva, džak; posuda; pehar, vrč za vino)

bàrjak <tur.> m. v. bajrak

(< osm. tur. *bayrak* – zastava, bajrak)

bášča (bāšča, bášta) <perz.> ž. zemljište oko kuće ili blizu kuće: **a.** gdje raste cvijeće i ostalo rastinje; vrt, gradina: *karanfile, rosno cv'jeće iz ~e* (101 sevd., 102:3); *a po ~i svakaka cvijeća, i alkatmer i rumene ruže* (Biserje, 150:27–28) **b.** gdje se uzgajaju voćke; voćnjak: *kad smo bili nasred ~e, poljubismo se!* (101 sevd., 36:7–8)

□ *Bož(i)ja* ~ svijet: *svašta u Božijoj bašči...* (Sušić, Veliki vezir, 305); *dženetska* ~ dženet, raj; *ići (poći) u ~u* izraz u igri domina kada se uzima nova domina radi daljnijeg učestvovanja; *pustiti jarca u ~u* naivno povjeriti šta (ob. kakav posao) osobi koja ne zaslužuje povjerenje

(< osm. tur. *bahçe*, *bāğçe* < perz. *bāğ* – vrt, bašča i perz. suf. -če; perz. *bāğče* – baščica, vrtić; gređica, lijeha cvijeća)

bàtāl <ar.> pridj. *nepromj. razg.* koji nije u ispravnom stanju, obliku, vidu; pokvaren, neispravan, neupotrebljiv: *onu česmu pred općinu ~, neće čerota da prska* (Antologija bošnj. drame, Šahinović, Dva načelnika, 48)

□ *~ đovda* razg. *pejor.* krupan čovjek bez snage

(< osm. tur. *battal* < ar. *baṭṭāl* – beposlen, dokon, lijen; neozbiljan; nezaposlen; loš; bezvrijedan; zastario; hrabar; junak)

bāzār <perz.> *m.* **1.** natkrivena tržnica u istočnjačkom stilu s trgovinama ili pijacom: *i zato ih vezane za štap nose okolo kroz* ~ (Biserje, Adni, 205:10) **2.** trgovina za prodaju raznovrsne robe

□ *kao iz* ~a pomno dotjeran, s velikom pažnjom odjeven

(< osm. tur. *pazar*, *bāzār* < perz. *bāzār* – bazar, pijaca; tržište, berza)

bēcār <perz.> *m.* **1.** onaj koji je neoženjen; neženja, samac: *mjesečina, mjesec u oblaku, ~ Hamza stoji na sokaku* (Ljub. nar. pj., 74:20–21) **2. ekspr.** onaj koji uživa u provodu, veselju, piću; bekrija, lola, mangup: *da ja vidim kako ~ spava, kako spava, kako li se budi, kad se budi, kako, alčak, ljubi!* (Ljub. nar. pj., 12:10–12)

(< osm. tur. *bekār* < perz. pref. *bī-* i perz. *kār* – posao, rad; perz. *bēkār*, *bīkār* – nezaposlen; besposlen; lijen, nemaran; neupotrebljiv; beskoristan; nesposoban; uzaludan; sagovornik, sablesjednik; skitalica, lutalica; neoženjen)¹⁰

bēcārskī *pridj.* koji se odnosi na bečara

□ ~o (*momacko*) *veče* provod momaka uoči čijeg vjenčanja

bēdel <ar.> *m.* **1. isl.** osoba koja umjesto druge osobe obavlja hadž **2. zast.** zamjenik (npr. u vojsci): *da postaneš ~, zamjenik njegov, platit ću dobro* (Biserje, Bašić, 466)

□ *isturiti ispred sebe* ~e zakloniti se iza koga

(< osm. tur. *bedel* < ar. mn. *badal* – zamjena; nadomjestak; naknada, odšteta; protivvrijednost, cijena; *gram.* apozicija)

bedūīn <ar.> *m.* (**bedūīnka** ž.) pustinjski nomad (naročito u Arabiji i sjevernoj Africi)

□ *živjeti kao* ~ (*pustinjak*) živjeti usamljeničkim načinom života

¹⁰ Interesantno je spomenuti da se u *Osmanskoturskom enciklopedijskom rječniku (Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat)* i u *Turskom rječniku (Kâmûs-i Türkî)* navodi kako je etimologija turske riječi *bekār* ustvari izvedena od arapske riječi *bikr* (OTL:81, KT:297–298), a čak se u *Turskom rječniku (Kâmûs-i Türkî)* navodi kako je u perzijskom jeziku ova riječ pogrešno napisana kao *bīkār* (KT:297–298). Međutim, u perzijskom jeziku također postoji riječ *bekr*, koja je arapskog porijekla i upotrebljava se u značenju ‘djevičanski, nevin; čedan’, zbog čega se ove dvije riječi ne bi trebale dovoditi u vezu. Mišljenja smo da je riječ *bečar* perzijskog porijekla, a njeno porijeklo tako tumače i Škaljić (1979: 127) i Bajraktarević (1961: 68–69)” (Haverić – Šehović 2017: 105–106).

(< osm. tur. *bedevî* < ar. mn. *badawīyyūn* od jd. *badawī* – pustinjski; beduinski; nomadski; stanovnik pustinje, beduin)

bèg <tur.> *m.* **1. hist.** u Osmanskom carstvu **a.** plemićka titula **b.** zvanje ili čin nekog visokog dostojanstvenika: *brže kupi silovitu vojsku, ..., i sve ~e po klimu svome* (Narodne pjesne I, 49:976, 978) **2.** onaj koji je iz begovske porodice: *bahnu mladi ~ Bašder, iznenada* (Bašić, Tuđe gnijezdo, 49) **3. pren.** **a.** onaj kome je u životu dobro **b.** onaj koji je sklon ljenčarenju, neradu i uživanju **4. razg.** titula u oslovljavanju iz poštovanja; dodaje se uz muslimanska imena

□ ~ *legne, paša ustane* biti bez ikakvih briga, bezbrižan; *osjećati se (živjeti) kao (mali)* ~ živjeti lagodno i u obilju, imati svega i svačega (< osm. tur. *bey* – gospodin; gospodar, zapovjednik, poglavar; beg; as (u kartama))

bèhār (**bèhār**) <perz.> *m.* **1. a.** proljetni cvijet voćke: *snijeg pade na ~, na voće* (101 sevd., 30:1); *niti cvateš, nit' ~a daješ* (Ljub. nar. pj., 11:21) **b.** bijele laticе tog cvijeta: *baci jedanput pogleda po šeheru, kada iscva-te ~* (Biserje, Mejli, 221:11) **2.** cvatnja voćaka u proljeće: *ali kad stigne doba proljeća i ~a* (Biserje, Nerkesi, 215:1)

□ ~ *vakat* *ekspr.* mladost; *bijel kao* ~ koji je sijede kose; sjedokos, sijed (< osm. tur. *behār, bahār* < perz. *bahār* – proljeće; behar, cvat)

bèjān <ar.> *m. razg. ekspr.* **1.** javnost, vidjelo **2.** predaja duše Bogu na vidjelo; smrt

□ *otići Bogu na ~ (istinu)* umrijeti (< osm. tur. *beyān* < ar. *bayān* – jasnost, očevidnost; saopćenje; objava; objašnjenje, komentar; spisak, lista; rječitost; retorika; deklaracija; program; dokaz, opis; definicija; podatak; pokazivanje; izlaganje)

bèlāj <ar.> *m. razg. ekspr.* **1.** zlo, nesreća: *ne da svoje sestre brez ~a* (Narodne pjesne I, 76:138) **2.** nevolja, neprilika: *prošao bih s mirom, bez ~a* (Bašić, Tuđe gnijezdo, 94) **3.** patnja, muka, bijeda

□ *natovariti ~ na glavu (kome)* dovesti koga u nevolju; *proći se ~a* prestati izazivati problem, smiriti se: *Prođi se belaja! – kažem mu na turskom* (Bašić, Tuđe gnijezdo, 94); *puna kapa ~a* imati puno muke, nesreće; *okolo (spolja) kalaj, a iznutra* ~ sadržina čega ne odgovara formi – nešto je naizgled lijepo i dobro, a ustvari je veoma loše, u veoma lošem stanju; *tražiti* ~ zametati kavgu, bahato se ponašati; *udariti na ~* doživjeti velike neprilike i imati velike probleme; *veliki* ~ **1.** nemirna, nestašna osoba (ob. o djetetu) **2.** onaj koji je problematična ponašanja

(< osm. tur. *belā* < ar. *balā'* – iskušenje, kušnja; nesreća, hrabrost; rad, trud; pohabanost; guba, lepra)

belājli <ar.-tur.> pridj. nepromj. razg. ekspr. u kojem je belaj; nesretan, mučan
 □ *okolo (izvana) kalajli, unutra* ~ sadržina čega ne odgovara formi – nešto je naizgled lijepo i dobro, a ustvari je veoma loše, u veoma lošem stanju

(< osm. tur. *belāli* – mučan, tegoban; neugodan, neprijatan < ar. *balā'* i tur. suf. -*li*)

belègija <tur.> ž. kamen za oštrenje sječiva (noževa, britava, kose itd.); brus, oštrilica

□ *prebiti (koga) kao ~u* jako istući koga

(< osm. tur. *bilegi* – brusilo, bilegija; pribor za oštrenje)

bèli <ar.> čest. razg. služi za pojačavanje sadržaja iskaza; zaista, zbilja, doista, uistinu, stvarno, baš: *danās ću te ~ udariti* (Narodne pjesne II, 31:1145); *al ti si ljepša, ~* (Antologija bošnj. drame, Isaković, Hasanačinica, 387)

□ ~ *vala!* baš je tako, zaista je tako

(< osm. tur. *belli* < ar. *balā* – da, jeste, svakako, sigurno dakako)

bèndija <perz.> ž. zast. opojna trava (indijska konoplja ili bunika) ili napitak, koji služi kao sredstvo za omamljivanje, opčaravanje, opčinjavanje

□ *baciti/prosipati ~e* bendijama htjeti koga opčiniti, obendijati

(< osm. tur. *benc, beng* < perz. *bang* – indijska konoplja, bunika)

berićet (berèket) <ar.> m. razg. ekspr. 1. a. blagoslov, blagodat b. napredak, prosperitet 2. obilje, izobilje, obilan, bogat rod, prinos

□ *boriti se (biti se) kao ala s ~om* istrajno voditi tešku borbu, bitku

(< osm. tur. *bereket* < ar. *baraka* – blagoslov; blagodat, berićet; blagostanje, sreća)

bèšika <tur.> ž. posebno načinjen drveni krevetac za bebu koji se može njihati, ljuljati; kolijevka, zipka: *dojkom k'o hurmom na usta mi je u ~ci slazila* (Biserje, Kulenović, 364)

□ *kleti se praznom ~om* kleti se najvećom svetinjom; *od ~e do motike* od rođenja do smrti; *otkad (otkako) je iz ~e izišao* od malih nogu; odmalena

(< osm. tur. *beşik* – kolijevka, bešika; vojn. topovska kola; gondola (broda))

bînamāz <perz.> *m. isl.* musliman koji ne klanja namaze; neklanjač: *nemoj biti ~, vaktom hajde na namaz* (Ljubušak, Nar. bl., 410)

□ *smesti (zbuniti) se kao ~ među dvije džamije* potpuno se smesti, zbuniti (< osm. tur. *bînamāz* < perz. pref. *bî-* i perz. *namāz* – namaz, molitva; perz. *bînamāz* – onaj koji ne obavlja namaz)

bîr <tur.> *pridj. zast.* pravi, najbolji: *~ ti sutra bijel dan osvane* (Narodne pjesne I, 147:65)

□ *~ jabana* ne biti u rodu s kim

(< osm. tur. *bir* – jedan; broj jedan; neko; jedinstven, sam; jednak, isti; jedanput, jednom; samo, jedino)

bògaz <tur.> *m. zast.* **1.** uzak planinski prolaz; klanac, tjesnac: *pohvataše klance i ~e* (Narodne pjesne I, 101:134) **2.** grlo, grkljan **3.** vrat posude za vodu; grlo, grlić, grljak **4.** otvoreni, gornji dio mangale

□ *doći do ~a* biti u izuzetno teškoj i složenoj životnoj situaciji, iz koje se ne vidi izlaz; *proći staze i ~e* proći svim mogućim putevima (ob. na putu do nekog cilja); *znati sve staze i ~e* dobro poznavati neki teren: *al' Marijan po Morinam' znade, po Morinam' staze i ~e* (Narodne pjesne I, 112:186–187)

(< osm. tur. *boğaz* – grlo, grkljan, ždrijelo, guša; vrat, grlić (boce); planinski prolaz, tjesnac, klisura; moreuz; rukavac u ušću rijeke; jelo i piće, hrana; izdržavanje)

bògda <tur.> *ž.* nešto sasvim male veličine, vrlo sitno, jedva primjetno; zrnce

□ *koliko za ~u* (za)malo, umalo

(osm. tur. *boğday, buğday* – pšenica; mjera za težinu, gran (apotekarska mjera, 0,08 grama))

bòja <tur.> *ž.* **1.** *fiz.* utisak koji na oko ostavlja zračenje svjetlosti **2.** smjesa kojom se boji; bojilo, farba **3.** (*mn.*) pribor koji čine četkice i smjese za bojenje na različitim podlogama (papirnoj, plastičnoj, staklenoj i sl.); bojice: *vodne ~e* **4. a.** utisak koji ostavljaju različite stvari iz materijalnog svijeta: *zdrava ~ lica* **b.** utisak koji ostavlja ljudski glas: *baršunasta ~ glasa* **5.** vrsta figura u kartama za igranje (srce, pik, karo, tref) **6.** obilježje, znak: *~e Francuske* **7. sport.** odjeća u kojoj nastupa neka ekipa

□ *braniti čije ~e sport.* nastupati za neku ekipu, reprezentaciju i sl.; *dobiti ~u/nabaciti ~u (farbu) žarg.* sunčanjem dobiti preplanulu boju lica i tijela; preplanuti; *izići/izlaziti s ~om na srijedu* otvoreno, bez zadržke, iznijeti/iznositi svoje mišljenje; *lokalna ~* karakteristična obilježja nekog kraja; *mijenjati/promijeniti ~u* **1.** mijenjati/promijeniti se u licu,

prebljedjeti ili pocrvenjeti usljed straha, stida ili uzbuđenja **2.** mijenjati/promijeniti političko uvjerenje, stranku, idejnu ili ideološku orijentaciju i sl. **3.** mijenjati/promijeniti figure u kartanju; *namazan (ofarban, prefarban) svim ~ama (farbama)* veoma vješt, prefrigan, lukav; *pokazati se u pravoj ~i (pravom svjetlu)* otkriti svoju pravu prirodu, svoje istinske osobine; *prikazati/prikazivati u pravoj ~i* prikazati/prikazivati onako kako jeste; *prikazati (predstaviti) u ružičastoj ~i* prikazati uljepšano, s najbolje strane; *prikazati (naslikati) u tamnim ~ama* prikazati pesimistično, istaći samo loše strane čega; *svih ~ā* svih vrsta; najrazličitiji; *u duginim ~ama* u bojama spektra

(< osm. tur. *boya* – boja, farba; boja, kolorit; šminka)

bòl, bòl-bòl <tur.> pridj. nepromj. zast. **1.** prostran, širok **2.** pun, obilan

□ *biti ~-nafake* imati uvijek sredstava za život, i više nego što je potrebno

(< osm. tur. *bol* – širok, komotan; obilan, opsežan, izdašan)

bòstan <perz.> m. **1. a.** lubenica, karpuz **b.** lubenica i dinja: *bješe rana jesen, prvi ~ tek iznesen na čaršiju* (Sušić, Pobune, 137) **2. meton.** mjesto gdje raste bostan; bostanluk: *do podne je ~ uskopala, od podne ga nogam' pogazila* (Ljub. nar. pj., 81:22–23) **3. jez. knjiž.** vrt, bašča: *dva cvijeta u ~u rasla: plavi zumbul i zelena kada* (101 sevd., 104:1–2)

□ *obрати (zelen)* ~ loše se provesti, loše proći; nastradati

(< osm. tur. *bostān, būstān* < perz. *būstān* – cvijetnjak, vrt; voćnjak; stari muzički instrument)

bostāndžija <perz.-tur.> m. (u mn. ž.) **1. a.** onaj koji uzgaja bostan **b.** onaj koji prodaje bostan **2. jez. knjiž.** vrtlar, povrtlar: *na Vratniku čudan bostan kažu, ~ lijepa Hajrija* (101 sevd., 118:1–2) **3. hist. vojn. a.** (bostandžije) janjičarski rod vojske čiji je zadatak bio nadzirati carske bostane u Carigradu i njegovoj okolini; iz ovog reda regrutirala se carska garda **b.** pripadnik janjičarskog roda vojske

□ *~i krastavce prodavati* **1.** davati lekcije iz čega kome koji to bolje zna **2.** raditi bespotreban, uzaludan posao **3.** varati, obmanjivati koga

(< osm. tur. *bostancı* – vrtlar, baštovan; hist. u Osmanskom carstvu, pripadnik sultanske garde < perz. *būstān* i tur. suf. *-ci*)¹¹

bóza <perz.> ž. kul. kiselkasto osvježavajuće piće spravljeno od kukuruzna brašna i šećera

¹¹ Radi se o četverovarijantnom sufiksu koji može sadržavati četiri visoka vokala (*-ci/-ci/-cu/-cū; -çil/-çil/-çul/-çū*), a u literaturi se bilježi kao *-ci*.

□ **biti bistar k(a)o** ~ *iron.* ne biti puno pametan, inteligentan, biti glup; **prodavati** ~*u razg.* pričati ono u što niko neće povjerovati; **prost k(a)o** ~ *razg.* veoma prost, primitivan

(< osm. tur. *boza* < perz. *būze* – piće spravljeno od rižina ili zobena brašna)

bùbreg <*tur.*> *m. anat.* jedan od dva unutrašnja organa čija je funkcija da luče mokraću: *ja taman da prifatim za janjeći* ~ (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 172)

□ **biti (kome) kao** ~*u u loju/živjeti kao* ~ *u loju* živjeti u blagostanju, lagodno; uživati; **živjeti kao** ~ *u đubretu* živjeti teško; patiti se; **prebiti (odvaliti, razmekšati) (kome)** ~*e* jako izudarati, istući; pretući; **prodavati muda (pod) za** ~*e* svjesno lagati, obmanjivati, varati

(< osm. tur. *böbrek, böğrek* – *anat. bubreg*)

budàla <*ar.*> *ž. i m.* osoba nerazumna ponašanja; glupan, blesan, mahnitov, ahmak: ~*o budalasta* (Antologija bošnj. drame, Sušić, Veliki vezir, 314)

□ ~ *na kvadrat žarg.* velika, nepopravljiva budala; **dvorska** ~ osoba koja je uvijek predmet podsmijeha; **ispasti** ~ nerazumno se ponijeti, nespretno postupiti i time ostaviti utisak osobe koja ne zna šta radi; (**sjesti/pristati**) **k(a)o** ~*i šamar razg.* biti potpuno odgovarajući, primjeren; (**na praviti (koga)** ~*om/(na)praviti (od koga)* ~*u* uvjeriti/uvjeravati koga u očiglednu neistinu, prevariti/varati koga na očigledan, drzak način; (**na praviti (od sebe)** ~*u/(na)praviti (iz sebe)* ~*u* izvrći/izvrgavati se ruglu, podsmijehu; brukati se, sramotiti se, blamirati se; **odgovara (kome) kao** ~*i šamar šalj.* veoma odgovara, prija; **praviti se** ~ predstavljati se kao nevješt, naivan, neuk, pretvarati se da se šta ne zna, ne razumije; **šeret** ~ onaj koji se pretvara da je budala; **teška** ~ *žarg.* velika, nepopravljiva budala

(< osm. tur. *budala, büdelā, büdalā'* < ar. mn. *buladā'* od jd. *balīd* – glupav, tupoglav, glupak)¹²

¹² U turskim leksikografskim izvorima navodi se da je turska riječ *budala, büdelā, büdalā'* arapskog porijekla i da je izvedena od arapske množine *budalā'* od jd. *badīl* (Kannar 2003: 174; Redhouse 1968: 205). Škaljić (1971: 151) također navodi isto porijeklo riječi, ali navodi da "Kraeilitz predpostavlja da je *budala* došlo putem metateze od ar. pl. *buladā'* (sing. *bālīd* 'glupak'). Međutim, ni stariji ni savremeni tur. autori i leksikografi ne dovode uopšte tur. riječ *budala* u vezu sa ar. *bālīd* i *buladā'*". S obzirom na to da je značenje riječi *badīl* 'zamjena; zamjenik, zastupnik; plemenit, velikodušan; dopunski' (Muftić 1997: 80), slažemo se sa mišljenjem Kraeilitza.

bùdžāk <tur.> *m. razg.* **1.** ugao, kut, ćošak, ćoš: *a dok neko iz ~a viknu* (Narodne pjesne I, 38:546) **2.** skrovito, sklonjeno mjesto u kući: *tvoju majku dvori u ~u* (Narodne pjesne II, 24:851)

□ **babin** ~ strana odakle obično dolazi kiša; **kriti se/skrivati se po ~cima** kriti se/skrivati se **a.** od svijeta **b.** od neke opasnosti; **naći se (biti) u ćor-~u** **1.** naći se u bezizlaznoj situaciji **2.** boraviti, biti u nekoj zabit; **skloniti se u ~** **1.** izbjegavati kakve obaveze, neprijatna suočavanja **2.** kukavički, sakriti se od opasnosti, biti kukavica

(< osm. tur. *bucak* – ugao, kut; *zabačeno mjesto, budžak*)

bùjrum <tur.> *čest. razg.* izvoli!, izvolite!: ~, ~ljudi! (Antologija bošnj. drame, Šahinović, Dva načelnika, 62); *ko god ima volju, ~* (Antologija bošnj. drame, Kulenović, Djelidba, 294)

□ ~ **Musa kupusa! šalj.** izraz za obraćanje gostu kojem se ne nudi naročito bogato ili obilno jelo; **ima li ~a?** upotrebljava se kada se **1.** ulazi u čiju kuću: primete li gosta? **2.** naiđe na osobu koja jede: mogu li se i ja pridružiti?

(< osm. tur. *buyurun(uz)* – izvolite!; imp. **2.** lice mn. od gl. *buyurmak* – zapovijedati, naređivati; reći, kazati; ukazati čast, izvoljeti (ući, doći, uzeti))

búla <tur.> *ž.* **1.** isl. žena osposobljena **a.** za vjeronauku; muslimanska vjeroučiteljica, mualima **b.** za obavljanje islamskih obrednih dužnosti: *a bez tvoje ~e se ne može ni umrijeti ni zakopati* (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 166); *za njim idu jengji-~e mlade* (Narodne pjesne I, 111:159) **2.** *razg. pejor.* žena odjevena po islamskim propisima (sa dugom širokom odjećom i ma(h)ramom na glavi) **3.** *zast.* majstorova žena (šegrt u obraćanju iz poštovanja)

□ **ići kao** ~ ići gdje nespremno, nepripremljeno

(< osm. tur. *bula* – starija sestra; strina, ujna; amidžinica, daidžinica)

bùljuk <tur.> *m.* **1.** *hist.* odred turske vojske od oko 100 ljudi; četa **2.** veći broj čega na jednom mjestu; grupa, skupina, gomila

□ **na ~e** u gomilama (za ljude)

(< osm. tur. *bölük* – vojn. odred vojske, četa, eskadron; dio, odsjek, odjeljak; grupa (ljudi); *mat.* red; pletenica, kika)

bùnār <tur.> *m.* vještački iskopana duboka jama za sakupljanje podzemnih voda; zdenac, studenac: *kraj ~a ruža cvate, ja je ne berem* (101 sevd., 59:34); *na Kunaru, Babinu ~u; kraj ~a zeleno jezero* (Narodne pjesne II, 9:236–237)

□ *bacati novac (pare) u* ~ olahko trošiti novac, uludo trošiti; *govoriti kao iz ~a* imati dubok glas; *kao iz ~a* **1.** vrlo hladno (o piću) **2. a.** dubok (o glasu) **b.** koji odjekuje (o glasu); *kopati ~ kraj rijeke* raditi nepotrebno, uzaludan posao; *mračno (hladno, studeno) kao u ~u (zindanu)* veoma mračno (hladno, studeno)

(< osm. tur. *bunar, pınar* – fontana; izvor)

bùrgija <tur.> ž. **1.** razg. svrdlo, bušilica **2. pren. ekspr. a.** glupava, nepotrebna šala; budalaština **b.** glupavo ponašanje, prenemaganje; glupiranje
□ *izvoditi/izvijati/prodavati/udarati ~e* **1.** činiti, govoriti koješta radi postizanja kakva cilja; izmišljati **2.** glupavo se ponašati; glupirati se; *kvake i ~e* besmislice, gluposti, koještarije

(< osm. tur. *burgu* – bušilica, svrdlo, burgija; vadičep; vijak; vrsta trube)

bürma <tur.> ž. **1. a.** vjenčani prsten; véra **b.** jednostavan prsten od zlata ili kakva drugog materijala bez ukrasnog kamena **2. zast. a.** zavrtnanj, vijak, šaraf **b.** uvojak kose; vitica

□ *skovati na ~u etnol.* načiniti, skrojiti tako da bude usukano, zasukano; *vratiti (baciti) ~u* raskinuti zaruke; *zasuk na ~u zavijen etnol.* jedan od načina zamotavanja čalme oko glave; zasukana čalma

(< osm. tur. *burma* – uvrnut, spiralan; zavrtnanj, spirala, vijak; oštar bol, kolika (u stomaku, crijevima); kastracija, škopljenje; pipa, slavina; narukvica; gl. imenica od gl. *burmak* – vrtjeti, okretati; uvijati, (u, za) sukati; probadati)

bütum <tur.> pridj. nepromj. razg. ekspr. sav, čitav: *pa povedi moju butun vojsku* (Narodne pjesne I, 242:680); *on popisa svu ~ Krajinu* (Biserje, Čuvidina, 252:6)

□ *na <bijelom (~)> dunjaluku* na svijetu

(< osm. tur. *bütün* – sav, čitav)

buzdòhān (buzdòvān) <tur.> m. **1. vojn. hist.** starinsko hladno oružje na čijoj su glavi usađeni šiljci, bodlje; topuz: *on poteže perna ~a pa udara nejakog Grujicu* (Biserje, 132) **2. pren. pejor.** onaj koji teško i sporo shvata; tupoglavac, glupak, glupan

□ *glup kao ~* razg. veoma glup, umno ograničen

(< osm. tur. *boz doğan, buz doğan* – buzdovan, topuz; patuljasti soko)

Č

čåkija <perz.> ž. džepni nožić, perorez sa sklopivim sječivom

- ~ **će njemu suditi** iskaz kojim se kome prijeti ubistvom nožem; **biti prvi na ~i** biti uvijek spreman za fizički obračun uz potezanje noža (< osm. tur. *çakı* < perz. *çāqū* – nož, čakija)¹³

čåkšire <tur.> ž. pl. t. 1. etnol. dio muške nošnje 2. muške hlače od domaće valjane vune, s turom, iznad koljena široke, a ispod koljena, do članka, uske: *niz ~ zlatne kopče, nek dušman'ma oči skoče!* (101 sevd., 75:9–10)

- **obući (navući) šeherske** ~ preseliti sa sela u grad, početi živjeti u gradu, ali i dalje zadržati ruralni mentalitet: **a ti, Mehaga, ostao si platinjak, makar da si šeherske čakšire navukao** (Čolaković, Legenda o Ali-paši, 211)

(< osm. tur. *çakşır* – široke muške pantalone, čakšire)

čålma (čålma) <tur.> ž. tanko platno koje se omotava oko fesa ili neke druge kape; saruk, turban, ahmedija: *on je svoj vojsci po potrebi zavijao ~e* (Biserje, Idrizović, 392); *veoma skromno odjeven sa zelenom ~om oko glave* (Antologija bošnj. drame, Sušić, Veliki vezir, 313)

- **zaviti (vezati) ~u zast.** prijeći na islam

(< osm. tur. *çalma* – krađa; sviranje, svirka; ukraden; izmiješan, izmućen; piće od jogurta; vrsta turbana; kul. omlet, kajgana; gl. imenica od gl. *çalmak* – krasti; udarati, tući; bacati; (iz, po)miješati; svirati)

čámac <tur.> m. manje otvoreno ili poluotvoreno plovilo oblikom slično koritu (ob. od drveta); barka, čun

¹³ “U Škaljićevu rječniku (1979: 160) riječ *çakija* je turskog porijekla. U turskim leksikografskim izvorima navodi se da je riječ *çakija* perzijskog porijekla (Redhouse 1968: 237). U relevantnim perzijskim leksikografskim izvorima riječ je perzijskog porijekla (Afšār 1996: 421; Anwarī 2002/III: 2276; Dehxodā; Mo‘īn 1996/I: 1268). Međutim, glas *q* upućuje na to da bi riječ mogla biti turkijskog ili mongolskog porijekla, na što upućuju i neki etimolozi (vidjeti Hasandüst 2014/II: 990–991)” (Haverić – Šehović 2017: 304).

□ *k(a) o da se rodio u ~mci razg.* ne zatvara vrata prilikom izlaska iz prostorije; *golem kao* ~ veoma velik (ob. o ljudima); *stopala k(a) o ~mci (peraje) razg.* velika stopala

(< osm. tur. *çamçak*¹⁴ – drvena posuda za pijenje vode; vedro; velika drvena kutlača; posuda za skupljanje vode na brodu)

čára ž. (*čáre s.*) <perz.> zast. spas, lijek, pomoć: *gledajmo mi svojoj glavi ~u* (Bašagić, Pjesme, 292)

□ (*u*)**činiti** <*neko (nekakvo)*> ~*e* nalaziti/naći rješenje za kakav problem; *nema (nije bilo)* <*drugog*> ~*eta (kome)* bio je prinuđen, prisiljen na šta

(< osm. tur. *çāre* < perz. *cāre* – izlječenje, lijek; izbavljenje, spas)

čarapa <perz.> ž. odjevni predmet koji se navlači na nogu (do članka, do pola potkoljenice, do koljena itd.): *a do njih naslagano Omerbegovo čisto rublje, ~e, košulje, gaće, koporani* (Antologija bošnj. drame, Muradbegović, Na Božijem putu, 83)

□ ~ *za desnu i lijevu nogu iron.* ono što je poznato predstavljati kao novo, otkrivati već otkriveno; *držati (čuvati) novac (pare) u ~i* čuvati novac kod kuće, a ne u banci; *izvrtati/izvrnuti ~u naopako* biti prevrtljive naravi; *mijenjati muškarce/žene kao ~e (košulje, maramice)* često mijenjati (seksualne) partnere; *od kape do ~e* sasvim, kompletno (o odjeći); *udaren mokrom ~om (krpom)* <*po glavi*> koji se budalasto ponaša; budalast, luckast, čaknut, blentav

(< osm. tur. *çorap* < perz. *ğūrāb* – čarape)

čarapīn pridj. koji se odnosi na čarapu

□ *ide (kome) kao ~ početak* ide traljavo, loše; *usta kao ~ početak* velika usta

čārdāk <perz.> m. **1.** kuća na sprat u orijentalnom stilu; ljetnikovac: *dva sokola poletila ispod Podgaja, i padoše na ~e Osman-begove* (101 sevd., 77:1–4) **2.** drvena građevina na stubovima; trijem: *moj stobore, ti se polomio, moj ~če, vatrom izgorio* (101 sevd., 101:3–4) **3.** veća prostorija na spratu s lijepim pogledom, vidikom; čardaklija: *hotijah joj nešto govoriti, al' joj babo na ~u sidi* (101 sevd., 48:8); *ona ide gore na ~e* (Biserje, 68:24) **4.** drveno spremište za kukuruz na stubovima **5.** hist. sjedište lokalnih upravitelja u Turskom carstvu **6.** vojn. hist. kula stražarnica ili osmatračnica u Vojnoj krajini

¹⁴ Škaljić (1979: 162) navodi da je riječ *čamac* nastala od “< tur. *çamac* ‘malo rječno plovilo’ < tur. *çam* ‘bor’”.

□ ~ *ni na nebu ni na zemlji* ono što je neizvjesno, nesigurno
 (< osm. tur. *çardak* < perz. *çahār* – četiri i perz. *tāq* – luk, svod; perz. *çahārtāq* – ono što ima četiri luka; krov ili kupola podignuta na četiri svoda)

čarlāma <tur.> ž. muz. folkl. vrsta narodnog plesa

□ *udariti (kome) ~u* 1. podvaliti kome 2. napakostiti kome
 (< osm. tur. *çalmak* – udarati, tući; svirati)

čaršija <perz.> ž. 1. trgovački dio grada u kojem se odvija zanatski, trgovački i društveni život: *utopi se Mujo Čelebija, na Vrbasu ata kupajući, na ~i usred Banje Luke* (Ljub. nar. pj., 11:14–16); *viknu telal po novoj ~i* (Ljub. nar. pj., 55:18) 2. veće naseljeno mjesto sa dugom tradicijom, centar ekonomskog i društvenog života; grad: *ode pravo u Siget ~u* (Narodne pjesne I, 134:329) 3. meton. a. oni koji žive ili rade u čaršiji (1, 2) b. pejor. malograđansko društvo sa svojim ograničenim pogledom na život i svijet: ~ *priča*

□ *merhaba, ~o, na sve četiri strane iron.* za onoga ko se ponaša konformistički, ko se ne želi suprotstavljati javnom mnijenju isključivo nastojeći ostvariti ličnu korist

(< osm. tur. *çarşı, çārşū* < perz. *çahār* – četiri i perz. *sū* – strana; perz. *çahārsū* – strane svijeta; skver na bazaru)

čaršijskī pridj. koji se odnosi na čaršiju, koji pripada čaršiji

□ ~*e priče* glasine, tračevi

čātma <tur.> ž. kućni zid a. od uspravnih ili kosih drvenih greda ošipkan i obložen malterom b. od pletera oblijepljen blatom

□ *obrve na ~u* spojene obrve, obrve koje dodiruju jedna drugu
 (< osm. tur. *çatma* – napad, uznemiravanje; tjemenača (greda); okvir; svileni brokat; privremeni šav; gl. imenica od gl. *çatmak* – udariti; kucnuti; sastaviti, sagraditi; napadati; obmotati (glavu); mrštiti, mrgoditi (obrve))

čèhra <perz.> ž. razg. izgled, izraz lica: *imati veselu ~u; Ibrahime, sine moj jedini, što s' u licu ~u prom'jenio* (Narodne pjesne I, 321:487–488)

□ *ištetiti (nagrditi) ~u* namrgoditi se; *mijenjati/promijeniti ~u* dobiti/dobijati drugi izraz lica; (*biti*) *nurli ~e (lica, čela)* (biti) prijatna, ljubazna lica

(< osm. tur. *çehre* < perz. *çehre* – lice, fizionomija)

čekalo (čeketalo) <tur.> s. **1.** daska u koju se udara prilikom oglašavanja neke vijesti **2. a.** meljac na mlinu za kahvu **b.** obrtanj na vretenu **3. pren.** onaj koji brzo priča i govori gluposti, koji lupeta; blebetalo (< osm. tur. *çekmek* – vući, tegliti; zatezati, zapinjati; prevoziti, prebacivati; mljeti (kahvu); držati (govor))

čeketalo <tur.> s. up. čekalo

□ **govoriti kao <vodeničko>** ~ govoriti bez prestanka, bez zastoja (< osm. tur. *çekmek* – vući, tegliti; zatezati, zapinjati; prevoziti, prebacivati; mljeti (kahvu); držati (govor))

čekić <perz.> m. **1.** oruđe sa drškom koje koriste neke zanatlije (stolari, kovači i sl.) u svom radu **2. anat.** dio srednjeg uha **3. sport a.** u odbojci, udarac koji se izvodi tako da se šake sastave **b.** u boksu, nedozvoljeni udarac šakom u lice koji se izvodi odozgo nadolje

□ **biti (kao) ispod ~a** biti potpuno nov, još neupotrebljavan; (**biti, nalaziti se između ~a i nakovnja 1.** (biti, nalaziti se) između dva jednaka zla **2.** (biti, nalaziti se) u velikoj neprilici, opasnosti; **nov kao ispod ~a** sasvim nov; **pobjeći (uteći) đavolu ispod ~a 1.** biti veoma vješt, sposoban **2.** biti veoma lukav; **srediti se k(a)o ispod ~a razg.** dotjerati se s velikom pažnjom; **uredan kao ispod ~a** veoma uredan (< osm. tur. *čekiç, çekûç* < perz. *čakoš* – čekić, bat, malj)¹⁵)

čekmèdža ž. (čekmèdže s.) <tur.> **1.** kovčežić koji umjesto gornjeg poklopca ima ladicu sa strane; služi za čuvanje novca; škrabija **2.** ukrašeni drveni sanduk za ruho i sl.

□ **imati ~u** nikad ne biti bez novca, para, uvijek imati određenu zalihu novca; **ništa bez ~ta** ništa bez novca, para (< osm. tur. *çekmece* – fioka, ladica (stola); ukrašeni kovčeg, kutija (za nakit); mala luka za pristajanje; pokretni most)

čèlènka <tur.> ž. **1. hist.** perjanica od zlata ili srebra ili odlikovanje za junaštvo; nosila se na kalpaku ili saruku s prednje strane: *nijesam ti u haznu*

¹⁵ “Kod Škaljića (1979: 168) je riječ *čekić* turskog porijekla. Akopdžanjan (2010: 84) navodi da je perzijski izvori smatraju perzijskom riječju, te da je ona postojala i u pahlevi jeziku. U turskim leksikografskim izvorima navodi se da je riječ *çekûç* perzijskog porijekla (Devellioğlu 1998: 154; Kanar 2003: 228). U *Etimološkom rječniku perzijskog jezika* navodi se da je ova riječ iranskog porijekla te da se iz perzijskog jezika proširila u druge jezike: turski, mongolski, ruski, srpski, arapski (Hasandüst 2014/II: 1036–1037). Također, u *Perzijskom rječniku ‘Omīd* navodi se da je ova riječ iranskog porijekla, te da je postojala u pahlevi jeziku (‘Omīd 1993: 500)” (Haverić – Šehović 2017: 169).

sipao, već kovao od zlata ~e (Narodne pjesne I, 84:34–35) **2. lov.** čeona kost divljači s rogovima koja služi kao trofej **3. žarg.** glava
 □ *<pa> da je ~ za kapom kome* ni u kom slučaju; nikako
 (< osm. tur. *çelenk* – vijenac; *perjanica*; *dijadema*)

čelični *pridj.* **1.** koji je od čelika **2.** koji se odnosi na čelik **3. pren.** koji je kao čelik **a.** jak, snažan **b.** čvrst, tvrd **c.** hladan, krut
 □ ~ *pogled* pogled koji uznemiruje; ~ *živci (nervi)* veoma jaki živci; *imati ~e (jake, dobre, konjske) živce (nerve)* imati jaku kontrolu nad svojim postupcima, svojim ponašanjem, biti stalozhen

čelik *<tur.> m. hem.* čvrsta legura željeza i malih količina ugljenika, sumpora i fosfora dobijena posebnim postupkom; nado, ocal: *pod šiljetom kapak nahodio, a na kapku brava od ~a* (Narodne pjesne I, 46:859–860)
 □ *biti kao od ~a* biti fizički snažan, jak; ~ *od čovjeka* veoma snažan, otporan i izdržljiv čovjek; *hladan kao ~ 1.* veoma hladan **2.** ravnodušan, bezosjećajan (o osobi); *tvrd kao ~* veoma tvrd
 (< osm. tur. *çelik* – čelik)

čengele *<perz.> ž. pl. t. 1.* gvozdene kuke **a.** na koje mesari vješaju zaklano bravče radi guljenja i čišćenja utrobe **b.** na koje se u mesarama vješa meso za prodaju **2.** dio mlina za kahvu u obliku pravougaone potkovice pomoću kojeg je čitav mehanizam mlina povezan
 □ *stavljati/staviti u ~e i mengele (koga)* mučiti koga fizički
 (< osm. tur. *çengel* < perz. *čangāl* – kandža; viljuška)

čengija *<perz.> ž. 1. zast.* kafanska pjevačica, plesačica: *čuda pravi po kasabi sa svojim društvom, kod ~ā (glas joj se utišao, ali nije klonuo)* (Biserje, Selimović, 407) **2. pejor.** **a.** zla, opaka žena **b.** promiskuitetna žena **3. fam.** nestašna, nemirna djevojčica
 □ *oči kao u ~e* pogled iz kojeg izbija strast, pohota, žudnja
 (< osm. tur. *çengī* < perz. *čang* – harfa i perz. ili ar. suf. *-ī*¹⁶; perz. *čangī* – onaj koji svira na harfi)

¹⁶ “U *Etimološkom rječniku perzijskog jezika* navodi se da je sufiks *-ī* iranskog porijekla (Hasandüst 2014/IV: 2931–2932), kao i u ostalim relevantnim perzijskim leksikografskim izvorima (Afšār 1996: 1194–1195; Dehxodā; Mo‘īn 1996/IV: 5235–5237). Iz tih razloga, i mi smatramo da je sufiks perzijskog porijekla, što smo naznačile u etimološkoj odrednici riječi. Sa druge strane, Škaljić (1979) smatra da je ovaj sufiks arapsko-perzijskog porijekla (*ateši* 104; *čengija* 171; *čulhanija* 199; *divanija* 220; *džanečija* 233; *đulabija* 254; *fagfurija* 275; *farisija* 277; *jorgovani* 373; *kahvaji* 381; *miščija* 466; *pazarija* 513; *rahvanija* 530; *senabija* 558; *tarčini* 601; *tatarija* 603). Budući da se ovaj sufiks često

čèrga (čèrga) <tur.> ž. **1.** improvizirano, privremeno stanište Roma, romski šator **2.** *pren.* **a.** sirotinja, siromasi **b.** Romi

□ **kao da je ispod** ~e koji je **a.** neuredne vanjštine, poderan, prljav (ob. o djetetu) **b.** tamne puti, crnomanjast, crmpurast

(< osm. tur. *çerge, çergi* – romski šator; šator; kiosk)¹⁷

čèsma (čèsma) <perz.> ž. **1.** izdubljena cijev ili žlijeb kroz koji voda slobodno teče, pada u mlazu: *posudu svoga srca upravo toj ~i prinesi* (Biserje, Lamekani, 213:7–8) **2.** metalna cijev kroz koju ističe voda; slavina, pipa

□ **liti kao iz** ~e **1.** obilno padati (o kiši) **2.** liti u mlazovima

(< osm. tur. *çeşme* < perz. *çe(a)šme* – vrelo, izvor)

čèvre (čèvra, čèvrma) <tur.> ž. *etnol.* rubac od tankog finog bijelog beza ili druge tanke tkanine sa granama na uglovima vezenim zlatom ili srebrom: *srmom i jagom u čevrme slivala* (Biserje, Kulenović, 362)

□ **igrati na** ~ (*kome*) *ekspr.* pretjerano ugađati kome

(< osm. tur. *çevre* – okolina; predgrađe; obim, opseg; periferija; orbita; sredina, ambijent, milje; *srmom* opšivena maramica)

čevrntija <tur.> ž. *zast.* **1.** okretanje, vrćenje oko svoje osi **2.** vrtlog, vir

□ **okretati se u** ~u *razg.* vrtjeti se na jednom mjestu oko svoje osi

(< osm. tur. *çevrinti* – kruženje; okretanje, rotacija; vrtlog, vihor)

čičak <tur.> *m.* **1. bot. a.** rod dvogodišnjih biljaka iz roda *Arctium*, porodice *Asteraceae*; ima dugačak, sivo-smeđi i vretenasti korijen, velike listove i cvjetne glavice sa bodljama; *Arctium lappa* **b. razg.** glavica sa vrha te stabljike; lahko prijanja za vunu, odjeću i sl. **2. pren. razg.** hrapava traka za spajanje i pričvršćivanje dijelova odjeće **3. pren. razg.** nametljiva, dosadna osoba; nametljivac, priljepak

□ **kao** ~ *na* ~čku pun, prepun čega, krcat čime; **prikačiti (priljepiti) se kao** ~ *uz pasiji rep (uz koga, za koga)* ne odvajati se od koga a pri tome biti nametljiv, dosadan, dosađivati svojom prisutnošću

(< osm. tur. *çiçek* – cvijet; *hem.* cvjetni kristal; ukras, šara (na tkanini))

javlja u arapskim riječima, u zagradi smo ostavile njegovo dvojako tumačenje” (Haverić – Šehović 2017: 170).

¹⁷ Škaljić (1979: 172) smatra da je riječ *čerga* turskog porijekla. U nekim turskim leksi-kografskim izvorima navodi se da je riječ *çerge* perzijskog porijekla (Devellioğlu 1998: 156; Kanar 2003: 230), a u nekim da je grčkog porijekla (Redhouse 1968: 248). Međutim, u perzijskim leksi-kografskim izvorima ova riječ nije evidentirana, osim u rječniku Dehrodā, u kojem se navodi riječ *čargah* u značenju ‘halka, obruč koji lovci upotrebljavaju za lov životinja’.

čifte <perz.> *zast.* **1.** *pridj.* dupli, dvostruki **2.** *ž. mn.* “duple” cipele koje su u doba Osmanskog carstva nosili otmjeniji i obrazovaniji građani; plitke cipele posebne izrade navlačile su se na duboke cipele

□ *udarati (biti, tući) ~tima* braniti se: *ne da dorat sebi dolaziti, ~om bije, da oči izbije* (Narodne pjesne I, 122:295–296)

(< osm. tur. *çifte, cüfte* < perz. *ğoft* – par, dva komada)

čiftèli <perz.-tur.> *pridj. nepromj. ekspr.* **1.** koji je sa dvije biljege, sa dva cvjetića na čelu (o konju); čiftast **2.** *pren. a.* prefrigan, lukav **b.** koji je sklon spletkarenju

□ *(biti) ~ glave* (biti) nesretan

(< osm. tur. *çifteli* – koji baca čifte, ćudljiv, jogunast (konj); koji je sa dva cvjetića na čelu (konj); svadljiv, čangrizav < perz. *ğoft* i tur. suf. *-li*)

čikârma <tur.> *ž. razg. a.* podvala, spletkâ **b.** poruga, ruganje

□ *iznijeti ~u* podvaliti; *izvaditi (kome) ~u* veoma naljutiti koga; razljutiti

(< osm. tur. *çikarma* – mat. oduzimanje; vojn. desant; gl. imenica od gl. *çikarmak* – (iz)vaditi; skidati; istovariti; oduzimati)

činja <perz.> *ž.* zdjela od drveta, zemlje, porculana ili dr. materijala

□ *prodati za ~u leće (sočiva)* jeftino prodati

(< osm. tur. *çīnī* < perz. *çīnī* – kineski; porculan)

čirāk <perz.> *m. zast.* **1.** stalak za svijeće; svijećnjak, mumurluk: *dobro, ugasit ćemo ~!* (Sušić, Pobune, 78) **2.** onaj koji je dobio kakav položaj ili činovničku službu: *~om ću tebe učiniti* (Narodne pjesne I, 40:625) **3.** šegrt, pomoćnik

□ *~ postati zast.* postati bogat; obogatiti se

(< osm. tur. *çirak, çirāğ, çirāğ* < perz. *çe(a)rāğ* – lampa, fenjer, svjetiljka)

čivija <tur.> *ž.* **1.** klin, klinac, ekser, čavao **2.** klin ili kuka na koju se šta vješa **3.** *muz.* ključ kojim se zatežu i otpuštaju žice na muzičkim instrumentima (violini, gitari, tamburi i sl.) **4.** *pren. razg.* ugledan, utjecajan, moćan čovjek; moćnik

□ *ispala je ~ iz kola (kome)* našao se u bezizlaznoj situaciji; *visiti o ~i* biti lahko dostupan; *zabiti (kome) ~u zast.* podvaliti kome, nasamariti, prevariti koga

(< osm. tur. *çivi* – klin, klinac, ekser, čivija, čavao)

čivit <tur.> *m. zast.* **1.** modra, tamnoplava boja **2.** indigo

□ *modriti se kao* ~ sasvim se plavjeti, biti izrazito plav
(< osm. tur. *çivit* – indigo; *plavilo za rublje*)

čizma <tur.> ž. **1.** visoka obuća (ob. od kože ili gume) koja seže do koljena ili iznad koljena: *Mitar bije ~om i mahmuzom* (Narodne pjesne I, 69:54)

2. pren. vojna sila, nasilje, režim

□ *držati pod ~om* nasilnički upravljati, vladati nasilnim sredstvima, diktatorski; *lizati (ljubiti) (kome) ~e (cipele)* dodvoravati se kome ponižavajući se; *zgaziti ~om* pokoriti, osvojiti; *željezna* ~ okupatorski vojnički režim, osvajačka vojska, neprijatelj

(< osm. tur. *çizme* – čizma)

čórba (čòrba) <perz.> ž. *kul.* tečno jelo, ob. s komadima mesa, povrća i dr.: *u prve ručanice moja Kumrija donese... u jednom loncu jaku težačku ~u* (Sušić, Pobune, 134)

□ *biti ~ na svakoj gozbi/bit* u svakoj ~i *mirodija* miješati se u sve i svašta; *čorbine ~e* ~ **1.** neuspjela, loša imitacija čega, bezvrijedan namodjastak čega **2.** veoma dalek rod; *jezikova* ~ stalni prigovori; *kuhati/variti svoju ~u* raditi na ostvarenju svojih ciljeva; *kusati (čiju) ~u* **1.** biti u čijoj službi **2.** finansijski zavisiti od koga; *od ~e do hošafa* svega u izobilju (o hrani); *letjeti/uletjeti kao muha u ~u (mlijeko)* prebrzo se prihvatati/prihvatiti čega; *mariti (za koga, za šta) kao za fratarsku ~u* nimalo ne mariti; *pokusati ~u* loše proći u čemu, snositi loše posljedice čega; nastradati; *prosuti (na koga) pasju ~u* oklevetati, ocrniti koga; *skuhati/zapržiti/zapapriti/zasoliti/osoliti (kome) ~u (poparu, papicu)* svojim postupcima svjesno, namjerno dovesti koga u nevolju, naškoditi, napakostiti kome; *zavirivati (kome) u ~u* biti previše blizu koga, protiv njegove volje: *uskoci nam u čorbu zaviruju* (Antologija bošnj. drame, Isaković, Hasanaginica, 389)

(< osm. tur. *çorba, şorba* < perz. *šūrbā* – gusta čorba od povrća i mesa)

čùruk¹ <tur.> *m. razg.* nedostatak, mahana (najč. za životinju, *ekspr.* za čovjeka)

(< osm. tur. *çürük* – truho, sagnjio; pokvaren, nezdrav; nenadoknadiv; slab, krhak; neosnovan; odbačen, odbijen; nepouzdan)

čùruk² <tur.> *pridj. nepromj. razg. a.* koji ima kakav nedostatak, mahanu **b.** nezdrav, pokvaren, sagnjio **c.** neispravan, razvaljen

□ *stati na ~-tahtu* uputiti se u sumnjiv, nesiguran posao

(< osm. tur. *çürük* – truho, sagnjio; pokvaren, nezdrav; nenadoknadiv; slab, krhak; neosnovan; odbačen, odbijen; nepouzdan)

čüst <perz.> pridj. razg. **1.** spretan, okretan, gibak **2.** koji je **a.** malih i skladnih proporcija (o osobi) **b.** podesan da se u šta uklopi (o predmetu) **c.** praktičan za upotrebu (o predmetu); upotrebljiv

□ ~ **kao buha zast.** veoma čust, okretan

(< osm. tur. *çüst* < perz. *čost* – vješt, spretan; hitar)

čutura <tur.> ž. okrugla pljosnata boca u kojoj se nosi piće (ob. alkoholno); najč. izrađena od drveta i ukrašena narodnim folklornim motivima

□ **draga je kome** ~ (**čaturica, šiša**) voli popiti; **pijan kao** ~ veoma pijan;

strugati ~e hrkati; **ubila (udarila) koga** ~ **u glavu** jako se napio, opio se, prepio se

(< osm. tur. *çotra* – drvena posuda za vodu, čutura)

Ć

Ćába <ar.> ž. razg. **1.** prvi Božiji hram, sagrađen u dolini Beka (danas Meka u Saudijskoj Arabiji); najveće muslimansko svetište, koje svake godine za Hadžijski bajram pohode muslimani obilazeći oko njega; u njegovu pravcu muslimani se okreću u molitvi prilikom obavljanja pet vokat-namaza; Bejtullah, Kaba: *to je crni kamen ~e koji hodočasnici teže usnama dotaći* (Biserje, Nihadi, 206:13–14) **2.** (ćaba) hodočašće, hadž u Meku: *a ti hajde ~i i Medini* (Narodne pjesne I, 119:187) **3.** pren. sveto mjesto; svetište

□ **biti spreman za ~u šalj.** voditi način života koji je strogo primjeren islamskim propisima, koji je pretjerano asketski; **kao da je krenuo/-la na ~u iron.** pretjerano dugo se spremati (za neku posjetu, odlazak, putovanje i sl.); <pa taman> **da je s ~e** nikako, nipošto

(< osm. tur. *Kābe* < ar. *ka'ba* – kocka; kubus; kockasta zgrada; ar. *al ka'ba* – Kaba (Ćaba), islamski hram u Meki, kockastog oblika; mjesto hodočašća)

ĉàge <perz.> s. razg. **1.** papir, hartija: *i sa rafa ~ dobavio* (Narodne pjesne I, 174:50) **2. ekspr. a.** potvrda, dokument, dozvola **b.** svjedodžba, diploma o završenoj školi, fakultetu i sl. **3.** pisamce: *što će tebi ruke na ~tu, kad te, dragi, grliti ne mogu?* (101 sevd., 105:14–15)

□ **doći do ~ta razg.** steći svjedodžbu, diplomu o završenoj školi, fakultetu; **imati ~ razg. a.** posjedovati svjedodžbu, diplomu o završenoj školi ili fakultetu **b.** posjedovati neki dokument kao potvrdu ili dozvolu za nešto

(< osm. tur. *kāğit, kāğız, kāgaz* < perz. *kāğaz* – papir, list papira; pismo; dokument, spis)

ĉâr <perz.> m. razg. **1.** zarada od kakve trgovine: *biće kod njeg ~a ĉelepira* (Narodne pjesne I, 563:239) **2.** općenito, dobit(ak), korist: *što god bješe u Sigitu ~a* (Narodne pjesne I, 139:525)

□ **gledati kroz** ~ (**na šta**) tražiti interes u čemu; **ići za** ~**om i šicarom** baviti se trgovinom, živjeti od trgovine; **jebo** ~ **fajdu** *vulg.* prividno je ko na dobitku, a ustvari nije ništa dobio
(*< osm. tur. kār < perz. kār – posao, rad; profesija, zanimanje; vještina; stvar, pitanje*)¹⁸

ćása *<perz.>* ž. **1.** dublja okrugla zdjela od različitih materijala (bakra, porculana i sl.), bez ručki, iz koje se ob. jedu tečna jela (npr. čorba): *ne može ti se ući od ~ā i sahana* (Sušić, Pobune, 100) **2.** *žarg. pejor.* glava
□ **(biti) ošišan na** ~**u** *razg. pejor.* (biti) ružno ošišan, s pretjerano podrezanim šiškama; **pokusati** ~**u** **1.** sve pojesti **2.** nemati više šta jesti
(*< osm. tur. kāse < perz. kāse – zdjela, čanak*)

ćât *<perz.>* *m. zast.* cigaret-papir, cigaretni papir
□ **tanak k(a)o** ~ *razg.* veoma tanak
(*< osm. tur. kâğit, kâğız, kâgaz < perz. kâğaz – papir, list papira; pismo; dokument, spis*)

ćëif (ćëjf) *<ar.>* *m. razg. ekspr.* **1.** volja, želja, prohtjev, hir: *neću dati da mi se haremski ~ovi miješaju u državničke poslove* (Antologija bošnj. drame, Sušić, Veliki vezir, 327) **2.** dobro raspoloženje; uživanje, zadovoljstvo, uгода, naslada: *kad je tatar ćëjif napravio* (Narodne pjesne I, 5:93)
□ **biti po** ~**u** biti po volji, sviđati se; **biti u** ~**u** biti pripit, dobro raspoložen pod utjecajem alkohola; **posrati se (kome) u** ~ *vulg.* upropastiti kome kakvo uživanje, ugodu, nasladu; **(is)tjerati/(pro)tjerati svoj** ~ (iz) vršiti svoju volju; **za tri** ~**a** izvanredno, odlično; **živjeti za tri** ~**a** provoditi se, uživati rasipajući novac
(*< osm. tur. keyif, keyf < ar. kayf – stanje; raspoloženje; kakvoća, kvalitet; zadovoljstvo; uživanje*)

ćëifiti (*ø*) *nesvrš. razg. ekspr.* **1.** uživati u čemu; naslađivati se **2.** uživati uz piće i mezu

ćëfnuti se (*ø*) *svrš. razg. ekspr.* **1.** prohtjeti se, prahnuti **2.** osjetiti jaku želju za čim
□ **kako se ćëfne kome** bez određenog pravila u čemu, proizvoljno

ćëbe *<tur.>* *s.* **1.** deblji grubo izrađen pokrivač, ob. od vune **2.** *žarg.* veoma dlakava muška prsa

¹⁸ Moguće je da su riječ *ćar* i njene izvedenice skraćeni oblik od riječi *šicar*, jer samo značenje upućuje na to.

□ **pojeo (izjeo) bi (ko) i masno** ~ *iron.* veoma je proždrljiv, halapljiv (< *osm. tur. kebe* – veoma tanka vrsta filca; kratka jakna od filca; prekrivač napravljen od filca)

ćefīn <ar.> *m. isl.* bijelo platno u koje se po muslimanskim običajima zamotava umrla osoba, mejt prije ukopa; kefin

□ ~ (~e) **bi s majke ukrao (prodao)** **1.** veoma je nepošten **2.** veoma je pohlepan **3.** veoma je bezobziran (< *osm. tur. kefin, kefen* < *ar. kafan* – ćefin; mrtvački pokrov)

ćela (ćela) <perz.> ž. **1. razg. a.** mjesto na glavi na kojem više ne raste kosa **b.** glava bez kose **2.** bolest koja se manifestira u vidu krasta po glavi (< *osm. tur. kel, keçel* < *perz. kal, kaçal* – ćelav; ćelavac)¹⁹

ćelav pridj. kojem je glava bez kose (djelimično ili potpuno)

□ **ćuvati kao** ~ **kapu** grčevito šta ćuvati; ~ (**go**) **kao koljeno** potpuno ćelav, bez kose; **dokopati se čega kao** ~ **kape iron.** napokon dočekati ostvarenje čega te se ne htjeti odreći toga ni po koju cijenu; **mijenjati kao** ~ **kape** često mijenjati šta

ćemáne <perz.> *s. zast.* violina

□ **udarati uz** ~ *zast.* svirati na ćemane, svirati violinu (< *osm. tur. kemān* < *perz. kamān* – luk (za strijelu); luk, svod; gudalo)

ćenífa <ar.> ž. *razg. ekspr.* daščani zahod na otvorenom prostoru, poljski nužnik; zahod, hála

□ **bazditi (smrdjeti) kao** ~ nepodnošljivo, veoma jako smrdjeti (< *osm. tur. kenef, kenif* < *ar. kanīf* – veo, koprena; štit; streha; tor; zahod, nužnik)

ćevāp <ar.> *m. kuh.* **1.** jelo od varena mesa isječena na komadiće, sa dosta umaka, safta **2. razg.** ćevapčić

□ **poslati (koga) po ~e žarg.** prevariti, obmanuti koga (ob. u šali); **prsti k(a)o ~i žarg.** veoma kratki i debeli prsti; **i sevap i** ~ dobro i korist (< *osm. tur. kebab, kebab* < *ar. kabāb* – ćevap; ražnjići; mesni valjušci (kolačići))

¹⁹ “Škaljić (1979: 187) smatra da je riječ *ćela* nastala od perzijske riječi *kaçal*, no nije potpuno siguran u etimologiju ove riječi, te navodi da je ona turskog i perzijskog porijekla. U turskim leksikografskim izvorima navodi se da je riječ *keçel* perzijskog porijekla (Devellioğlu 1998: 501; Kanar 2003: 732). U *Etimološkom rječniku perzijskog jezika* navodi se da je ova riječ iranskog porijekla (Hasandüst 2014/IV: 2138–2139)” (Haverić – Šehović 2017: 177).

ćilibār <perz.> *m.* **1. a.** žuta, smeđa ili crvena fosilna smola nekih četinara, upotrebljava se za ukrašavanje i izradu nakita; jantar **b. meton.** nakit od tog materijala: *na tespih žut: suze ~a* (Biserje, Kulenović, 364:13) **2. agr.** vrsta žutoga stolnoga grožđa

□ **žut kao** ~ *ekspr.* veoma žut

(< *osm. tur. kehlibār, kehribā* < *perz. kahro(a)bā* – jantar, ćilibar)

ćitāb <ar.> *m. razg., v. kitab: da pokupi svoju odorinu i ~e i stare fermane* (Narodne pjesne I, 42:680–681)

□ **kao iz ~a** potpuno tačno, nepogrešivo; (*za*)**kleti se ~om** (*na ~*) dati neporecivu zakletvu; **poznavati/znati kao hodža** ~ veoma dobro poznavati, znati

(< *osm. tur. kitāb, kitap* < *ar. kitāb* – knjiga; pisanje; pismo; spis, akt, dokument; registar; rukopis; ugovor; propis, odredba; zakon; presuda; dužnost; nalog; sudbina)

ćòr <perz.> *pridj. nepromj. zast.* koji je **a.** slijep u jedno oko **b.** slijep u oba oka (< *osm. tur. kòr, kūr* < *perz. kūr* – slijep; slijepac)

ćòrav *pridj. razg. pejor.* **1. a.** slijep u jedno oko **b.** slijep u oba oka **2. a.** koji slabo vidi: *kod vašega ~og tertiba i vašega bega Mustaj-bega* (Narodne pjesne I, 426:296–297) **b. pren.** koji ne uočava očigledne, jasno vidljive stvari, koji nije sposoban sagledati suštinu stvari

□ **~a Anđelija** martovska vijavica, jak vjetar sa snijegom; (*biti*) ~ *kod očiju/na jedno oko ~, a na drugo/drugim ne vidi* ne vidi očigledne stvari, naivan je; (*raditi*) ~ *posao razg.* (raditi) uzaludan, beskoristan posao; **~a ti strana!** idi bestraga; **drobiti ~oj kvočki** raditi uzaludan posao; **ići kao ~a mačka** ići bez cilja; **manuti se/ostaviti se/okaniti se/bataliti ~a posla** odustati od beskorisna posla koji ne vodi ničemu: **okanite se ćorava posla** (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 171); **ne valjati ni ~a (ni po) solda** ništa ne valjati, nemati vrijednosti; **ne biti** ~ dobro primjećivati; **otići u ~u stranu** **1.** izgubiti se **2.** propasti; **to i ~ vidi** sasvim je očigledno, jasno; **to zna (može) i ~a baba** to je toliko jednostavno da ga svako zna, može uraditi

ćòrsokāk (**ćòrsòkāk, ćòr-sòkāk**) <perz.-ar.> *m.* **1.** ulica bez izlaza na jednom kraju, slijepa ulica; čikma **2. pren. eksp.** težak, bezizlazan položaj, situacija iz koje je teško pronaći izlaz

□ **biti/naći se u ~u** naći se u teškoj, bezizlaznoj situaciji, ne znati kako dalje; **doći/dospjeti/zaći/zapasti u ~** doći/dospjeti/zaći/zapasti u bezizlazan položaj

(< osm. tur. *kör sokak* – slijepa ulica < perz. *kūr* i ar. *zuqāq* – uličica, sokak, tjesnac)

ćošak (**ćošak**) <perz.> *m.* **1.** ugao, kut **2.** *arhit.* **a.** velika soba na spratu, s mnogo prozora i s isturenim vanjskim zidovima kao u balkona: *neka prostre ~ i odaju* (Narodne pjesne I, 94:455) **b.** takva soba bez isturenih vanjskih zidova; doksat: *kroz tebe se proći ne mogaše, od ~ā i od mušebaka* (101 sevd., 86:3–4) **3.** čardak, ljetnikovac: *dogna zečka kuli pod ~škove, pod ~škom je konja ustavio* (Biserje, 136:24)

□ *biti na tri ~ška* biti loše volje, neraspoložen; *boli (koga) ~ vulg.* ne pokazuje zanimanje za šta, ne mari za šta; *držati tri ~ška kuće* obavljati, vršiti najveći dio poslova u kući; *idi pogledaj da li sam iza ~ška žarg.* prestani dosađivati!; *na svakom ~šku* kud god kreneš; svugdje, svuda; *na tri ~ška* kako ne valja, loše; *raditi po ~škovima* ilegalno raditi; *stjerati (koga) u ~* dovesti koga u težak, bezizlazan položaj: *uvijek me stjera u ćošak, ništa od nje ne mogu sakriti* (Selimović, Tvrđava, 166)

(< osm. tur. *köşe, gūşe* < perz. *gūše* – ugao, kut, ćošak)

ćošē <perz.> *s. ekspr.* mali ćošak: *tri ~ta na tle posrnula* (Narodne pjesne I, 57:1284)

□ *na četiri ~eta* veoma loše; *okruglo pa na ~ razg.* ni ovako ni onako; nejasno, neodređeno; *pobjeći u ~* ne htjeti se konfrontirati te se odnekle povući, skloniti; *pritjerati (koga) u ~* dovesti koga u težak, bezizlazan položaj; *vući na svoje ~* voditi računa samo o sebi i svojoj koristi

(< osm. tur. *köşe, gūşe* < perz. *gūše*)

ćufte *s.* (ćuftēta *ž. razg.*) <perz.> *kul.* vrsta jela od mljevena ili sjeckana mesa

□ *halal kome ~ iron.* kada se ko obrukao u vršenju kakva posla, kada posao nije uradio kako treba; *napraviti ~ od koga* jako istući, pretući koga

(< osm. tur. *köfte, kūfte* < perz. *kūfte* – isprebijan, istučen; usitnjen, zdrobljen; iscrpljen, klonuo; ćufte, ćufteta; part. pret. gl. *kūftan* – tući, udarati; lupati; drobiti)

ćulāh <perz.> *m. etnol.* kapa od valjane vune, ob. bijela; najčešće je nose Albanci: *i na glavi dugoga ~a* (Narodne pjesne I, 41:653)

□ *ustaknuti (kome) ~ na glavu zast.* prevariti koga (tako da on toga i ne bude svjestan)

(< osm. tur. *külāh* < perz. *kolāh* – kapa; šešir)

ćumez <tur.> *m.* **1.** nastamba za kokoši; kokošinjac **2.** *pren. pejor.* tijesna, mračna, zapuštena i neuredna prostorija **3.** *žarg. a.* zatvor **b.** nesređen ugostiteljski objekat

□ *bazditi (smrdjeti) kao u ~u* nepodnošljivo smrdjeti; *kao u ~u* nesređeno, prljavo, zapušteno

(< osm. tur. *kümes* – kokošinjac, ćumez)²⁰

ćup <ar.> *m.* duboka zemljana posuda trbušasta oblika (ob. s ručkama sa strana): *puni i ~ovi i trapovi, kad ti ne bi hitio* (Antologija bošnj. drame, Kulenović, Djelidba, 253)

□ *naći (iskopati) ~ zlata* iznenadno doći do velike količine novca

(< osm. tur. *küp* < ar. *kūb* – čaša, pehar)²¹

ćurak (ćurak) <tur.> *m. etnol.* muški kaput podstavljen i opšiven krznom; bunda, kožuh: *đe se nose dugi ~rci, dugi ~rci i fermeni* (101 sevd., 75:5–6); *crknut ću od vrućine u ovom ~rku* (Antologija bošnj. drame, Name-tak, Abdullah-paša u kasabi, 206)

□ *okrenuti ~ <naopako>* potpuno promijeniti mišljenje o čemu i pri tome izdati svoja prijašnja uvjerenja

(< osm. tur. *kürk* – krzno; krzneni kaput)

ćuskija <tur.> *ž.* **1.** gvozdена poluga, sa jedne strane šiljasta, a sa druge tupa; služi za dizanje većeg tereta, bušenje rupa u zemlji i dr. grublje ručne radove **2.** *pren. pejor.* osoba koja teško shvata, priglupa osoba

□ *glup k(a)o ~ razg.* veoma glup; *lijen k(a)o ~ razg.* veoma lijen; *napiti se (opiti se) kao ~* puno popiti, biti pijan; *pijan k(a)o ~ razg.* potpuno pijan; *prav kao ~* potpuno prav; *(po)tonuti kao ~* naglo (po)tonuti; *težak kao ~* veoma težak; *zapeo k(a)o ~ razg.* biti veoma tvrdoglav

(< osm. tur. *küskü* – ćuskija; žarač; ugarak)

ćutuk <tur.> *m.* **1.** kratki komad drveta, balvana; klada, panj **2.** *pren. pejor.* onaj koji teško shvata; glupan

□ *pijan kao ćor-* ~ veoma pijan

(< osm. tur. *kütük* – deblo, stablo; klada, panj, cjepanica; spisak, registar; torbica za kertridž; star i iskusan (o osobi))

²⁰ Škaljić (1979: 199) smatra da je riječ *ćumez* turskog porijekla. Međutim, u *Tursko-engleskom rječniku Redhouse* navodi se da je riječ *kümes* grčkog porijekla (Redhouse 1968: 696).

²¹ Škaljić (1979: 200) smatra da je riječ *ćup* arapskog porijekla. Međutim, u *Tursko-engleskom rječniku Redhouse* navodi se da je riječ *küp* – ‘velika zemljana posuda, ćup’ – grčkog porijekla (Redhouse 1968: 687).

D

dabulhàna <ar.-perz.> ž. *zast. muz.* **a.** vojna muzika koja se sastoji od daulbasa ili talambasa, bubnjeva i zurli: *pokraj bega ~ trese, iskočiše ličke nabodice* (Narodne pjesne I, 306:450–451) **b.** *meton.* neki od instrumenata (ob. po jedan ili po dva) koji ulaze u sastav takve vojne muzike **c.** općenito, bučna muzika, svirka: *čauš viče, ~ riče* (Biserje, 155:5); *sve uz bega drma ~, bubnji biju, pišti pištaljka* (Biserje, 194:8)

□ **praviti ~u** *zast.* dizati galamu

(< osm. tur. *tablhāne* < ar. *tabla* – bubanj, doboš i perz. *xāne* – kuća; perz. *tablxāne* – izdignuto mjesto, podij na kojem su bubnjari najavljivali izlazak ili zalazak sunca; mjesto na kojem se čuvaju bubnjevi, talambasi)

dajàna <tur.> ž. *zast.* izdržljivost

□ **ne možeš ti na ~u sa mnom** ne možeš se sa mnom mjeriti u izdržljivosti

(< osm. tur. *dayanmak* – oslanjati se, naslanjati se; pouzdati se; izdržati, istrajati; trpjeti, podnositi)

dàlga <tur.> ž. *zast.* **1.** talas, val **2.** bura na moru: *il' je morem ~ zaljuljala?* (Narodne pjesne I, 246:2)

□ **jesti kao ~** *zast.* jesti veoma halapljivo, proždrljivo

(< osm. tur. *dalga* – talas, val; val kose; talasanje; obmana, lukavstvo, varka; rasijanost; odsutnost; omamljenost, ošamućenost)

dàmar <tur.> m. **1.** krvna žila, žila kucavica; puls, bilo: *svaki tren života, svaki ~ tijela* (Antologija bošnj. drame, Sušić, Veliki vezir, 352) **2.** put kojim voda od podzemnog izvora izlazi na površinu zemlje; žila

□ **imati ~a (za šta)** imati smisla, talenta ili osjećaja za šta; **naći (kome)** ~ otkriti šta će koga podstaknuti, pokrenuti na kakvu akciju; **pogoditi/dirnuti (kome) (u)** ~ **1.** ugoditi kome, zadovoljiti koga **2.** dirnuti koga u najosjetljivije mjesto, uvrijediti koga; **skoćio je ~ na čelu (kome)** jako se naljutio

(< osm. tur. *damar* – anat. sud; krvna žila, vena, damar; *geol.* žila; *pren.* priroda, narav, ćud; *pren.* sklonost ka čemu, žica, dar)

dekika <ar.> ž. *ekspr.* minuta

□ ~ *po* ~ malo po malo; *došla je sudnja* ~ (*kome*) nastupila je smrt; *ne čekati ni* ~ *e* nemati volje ni strpljenja da se šta čeka; *zadnja* ~ čas smrti; smrt

(< osm. tur. *dakika* < ar. *daqīqa* – djelić, čestica; atom; pojedinost, detalj; minuta; osobitost)

dèm <perz.> m. **1. zast.** a. dah, udisaj b. trenutak, moment **2.** čulo njuha, mirisa (najč. za lovačke kerove)

□ *hvatati na* ~ *lov. žarg.* imati veoma razvijeno čulo njuha (za lovačke kerove)

(< osm. tur. *dem* < perz. *dam* – dah, udisaj; uzdah, vapaj; para; moment, trenutak; kovački mijeh; oštrica mača)

derèdža <ar.> ž. **1. zast.** stepen, stupanj **2. eksp.** položaj, stanje

□ *pasti na istu* ~ *u* izjednačiti se (ob. s negativnom konotacijom)

(< osm. tur. *derece* < ar. *darağa* – stupanj, stepen; vrsta, razred, klasa; red (kod odlikovanja); stadij, faza; ocjena; zvanje, kvalifikacija)

dèrjā <perz.> *pridj. nepromj. zast.* koji je velik, širok ili dubok poput mora

□ ~ *alim* *zast.* veoma učen čovjek, veliki učenjak; ~ *hodža* *zast.* veoma učen hodža

(< osm. tur. *deryā* < perz. *daryā* – more)

dèrmān <perz.> m. *razg. eksp.* **1.** lijek: *da mu Bog da od dva ~a jedan: ili da ozdravi ili da umre* **2. pren.** spas, pomoć, izbavljenje: *jā amanu gledajte ~a* (Narodne pjesne I, 26:31)

□ *naći ~a* spasiti se iz kakve teške situacije

(< osm. tur. *dermān* < perz. *darmān* – liječenje; izlaz, spas; lijek)

dèrs <ar.> m. *razg. eksp.* nastava, predavanje

□ *držati* ~ *kome* **1.** oštro kritikovati koga **2.** zamarati suvišnom pričom

(< osm. tur. *ders* < ar. *dars* – studij; poduka; lekcija; čas, sat; predavanje; zadaća, zadatak)

dèrt <perz.> m. *ekspr.* duševna bol; jad, briga, muka, patnja: *ja svu noć ležah, ne zaspah, od moga ~a golema* (101 sevd., 40:1–2); *od ~a se propi Mehmed-beže* (Biserje, 41:16)

□ *razbiti/razbijati* ~/*e* (iz)liječiti se od boli, jada (ob. pićem)

(< osm. tur. *dert, derd* < perz. *dard* – bol; briga, muka, patnja, jad)

dèva (déva) <tur.> ž. zool. **1.** tovarna i jahaća životinja koja živi u sušnim, pustinjским predjelima; grbavi papkar preživar iz porodice *Camelus dromedarius*; kamila **2.** (mn.) istoimena porodica takvih životinja (*Camelidae*)

□ **piti kao** ~ puno piti; **pijan kao** ~ veoma pijan
(< osm. tur. *deve* – kamila, deva)

dèver <ar.> m. razg. *ekspr.* **1.** borba kroz život, suočavanje sa životnim brigama i teškoćama; belaisanje, kuburenje **2.** muka, nevolja

□ ~ **deverati** **1.** veoma se mučiti **2.** imati puno problema, briga; ~ **dunja** (*dunjalu*) razg. općenito za život, koji nosi mnoge nedaće i izazove
(< osm. tur. *devr*, *devir* < ar. *dawr* – obrtaj, okretanje, obilazak; kretanje; krug; period, razdoblje; etapa, faza; stepen; red; sprat; uloga; napad (groznice))

devèrati (ø) *nesvrš.* razg. *ekspr.* boriti se kroz život, suočavati se sa životnim brigama i teškoćama; belaisati, kuburiti, mučiti se: *Avdaga je sam dugo deverao oko žene* (Biserje, Sušić, 427)

□ **dever** ~ **1.** veoma se mučiti **2.** imati puno problema, briga

devèrli <ar.-tur.> *pridj. nepromj. razg. eksp.* **1.** koji ima puno briga, nedaća u životu i često zapada u nevolje **2.** koji je ispunjen brigom; tegoban, mučan

□ (**biti**) ~ **glave** biti loše sreće u životu, voditi tegoban život, ispunjen brigama

(< osm. tur. *devirli* – periodički, ciklički < ar. *dawr* – obrtaj, okretanje, obilazak; kretanje; krug; period, razdoblje i tur. suf. -li)

dīn <perz.> m. **1.** razg. *ekspr.* religija, vjera, vjerezakon: *ko nas dvoje sastavio, Bog ga s ~om sastavio* (101 sevd., 66:8) **2.** isl. ukupnost islamske religije (vjerezakon, moralni kodeks i dr.); islam: *de, tako ti ~a i imana* (Sušić, Pobune, 71); *amin bože s ~om i s imanom: svakojako valja umrijeti* (Narodne pjesne II, 46:229–230)

□ ~-**dušmanin** čiji zakleti, ogorčeni neprijatelj, protivnik; ~ **i iman** islam

(< osm. tur. *dīn* < perz. *dīn* – vjera, religija)²²

²² “Škaljić (1979: 218) smatra da je riječ *din* perzijskog porijekla i da je nastala “< tur. *din* < ar. *dīn* < pers. *dīn*”. Također, u *Etimološkom rječniku perzijskog jezika* navodi se da je ova riječ iranskog porijekla (Hasandüst 2014/II: 1401), dok se u nekim perzijskim leksikografskim izvorima navodi da je perzijskog porijekla (Dehxodā) a u drugim da je arapskog porijekla (‘Omīd 1993: 626). U *Rječniku perzijskog jezika* navodi se da je *dīn* zajednička iranska i semitska riječ (Mo‘īn 1996/II: 1597). Međutim, u turskim leksi-

divān <perz.> *m.* **1. hist.** u Osmanskom carstvu **a.** vijeće, savjet, skupština: *odmah viknu, ~ iskupio* (Narodne pjesne I, 37:493); *kada tebi prvi ~ bude* (Narodne pjesne I, 140:43) **b.** carsko ili vezirsko vijeće; državni savjet: *na sutrašnjem ~u izdat ću ti tapiju* (Sušić, Pobune, 51) **2. hist.** u Osmanskom carstvu **a.** carsko prijestolje, tron **b.** carski dvor: *kad se od ~a otvoriše vrata* (Bašagić, Pjesme, 112:16) **c.** vezirski ili pašin dvor **3. razg. ekspr.** razgovor, besjeda, sijelo **4.** dio namještaja za sjedenje i ležanje, vrsta sofe, kanabeta; oتمان, sećija **5. knjiž.** zbirka poezije prema uzusima divanske književnosti

□ *kao da hoće caru na ~* veoma je ponosan, gord; *stati na ~/na ~u* mirno stati i čekati neku naredbu ili riječ

(< osm. tur. *dīvān* < perz. *dīwān* – sud, tribunal; ministarstvo; ured; pjesnička zbirka, divan)²³

dizgīn (**dizgin**) <tur.> *m.* **1.** kožni povodac od uzde **2. (mn.)** kaiši pomoću kojih se upravlja konjima u zaprezi: *vi ~e konjma otpuštite* (Narodne pjesne I, 58:1349)

□ *držati ~e u svojim rukama* suvereno upravljati, vladati čim, imati potpunu vlast, komandu nad čim; *popustiti ~e* biti blaži, tolerantniji prema kome, dati više slobode kome; *pustiti ~e* odreći se vlasti u korist drugog; *uzeti ~e (u svoje ruke)* preuzeti vlast, upravu nad čim; zavladatai; *zategnuti (pritegnuti) ~e* postati strožiji prema kome, obuzdati koga, pojačati nadzor, kontrolu nad kim

(< osm. tur. *dizgin* – kaiševi za upravljanje zapregom, kajas, dizgin; uzda)

dōlāf <perz.> *m.* **1.** ugrađeni ormar s policama koji je pričvršćen uza zid ili uzidan: *a da vidiš Ajkune đevojke..., iz ~a durbin prifatila* (Biserje, 159:29, 32) **2.** drvena naprava u obliku točka namijenjena za navodnjavanje zemlje, kolo za navodnjavanje; dolap: *a ne na agin ~u Zadvarju*

kografskim izvorima navodi se da je riječ *dīn* arapskog porijekla (Devellioğlu 1998: 188; Kanar 2003: 279; Redhouse 1968: 300). Mišljenja smo da za ovu riječ niko pouzdano ne može tvrditi da li je perzijska ili semitska. Kod nas se više veže za arapski jezik. Moguće je da je njen izvor u iranskim jezicima, i to u obliku *daēna*, ali je vjerovatnije da je njeno značenje reaktualizirano kroz arapski jezik” (Haverić – Šehović 2017: 304–305).

²³ “Škaljić (1979: 220) nije siguran u etimologiju riječi *divan*, te navodi da je ona arapskog i perzijskog porijekla. Također, u nekim turskim leksikografskim izvorima navodi se da je riječ *dīvān* arapskog porijekla (Devellioğlu 1998: 189; Kanar 2003: 281), dok se u drugima navodi da je perzijskog porijekla (Redhouse 1968: 304). U *Etimološkom rječniku perzijskog jezika* navodi se da je ova riječ iranskog porijekla (Hasandüst 2014/II: 1405), kao i u svim ostalim relevantnim perzijskim leksikografskim izvorima (Dehxodā; Mo’īn 1996/II:1599; ‘Omīd 1993: 627)”) (Haverić – Šehović 2017: 189).

(Antologija bošnj. drame, Isaković, Hasanaginica, 389) **3. rij.** sprava za prženje kahve; šiš, pržionik

□ **obrtati se (okretati se) k(a)o kahva u ~u a.** biti nemiran, nestrpljiv
b. biti uznemiren, nervozan

(< osm. tur. *dolap, dolāb, dūlāb* < perz. *dūlāb* – dolap, vodenički točak; sef koji je ugrađen u zid; nebo, nebosvod)

dōlāp <perz.> *m. up.* dolaf (2)

(< osm. tur. *dolap, dolāb, dūlāb* < perz. *dūlāb*)

dubāra <perz.> *ž. 1.* žarg. izraz u igri tavlje i domina, duplo dva **2.** podvala, varka

□ **udariti (kome) ~u** podvaliti kome, prevariti koga

(< osm. tur. *dübāra, dūbāre* < perz. *dobāre* – drugi put, ponovo, opet)

dūcān <ar.> *m. 1. a.* trgovačka radnja; trgovina, prodavnica: *dok je sunce veselo sjalo na svodu, Omeraga ostavi ~* (Čolaković, Legenda o Ali-paši, 53); *danas prođe ona s tvojim Firuzom ispred moga ~a* (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 186) **b.** trgovački posao, obrt, trgovina **2. pren. šalj.** otvor na muškim hlačama; šlic

□ **kao da je<sad> iz ~a 1.** veoma je lijep **2.** potpuno je nov (o odjeći); **moja roba moj ~** bit će kako ja hoću; **otvoren ti ~ šalj.** izraz kojim se ko upozorava da mu je ostao raskopčan šlic i upućuje da ga zakopča

(< osm. tur. *dūkkān* < ar. *dukkān* – dućan, radnja, prodavnica, trgovina; radionica)²⁴

dūd <perz.> *m. bot. 1. a.* listopadno drvo srednje veličine, od 6 do 15 metara; najpoznatije vrste u Evropi: bijela murva (*Morus alba*), crvena murva (*Morus rubra*) i crna murva (*Morus nigra*); *Morus*, murva **b.** jestivi plod tog drveta; murva, dudinja **2. (mn.)** porodica drvenastih dvosupnica (*Moraceae*)

□ **okačiti/objesiti (koga, šta) na (o) ~** prestati voditi računa o kome ili čemu, potpuno zapostaviti, zanemariti koga ili šta

²⁴ Škaljić (1979: 225–226) navodi da je riječ *dućan* arapskog porijekla. Također, u turskim leksikografskim izvorima navodi se da je riječ *dūkkān* arapskog porijekla (Devellioğlu 1998: 193; Kanar 2003: 287; Redhouse 1968: 317). Isto tako, u relevantnim perzijskim leksikografskim izvorima navodi se da je riječ *dokkān* arapskog porijekla (Anwarī 2002/IV: 3238; Dehxodā; Moʿīn 1996/II: 1544; ‘Omīd 1993: 605). U *Etimološkom rječniku perzijskog jezika* navode se neujednačena mišljenja leksikografa: jedni smatraju da je to riječ arapskog porijekla, drugi da je arabizirani oblik riječi perzijskog porijekla a treći da je čak riječ grčkog porijekla (Hasandūst 2014/II: 1333–1334). Međutim, u *Arapsko-bosanskom rječniku* navodi se da je to riječ stranog porijekla (Muftić 1997: 44).

(< osm. tur. *dut*, *tūt* < perz. *tūt* – dud, murva)²⁵

dùduk <tur.> *m.* **1. muz. a.** jednocijevna svirala sa udarnim jezičcem i rupicama za prebiranje prstima pri sviranju **b.** dugačka pastirska svirala od smotane vrbove kore **2. pren. pejor.** osoba koja teško shvata, glupa, ograničena osoba; glupan, budala

□ ~ *efendija razg. ekspr.* glup čovjek; glupan; **glup k(a)o** ~ *razg.* veoma glup; *spavati kao* ~ **1.** veoma tvrdo, čvrsto spavati **2.** mirno spavati; *šutjeti kao* ~ šutjeti odajući nezainteresiranost; *u jedan* ~ *puhati* imati iste nazore, jednako misliti; *zijeovati k(a)o* ~ *razg.* tupo buljiti dosađujući se (< osm. tur. *dūdük* – zviždaljka, pištaljka; frula, flauta; rog; dugačka šuplja cijev, lula; sirena, truba; *pren. pejor.* glupan)

düğme <perz.> *s.* **1.** pločica (najčešće okrugla) od kosti, metala, plastike i sl. koja se provlači kroz otvor na kakvoj tkanini, koži ili sl. materijalu, a služi za zakopčavanje odjeće; puca, pulka, gumb **2.** naprava u obliku pločice kojom se na pritisak ili okretanje upravlja kakvom mašinom, aparatom i sl. ili se njom uključuje neki mehanizam

□ *nisam na* ~ *razg.* imam i ja svoja osjećanja i potrebe, ne možeš od mene očekivati da ti uvijek budem na raspolaganju

(< osm. tur. *düğme* < perz. *dok(g)me* – dugme; prekidač)

dùhān <ar.> *m.* **1. bot.** jednogodišnja biljka iz porodice *Solanaceae*; njeno lišće sadrži nikotin, *Nicotiana tabacum*: *strah za upropašteni* ~, *koji je morao danas predati na vagu* (Nametak, Trava zaboravka, 263) **2.** osušeno i sitno izrezano lišće od istoimene biljke koje se koristi za pušenje (rjeđe za šmrkanje i žvakanje): *paša puši iz lule* ~*a* (Natrodne pjesne I, 177:138) **3. meton. razg.** cigara, cigareta

□ *baciti* ~ *razg.* prestati pušiti; *cigar* ~*a* vrijeme potrebno da se ispuši cigareta; *ne vrijediti (ne valjati) ni (po, pola) lule* ~*a* ne vrijediti baš ništa, biti bezvrijedan; *ni koliko da se cigar* ~*a popuši* veoma kratko vrijeme; *ni za* ~ *nemati* biti puki siromah; *sjeći kome* ~ *na glavi* **1.** dosađivati kome **2.** zadavati kome probleme, velike teškoće; *prodati (dati) za cigaru* ~*a* prodati, dati veoma jeftino

(< osm. tur. *duhān* < ar. *duḥān* – dim, para; duhan)

²⁵ “Kod Škaljića (1979: 226) je riječ *dud* turskog porijekla, dok se u *Velikom rječniku Soxan* (Anwarī 2002/III: 1957), *Rječniku perzijskog jezika* (Mo‘īn 1996/1: 1161) i *Perzijskom rječniku ‘Omīd* (‘Omīd 1993: 430–431) navodi da je ova riječ perzijskog porijekla. Također, u nekim turskim leksikografskim izvorima navodi se da je riječ *dut*, *tūt* perzijskog porijekla (Devellioğlu 1998: 1114; Kanar 2003: 1559), dok se u drugim izvorima navodi da je arapskog porijekla (Redhouse 1968: 1188)” (Haverić – Šehović 2017: 190).

dùnder <perz.> *m.* **1.** *hist.* starinski majstor koji se bavio svim vrstama poslova ob. pri gradnji kuće (zidar, tesar, stolar, drvodjelja i sl.) **2.** *razg. pejor.* **a.** samouki građevinar, bez adekvatne zanatske škole, zanata, građevinski svaštar **b.** *pren.* onaj koji je nevješt u kakvu poslu, koji je nestručan za njegovo obavljanje; laik, neznalica, nestručnjak
(< osm. tur. *dülger, dürger, dürüger* < perz. *dorūd* – pozdrav; molitva; drvo za gradnju i perz. suf. *-gar*; perz. *dorūdgar* – stolar, rezbar)

dùnderski *pridj.* koji se odnosi na dundere

□ *~a posla razg. pejor.* ono što je loše, nestručno obavljeno

dùnjā <ar.> *m.* v. dunjaluk

□ *dever ~ (dunjaluk) razg.* općenito za život, koji nosi mnoge nedaće i izazove

(< osm. tur. *dünyā* < ar. *dunyā* – ovaj svijet; ovozemaljski život; ovozemna dobra)

dunjáluk <ar.-tur.> *m. ekspr.* **1.** ovaj svijet: *šejtan je ono čim ispane na dunjaluk* (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 174) **2.** ljudstvo na zemaljskoj kugli; čovječanstvo **3.** ovosvjetska materijalna dobra, bogatstva

□ *dever dunja (~) razg.* općenito za život, koji nosi mnoge nedaće i izazove; *dok je ~a* zauvijek; *donositi/donijeti na ~* rađati/roditi; *hoće obruč da nabije na ~* za onoga koji nema granica u željama i prohtjevima, kome nikad nije dosta; *mimo ~a* sasvim neuobičajeno; *na <bijelom (butum)> ~u* na svijetu; *na kraj ~a* bilo gdje; *na ovom i onom ~u* nikad, nigdje; *otići sa ~a/preseliti se na onaj ~* preminuti, umrijeti

(< osm. tur. *dünyalık* – imetak, bogatstvo; životna dobra < ar. *dunyā* – ovaj svijet; ovozemaljski život; ovozemna dobra i tur. suf. *-lik*)

dùrbīn <perz.> *m. fiz.* optička sprava za posmatranje udaljenih predmeta; d(v)ogled, dalekozor: *opružiše srčali ~a, pa gledaju njega i zekana* (Biserje, 144:28–29); *a da vidiš Ajkune đevojke..., iz dolafa ~ prifatila* (Biserje, 159:29, 32); *pa kapiji ~ okrenuo, pa ugleda Mujo na ~u* (Narodne pjesne II, 85:231–232)

□ *spustiti ~ zast.* **1.** postati skromnijih zahtjeva, jednostavniji **2.** prestati se oholiti, prestati biti prepotentan

(< osm. tur. *dürbün, dürbin* < perz. *dürbīn* – dvogled; dalekovidan; pronicljiv; onaj koji zna unaprijed)

dùšek <tur.> *m.* **1.** debeli podmetač (ob. napunjen vunom) na kojem se leži: *izidoše u kafaz odaju i padoše po mehku ~u* (Narodne pjesme I, 353:414–415) **2.** uložak za krevet; madrac **3.** podmetač (ob. gumeni) na kojem se pluta

□ *sa ~a agovati* naređivati a ništa ne raditi

(< osm. tur. *döşek* – dušek)

düşmān (düşmanin) <perz.> *m. ekspr.* **1.** zakleti, ogorčeni neprijatelj, zlo-tvor: *nek dušman'ma srce puca!* (101 sevd., 75:8); *to su nama sve ~i krivi, što su naske dvoje zavadili!* (Ljub. nar. pj., 64:3–4) **2.** pren. rak, tumor, karcinom: *ima onog ~a*

□ *~u kesu puniti* materijalno pomagati neprijatelju; *pomoći (dati) i cr-nom ~u pomoći (dati)* svakome

(< osm. tur. *düşman* < perz. *došman* – neprijatelj, dušmanin)

düşmanin <perz.> *m. ekspr. up.* dušman: *eto zore, ~a moga!* (Ljub. nar. pj., 5:4); *ne valja tako pred ~om kleti i blatiti svoje nadređene* (Sušić, Pobune, 128)

□ *biti sam svoj* ~ svjesno raditi na svoju štetu; *davati ~u mač (pušku, sablju)* vlastitim neoprezom pomagati neprijatelju; <pa> *nek puknu dušmani razg.* u inat onima koji zavide

(< osm. tur. *düşman* < perz. *došman*)

dùvār (dùvār) <perz.> *m. ekspr.* zid (ob. unutrašnji, u kući): *okrečiti ~; bo-jao sam se da sam ne potegne sabljom ili ne dokopa kratko koplje s ~a* (Sušić, Pobune, 47); *~evi tamni, u sjenci pili su krv iz ženskih obraza* (Biserje, Dizdarević, 343)

□ *dotjerati (cara) do ~a/pritjerati (pritisnuti) (koga) uz ~ 1.* dovesti koga u situaciju iz koje ne može naći jednostavan izlaz, dovesti koga u bezizlazan položaj **2.** obaviti šta na način da nema uzmaka za drugu stranu; *gluh kao ~ ekspr.* sasvim, potpuno gluh; *lupati/udarati glavom o zid (~)* silom nastojati postići nemoguće; *nemati ni miša u ~u* biti veoma siromašan, živjeti u krajnjoj bijedi; *prodati i miša u ~u* prodati sve iz kuće i ostati bez ičega; *stajati kao slika na ~u rij.* lijepo pristajati (ob. o odjeći)

(< osm. tur. *duvar*, *dīvār* < perz. *dīwār* – zid; bedem, ograda)

DŽ

džàba (džàbē razg.) <tur.> pril. **1. a.** bez plaćanja; besplatno, badava **b.** veoma jeftino, po veoma niskoj cijeni, u besćenje: *nije bilo para na svijetu za koje bi je pazario, dao ju je džabe* (Biserje, Bašić, 460) **2.** uzalud, zalud, nizašta, badava: *kriv nijesam, očinjeg mi vida, a ~ ti tvoja mila seja* (Narodne pjesne I, 81:338–339) **3.** i nekako; nastranu
□ ~ **kome kirija** (**kirije**) uzaludan posao; ~ **si krećio/-la** razg. **neol.** uzaludno si radio/-la; ~ **mu bilo** ne zanima me, samo neka ide svojim putem, a mene neka ostavi na miru; ~ **ti** još manje, a kamoli; **jesti** ~ **hljeb** biti beskoristan; **otići u** ~ propasti
(< osm. tur. *caba* – besplatno, džaba; badava)

džàda <ar.> ž. razg. *ekspr.* cesta, drum, put: *kako ćemo vojsku pokupiti i kojom li ~om putovati* (Narodne pjesne I, 52:1077–1078)
□ (**u**)**grabiti** ~**u** pobjeći; **ubijati** ~**u** mnogo pješačiti; **uhvatiti se** ~**e**
1. krenuti pješačiti, krenuti u šetnju **2.** **žarg.** pobjeći, zbrisati
(< osm. tur. *cadde* < ar. *ġādda* – sredina (puta); džada; drum, cesta; put)

džàhil <ar.> m. razg. *pejor.* **1.** onaj koji ne zna; neznalica **2.** onaj koji je nepismen, neuk
□ **živjeti kao** ~ živjeti u neznanju
(< osm. tur. *cāhil* < ar. *ġāhil* – koji ne (po)zna, neupućen; neuk, neobrazovan; glup, neznalica; glupak)

džamàdan <perz.> m. **1.** *etnol.* muški zatvoreni prsluk koji se oblači na anteriju ili košulju i preklapa se na prsima; izrađen je od čohe ili kadife, a ukrašen gajtanima, srmom i sl. **2.** *rij.* kožna torba
□ **od gajtana do** ~**a** potpuno, kompletno (ob. o odjeći)
(< osm. tur. *camadan*, *cāmedān* < perz. *ġāme* – tkanina, materijal; odjeća i perz. suf. *-dān*; perz. *ġāmedān* – kofer; ormar za odjeću, garderober)

džámija <ar.> ž. *isl.* muslimanska bogomolja sa jednim ili više minareta:
a i on im je odlazio sve više i više otkako je Ismet napustio rad u ~i

(Čolaković, Legenda o Ali-paši, 201); *ni zastava još nije iz ~e donesena* (Antologija bošnj. drame, Muradbegović, Na Božijem putu, 84)

□ *čisto kao u ~i* veoma čisto, uredno; *čuvati kao ~u* čuvati s ljubavlju, s velikom brigom; *iz ~e bi ukrao* veliki je lopov; *kao da je rušio crkve i ~e* veoma je nesretan, malerozan; (*ne prispjeti*) *ni u crkvu ni u ~u pe-jor.* odudarati od ustaljenih normi ponašanja, biti ponašanja neprilagođena sredini u kojoj se živi; *sređeno kao u ~i* veoma sređeno, uređeno
(< osm. tur. *camī* < ar. *ġāmi* ‘ – džamija)

džámījskī *pridj.* koji se odnosi na džamiju, koji pripada džamiji

□ (*gladan*) *k(a)o ~i golub* veoma gladan

džàn (**džân**) <perz.> *m. razg. ekspr.* **1.** duša **2.** život

□ *teslimiti* ~ umrijeti

(< osm. tur. *cān* < perz. *ġān* – život; duša, duh)

džëmre <ar.> *s.* postepeno popuštanje studeni u rano proljeće uzrokovano zračnom strujom

□ *pade (puče) ~ u havu* dešava se 19. februara; *pade (puče) ~ u vodu* dešava se 26. februara; *pade (puče) ~ u zemlju* dešava se 5. marta; *palo je (udarilo)* ~ otoplilo je

(< osm. tur. *cemre* < ar. *ġamra* – kamičak, šljunak; crni prišt; gusta pomrčina; povećanje topline u proljeće, džemre)

dženáza <ar.> *ž. 1. isl.* namaz koji se klanja umrlome, učenje za mejta pred njegov ukop **2. isl.** ukop umrle osobe, mejta; pogreb, sprovod: *sutradan, poslije ~e mog oca, osvanuše pred kućom begovi ljudi* (Biserje, Bašić, 462) **3. meton. razg.** umrla osoba; mrtvac, mejt **4. žarg. sport.** poraz visokim rezultatom

□ *veselo kao na ~i iron.* veoma tužno, tiho

(< osm. tur. *cenāze* < ar. *ġanāza* – sahrana, pokop, pogreb; sprovod; dženaza)

džènet (**džènnēt**) <ar.> *m. 1. isl.* boravište na drugom svijetu (ahiretu) u kojem će vjernici i pravednici uživati vječno blaženstvo, vrt blaženih; raj: *~u se otvorila vrata* (Narodne pjesne I, 216:691); *Bog mu dao sreću i džennēt* (Antologija bošnj. drame, Isaković, Hasanaginica, 383) **2. pren.** mjesto uživanja, sreće i blagostanja

□ *lijepo kao u ~u razg.* veoma lijepo, nestvarno lijepo; *zaslužiti* ~ biti veoma human i dobar

(< osm. tur. *cennēt* < ar. *ġanna* – vrt, perivoj, bašča; raj, dženet)

džènetskī (džènnetskī) *pridj.* koji se odnosi na dženet: *izišle su ~e hurije* (Narodne pjesne I, 216:692); *u srcu prelest saraja džennetskih* (Biserje, Kulenović, 361:13)

□ *~a bašča* dženet, raj; *fale (kome) samo ~e nanule šalj.* izgleda loše, bolesno (ob. posljedica neprospavane noći); *lijepa kao ~a hurija* veoma lijepa

džèp <ar.> *m.* **1.** ušiven ili prišiven dio na odjeći u kojem se drže sitniji predmeti ili koji služi za ukras: *što ti kriješ knjigu po ~ov'ma?* (Narodne pjesne II, 64:272) **2. pren.** prostor koji se stvara i puni unutar neke cjeline (ob. veće) **3. pren. razg. novac** **4. pren. vojn. geogr.** prostor (ob. manji) uvučen u neko drugo područje **5. anat.** prazan prostor; praznina, šupljina, udubljenje

□ *biti dubokog ~a* imati puno novaca; *biti plitkog ~a* biti bez novaca; *biti praznih ~ova* biti bez novaca; *biti u ~u* imati što osigurano, sigurno; *dirati u čiji (tudi) ~* potkradati koga; *duboko posegnuti (segnuti) u ~* potrošiti mnogo novaca; *gledati (samo) svoj ~* misliti samo na vlastiti materijalni interes; *hvatati se/uhvatiti se za ~* plaćati/platiti; *imati dubok ~/pune ~ove* imati novca, biti bogat; *imati svoju kesu u svom ~u* slobodno raspolagati svojim novcem, biti finansijski nezavisan; *imati (držati) (koga) u ~u* imati u vlasti, držati koga u zavisnosti; *imati zmiju u ~u razg.* biti veliki škrtac; *imati u ~u* biti sigurno; *isprazniti ~(ove)* potrošiti sav novac; *isprazniti (izvrnuti) ~* potrošiti sav novac za šta; *isprazniti kome ~ove/istresti čiji ~* prevarom izvući, izmamiti novac od koga; *kao da iz ~a vadi riječi* veoma je rječit i elokventan; *kao da ima ~ na želucu* često, mnogo jede; *lijeva ruka, desni ~ žarg.* izraz koji se upotrebljava kad neko nešto ukrade; *mašiti se u državni (carski) ~* pronevjeriti državni novac; *moći (koga) staviti u svoj ~* biti superiorniji od koga (ob. moćniji, imućniji); *napuniti ~(ove)* zaraditi mnogo novaca; obogatiti se; *(biti kome) ni iz ~a ni u ~* (biti kome) svejedno, nemati ni koristi ni štete od čega; *omastiti ~* doći do velike količine novaca; *plaćati/platiti iz svoga ~a* plaćati/platiti svojim novcem, preuzeti sav trošak na sebe; *plitak ~ meton.* siromaštvo; *posmatrati politiku kroz svoj ~* baviti se politikom vodeći računa samo o svojoj koristi; *poznavati/znati kao svoj ~* veoma dobro, odlično poznavati, znati; *prevrnuti kome ~ove* opljačkati koga; *staviti ruke u ~ove* ništa ne raditi (kad se očekuje da ko radi); *treba dublje segnuti u ~* treba dati više novca za šta; *trpati (stavljati) u svoj ~* bespravno prisvajati; *tutnuti (turiti) u ~(kome)* dati mito; *udariti (lupiti) (koga) po ~u* **1.** izložiti koga velikom trošku **2.** novčano kazniti; *upasti u ~* upasti u zamku; *za svaki/svačiji ~*

po cijeni pristupačan, umjeren, jeftin; **zavući ruku u** ~ odlučiti potrošiti novac; **zavući ruku u tuđi** ~ pokrasti koga

(< osm. tur. *cep*, *ceyb* < ar. *ğayb* – grudi, prsa; šupljina, udubljenje; džep; kesa; srce; imetak)

džèvāb (džèvāp) <ar.> *m. razg. ekspr.* odgovor: *što vi caru ne date dževa-pa?* (Narodne pjesne I, 130:164)

□ **bez suala bez ~a zast. prav.** bez ikakva sudskog procesa; **caru bi ~ dao** veoma je mudar, bistar, prefrigan; **dati** ~ izići nakraj s čim

(< osm. tur. *cevab*, *cevap* < ar. *ğawāb* – odgovor)

džèzva <ar.> *ž. 1.* bakrena posuda posebnog oblika za pečenje kahve **2.** uopće, posuda za pečenje kahve: *otvoriš slavinu na kotliću, natočiš ~u, turiš u žar* (Antologija bošnj. drame, Kulenović, Djelidba, 219)

□ **pristaviti ~u** početi pripremati kahvu; **saldisati ~u** spremi, pripremi kahvu

(< osm. tur. *cezve* < ar. *ğadwa* – žeravica; glavnja)

džigerica <perz.> *ž. razg. 1.* jajasti unutrašnji organ kod ljudi i životinja koji je smješten u gornjem dijelu trbušne duplje, a ima važnu ulogu u razmjeni materija u organizmu; crna džigerica, jetra **2.** unutrašnji organ kod ljudi i životinja koji je smješten u grudnom košu; omogućava di-sanje; bijela džigerica, pluća: *kako ga je sabljom udario, sve mu b'jele prosu žigarice* (Narodne pjesne II, 78:144–145)

□ **izbljediti k(a)o** ~ *razg.* promijeniti svoju boju (o tkanini); (**pol/iz**)**jesti/ (iz)vaditi (kome)** ~*u/~e 1.* izložiti/izlagati koga strašnom pritisku, silno (na)mučiti koga, dozlogrditi kome **2.** činiti da se ko uzrujava; uzrujavati; **prionuti k(a)o mačka za ~u razg.** grčevito se prihvatiti čega; **zaboljela me** ~ *razg.* veoma sam se nasekirao/-la

(< osm. tur. *ciğer*, *ciger* < perz. *ğegar* – jetra, iznutrica, džigerica)

džîn <ar.> *m. 1.* (i **džîn**, *mn.* džini) *isl.* natprirodno, nevidljivo duhovno biće stvoreno od vatre; odlikuje se velikom snagom, a pojavljuje se u različitim oblicima **2.** *mit.* biće koje ima ljudsku pojavu, a odlikuje se natprirodnom veličinom i snagom; div, gorostas, kolos **3.** *pren.* izrazito krupan i snažan čovjek

□ **podudariti se (kome)** ~*i* složno živjeti (ob. o osobama u braku)

(< osm. tur. *cin* < ar. *ğinn* – džini, demoni, duhovi; ludilo, bezumnost)

džînskî pridj. 1. (i **džînskî**) koji se odnosi na džine (1) **2.** koji se odnosi na džine (2, 3)

- *nagaziti na ~ vjetar (~o kolo) nar. vjer.* naići na đavole, šejtane i izgubiti razum, poludjeti

džòmba (džòmba, džòmba) <ar.> ž. *ekspr.* **1.** veliko udubljenje u zemlji; rupa, provalija **2.** *pren.* proždrljiva, nezasita osoba, koja može mnogo pojesti; proždrljivac, gurman, poguzija **3.** *vojn. žarg.* vojnik najstarije klase

- *jesti kao ~* puno jesti, bez pretjeranog izbiranja; *kao da je u ~u potonuo* netragom je nestao; *kao da u ~u baca* neprimjetno nestaje; *sjediti kao đavo na ~i* neudobno sjediti; *vrpoljiti se kao đavo na ~i* biti nestrapljiv, nervozan

(< ar. *ğubb* – bunar, čatrnja; jama; mješina (za vodu))²⁶

džomètli <perz.-tur.> *pridj. nepromj. eksp.* koji velikodušno i mnogo daje; darežljiv, džomet

- (*biti*) ~ *ruke* (biti) darežljiv

(< osm. tur. *cömert, civānmerd* < perz. *ğawān* – mladić; mlad i perz. *mard* – čovjek; perz. *ğawānmard* – darežljiv, plemenit; odvažan, srčan; vitez i tur. suf. - *li*)

džùmbūs <perz.> *m. razg. eksp.* **1. a.** veselje, zabava: *a to je krasna zamisao, biće ~a* (Antologija bošnj. drame, Šahinović, Dva načelnika, 51) **b.** galama, graja, vrevu **2. a.** nered, zbrka, metež **b.** nered u kući

- ~ *i ahinjak* *razg.* šala i zabava

(< osm. tur. *cümbüş, cünbüş, cünbiş* < perz. *ğonbeš* – micanje, gibanje, njihanje; drmanje, podrhtavanje, tresenje; mahanje, klimanje; pokret, kretanje)

²⁶ Škaljić (1979: 243) nije siguran u etimologiju riječi *džomba*, te navodi da je ona arapskog ili perzijskog porijekla. On smatra da je riječ nastala od “< ar. *ğubb* ‘duboka jama, bunar’ ili < pers. *cunbe* ‘pokretljiv, nestabilan’ < inf. *cunbīden* ‘micati se, kretati se’”.

Đ

đèm <perz.> *m.* metalna prečaga šipkastog oblika na uzdi koja se stavlja konju u čeljusti poprijeko iznad jezika; žvale: *svom đogatu kolane poteže, založi ga ~om od čelika* (Narodne pjesne I, 264:416)

□ **nabiti** ~ (**kome**) potčiniti koga; (**po**)**pustiti uzde** (**i ~ove**) postati blaži, manje strog, popustiti u strogosti; **skinuti** ~ **sa usta** (**zuba**) reći svoje mišljenje bez bojazni, slobodno; **uzeti** ~ **na/u zub(e)** **1.** ozbiljno se prihvatiti posla **2.** pomamiti se

(< osm. tur. *gem* < perz. *legām* – uzda, povodac; sidreni lanac)

đerdān <perz.> *m.* **1.** *etnol.* ženski nakit koji se nosi oko vrata; ogrlica, niska: *a moj ~ popiše hajduci* (101 sevd., 55:11); *na Hasniji ~ od dukata* (Ljub. nar. pj., 61:11) **2.** vrat zaklanog bravčeta **3.** dio jarma koji se stavlja govečetu oko vrata

□ **osipati se kao** ~ polahko se trošiti, nestajati

(< osm. tur. *gerdān* < perz. *gardan* – vrat, šija; poglavar, uglednik, velikodostojnik; grlić (boce))

đeriz <perz.> *m. zast.* **1.** odvodni kanal od nužnika; odvod: *pretukoše ga i baciše u najdublji ~* (Sušić, Pobune, 85) **2.** kanalizirani potok ili uopće potocić koji protječe kroz avliju ili bašču

□ **bazditi** (**smrdjeti**) **kao** ~ jako, neugodno smrdjeti

(< osm. tur. *keriz*, *kārīz* < perz. *kārīz* – podzemni kanal)

đogat (**đogat**) <tur.> *m.* **1.** bjelkast konj; bijelac, bjelaš: *tvoja se draga udaje... na tvome konju ~u* (101 sevd., 81:4, 7) **2.** *pren. pejor.* veoma glupa, umno ograničena osoba; glupan, neznalica

□ **mator kao** ~ *razg.* **1.** *pejor.* veoma star **2.** veoma iznemogao, malaksao (< osm. tur. *gök at* – plavo-sivi konj < tur. *gök* – plav, nebeskoplav, azuran i tur. *at* – konj)

đon <tur.> *m.* **1.** donji dio cipele i druge obuće; poplat, potplat **2.** *meton. sport.* nepropisno postavljena noga (tako da se vidi đon) prema protiv-

ničkom igraču u fudbalu ili udarac tako postavljenom nogom **3.** *žarg.* cedulja za prepisivanje na testu u školi ili na ispitu na fakultetu

□ *boli me* ~ *žarg.* baš me briga, svejedno mi je; *~-obraz* osoba bez skrupula, bez osjećaja za moralno pogrešno, bez srama; *ići (na koga)* *~om* bezobzirno napadati koga, nasrtati na koga, bez skrupula, grubo, agresivno; *imati obraz kao ~/od ~a* **1.** biti bezobziran, bez skrupula **2.** nemati stida, biti besraman; *udariti (kome)* ~ ometati koga, praviti mu probleme; *uvaliti* ~ **1.** *sport. žarg.* u fudbalu nekome postaviti đon, što je težak prekršaj **2.** podvaliti kome; napakostiti

(< osm. tur. *gön* – štavljena koža)

đòvda <tur.> ž. **1. a.** tijelo, organizam **b.** trup **2.** *meton.* fizička snaga

□ *batal* ~ *razg. pejor.* krupan čovjek bez snage; *mlade noge pod staru* *~u* za osobu u godinama koja obavlja poslove mlađih

(< osm. tur. *gövde* – tijelo; *deblo, stablo* (drveta); *trup* životinje; *muz.* glava note; *gram.* korijen, osnov; *veličina* slova)

đüturē (đüturicē) <tur.> *pril. razg. ekspr.* sve odjednom, u cjelini; ujedanput, ukupno

□ *raditi* ~ (đüturice) pogoditi se za sav posao, ne raditi na nadnicu; *sve u* ~ *trg.* kupovina ili prodaja robe bez obzira na količinu i vrstu

(< osm. tur. *götürü* – zajedno, đuture; po ugovoru)

E

èdžel <ar.> *m. razg. ekspr.* **1. a.** suđeni čas u kojem se umire, čas umiranja
b. smrt: *nek je vezir do ~a svoga* (Narodne pjesne I, 130:184) **2.** kob, sudbina
□ **doći (kome)** ~ nastupila je čija smrt, umro je
(< osm. tur. *ecel* < ar. 'ağal – rok, termin; razdoblje, period; kraj (života), smrt(ni) čas)

èdželski <ar.> *pridj.* koji se odnosi na edžel
□ **staviti/stavljati na ~e muke** mučiti koga na smrt

èglen <tur.> *m. razg. ekspr.* prijateljski razgovor, zabava u prijateljskom razgovoru, ćaskanju; besjeda, sobet
□ **otvoriti/zametnuti/zaturiti** ~ *razg. ekspr.* započeti razgovor: **uz to dvoje ~ otvaraju** (Narodne pjesne I, 148:129); **razvezati** ~ *razg. ekspr.* raspričati se
(< osm. tur. *eğlen*, gl. osnova od gl. *eğlenmek* – zabavljati se, razonoditi se; veseliti se; šaliti se)

èkser <tur.> *m.* drveni ili gvozdeni klin; klinac, čavao: *uz rafu vise na ~ima dvije-tri sudne krpe* (Antologija bošnj. drame, Kulenović, Djelidba, 219)
□ **ne raditi za ~e** ne raditi uzalud, za malo novca ili bez ikakve plaće; **pogađati/pogoditi (udarati/udariti)** ~ **u glavu** (u)raditi kako treba, postaviti/postavljati stvari na pravo mjesto
(< osm. tur. *ekser* – gvozdeni klin, čavao; veliki ekser)

èlif <ar.> *m.* prvo slovo arapskog alfabeta: *da ja kažem ~ tebi* (Biserje, Softa, 259:3)
□ **od ~a do lamelifa** od početka do kraja; **ne znati dalje od ~a** ne znati ništa
(< osm. tur. *elif* < ar. 'alif – elif, prvo slovo arapskog alfabeta)²⁷

²⁷ Škaljić (1979: 267) navodi da je riječ *elif* hebrejskog porijekla. Međutim, u arapskim leksikografskim izvorima navodi se da je 'alif arapskog porijekla (Muftić 1997: 40).

èrcān <ar.> *m. zast.* **1.** članovi vijeća; vijećnici **2.** vijeće **3.** *isl.* dijelovi namaza

□ *na mjesto ~ ne donositi* ne klanjati propisno

(< osm. tur. *erkān* < ar. mn. 'arkān od jd. *rukn* – oslonac; osnova, baza; element; ugao, kut; stup; strana)

erēnde (rēnde) <perz.> *s.* **1.** metalna kuhinjska alatka za struganje krompira, suhog sira ili čega drugog; ribež, ribača **2.** strug za struganje daske; strugalo

□ *najesti se na ~ kora razg.* praviti se važan pred onima koji su upoznati sa bijednom prošlošću osobe koja se tako ponaša; (*što ne mogu na ~ kora iron.* ne volim izvještačenost, pretvaranje, kad se ko uvija, izvodi (< osm. tur. *rende* < perz. *rande* – erende, ribež, ribača; strug za struganje daske; strugalo)

evlija (èvlija, evlija) <ar.> *m.* svet, dobar čovjek; pravednik, dobri: *ja sam čauš megju ~ama* (Narodne pjesne I, 144:213)

□ *poznavati/znati kao* ~ odlično šta poznavati, znati

(< osm. tur. *evliyā* < ar. mn. 'awliyā' od jd. *walī* – prijatelj; pomagač, pristalica, sljedbenik; miljenik, favorit; učenik; bratić; drug; saveznik; susjed; zet; rođak; dragi; zaštitnik; skrbnik; dobročinitelj; pokrovitelj; gospodar; vlasnik, posjednik; svetac; vjerovjesnik; profet; rob; *isl.* bogougodnik, dobri)

F

fājda <ar.> ž. razg. dobit, korist, dobitak: *mrtva ~e žaliti nejmade!* (Narodne pjesne I, 108:212); *dobar je, nema ~e* (Antologija bošnj. drame, Kulenović, Djelidba, 224)

□ *jebo čar ~u* vulg. prividno je ko na dobitku, a ustvari nije ništa dobio; *nema ~e* uzalud; *od te kajde nema ~e* uzaludno je, besmisleno: *od te kajde ne imade ~e* (Narodne pjesne I, 117:107); *slaba* ~ beskorisno je, beznadežno je

(< osm. tur. *fayda*, *fāide* < ar. *fā'ida* – korist, dobit(ak); kamata; prednost; primjedba; smisao, značenje)

fārz <ar.> m. isl. strogo propisana obaveza muslimana, koja ne bi smjela ostati neizvršena

□ *nije ni ~ ni sunet* nije hitno

(< osm. tur. *farz* < ar. *farḍ* – pretpostavka, hipoteza; postulat; vjerska dužnost, zakon, farz; obaveza, dug; zadatak; propis, odredba; molitva; čitanje; dar, poklon; dio naslijeđa; vojnička plaća; vojnici, plaćenici; štit; šatorska motka)

fēs <ar.> m. etnol. muška kupasta kapa bez oboda (ob. crvena i s kićankom); pretežno je nose muslimani: *novi ~ovi, novi crveni pasovi* (Biserje, Kičić, 338)

□ *nakriviti* ~ 1. biti veseo, radostan 2. prestati brinuti o bilo čemu, postati bezbrižan; poravniti

(< osm. tur. *fes* < ar. *F'as* – Fes (grad u Maroku))

fildžān (findžān) <perz.> m. vrsta manje šoljice bez drške, iz koje se pije crna kahva: *slatku srče kahvu iz ~a* (Narodne pjesne I, 177:139)

□ *gledati u* ~ gatati u fildžan; <ni> ~ *ne može prihvatiti* ruke su kome veoma drhtave; *oči k(a)o ~i* razg. 1. veoma krupne oči 2. izbečene, razrogačene oči (ob. iz straha, čuđenja)

(< osm. tur. *fincān* < perz. *fengān* – šoljica, findžan)²⁸

findžān <perz.> *m. up.* fildžan: *nagna ih da sa mnom popiju ~-dva rakije* (Sušić, Pobune, 112); *ukrala caru krunu s glave... kahvedžiji zarfe i ~e* (Biserje, 28:6, 10)

(< osm. tur. *fincān* < perz. *fengān*)

firāun <ar.> *m.* (**firāunka** ž.) **1.** *rij.* faraon **2.** *pren. razg. pejor.* Rom **3.** *pren. razg. pejor.* onaj koji je bez osjećaja stida i morala; bezobraznik, fakin (< osm. tur. *firavun* < ar. *fir'awn* – faraon; oholi nevjernik; silnik, tiranin; krokodil)

firāunskī *pridj.* koji se odnosi na firauna, koji pripada firaunu

□ *~a posla* ponašanje bez osjećaja za moral; fakinska posla

fišek <tur.> *m.* **1.** metak za pušku; naboj, patrona, čahura: *dok joj teče na kuli ~, ne dade im uljeć' u čardake* (Narodne pjesne I, 77:167–168) **2. a.** šiljasta ili zatupasta papirna kesica **b.** jestivi kornet za sladoled takva oblika

□ *biti na ~ isl. arhit.* izraz za opis munarina oblika; *go i bos kao ~* veoma siromašan: *vidiš li kakvi ste, goli i bos kao fišeci* (Bašić, Tuđe gnijezdo, 53); *savijati ~e* ništa ne raditi; dangubiti; *slični kao ~ci* potpuno, sasvim slični; *zahrđala ~a ne vrijedi* ništa ne vrijedi; bezvrijedno je (< osm. tur. *fišek* – naboj, patron, čahura; metak; vatromet; raketa; fišek, papirna kesa ljevjkasta oblika)

fitilj <ar.> *m.* **1. a.** nit od upredenih pamučnih vlakana na vrhu svijeće **b.** platnena traka natopljena uljem u petrolejskoj lampi ili fenjeru; žižak, stijenj, stijenjak **2. vojn. žarg. a.** upaljač na starinskim topovima i puškama **b.** upaljač na nekim eksplozivnim napravama **3. pren.** povod, uzrok čega **4. nar. med.** uvijeno voštano platno koje se zagrijava i upotrebljava za liječenje uha **5. žarg.** onaj koji je veoma mršav **6. žarg.** kravata □ *imati kratak ~* biti plahovite naravi, prznica; *pasti kao ~ (svijeća)* iznenada pasti na zemlju; *potpaliti ~* izazvati kakav problem

(< osm. tur. *fitil*, *fetil* < ar. *fatil* – fitilj, upaljač, stijenjak; nit (žarulje); uže (od palminih vlakana); bočica, staklenka; gaza; vata)

²⁸ “Kod Škaljića (1979: 283) riječ *fildžan* je nastala od perz. *pingān* – ‘plitka zdjela, tas’. Ustvari, perzijska riječ *fengān* je arabizirani oblik perzijske riječi *pengān* (Hasandust 2014/III: 2042) tako da neki leksikografski izvori pogrešno navode da je arapskog porijekla (Redhouse 1968: 375)” (Haverić – Šehović 2017: 206).

fukàra <ar.> ž. *razg. ekspr.* **1.** siromašan svijet; bijeda, sirotinja: *a meni dolazi sve ~ na vjenčanje* (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 166); *da mi s vama bojak ne činimo, da ne gine sibjan i ~* (Narodne pjesne I, 33:335–336) **2.** *pejor.* propalica, uličar, ništarija, ološ

□ *osjećati se kao zadnja ~/biti kao zadnja ~ razg.* osjećati se posramljeno, bijedno, poniženo

(< osm. tur. *fukarā*, *fikarā* < ar. mn. *fuqarā'* od jd. *faqīr* – siromašan; siromah, bijednik)

fùrsat <ar.> m. *razg. ekspr.* **1.** prilika da se šta učini bez prepreka **2.** samovoljno, osiono ponašanje u okolnostima koje kome idu naruku; osionost, bahatost

□ ~ *rabota razg. ekspr.* nasilje, samovolja; *uhvatiti (uzeti) ~a razg.* naglo se početi ponašati samovoljno, osiono (ob. u okolnostima koje kome idu naruku); osiliti se

(< osm. tur. *fursat*, *firsat* < ar. *furṣa* – prilika, zgodna, pravi trenutak; raspust, ferije; red(a), smjena; prevlast; ćud; brzina)

G

gàflet <ar.> *m. razg. ekspr.* **1.** nedovoljna briga oko koga ili čega; nemar, nehaj **2.** neznanje **3.** ravnodušnost

□ **biti u dobrom ~u** biti dobro raspložen

(< osm. tur. *gaḫlet* < ar. *ḡaḫla* – nepažnja, neopreznost; nemar, nehat; ravnodušnost; bezbrižnost; tupoglavost, glupavost)

gaíla (gájla) <ar.> *ž. razg.* **1.** briga, muka **2.** tegoban, mučan posao

□ **ne beri ~ē** *razg.* ne brini se

(< osm. tur. *gāile* < ar. *ḡā'ila* – skrivena mržnja; zlo)

gàjret <ar.> *m.* **1. zast.** velika predanost čemu; revnost, žar **2. zast.** trud, napor: *nije l' ~ Gjerzelez Alija, da mi moreš do Stambola sići* (Narodne pjesne I, 120:224–225) **3. zast.** hrabrost, srčanost **4. a. zast.** pomoć, podrška, solidarnost **b.** (Gajret) *hist.* ime bošnjačkoga kulturno-prosvjetnog društva i časopisa (1907–1914, 1921–1941)

□ **imati ~a <i sabura>** biti mentalno uravnotežen

(< osm. tur. *gayret* < ar. *ḡayra* – revnost, žar, usrdnost, briga; ljubomora; osjećaj časti; nadmetanje, takmičenje)

galáma <tur.> *ž.* buka proizvedena ljudskim glasovima; vika, graja, dreka, larma

□ **dići/dizati/(na)praviti ~u** **1.** (početi) vikati, derati se **2.** glasno se (po) buniti, protestirati protiv čega, pružati otpor čemu; **postići na ~u** postići prevarom

(< osm. tur. *aḡlama* – plač, plakanje; naricanje, jadikovanje, kuknjava)

gazèla <ar.> *ž.* **1. zool.** afrička životinja iz roda antilopa i porodice šupljorožaca; vitka i brza, slična srni, *Gazella dorcas* **2. pren. ekspr.** djevojka lijepa stasa i graciozna držanja

□ **hodati kao ~** graciozno hodati (ob. za ženu)

(< osm. tur. *gazāl* < ar. *ḡazāl* – (mužjak, mladunče) gazele (antilope))

gázija <ar.> *m.* (u mn. ž.) **1. a. razg. ekspr.** ratni junak, heroj: *pa ~ na avliju sagje* (Narodne pjesne I, 9:243) **b.** počasni naslov vojskovođa pobjednika: *Seidija careva ~o* (Narodne pjesne I, 34:354) **2. pren. pejor.** onaj koji se ponaša nasilno; nasilnik, kabadahija
 □ *ni šehid ni* ~ osoba bez karaktera, bezvrijedna osoba; *ponašati se kao* ~ ponašati se ratoborno, pretjerano odvažno
 (< osm. tur. *gāzī* < ar. *gāzin* – osvajač; zavojevač; napadač; ratnik)

gīda <ar.> ž. *ekspr.* mjera, količina, obrok: *a granašu ~u udaraše* (Narodne pjesne I, 191:128)
 □ *imati svoju ~u* razg. imati granicu, ne pretjerivati u piću
 (< osm. tur. *gida, gıza* < ar. *gīdā'* – hrana, jelo)

gòndže <perz.> *s. ekspr.* **1.** ružin pupoljak, cvijet **2. pren. a.** mlada, lijepa djevojka; djevojče **b.** mlad, lijep momak: *kad ona nije za te ispjevana, već za ~-Muju* (Biserje, Bašagić, 283:10–11) **c.** milo, lijepo dijete: *i pred njima ~ Asim-beže* (101 sevd., 97:4)
 □ *lijepa k(a)o* ~ razg. veoma lijepa
 (< osm. tur. *gonce, gonca* < perz. *gōnce* – pupoljak (ruže); pren. usne voljene; ljepotica)

gurábija <ar.> ž. *kul.* domaći tvrdi suhi kolač od brašna, jaja, meda ili šećera i masla; okrugla ili pravougaonog oblika: *a Nafa kuhala pite i pekla ~e i rahvanije* (Biserje, Kikić, 339)
 □ *mijesiti ~u (kolač, baklavu)/peći ~e (baklavu, halvu)* priređivati kakvo veselje ili slavlje, obilježavati neki značajan, radostan događaj, neko veselje; *mijesiti ~u* slatkorječivo pričati
 (< osm. tur. *gurābiye, kurābiye* < ar. *gurābī* – vrsta datule)

gurèma <ar.> ž. **1. hist. prav. a.** oni koji potražuju zaostavštinu umrloga **b.** oni koji daju novac na zajam; vjerovnici **2. ekspr. pren. a.** velika količina **b.** gomila, mnoštvo
 □ *platiti po ~i* zast. podjednako raspodijeliti kakav trošak
 (< osm. tur. *guremā, guramā* < ar. mn. *guramā'* od jd. *garīm* – dužnik; vjerovnik; protivnik, suparnik; neprijatelj)

H

hàber <ar.> *m. razg. ekspr.* **1. a.** vijest, obavijest, glas: *Alija, sine, došao mi je za te* ~ (Čolaković, Legenda o Ali-paši, 126) **b.** nagovještaj, pojam: *nema ni ~a tome* **2. pren.** poklanjanje pažnje kome ili čemu; mar, osjećaj
□ *nemati ni ~a (za koga, za šta)* *razg.* ne poklanjati nimalo pažnje kome ili čemu; *ni ~a ni avaza <nema> (od koga)* *razg.* sasvim je nestao; *uhvatiti ~ razg.* saznati novost

(< osm. tur. *haber* < ar. *ḥabar* – obavijest, informacija; vijest, novost; glas, priča; prilika, zgoda; gram. predikat)

hàdž <ar.> *m. isl.* **1.** hodočašće svetim mjestima u Meki, nakon čega hodočašnik dobija titulu hadžije **2.** peta glavna praktična dužnost muslimana
□ *još ti samo treba (na) ~ razg.* u obraćanju osobi koja živi asketski, pretjerano disciplinirano, *spremaš li se to na ~ razg.* komentar na čiji pretjerano asketski način života

(< osm. tur. *hac* < ar. *ḥağğ* – hodočašće, hadž)

háfiz <ar.> *m. (hafiza ž.)* **1. isl.** onaj koji zna Kur'an napamet: *ako sam dobro vidio, moj poštovani ~efendija* (Biserje, Sušić, 426) **2. pren. a.** onaj koji dobro pamti **b.** onaj koji dobro poznaje šta

□ *naučiti (šta) kao ~ naučiti šta napamet; poznavati/znati (šta) kao ~ <ajete>* općenito, poznavati, znati šta veoma dobro

(< osm. tur. *hāfiz* < ar. *ḥāfiẓ* – koji čuva, pamti; onaj koji zna Kur'an napamet, hafiz; anđeo(-čuvar); pravi put; guverner)

hàir (hàjr) <ar.> *m. razg. ekspr.* **1.** sreća, dobro: *hajde sada u Jedrenu s hajrom* (Narodne pjesne I, 14:426) **2.** korist, dobit **3. a.** općenito, dobro djelo: *u Gradačcu, gradu bijelome, ~ čini Husein-kapetane* (101 sevd., 93:1–2) **b.** dobrotvorna ustanova, zadužbina; hajrat: *~ čini, bijelu džamiju* (101 sevd., 93:3)

□ *~ ako Bog da!* riječi kojima se izriče nada da će se šta sretno, dobro završiti; *~ inšallah razg.* riječi kojima se započinje pripovijedanje

kakva (ob. ružnog) sna ili događaja; *izlaziti/izaći na* ~ <*i na dobro*> posrećiti se; *okrenuti se (obrnuti se) na* ~ sretno se završiti; *sresti za* ~ imati koristi od slučajnog susreta s kim

(< osm. tur. *hayır*, *hayr* < ar. *ḥayr* – dobro, dobročinstvo; dobro djelo; dobro, imanje, posjed; blagostanje, sreća)

hājrlī <ar.-tur.> pridj. nepromj. razg. ekspr. dobar, valjan, čestit: *hājrlī su, jer na tebi n'jesu!* (Narodne pjesne II, 103:253)

□ *izvesti na* ~ (*pravi*) *put (koga)* **1.** školovati **2.** dobro odgojiti, vaspitati (< osm. tur. *hayrlī* – dobar, koristan; povoljan; sretan < ar. *ḥayr* – dobro, dobročinstvo; dobro djelo; dobro, imanje, posjed; blagostanje, sreća i tur. suf. -*lī*)

hājāt <ar.> m. **1.** širi natkriveni prostor ispred starinske kuće; trijem, doksat: *il' ċu biti u ~u, dukate nizat'* (101 sevd., 109:78) **2.** hodnik u prizemlju u starinskim kućama; predsoblje **3.** mala šupa u dvorištu koja je obično prislonjena uz kuću **4. reg. a.** zasebna prostorija u avliji koja je namijenjena životu bračnog para **b.** ostava

□ *ni zanata, ni alata, niti kuće, ni ~a* za osobu koja **a.** ne zna ništa raditi **b.** nema nikakvih materijalnih dobara, koja je siromašna

(< osm. tur. *hayāt* < ar. mn. *ḥiyāt* od jd. *ḥā'it* – zid(ina); vrt, gradina)

hājde <tur.> čest. **1.** za poticanje, nagovaranje koga na neku radnju; de, dela, dede, deder **2. a.** za izricanje čuđenja, nevjerice u ono što je rekao sagovornik **b.** za odbijanje onoga što je rekao sagovornik i što se ne želi prihvatiti **3. a.** za odobravanje, prihvatanje čega; dobro **b.** za pristajanje na jedno u situaciji kad se ne pristaje na šta drugo povezano s tim; dobro, i nekako

□ ~ *de* izriče slaganje s čim, neka bude; ~ *Jovo nanovo* početi sve ispočetka; ~ *znaj* budi pametan i nađi rješenje, snađi se

(< osm. tur. *haydī*, *hadi* – hajde!, požuri!; neka bude, važi, uredi)

hājvān <ar.> m. ekspr. **1. a.** domaća životinja: *kada tatar razjaše ~a, uzećeš ga za bijelu ruku* (Narodne pjesne I, 4–5:65–66) **b.** (zb.) stoka, marva **2. pren. pejor.** onaj koji je **a.** blesav, mahnit; blesan, mahnitov **b.** naivan i ograničenih shvatanja

□ ~ *te* ~ razg. osoba neučtivih manira, bez odgoja; *napiti se k(a)o* ~ razg. puno popiti, toliko da se izgubi sposobnost samokontrole

(< osm. tur. *hayvān* < ar. *ḥay(a)wān* – životinja; život)

hāk <ar.> *m.* **1. razg. ekspr.** istina, pravda **2. razg. ekspr.** ono što kome pripada (ob. po osnovu naslijeđa), ono na šta ko ima pravo **3. hist.** dio prinosa sa zemlje koji je čičija na godišnjoj osnovi davao zemljoposjedniku (agi ili begu)

□ **doći kome ~a** **1.** uništiti, upropastiti koga, dohakati **2.** doskočiti; ~ **na** ~ dug na dug; ~ **a doći čemu** učiniti kraj čemu; ~ **a glave doći** dobiti zasluženu kaznu; **moga ti ~a** (učini šta) za moju ljubav; **uzimati/uzeti svoj** ~ naplaćivati/naplatiti

(< osm. tur. *hak* < ar. *ḥaqq* – istina; istinitost; ispravnost; svojina, vlasništvo; dužnost, obaveza; pravo; (u)dio; dug; nagrada; plaća, naknada; vrijednost; sigurnost; ustrajnost; iskrenost; razum; zakon; *pren.* Bog; Kur'an; islam)

hāl <ar.> *m.* **razg. ekspr.** **1.** stanje, položaj, situacija: *ovo je moj ~ i ognjišće, dok je mene, beli* (Isaković, Hasanaginica, 372) **2. a.** nevolja, neprilika, nezgoda: *da ti vidiš svoju šćercu Hanku... u kakvu je ~u i ahvalu* (Narodne pjesne I, 105:296, 298) **b.** zlo, nesreća: *evo pišem arzuhal, da vam kažem i svoj ~, propade nam vas mal* (Biserje, Prušćanin, 246:1–3)

□ **biti na uljum ~u** biti u velikoj nevolji; **dosta ~a vidjeti** dosta jada doživjeti, namučiti se: **dosta sam hala vidio i malo ujagmio** (Isaković, Hasanaginica, 385); ~ **i belaj** najgore muke; **saviti u ~ (koga)** uništiti, upropastiti; **šaka ~a (jada)** nešto malo i slabo, ništavno

(< osm. tur. *hāl* < ar. *ḥāl* – stanje; položaj; okolnost; slučaj; sadašnjost; *gram.* sadašnje vrijeme, prezent)

hāla <ar.> *ž.* **razg.** poljski zahod; nužnik, ćenifa, klozet

□ **kao da (koga, šta) ~ guta** (ko, šta) veoma brzo odlazi, nestaje

(< osm. tur. *halā, helā* < ar. *ḥalā'* – praznina, prazan prostor; otvoreno polje; zahod, nužnik)

hālā <ar.> *pril. zast.* bez prestanka; stalno, neprekidno

□ ~ **nema (koga)** za osobu čiji se dolazak nestrpljivo očekuje: **hala nema Ćuprilić vezira** (Narodne pjesne I, 88:189)

(< osm. tur. *hālā* < ar. *ḥālan* – odmah, neodložno)

hālāl¹ <ar.> *m.* **1. isl.** ono što je vjerski dopušteno (*supr.* haram) **2.** ono što je stečeno na častan, pošten način **3.** oprost

□ **davati/dati ~ (kome)** blagosloviti koga; (**dati**) (**šta**) **s ~om** bez kajanja dati šta kome: **je l' s halalom, dedo?** (Čolaković, Legenda o Ali-paši, 53); **uzeti** ~ oprostiti se pri rastanku (često na samrti)

(< osm. tur. *helāl* < ar. *ḥalāl* – dopušteno, dozvoljena stvar; dozvoljen, dopušten, slobodan; zakonit, legitiman)

hàlāl² <ar.> pril. oprošteno, prosto

□ ~ *kome ćufte!* (zalogaj, majčino mlijeko) zast./ ~ *kome vjera!* svaka čast!, bravo!, aferim!; ~ *kome bilo!* poklanjam, dajem besplatno; ~ (*kome*) *majčino/materino mlijeko!* a. neka je kome sretno b. neka je kome oprošteno, prosto

(< osm. tur. *helāl* < ar. *ḥalāl* – dopušteno, dozvoljena stvar; dozvoljen, dopušten, slobodan; zakonit, legitiman)

haláliti svrš. (šta) 1. (*kome*) oprostiti: *halali mi što ti dosad dolazio nisam* (Čolaković, Legenda o Ali-paši, 210) 2. (*koga*) pomiriti se sa gubitkom koga ili čega 3. (*kome*) pokloniti, darovati

□ *halali, Huso, materi razg.* pomiri se sa gubitkom, propalo je, ništa od toga

hàlka (**hâlka**) <ar.> ž. 1. a. kolut, obruč, karika: *kleči čovjek s objema rukama u ~i, visoko dignutim* (Antologija bošnj. drame, Sušić, Veliki vezir, 312) b. gvozdeni zvekir na kapiji stare bosanske kuće: *jedno jutro dobro uranili, dok zakuca ~ na kapiji* (Narodne pjesne I, 75:100–101) 2. a. krug b. nakit okrugla oblika (npr. burma, vera) c. pren. oni koji zajedno sjede okupljeni ukrug 3. meton. viteška igra u kojoj konjanik nastoji probaciti koplje kroz kolut 4. lok. dio mlina prstenasta oblika sa zarezima kojima se melje kahva 5. kul. obruč od agde i brašna koji se rasteže sve do pucanja, kidanja prilikom pravljenja četenije

□ *sjesti u ~u isl.* sjesti ukrug (derviši prilikom učenja ili đaci oko učitelja, hodže u islamskim školama); *uzeti u ~u vojn.* a. opkoliti b. okružiti (< osm. tur. *halka* < ar. *ḥalqa* – kolut, obruč, karika; prsten; narukvica; naušnica; krug; kružok; serija; kolegij; kurs; trg; tržište; dio niza; uvojak (kose); oružje; oklop; uže; perec)

hàlva (**hâlva**) <ar.> ž. kul. domaća poslastica od brašna upržena na maslu uz dodavanje agde

□ ~ (*mu, ti, mi*) *se kod kuće ne hladi* nema potrebe za tolikom žurbom; *hraniti (koga) ~om i baklavom* veoma dobro njegovati, paziti koga; *ići (hodati) s kahve na ~ u/s ~ e na kahvu* družiti se s kim; *ide (prodaje se) k(a)o ~ razg.* odlično se prodaje, ima veliku potražnju; *imati (čega) kao ~e* imati mnogo čega; *kao da se ~ dijeli/ne dijeli se ~ iron.* kao da se šta besplatno, džaba dijeli; *ne čeka vruća ~ koga* nije hitno; *ni na vruću ~u (s kim)* biti ljut na koga; *peći ~u (baklavu, gurabije)* pri-

ređivati kakvo veselje ili slavlje, obilježavati neki značajan, radostan događaj, neko veselje; **praviti ~u na vjetar** neozbiljno pristupati poslu (< osm. tur. *helvā* < ar. *ḥalwā*, *ḥalwā'* – halva; slatkiš)

hamájlija (hamájlija) <ar.> ž. **1.** zapis, predmet ili sl. koji se nosi kao zaštita od zla, nesreće i uroka; talisman, amulet: *izgubila sitnu ~u, našo ju je Kujundžiću Smajo* (101 sevd., 74:5–6) **2. pren.** ono što ima veliku vrijednost za koga, što mu je dragocjeno

□ **čuvati (šta) kao ~u** brižno čuvati

(< osm. tur. *hāmail* < ar. *ḥammālī* – prenosiv, premjestiv, pokretan)

hāmāl <ar.> m. razg. **1.** nosač **2. pren. pejor.** fizički radnik; irgat, fizikaner: *najamnik, hambal si ti, Ibrahimie* (Biserje, Bašić, 465)

□ **psovati kao ~** veoma grubo psovati; **raditi (tegliti) kao ~** veoma naporno raditi

(< osm. tur. *hamal*, *hāmāl* < ar. *ḥammāl* – nosač, hamal; tašna, torba; nosač, greda)

hāmbār <perz.> m. drvena zgrada u kojoj se skladišti žito; silos: *Čauš viče: – Konje napojite! Iz ~a žito povadiše* (Biserje, 154:31–32); *što mi ječma bide u ~u, to njihovi konji pozobaše* (Biserje, 184: 13–14)

□ **ispraznio se (prazan je) čiji ~** osiromašio je

(< osm. tur. *ambar* < perz. *anbār* – skladište, hambar)

hāmpa <perz.> ž. razg. *ekspr.* velika buka, vika, galama; halabuka

□ **dići ~u (na koga)** napasti koga vičući, galameći

(< osm. tur. *hampā*, *hempā* < perz. *vezn. ham* – također, i, isto tako i perz. *pā* – noga; perz. *hampā* – saputnik)²⁹

hanūma <tur.> ž. razg. *ekspr.* **1.** gospođa: *hoće li ~ kakav lijek* (Biserje, Sušić, 429) **2.** supruga, žena

□ **živjeti kao ~** živjeti udobno, lagodno

(< osm. tur. *hanım* – žena, dama; gospođa, gospođica (dolazi poslije imena); žena, supruga; gazdarica, gospodarica, domaćica)

hāps <ar.> m. razg. *ekspr.* zatvor, tamnica

□ **zaglaviti ~** razg. dospjeti u zatvor; **(od)ležati ~** razg. izdrža(va)ti zatvorsku kaznu

(< osm. tur. *hapis*, *habs* < ar. *ḥabs* – zatvor, tamnica, haps)

²⁹ “Postoji velika razlika u značenju riječi *hampa* u poređenju sa značenjem koje ima u perzijskom i turskom jeziku (u turskom ima isto značenje kao i u perzijskom), pa smo je stoga svrstale u diskutabilne riječi” (Haverić – Šehović 2017: 305).

hàrač (hàrč) <ar.> *m.* **1.** *ekspr.* trošak, izdatak **2.** sastojak od kojeg se šta (ob. jelo) priprema, spravlja **3.** *zan.* štavilo koje kožari upotrebljavaju za štavljenje kože **4.** *etnol.* gajtani kojima su ukrašeni fermen i čakšire: *odmah ću ti opremiti ključe, opremiti ključe i ~e* (Narodne pjesne I, 196:10–11)

□ *nije mi u ~ (to i to)* ne zanima me, ne tiče me se to

(< osm. tur. *harç, harc* < ar. *ḥarġ* – trošak, izdatak; obrok; porez; potreba, potrepština; ono što kome pripada; zarada, plaća)

hàrām <ar.> *m.* **1.** *isl.* ono što je vjerski zabranjeno (*supr.* halal) **2.** ono što je stečeno na nečastan, nepošten način **3.** grijeh

□ *stigao je ~ (koga)* ispašta za učinjene grijeha

(< osm. tur. *haram* < ar. *ḥarām* – zabranjen, nedopusšten; svet; nepovrediv; proklet; nezakonit; grijeh)

hàsna <ar.> *ž. zast.* korist³⁰

(< osm. tur. *hasnā* < ar. *ḥasana* – dobro djelo; dobročinstvo; milostinja; prednost)

hàsura <ar.> *ž.* prostirka ispletena od trstike, šaše ili rogozine: *~e im unesite* (Antologija bošnj. drame, Sušić, Veliki vezir, 319)

□ *izvući (kome) ~u* podvaliti kome, prevariti, nasamariti koga

(< osm. tur. *hasır, hasır* < ar. *ḥašīr* – hasura, rogožina; tkanina; bok, slabina; zatvor; zatvorenik; vladar)

hâšā <ar.> *uzv. razg. zast.* ne!, nipošto!

□ *udariti u ~u* početi poricati, odricati, negirati

(< osm. tur. *hāşa* < ar. *ḥāšā* – osim, izuzev)

hátar <ar.> *m.* **1.** *razg.* misao, pamet, pamćenje **2.** *ekspr.* ljubav, naklonost: *ne moj (sic!) pašo, rad božjega ~tra* (Narodne pjesne I, 92:353) **3.** pristrasnost

□ *ići/otići (dolaziti/doći) na ~ reg.* ići na žalost kome; *izići iz ~tra (kome)/iskvariti/ištetiti ~ (kome) a.* zamjeriti se (kome) **b.** učiniti (kome) našao; *neka nije ~ kome* neka se ne ljuti; *pogaziti ~* zamjeriti se kome, ne učiniti po volji kome; *primati/primiti za ~* zamjeriti; *u ~ <istine>* u prilog, u korist (istine); *za Božiji ~!* izraz čuđenja: za ime Boga!; *zalaziti u čiji ~* miješati se u čije poslove

(< osm. tur. *hatır, hātır* < ar. *ḥātīr* – (po)misao, ideja; pamet, um; želja; sklonost, ljubav)

³⁰ Up. *uhasniti se*

hàva <ar.> ž. razg. **1. a.** zrak, vazduh: *tu je ~ dobra za vojaka* (Narodne pjesne I, 189:61) **b.** vremenske prilike; vrijeme, klima **2. pren.** praznina, ništavilo

□ *pupa*-~ **žarg.** bez rezultata; beskorisno; *tjerati ~u* **1.** biti neozbiljan **2.** ništa ne raditi; *tjerati ~u (vjetar) kapom* raditi kakav uzaludan posao; *živjeti od ~e* nemati osnovne uvjete za život

(< osm. tur. *hava* < ar. *hawā* '– zrak, vazduh; vjetar; vrijeme; podneblje, klima; prazan, šupalj predmet; ćudljivost, hir; kukavica)

havála <ar.> ž. zast. **1. a.** ono što služi kao zaklon od pogleda **b.** tarabe koje zaklanjaju pogled u susjednu avliju ili kuću **2.** prepuštanje čega drugom

□ *nema ~e među nama* zast. nema nikakve smetnje da bi odnosi među nama bili bliski

(< osm. tur. *havāle* < ar. *hawwala* – prenijeti, prebaciti; presaditi; odstraniti, ukloniti; onemogućiti)

hàvan <perz.> m. **1.** mesingana posuda u kojoj se tucaju razne namirnice (kahva, orasi, bademi, začini: biber i dr.) **2.** drveni ili kameni dibek u kojem se tuca pržena kahva, kahva u zrnu **3.** sprava za rezanje, križanje duhana **4.** vrsta topa s kratkom cijevi i visokom putanjom zrna; merzer

□ *tući/tucati vodu u ~u* raditi jalov, uzaludan posao, koji nema smisla

(< osm. tur. *havān* < perz. *hāwan* – havan, stupa)

hèlāc <ar.> m. razg. ekspr. propast, uništenje, stradanje, nesreća: *teško je vako, majko, sve će biti ~* (Isaković, Hasanaginica, 385)

□ ~ *biti/otići u* ~ propasti, stradati (ob. materijalno): *svi dušmani tvoji helać bili* (Narodne pjesne I, 42:698); ~ (*koga*) *učiniti* izvrgnuti (*koga*) propasti; uništiti, upropastiti

(< osm. tur. *helāk* < ar. *halāk* – propast; smrt; prokletstvo)

hèndek <perz.> m. **1. vojn.** dubok i širok jarak, rov iskopan oko kakva utvrđenja ili sl. radi sprečavanja pristupa neprijatelju, opkop sa odbrambenim namjenama: *a kad vlasi ~ istrapili a u ~ vodu navratili* (Biserje, 164:34–35) **2.** uopće, jarak, kanal, prokop: *pa na polju ~ ugledao* (Narodne pjesne I, 488:1474)

□ *preskočiti ~ a.* izbjeći neku veliku opasnost: *vuče me korak po korak da me lakše dovede pred hendek koji moram da preskočim* (Bašić, Tuđe gnijezdo, 53) **b.** izbjeći smrt (usljed teške bolesti); preživjeti

(< osm. tur. *hendek, handek* < perz. *xandaq* – rov, jarak, prokop)³¹

³¹ “Kod Škaljića (1979: 327) je riječ *hendek* nastala od perz. *kende*. U turskim leksiografskim izvorima navodi se da je riječ *hendek, handek* arapskog porijekla (Deve-

hèsāb (hèsāp) <ar.> *m. zast.* **1.** račun, broj: *malim konjma ni ~a nema* (Narodne pjesne II, 29:992) **2.** procjena: *s handžijama ~ učiniše* (Narodne pjesne I, 90:280)

□ *bez ~a bez pokrića: ali, Džano, blaga bez ~a?* (Narodne pjesne I, 67:1674)

(< osm. tur. *hesap, hesab* < ar. *hisāb* – račun(anje); aritmetika, matematika; obračun(avanje); izračunavanje; procjena; razmatranje; obaziranje; oprez, obazrivost; račun, faktura; kredit)

hič <perz.> *pril. zast.* nimalo, nikako, ništa: *ne gledaju u ćitab, ne uzimaju ~ dževab* (Biserje, Ilhamija, 249:17–18)

□ *~-haber razg.* ne reagira, ne obraća pažnju

(< osm. tur. *hiç, hīç* < perz. *hič* – nikako, nipošto, ni na koji način)

hòdža <perz.> *m.* (u *mn. ž.*) **1. a. isl.** onaj koji je obrazovan i stručno osposobljen da predvodi vjernike u različitim vjerskim obredima; vodi računa i o odvijanju vjerskog života u džematu; imam, efendija: *znade l' ~ što ćitabi kažu?* (Ljub. nar. pj., 134:20); *i Rašljani su tražili ~u, nego ~e skupe, traže mnogo* (Biserje, Sijarić, 374) **b. razg.** onaj koji je vjerski obrazovan: *dobar bogme, ~ Ćupriliću* (Narodne pjesne I, 41:662) **2. isl.** predavač islamskog vjeronauka u školi; vjeroučitelj **3. etnol.** onaj koji pravi zapise ljudima da ih zaštiti od raznih bolesti, uroka i sl.

□ *kao da je ~i s tabuta pobjegao razg.* veoma je blijed i iscrpljen; *mrziti kao ~ rahat-lokum iron.* veoma voljeti; *oduljiti/razvući k(a)o ~ teraviju razg. pejor.* pretjerano dugo i sporo činiti, obavljati šta, previše razvući; *poznavati/znati kao ~ ćitab* veoma dobro poznavati, znati; *učiti ~u da klanja* raditi beskoristan, uzaludan posao

(< osm. tur. *hoca, hāce* < perz. *xāge* – velikan, uglednik; bogataš; trgovac; vezir)

hòdžin *pridj.* koji pripada hodži

□ *igra oko ~a jorgana* nadmudrivanje s kim u težnji da se prevari, nasamari

lloğlu 1998: 324; Kanar 2003: 471; Redhouse 1968: 474). U *Etimološkom rječniku perzijskog jezika* daje se dvojaka interpretacija porijekla ove riječi: navodi se da je ona iranskog porijekla, ali i arapskog (Hasandüst 2014/II: 1175). Međutim, u nekim perzijskim leksikografskim izvorima stoji da je ova riječ perzijskog porijekla i da je to arabizirani oblik perzijske riječi *kande* (Dehxodā; Mo‘īn 1996/ I: 1443; ‘Omīd 1993: 566)” (Haverić – Šehović 2017: 306).

hòroz (hòrōz) <perz.> *m.* **1.** *zool.* pijetao, pijevac **2.** *vojn.* obarač, okidač na vatrenom oružju (pištoljima i puškama)

- **u prve (druge, treće)** ~e kad se horozi u noći i pred zoru prvi, drugi ili treći put oglase; **zalijetati se kao** ~ biti prgave naravi, biti prznica
(< osm. tur. *horoz, horos, horus* < perz. *xorūs* – *zool.* pijetao, pijevac, horoz)

hòšaf <perz.> *m.* **1.** *kul.* jelo od ukuhana suha voća sa dodatkom šećera; kompot **2.** suho voće (šljive, jabuke, kruške, smokve): *u neznan padam kad suh* ~ *vidim* (Sušić, Pobune, 9); *suha* ~a... *a vodu pije s kamena* (Antologija bošnj. drame, Sušić, Veliki vezir, 322)

- **od čorbe do** ~a svega u izobilju (o hrani)
(< osm. tur. *hoşaf, hoşāb* < perz. *xoš* i perz. *āb* – voda; perz. *xošāb* – kompot)

hùja <perz.> *ž. razg. ekspr.* ljutnja, srdžba, srditost, gnjev, bijes, arsužluk: *uhvati ga nekakva* ~ (Sušić, Pobune, 162)

- **prosipati (kome)** ~u ljutiti se, srditi se, bjesnjeti; **(ob)uzela koga** ~ jako se naljutio, rasrdio; **(iz)vaditi (kome)** ~u provocirati koga
(< osm. tur. *hūy* < perz. *xūy* – svojstvo, osobina, karakteristika; priroda, ćud, narav, karakter; navika, običaj; stid, sram)

húrija <ar.> *ž. isl.* dženetska družica, rajska ljepotica: *izišle su dženetske* ~e (Narodne pjesne I, 216:692)

- **lijepa kao dženetska** ~ veoma lijepa
(< osm. tur. *hūrī* < ar. *hūriya* – hurija, rajska djeвица; nimfa)

I

ibret <ar.> *m. razg. ekspr.* **1.** čudo **2. a.** primjer vrijedan pažnje **b.** pouka, opomena, upozorenje

□ ~*om se ibretiti* veoma, jako se čuditi; ~ *svijeta* mnoštvo svijeta, masa naroda; *uzimati* ~ (*s kim*) **1.** čuditi se kome **2.** biti ismijavan

(< osm. tur. *ibret* < ar. *'ibra* – opomena; primjer, uzor, pouka; značenje, smisao; značaj; razmatranje; čudo; obala)

ibretiti se (∅) *nesvrš. razg. ekspr.* čuditi se, iščuđavati se, ibrenisati se

□ *ibretom se* ~ veoma, jako se čuditi

ibrīk <perz.> *m. etnol.* bakrena posuda sa uskim grlom, kupastim poklopcem i drškom, koja služi za lijevanje vode; može biti i zlatan ili sребren: *rekoh handžiji da mi spremi ~ kahve* (Sušić, Pobune, 59); *u ruci joj oklagija, a u drugoj zlatan* ~ (Biserje, 63:9–10)

□ *liti k(a)o iz ~a zast.* pljuštati (o kiši); *pasti na ~ šalj.* *iron. vulg.* u patrijarhalnoj sredini, za žensku osobu koja je prije udaje izgubila nevinost, što se pravda tobožnjim nesretnim slučajem, pri kojem je došlo do probijanja himena, djevičnjaka

(< osm. tur. *ibrīk* < ar. *'ibrīq* < perz. *āb* – voda i perz. *rīz*, prez. osn. gl. *rīxtan* – sipati, izlijevati; perz. *ābrīz* – septička jama, slivnik; jarak)³²

īcrām (īkrām) <ar.> *m. razg. ekspr.* **1.** čast, počast **2.** doček (u gostima); ugošćenje: *svakog paša sjede u odaju; čibuk, kahvu, ~ učini im* (Narodne pjesne I, 89:262–263); *znate, braćo, treba stranjskom čeljadetu malo ~a* (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 185)

□ *udariti na* ~ *razg.* biti lijepo dočekan u gostima, biti lijepo ugošćen

³² “U turskim leksikografskim izvorima navodi se da je riječ *ibrīk* arapskog porijekla (Devellioğlu 1998: 404; Kanar 2003: 587; Redhouse 1968: 509). Postoji arabizirani oblik *'ibrīq*, koji je sigurno bio osnova turske i bosanske riječi. Vjerovatno je nastao od perzijske riječi” (Haverić – Šehović 2017: 306).

(< osm. tur. *ikrām* < ar. *'ikrām* – poštivanje, uvažavanje; (po)časť; lijep doček; dobrota)

ilādž <ar.> *m. razg. ekspr. lijek*

□ **čuvati kao za** ~ veoma pažljivo čuvati; **ne biti ni za ~a** biti teško bolestan, toliko da ni lijekovi više ne pomažu; **ni za ~ nema** nema ništa (< osm. tur. *ilāc, ilāç* < ar. *'ilāğ* – liječenje, njegovanje; popravak, obnavljanje; postupak)

iltifa (irtifa) <ar.> *ž. zast. određivanje tačnog vremena po "ala turka" satu;*

vršiti se pomoću rubtahte, naročite sprave za mjerenje položaja sunca

□ **uzeti (odsjeći) ~u** utvrditi tačno vrijeme po "ala turka" satu

(< osm. tur. *ilāc, ilāç* < ar. *'ilāğ* – liječenje, njegovanje; popravak, obnavljanje; postupak)

ilūmli <ar.-tur.> *pridj. nepromj. jez. knjiž. 1. obrazovan 2. pismen*

□ ~ **i kalemli** koji se lijepo izražava u pisanoj formi

(< osm. tur. *ilim* < ar. *'ilm* – znanje, poznavanje; učenost; nauka, znanost i tur. suf. *-li*)

imān <ar.> *m. isl. vjerovanje u Boga i dr. temeljne istine islama; vjera*

□ **din i** ~ islam: **i rad našeg dina i ~a** (Narodne pjesne I, 210:450)

(< osm. tur. *īmān* < ar. *'īmān* – vjera, vjerovanje)

inād (ināt) <ar.> *m. 1. namjerno, izazivačko postupanje protiv čije volje;*

prkos: *da si uput bijelu Travniku, da ~a učinio nijesi* (Narodne pjesne I, 91:343–344) **2. upornost i nepopustljivost u protivljenju; kapric:** *ali ta to je samo ~, kapric štono vele* (Antologija bošnj. drame, Šahinović, Dva načelnika, 45) **3. ekspr. svađa, zavada**

□ **k(a)o za** ~ *razg. krenulo je po zlu, nesreći; tjerati* ~ inaditi se; (**raditi**) **za (iz, u, uz)** ~ (raditi) bez opravdanog razloga; **živjeti ~om i sevapom** biti protivrječne naravi

(< osm. tur. *inād, ināt* < ar. *'inād* – svojeglavost; upornost, neposlušnost; otpor, protivljenje, suprotstavljanje; prkos, inad)

inčār (inkār) <ar.> *m. zast. negiranje, nijekanje čega*

□ **udariti u** ~ *zast. negirati*

(< osm. tur. *inkār* < ar. *'inkār* – poricanje, negiranje; odbijanje, odbacivanje; neodobravanje; osporavanje, nepriznavanje)

ìnsān <ar.> *m. razg. ekspr.* ljudsko biće; čovjek, osoba, čeljade, mile: *ljepote mu na ~u nema* (Narodne pjesne II, 62:196); *ne može ~ od vas progovoriti* (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 167)
 □ *duša od ~a* veoma dobra, plemenita osoba: *on, iako hamal, pošten i duša od ~a...* (Čolaković, Legenda o Ali-paši, 201); *ići kao preko živa ~a* ići veoma oprezno
 (< osm. tur. *insān* < ar. *'insān* – čovjek)

ìnsānskī *pridj.* koji pripada insanu

□ *izaći iz ~og sureta* prestati se ponašati u skladu sa društvenim normama

istihāra <ar.> *ž. isl.* namaz, molitva prije donošenja kakve važne odluke koji se obavlja prije spavanja; očekuje se da će se u snu javiti neki znak koji će biti uputa za neku odluku i sl.

□ *klanjati ~u* <namaz> tražiti pravo rješenje

(< osm. tur. *istihāre* < ar. *istahāra* – tražiti za sebe što je dobro (najbolje); moliti (Boga) za milost)

istilāh <ar.> *m.* ono što se obavlja polahko, bez žurbe (neki posao, radnja i sl.)

□ (*govoriti, pričati, raditi* i sl.) *po ~u* (govoriti, pričati, raditi i sl.) bez žurbe, sa zadržavanjem na detaljima

(< osm. tur. *istilāh* < ar. *'iṣṭilāḥ* – konvencija; jezička upotreba; stručni naziv, termin; idiom)

J

jabàna <perz.> ž. zast. **1.** (i m.) tuđin, tuđinac, stranac, jabandžija: *nemoj slati malehnih svatova, ni spremati ~e djevera* (Biserje, 122:21–22)
2. tuđa zemlja; tuđina **3.** pusta zemlja; pustolina

□ *bir* ~ ne biti u rodu s kim; (*govoriti/guliti na ~u/po ~i* govoriti besmislice, gluposti; baljezgati, laprdati: *ta ti nije na ~u bila* (Bašagić, Pjesme, 268)

(< osm. tur. *yābān* < perz. *yābān, biyābān* – pustinja)

jādac (jādac) <perz.> m. **1.** tanka račvasta kost sa dva kraka u pernate divljači **2.** *etnol.* opklada koja se vrši lomljenjem te kosti (ko prvi pogriješi gubi opkladu)

□ *spolja gladac, iznutra* ~ nešto je naizgled lijepo i čisto, a ustvari je u veoma lošem stanju; *udariti (kome)* ~ prevariti, obmanuti koga; *znam za* ~ nećeš me prevariti, obmanuti

(< osm. tur. *yādes, yādest, lādes* < perz. *yād* – sjećanje, pamćenje i perz. *ast* – kopula za 3. l. jd.; perz. *yādash* – izraz koji se izgovara tokom realizacije opklade, a postoji i danas)³³

jāgma <perz.> ž. **1.** *ekspr. a.* otimanje oko čega ili koga, grabljenje za šta: *u konje se ~u učiniše* (Narodne pjesne I, 88:204) **b.** otimačina, grabež, pljačka **2.** *rat.* vrsta zajednice pri kosidbi; određuje se na osnovu koševine dijela zemljišta

□ *dati/baciti (šta) na ~u* dati (šta) većoj grupi, skupini, pa neka ugrabi ko ima najviše sreće; *otići kao na ~u* brzo se rasprodati; *prodati na ~u* veoma brzo sve prodati

³³ “Škaljić (1979: 357) navodi da je riječ *jadac* nastala od “pers. *yād- i dest*, buk. ‘ručno sjećanje’ pers. izf. od pers. *yād* ‘sjećanje’ i pers. *dest* ‘ruka’”. U *Etimološkom osmansko-turskom rječniku* i u *Tursko-engleskom rječniku Redhouse* navodi se da je turska riječ *yādes, yādest, lādes* nastala od perzijskog izraza *yād ast* (Kantar 2003: 1617; Redhouse 1968: 1234)” (Haverić – Šehović 2017: 219–220).

(< osm. tur. *yağma* < perz. *yağmā* – otimačina, grabež, pljačka; plijen)³⁴

jäka <tur.> ž. presavijeni dio nekog odjevnog predmeta (košulje, jakne i sl.) oko vrata; kragna, okovratnik, ovratnik: *dolaze sve oni zlatnih* ~ (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 198); *nikad dvije ~e za vratom* (Antologija bošnj. drame, Kulenović, Djelidba, 229)

□ **uhvatiti/šćepati/zgrabiti za ~u 1.** dovesti u tešku situaciju **2.** uhapsiti (< osm. tur. *yaka* – okovratnik, kragna; obala)

jendiluk <tur.> m. etnol. vršenje uloge jendije, obikuše, djeveruše; žensko djeverstvo

□ **nisi došao/došla u ~ razg. ekspr.** upotrebljava se kao opomena onome ko ne želi pomoći u kakvom zajedničkom radu ili općenito onome ko se ulijenio

(< osm. tur. *yengelik* – jendiluk, služba jendije; tur. *yenge* – snaha, bratovljeva žena; strina, ujna; svatica i tur. suf. *-ilk*)

jòktur <tur.> m. zast. nema, nema ništa

□ **udario ~ u kesu** ostalo se bez sredstava za život, živi se u bijedi i siromaštvu

(< osm. tur. *yoktur* – nema; tur. predikativ *yok* – nema i 3. l. jd. gl. *imek* – biti)

jöl <tur.> m. 1. jez. knjiž. put, staza 2. zan. staza kod mutabdžija

□ **utjerati (koga) u ~ zast.** dovesti koga u red, podvrći ga strogoj disciplini; ujoliti

(< osm. tur. *yol* – put, staza; cesta; prolaz; kanal; metod, sistem; ponašanje; pravilo; sredstvo, način; putovanje; brzina hoda; linija, pruga)

jòrgan <tur.> m. deblji prošiveni posteljni pokrivač napunjen vunom, pamukom i sl.: ~ *im je vedro nebo* (101 sevd., 53:7); *naslaže jastuka, pokrije ih ~om* (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 181)

□ **igra oko hodžina ~a** nadmudrivanje s kim u težnji da se prevari, nasamari; **neće umrijeti dok ~ ne pojede** napatit će se prije nego što umre (za teškoga bolesnika); **pružiti se koliko je ~ dug** voditi računa o visini rashoda pazeći da oni ne premaše prihode, trošiti prema mogućnostima

³⁴ “Škaljić (1979: 358) navodi da je riječ *jagma* perzijskog porijekla. Također, u turskim leksikografskim izvorima navodi se da je riječ *yağma* perzijskog porijekla (Devellioğlu 1998: 1155; Kanar 2003: 1618; Redhouse 1968: 1235). Međutim, u nekim perzijskim leksikografskim izvorima navodi se da je ova riječ perzijskog porijekla (Dehrodā; ‘Omīd 1993: 1221), dok se u drugim izvorima navodi da je turskog porijekla (Anwarī 2002/VIII: 8532; Mo‘īn 1996/IV: 5258)” (Haverić – Šehović 2017: 306).

(< osm. tur. *yorgan* – jorgan)

jürīš <tur.> *m.* **1.** *vojn.* brzi, nagli napad, navala (ob. većeg broja vojnika) na neprijatelja: *a kad Omer sablju prihvatio, u Madžare ~ učinio* (Narodne pjesne II, 52:439–440) **2.** *pren.* općenito, napad, nasrtaj

□ (*lučiniti šta*) *na* ~ (*učiniti šta*) *nabrzinu*; *osvojiti (čije srce) na* ~ brzo pridobiti čije simpatije; *pisati na* ~ *zast.* pisati brzo, naglo, bez razmišljanja

(< osm. tur. *yürüyüş* – hod, kretanje; marš, pohod; napad; gl. imenica od *yürümek* – ići, hodati; kretati se; marširati; požuriti; napredovati; napasti)

júriti *nesvrš.* **1.** (∅) **a.** kretati se velikom brzinom, veoma brzo; trčati, hitati, žuriti **b.** veoma brzo prolaziti; letjeti **2.** (*koga*) uporno ići za kim; progoniti

□ ~ (*bježati* i sl.) *glavom bez obzira* kretati se velikom brzinom, u paničnom strahu, ne osvrćući se; ~ (*bježati, trčati* i sl.) *kao bez duše* kretati se izbezumljeno, velikom brzinom, otežano dišući; ~ (*ići, kretati se* i sl.) *kao <muha> bez glave* u velikoj žurbi, bez plana, smeteno, smušeno; ~ (*goniti*) *vjetar* raditi uzaludan, nepotreban posao, posao koji nema smisla; ~ (*trčati*) *za <svakom> suknjom/suknjama (žene, ženske)* biti ženskaroš, osvajati žene

(< osm. tur. *yürümek* – ići, hodati; kretati se; marširati; požuriti; napredovati; napasti)

júrnuti *svrš.* **1.** (∅) početi se kretati velikom brzinom, veoma brzo; potrčati, pohitati, požuriti **2.** (*na koga*) ustremiti se, baciti se, navaliti na koga

□ *jurnula mu krv u glavu (obrazu)* naglo je pocrvenio (od ljutnje, bijesa, uzbuđenja, uznemirenosti i sl.)

K

kàbur <ar.> *m. ekspr.* grob, mezar, raka: *u ~ tijesan, slijep, zagušljiv staviše* (Biserje, Kulenović, 363:3–4)

□ *zakoračiti u* ~ biti pri kraju života: *grehota bi i bila voljeti truhla čovjeka koji je već desnicom zakoračio u ~...* (Čolaković, Legenda o Ali-paši, 210)

(< osm. tur. *kabir, kabr* < ar. *qabr* – grob)

kačamak <tur.> *m. kul.* kašasto jelo od kukuruzna brašna; pura, palenta

□ *kahva kao* ~ veoma gusto skuhana kahva; *skuhati (kome)* ~ iron. uništiti koga

(< osm. tur. *kaçamak* – kul. pura, palenta, kačamak)

kadâif <ar.> *m. 1. kul.* kolač od pečenih tankih vlakana tijesta zalivenih agdom: *dedu zanesoš mirisi... krasnoga zerdeta i ~a* (Biserje, Čolaković, 348) *2. folk.* tehnika složenog šupljikavog veza, sa raznim figurama (zlatnim grančicama i sl.); suvišne žice se izrezuju i opliću preostalim svilenim koncem

□ *(iz)rezati na* ~ (o)čistiti i (iz)rezati na duge, uske trake (o luku)

(< osm. tur. *kadayif, katâif* < ar. mn. *qaṭā'if* od jd. *qaṭīfa* – kadaif; fine crvenkaste datule)

kádar <ar.> *pridj. ekspr.* koji je sposoban da šta obavi, učini; mogućan: *ako je vezir ~ dočekati nas dva bega i naše svatove* (Narodne pjesne I, 14:431–432); *ta naš Hasan nije ~ ni starost svoju budnom da održi* (Antologija bošnj. drame, Muradbegović, Na Božijem putu, 112)

□ *(biti) ~ stići i uteći* (biti) vješt i snalažljiv u različitim situacijama; *koliko je (šta je)* ~ ne štedeći se, iz sve snage

(< osm. tur. *kādir* < ar. *qādir* – moćan, silan; svemogućí (Bog); sposoban)

kadifa <ar.> *ž. 1. tekst.* vrsta mehke tkanine; baršun, samt, somot, pliš: *dadoh majki dibu i ~u* (101 sevd., 29:4); *kralj će uzet crvenu ~u, pa mu pokri krilata gjogata* (Narodne pjesne II, 35:1267–1268) *2. bot.* ukrasna

biljka iz porodice *Asteraceae*; cvjetovi su baršunasti, žute, narandžaste i crvenkastosmeđe boje; *Tagetes erectus*, kadifica

□ **odrast** (*živjeti*) **u svili i ~i** odrasti, živjeti u izobilju, u bogatstvu; **svila i ~ 1.** materijalno izobilje, bogatstvo **2.** bogata i raskošna odjeća (< osm. tur. *kadife* < ar. *qaṭīfa* – kadifa, baršun, samt, pliś; dlakav tepih (pokrivač); bot. kadifica, baršunak; bot. pijetlova kresta, tratorak; bot. srcopuc; bot. (velika) kadifa, ženjka)

kafāna <ar.-perz.> ž. ugostiteljski objekt u kojem se poslužuje kahva i drugi topli i hladni napici: *i sad se tu sklonili u hladnjak pred ~om od sunca* (Nametak, Trava zaboravka, 262)

(< osm. tur. *kahvehāne* < ar. *qahwa* – kahva i perz. *xāne* – kuća; perz. *qahwexāne* – čajdžinica; kahvedžinica)

kāfanskī (**kāfānskī**) *pridj.* koji se odnosi na kafanu

□ ~ **političar** neozbiljan političar; ~ **a politika** *pejor.* **1.** neozbiljna, neodgovorna politika **2.** politika koja se vodi u razgovorima po kafanama; ~ **e priče** *pejor.* neprovjerene informacije; glasine, tračevi

kāfaz <perz.> *m.* **1. ekspr. a.** karirano platno ili tkanina **b.** karirana bošča **2. kul.** šare na somunu utisnute prije pečenja **3. hist.** ženska odaja sa drvenim rešetkama na prozorima, mušepcima: *a tu mu je u ~u – sve oteto, sve oteto* (Bašagić, Pjesme, 70:11–12); *iziđoše u ~ odaju i padoše po mehku dušek* (Narodne pjesme I, 353:414–415)

□ **išarati u ~u kul.** u somun prije pečenja utisnuti šare (< osm. tur. *kafes* < perz. *qafas* – kafez, krletka; *pren.* tijesno, skućeno mjesto)³⁵

kāfez (**kāvez**) <perz.> *m.* **1.** prostor ograđen jakim gvozdenim rešetkama gdje se drže zvjeri i dr. opasne i krvoločne životinje **2.** kućica za ptice ograđena tankim rešetkama od drveta ili metala; krletka: *u ~u dva goluba, jesi l' vidio?* (Ljub. nar. pj., 47:14) **3. pren. a.** općenito, zatvo-

³⁵ “Škaljić (1979: 380) smatra da je riječ *kafaz* perzijskog porijekla. U nekim turskim leksikografskim izvorima navodi se da je riječ *kafes* perzijskog porijekla, ali se također navodi i riječ *kafas*, koja je arapskog porijekla (Devellioğlu 1998: 480; Kanar 2003: 704), dok se u nekim izvorima navodi da je arapskog porijekla (Redhouse 1968: 579). U perzijskim leksikografskim izvorima navodi se da je ova riječ perzijskog porijekla (Dehxodā; ‘Omīd 1993: 963), a u *Rječniku perzijskog jezika* da je to arabizirani oblik grčke riječi *kapsa*, latinske riječi *capsa* (Mo‘īn 1996/II:2699). Međutim, u *Etimološkom rječniku perzijskog jezika* navodi se da je ova riječ najvjerojatnije došla u iranske jezike iz grčkog, a posredstvom turskog je preuzeta u evropske jezike (Hasandüst 2014/III: 2062–2063)” (Haverić – Šehović 2017: 307).

ren prostor ili prostorija gdje ko boravi: *tu će tebe, sine, zaiskati, iz ~a tebe izvaditi* (Narodne pjesne I, 140:39–40); *pa da me onda na glasu kućom oženi, pticom iz ~a* (Biserje, Kulenović, 365:12–13) **b. jez. knjiž.** soba sa drvenim rešetkama na prozorima u kojoj borave mlade djevojke; kafez-odaja: *on ljubi Omerovo zlato, kojeno je u ~u raslo* (101 sevd., 76:6–7)

□ **(na)rezati u (na) ~ kul.** pri pravljenju zalivene gurabije, đulfatme, kolačići od tijesta, prije pečenja, odozgo se pomalo narežu tako što se crte povuku uzduž i poprijeko i poredaju po tepsiji

(< osm. tur. *kafes* < perz. *qafas*)

kàhar (kàhar) <ar.> *m. razg. ekspr.* **1.** žalost, tuga, briga **2.** nasilje: *dušmanima ~ učiniti, carevinu svoju pričuvati* (Narodne pjesne I, 34:378–379)

□ **pasti u** ~ biti zabrinut, tužan, biti kaharli; **razbiti** ~ otkloniti nervozu, tugu; **skinuti** ~ *sa srca* osloboditi se briga, teškoća; **učiniti (kome)** ~ zadati nevolju

(< osm. tur. *kahur, kahr* < ar. *qahr* – svladavanje; pobjeda; pokoravanje, potčinjavanje; sila, nasilje; tlačenje, ugnjetavanje; dosađivanje; tuga, žalost)

kàhva (kàfa razg.) <ar.> *ž.* **1. bot.** tropska grmolika biljka iz porodice *Rubiaceae*; ima zrnat plod, *Coffea* **2. agr.** plod te biljke **3.** napitak koji se spravlja od pržena ploda te biljke; najpoznatiji sastojak sirovog zrna je kofein: *jedne sluge čibuk pripališe, druge sluge ~u donesoše* (Narodne pjesne I, 5:9192) **4. jez. knjiž.** kafana: *trista šeset i sedam glavara po ~ama i po hanovima* (Narodne pjesne I, 88:186–187)

□ **biti pri kafī žarg.** puno popiti, biti pod utjecajem alkohola; **ići (svratiti, pozvati, otići) na ~u/ ići (hodati) s ~e na halvu/s halve na ~u** družiti se s kim; ~ *kao kačamak* veoma gusto skuhana kahva; **ne popiti od koga ni ~u (ni ~e)** ne dobiti ništa od koga (a očekuje se); **obrtati se (okretati se) k(a)o ~ u dolapu a.** biti nemiran, nestrpljiv **b.** biti uznemiren, nervozan; **popijte kafu/izvolite na kafu razg.** izraz prilikom davanja bakšiša, napojnice; **zaljevati se kafom žarg.** piti puno kahve; **zvati (vikati) ~u** častiti koga kahvom

(< osm. tur. *kahve* < ar. *qahva* – kahva)

kàiš <tur.> *m.* **1.** remen, pojas (ob. kožni) kojim se stežu hlače ili se njime opasuje; opasač: *sve konjici pritežu kolane a pješaci na kajiš opanke* (Narodne pjesne I, 152:280–281) **2. a.** kožni obruč koji se psu ili nekoj drugoj životinji stavlja oko vrata; ogrlica **b. (mn.)** remenovi koji se zaprežnom konju stavljaaju na glavu, a služe da se njima upravlja; uzde,

kajase **3. a.** remen (ob. kožni) za nošenje, vješanje, spajanje čega i sl.: ~ *motora* **b.** kožni remen za pušku; remenik **4.** prstenasti krug oko kovine kao obruč **5. meton.** batine, kaišanje **6.** ono što liči ili podsjeća na remen pljosnata oblika; kajasa **7. kul.** komad mesa (ob. junetina) savijen u krug, u obliku kaiša

□ ~ *će ti (mu) suditi* prijetnja fizičkim kažnjavanjem (udarom, šibom, kaišem) djetetu koje je šta zgriješilo; *pripijati se (povijati se) kao ~ uz britvu* sasvim se privijati; *(iz)rezati na ~e kul.* prilikom razvijanja jufke (iz)rezati tijesto na tanke trake; *stegnuti/stezati (pritegnuti/pritezati) ~ (početi/počinjati) štedjeti u troškovima za svakodnevni život, početi/počinjati živjeti skromnije; udariti (kome) ~ prevariti koga; ženiti koga ~em* tući koga kaišem

(< osm. tur. *kayış* – kaiš, remen)

kajása <tur.> ž. **1.** kožna uzica, tanki i uski kožni remen: *dva ~ dva prez kočica lika* (Biserje, 171) **2. (mn.), up.** kaiš (2.b) **3. up.** kaiš (6) **4. rat.** pojas zemlje koji je dugačak i uzak

□ *udariti (kome) ~u* prevariti, obmanuti koga

(< osm. tur. *kayasa* – remen (na prednjem dijelu sedla); uže od kamilje dlake)

kàjda <ar.> ž. **1.** melodija **2.** pjesma, napjev (ob. u desetercu sa dva rimovana stiha): *pjevajući, ~e provodeći* (Narodne pjesne I, 146:35) **3.** nota

□ *od te ~e nema fajde* nema nikakve koristi od toga što govoriš; *tjerati istu ~u* isto se ponašati, ništa ne mijenjati

(< osm. tur. *kāide* < ar. *qā'ida* – temelj, osnov(ic)a, baza; podnožje, dno, postolje; podloga; platforma; uporište; pravilo; zaleđe; načelo, princip; uzorak, obrazac, model; način, metod; formula; glavni grad)

kàjgana <perz.> ž. **1. kul.** jelo od prženih jaja; omlet **2. pren. pejor.** ono što nalikuje takvu jelu

□ *koštati/stajati/izići k(a)o svetog Petra* ~ razg. puno, skupo koštati; *pojesti/izjesti veliku/golemu ~u* loše proći; nastradati; *skupo k(a)o svetog Petra* ~ razg. veoma skupo

(< osm. tur. *kaygana, kaygina, hāgīne* < perz. *xāgīne* – omlet, kajgana)

kàjmak <tur.> m. **1.** mliječni proizvod koji se dobija od ovčijega mlijeka; skorup **2.** ono što se nahvata **a.** po površini kuhanog, uvarenog mlijeka; vrhnje **b.** po površini pečene kahve: *~om na kahvi, cimetom jela i tijela, zalud ga je, zalud dočekivala* (Biserje, Kulenović, 363:36–38); *pazi da ti*

ne pokipi ~ (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasa-bi, 164) **3. pren. ekspr.** ono što je najbolje, najvrednije u čemu

□ *odrasti na ~u* **1. a.** potjecati sa sela **b.** imati ruralne manire **2.** fizički, biti dobrog zdravlja; *pokupiti/skinuti/pobrati* ~ okoristiti se onim što je najbolje, najvrednije (mnogo više nego drugi)

(< osm. tur. *kaymak* – kajmak, skorup; tvrda korica (na površini zemlje koja se nahvata poslije kiše); suština, srž)

kàlaj <tur.> *m. hem.* element čiji je znak Sn, a atomski broj 50; kositar

□ *okolo/spolja* ~, *a iznutra belaj* sadržina čega ne odgovara formi – nešto je naizgled lijepo i dobro, a ustvari je veoma loše, u veoma lošem stanju

(< osm. tur. *kalay* – kalaj, kositar)

kalàjli (kalàjli) <tur.> *pridj. nepromj. razg. ekspr.* **1.** koji je od kalaja; kalajev: *pašinica na noge skočila, pa ~ ibrik dohvatila* (Narodne pjesne I, 4:43–44) **2.** koji je prevučen kalajem; kalajisan **3. pren.** sjajan, blistav, lijep

□ *okolo (izvana)* ~, *unutra belajli* sadržina čega ne odgovara formi – nešto je naizgled lijepo, a ustvari je veoma loše, u veoma lošem stanju

(< osm. tur. *kalayli* – koji je od kalaja; kalajisan < tur. *kalay* – kalaj, kositar i tur. suf. -li)

kalàuz <tur.> *m.* **1.** poseban ključ kojim se otključavaju različite brave; ot-pirač: *zemlja tugja ~a nema* (Narodne pjesne I, 99:54) **2. zast.** vodič, putovođa: *~ je hajduk Huseine, a komandar Jajčanine Vuče* (Narodne pjesne I, 76:149–150) **3. pren.** špijun, uhoda

□ *držati (šta) iza devet brava i ~a* držati na dobro skrivenom mjestu

(< osm. tur. *kalavuz* – vodič, putovođa; pilot (broda); provodadžija; bur-gija, narezano svrdlo)

kàluf (kàlup) <perz.> *m.* **1.** predmet kojim se daje oblik čemu što se **a.** na njega stavlja, navlači, nabija: *~ za cipele, ~ za fesove* **b.** ulijeva u njega **2. pren. ekspr.** općenito, obrazac, model, uzorak, urnek: *sve one voj-ske po jednom ~u udešene* (Biserje, Mulabdić, 278) **3.** zbijena i čvrsto svezana tkanina, trava, listovi duhana, sijeno, slama i sl. **4. lov.** mjera baruta pri punjenju lovačkih metaka

□ *biti na svoj* ~ biti drugačiji od drugih, razlikovati se čime; *(sve) na isti (jedan)* ~ na isti način; jednolično; *nov kao iz ~a* potpuno nov; *(svi) na isti (jedan)* ~ svi uniformirani, bezlični

(< osm. tur. *kalıp*, *kalib* < ar. *qāleb* < perz. *kāle(o)b*, *kālba(o)d* – kaluf; uzorak, obrazac, model, šablon; postolarski kaluf; *pren.* tijelo)³⁶

kàmiš <tur.> *m.* **1. a.** cijev lule za pušenje **b.** duži čibuk, muštikla **2.** vrsta tkanine, beza **3. pren.** muški spolni organ

□ *ljubiti se (voljeti se) kroz* ~ *zast.* skrivati netrpeljivost glumeći slogu, ljubav, prijateljstvo

(< osm. tur. *kamiş* – trska, trstika; bambus; štap za pecanje; *anat.* muški spolni organ)

kànara <ar.> *ž. zast.* klaonica

□ *drečati kao jarac na ~i* derati se, vikati, vrištati kao da je život u pitanju; *svojom nogom došao na ~u* svojom krivicom izložio se smrtnoj opasnosti

(< osm. tur. *kanara*, *kinnāre* < ar. *qinnāra* – dućan, radnja; mesarska kuka; klaonica)³⁷

kàndža (kândža) <perz.> *ž.* **1.** oštar i savijen nokat kod ptica, ob. grabljivica, i nekih drugih životinja; pandža: *dvije kule izgledaju kao dvije ~e* (Biserje, Medžazi, 210:15) **2. pejor.** predug, zapušten nokat kod čovjeka **3.** željezna kuka

□ *biti u čijim ~ama* biti u čijoj vlasti (u negativnom kontekstu); *đavo je koga uzeo u svoje ~e* neko je pošao stranputicom, lošim putem; *pasti u čije ~e* **1.** pasti pod čiju vlast **2.** nepromišljeno se upustiti u tuđe planove, kombinacije; *pružiti ~e na šta razg.* biti pohlepan, gramziv za čim

³⁶ “Škaljić (1979: 389) smatra da je riječ *kaluf* (*kalup*) nastala “< tur. *kalıp* vulg. *kalup* < ar. *qāleb* i *qālib* ‘kalup’ < pers. *kālib*, *kālbud* ‘tijelo, kalup’”. Međutim, u turskim leksikografskim izvorima navodi se da je riječ *kalıp*, *kalib* arapskog porijekla (Devellioğlu 1998: 484; Kanar 2003: 711; Redhouse 1968: 587–588). U perzijskim leksikografskim izvorima postoje različita etimološka tumačenja ove riječi: tako se u nekim izvorima navodi da je riječ *qāleb* arabizirani oblik perzijske riječi *kalbod* (Dehrodā), dok se u *Rječniku perzijskog jezika* također navodi da je riječ *qāleb* arabizirani oblik perzijske riječi *kalbod*, ali da je ona nastala od grčke riječi *kalopódion* (Mo‘īn 1996/II: 2621), a u *Perzijskom rječniku* ‘Omīd navodi se da je to riječ arapskog porijekla (‘Omīd 1993: 932). U *Etimološkom rječniku perzijskog jezika* riječ *qāleb* je nastala od perzijske riječi *kalbad*, *kalbod*, čiji je izvorni oblik, prema mišljenju autora, preuzet iz grčkog jezika (Hasandüst 2014/IV: 2107; III: 2051)” (Haverić – Šehović 2017: 308).

³⁷ U *Arapsko-bosanskom rječniku* (1997: 1237) navodi se da je riječ *qinnāra* stranog porijekla. Međutim, u nekim turskim leksikografskim izvorima navodi se da je riječ *kanara*, *kinnāre* arapskog porijekla (Devellioğlu 1998: 515; Kanar 2003: 750), a u nekim da je turskog porijekla (Redhouse 1968: 593).

(< osm. tur. *kanca* < perz. *kaṅṅ* – šapa, *kandža*)³⁸

kàpak <tur.> *m.* **1.** anat. kožno tkivo kojim se zatvaraju oči (čovjeka ili životinje) : *bez ~a, ni jednu trepavicu da ne oštetiš* (Antologija bošnj. drame, Sušić, Veliki vezir, 313) **2.** ono čime se šta zatvara, poklapa; poklopac, zaklopac: *pod šiljtetom ~ nahodio, a na ~pku brava od čelika* (Narodne pjesne I, 46:859–860) **3.** prozorsko krilo (drveno ili metalno) **4.** dio neke biljke, povrća i sl. koji pokriva njihovu unutrašnjost: *na kočijam' ~ otvorila* (Narodne pjesne II, 45:188) **5.** *pren.* osoba ili pojava koji su mjera svemu

□ (*sad*) ~! izraz kojim se ko ušutkuje: ni riječi više!, prestani (pričati)!; *nalaziti/naći (staviti/stavljati) ~ čemu* demantirati koga
(< osm. tur. *kapak* – poklopac, zaklopac; korice (knjige); *geom.* segment; anat. valvula; vrsta varanja (u pokeru))

kapidžik (kàpidžik) <tur.> *m. ekspr.* mala, sporedna vrata na avliji koja vode na ulicu ili u susjednu bašču

□ *svršiti (učiniti) kroz* ~ svršiti mimo zakona, koristeći veze, poznanstva
(osm. tur. *kapıcık* – mala vrata, vratašca; tur. *kapı* – vrata i tur. suf. *-cik*)³⁹

kàrār <ar.> *m. zast.* **1.** zaključak, odluka **2. a.** mjera koja odgovara čemu, prava mjera: *težak zulum, da nije ~a* (Narodne pjesne I, 199:17) **b.** prilika

□ *nema (kome) ~a* niko nije (kome) ravan u čemu: *murtatin je čem' nema karara!* (Narodne pjesne I, 45:814); *da je zgodno, karara mu nema* (Narodne pjesne II, 82:144)

(< osm. tur. *karār* < ar. *qarār* – ostajanje; ustrajnost, stalnost, postojanost; ustaljenost; učvšćenje; mirovanje; odluka, rješenje; prava mjera; istajnost, upornost; izdržljivost; uvjeravanje; obećavanje; sigurnost; istina; dogovor; prebivalište; dno; ravnica, dolina)

kàrpuza <perz.> *ž. reg.* **1.** bot. jednogodišnja biljka iz porodice *Citrullus vulgaris/Citrullus lanatum*; lubenica: *tri djevojke bostan posadile... u*

³⁸ “Škaljić (1979: 391) smatra da je riječ *kandža* turskog porijekla i da je nastala od “tur. *kanca* (prema Keresteđijanu: tur. *kanca* < tal. *gancio* ‘kuka’)”. Međutim, u *Etimološkom rječniku perzijskog jezika* postoji riječ *kaṅṅ* u prvobitnom značenju – ‘mali nožni prst’ (Hasandüst 2014/IV: 2256)” (Haverić – Šehović 2017: 223).

³⁹ Radi se o četverovarijantnom deminutivnom sufiksu, koji može sadržavati četiri visoka vokala (*-cik/-cik/-cuk/-cük*), a u literaturi se bilježi kao *-cik*.

sredini dinje i ~e (101 sevd., 115:2, 4) **2. agr.** plod te biljke, okrugao, sladak i sočan

□ *rezati na ~u kul.* oblikovati baklavu s krugom u sredini i sa šest elipsastih krugova na jednakoj udaljenosti, sa dugim rombovima između krugova i s trouglima i nepravilnim četverouglima

(< osm. tur. *karpuz, harbüz, harbüze* < perz. *xarboze* – bot. *harbuza*, vrsta dinje)

kàsapin (kàsap) <ar.> *m.* **1. razg.** mesar **2. pren. pejor. ekspr.** nestručan hirurg **3. ekspr.** nemilosrdni ubica (ob. u ratu); koljač

(< osm. tur. *kasap, kassāb* < ar. *qaṣṣāb* – mesar; flautist; mjernik, geometar)

kàsapnica ž. **1. razg. a.** mesnica, mesara **b.** klaonica **2. pren. ekspr. a.** masovni zločin nad ljudima, masovni pokolj **b.** mjesto vršenja takva zločina

□ *zakrvaviti očima k(a)o vo u ~i* razg. biti izrazito crvenih očiju (o bijesnoj, agresivnoj osobi, koja prijeti, napada)

kàšika <tur.> ž. **1.** dio pribora za jelo izrađen od metala ili drveta **2.** predmet koji se koristi radi lakšeg obuvanja cipela **3.** dio mašine kojim se grabi, zahvata, prenosi zemlja i dr. **4.** udubljena daska na vodeničkom kolu; zahvata vodu i tako pokreće kolo; lopata, lopatica **5.** metalni instrument sa ovalnim i udubljenim dijelom (u medicini, stomatologiji)

□ *baciti (ostaviti, poturiti) <svoju> ~u/prevrnuti <svoju> ~u naopako* umrijeti; *jesti velikom (zlatnom) ~om* bogato, lagodno živjeti; *misli (umišlja) da je svu mudrost (znanje) <ovoga svijeta> <kašikom> pojeo (pokusao, pozobao, popio, posrkao, posisao)* pravi se prepametan, misli da je najpametniji, da sve najbolje zna; *neće grah u ~u* nema uspjeha, dobitka u kakvu poslu; *ne htjeti bez ~e/vjerovati samo u ~u* htjeti jesti samo žitku, tečnu i kuhanu hranu, <*ne moći*> *ni ~u da podigne (pridrži, prinese) ustima* sasvim je iznemogao; *ništa teže od ~e ne dizati* veoma lagodno živjeti, ne izlagati se fizičkom naporu; *pasti (kome) ~ u med* iznenadno, promijeniti se nabolje (za čiju životnu situaciju); *početi od ~e i tanjira* početi opreмати dom u situaciji kad se nema ništa za njega, ni najmanja sitnica, morati sve nabaviti, kupiti; kućiti se; *probušiti ~u šalj.* manje jesti, kontrolirati vlastiti unos hrane

(< osm. tur. *kaşık* – kašika; željezna poluga u obliku kašike za prijenos kamena; folk. igra drvenim kašikama (koje zamjenjuju kastanjete); hist. u doba Osmanskog carstva, epolete u obliku kašike)

kàtran <ar.> *m. hem.* tamna (ob. crna) gusta tekućina koja se dobija suhom destilacijom čvrstih, prirodnih goriva ili kuhanjem borove smole; paklina

□ *crn k(a)o* ~ *razg.* veoma crn

(< *osm. tur. katrān* < *ar. qaṭrān, qaṭirān, qiṭrān* – smola; katran; asfalt; bitumen)

kàur (kàurin, kàurin) <perz.> *m. 1. hist.* u doba Osmanskog carstva, podanik koji nije musliman; nemusliman, đaur(in): *kad ~i Livno porobiše, bijelo Livno i kameno Duvno* (Ljub. nar. pj., 66:1–2); *dosti su se napili ijedi, od ~ā, sunce ogrijano!* (Biserje, Firaki, 256:15–16) **2. razg.** onaj koji je inovjerac (u govoru muslimana); nemusliman: *ja, kavuri, [sic!] vami velju: hod'te nami vi na viru* (Biserje, Hevai, 243:13–14)

(< *osm. tur. gāvur* < *perz. gabr* – zoroastrovac; nevjernik; idolopoklonik)

kàurin (kàurin) *m. up.* kaur

□ *bečki* ~ *pejor.* onaj koji je lukav i snalažljiv za vlastitu korist; prefri-ganac, licemjer

kàzan <tur.> *m. 1.* veliki bakreni kotao valjkasta oblika u kojem se šta grije, kuha, peče i sl.: *od sabalja kore izlomiše, pod ~im' vatre naložiše* (Narodne pjesne I, 63:1540–1541) **2. geogr.** udubljenje u koritu vodotoka (rijeke ili potoka) koji je presušio a gdje se zadržala voda; koristi se za napajanje stoke

□ *biti (osjećati se) k(a)o u ~u* biti u velikoj napregnutosti, tjeskobi; *biti na ~u* hraniti se zajednički, u menzi (ob. u vojsci); *ići (spasti) na ~* iznenadno osiromašiti i doći u situaciju da se mora prehranjivati u narodnoj kuhinji; *kad ~ pođe* kad rakija počne teći

(< *osm. tur. kazan* – kazan; kotao)⁴⁰

kèsa <perz.> *ž. 1.* vrećica od različitih materijala (papira, plastike i sl.) koja služi za nošenje sitnijih predmeta: *još na tovar po tri ~e blaga* (Narodne pjesne I, 69:28) **2. pren. a.** ono što nalikuje takvoj vrećici **b. (mn.)** veliki

⁴⁰ Škaljić (1979: 403) navodi da je riječ *kazan* perzijskog porijekla i da je nastala od tur. *kazan, kazgan* < perz. *xāzḡān*. Međutim, u *Tursko-engleskom rječniku Redhouse* navodi se da je riječ *kazan* turskog porijekla (Redhouse 1968: 627). Također, u perzijskim leksikografskim izvorima navodi se da je riječ *qazḡān, qāzḡān, ḡazḡān, ḡāzḡān, ḡazḡān, qazqān, xāzḡān, qāzḡān* turskog porijekla (Dehxodā; Mo'īn 1996/II:2611; 'Omīd 1993: 931).

podočnjaci **3. anat.** opći naziv za različite organe ili njihove dijelove
4. razg. ekspr. imovno stanje: *kolika mu je ~?*

□ **biti plitke ~e** biti ograničenih materijalnih mogućnosti; **biti prazne ~e** nemati novca; **debela (masna) ~** mnogo novca; **imati ~e ispod očiju** imati velike podočnjake; **imati svoju ~u u svom džepu** slobodno raspolagati svojim novcem, biti finansijski nezavisan; **isprazniti (istresti) ~u** dati puno novca za šta; istrošiti se; **isprazniti (kome) ~u 1.** potrošiti (kome) sav novac, ob. na prevaru **2.** izložiti (koga) velikom trošku; **kume, izgori ti ~!** *etnol.* u šali, na svadbama, kada se kum potiče na darivanje mladenaca; **nasrtati na (čiju) ~u** na drzak način zahtijevati od koga novac; **(biti kome) ni u ~u, ni iz ~e** (biti kome) svejedno, nemati ni koristi ni štete od čega; **odriješiti/razvezati ~u** nesebično dati veliki novac; **osjetiti na ~i** biti primoran dati više novca nego što je predviđeno; **posegnuti duboko u ~u** morati mnogo platiti šta; **poznavati/znati (koga) kao paru u ~i** dobro poznavati, znati; **puniti ~u (kome)** učiniti da ko zaradi; **stegnuti (stisnuti) ~u 1.** prestati trošiti novac **2.** postati škrt; **stisnuti se (skukuljiti se, zgurati se) kao dvije pare u ~i** htjeti ostati nezapažen; pritajiti se; **tanka (mršava) ~** malo novca; **treba dublje segnuti u ~u** treba dati više novca za šta; **udariti (maznuti, lupiti) (koga) po kesi 1.** izložiti koga velikom trošku **2.** novčano kazniti
 (< osm. tur. *kese, kīse* < perz. *kīse* – vrećica, kesa; novac, gotovina; rukavica za kupanje)

kičma (kīčma) <tur.> **ž. 1. anat.** pokretni, savitljivi koštani stub koji je sastavljen od pršljenova; sredina kostura kod kičmenjaka (čovjeka i viših evolutivnih životinjskih vrsta); kralježnica, hrptenica, hrptenjača, grbenjača **2. pren.** ono što je osnova, srž čega

□ **(biti) bez ~e** (biti) nekarakteran, bez karaktera, slabić; **imati (čvrstu) ~u** biti jaka karaktera, nepokolebljiv, odlučan; **(is)kriviti ~u** naporno, mukotrpno raditi; **prebiti ~u kome** jako istući koga (ob. kao prijatnja); **pukla je (kome) ~** uništen je; **saviti (poviti) ~u 1.** pokoriti se **2.** postati ponizan; **slomiti (kome) ~u** uništiti (koga); **uspravne (čvrste) ~e** hrabro, srčano

(< osm. tur. *kiç* – zadnjica, stražnjica; noga; krma (broda))

Kijámet <ar.> **m. 1. razg.** smak svijeta, Kijametski dan, Sudnji dan: *što on more napravi, to nebatal efendum do ~* (Antologija bošnj. drame, Šahinović, Dva načelnika, 48) **2.** (kijamet) *pren. ekspr. a.* elementarna nepogoda, veliko nevrijeme **b.** uzbuna, pometnja, metež: *u općina ~, u kuća ~, u grad ~, svakud ~* (Antologija bošnj. drame, Šahinović, Dva

načelnika, 72) **c.** velika nevolja, nesreća: *danas teško vrijeme, svaki ~ dođe i pravi fesad* (Antologija bošnj. drame, Šahinović, Dva načelnika, 56) **d.** mnoštvo ljudi okupljenih na jednom mjestu, gomila

□ *alamet pred* ~ nagovještaj, slutnja neke velike nesreće; *nije k~ 1.* ne treba toliko žuriti; *2.* ne uzbuđuj se toliko; smiri se!; (*biti*) *sam k(a)o vuk na k~(u) razg.* sam, bez igdje ikoga

(< osm. tur. *kıyāmet* < ar. *qiyāma* – proživljenje, uskrsnuće; skrbništvo, starateljstvo; uzbuna, nered, metež, vreva, gungula, gužva)

kijámetski *pridj.* koji se odnosi na Kijamet

□ *do K~og dana* zauvijek; *kao da će tog časa nastupiti K~ dan* veoma užurbano; *kucnuo ~ čas* došao je trenutak odluke za šta: *kao da je kucnuo kijametski čas* (Bašić, Tuđe gnijezdo, 76); *nije K~ dan* ima vremena

kismet <ar.> *m. razg. 1.* Božija volja, ono što je Bog odredio; sudbina, usud, kob *2. ekspr.* općenito, sudbina

□ *pogaziti* ~ *ekspr.* promijeniti sudbinu

(< osm. tur. *kismet* < ar. *qisma* – (u)dio; udes, sudbina, usud, kob)

kitāb (*ĉitāb*) <ar.> *m. razg.* knjiga (posebno vjerska): *ili pauk vreba, pri-tajen, crn pauk na listovima starih ~a* (Antologija bošnj. poezije, H. Dizdar, 88:6–7)

□ v. *ĉitab*

(< osm. tur. *kitāb, kitap* < ar. *kitāb* – knjiga; pisanje; pismo; spis, akt, dokument; registar; rukopis; ugovor; propis, odredba; zakon; presuda; dužnost; nalog; sudbina)

kòkuz <tur.> *m. razg. ekspr.* onaj koji je bez novca

□ *frontalni* ~ *žarg.* osoba bez imalo novca

(< osm. tur. *kokoz* – veoma siromašan, bez prebijene pare)

kòkuz (*kòkuzan*) <tur.> *pridj. nepromj. razg. ekspr.* koji je bez novca

□ (*biti*) ~ *k(a)o crkveni miš razg.* (*biti*) bez novca, siromašan

(< osm. tur. *kokoz*)

kòlan <tur.> *m. 1.* jednostruki kaiš, pojas: *~i od kore lipove* (Biserje, 171) *2.* kaiš kojim se sa donje strane učvršćuje sedlo ili samar uz tijelo konja, pa i magarca: *za sedlo se jesam primrznula, već prereži tanahne ~e* (Narodne pjesne I, 113:245–246)

□ *stegli su (koga) ~i* neko je u velikim tegobama, brigama; *popucali su (kome) svi ~i* izgubio je svaku nadu

(< osm. tur. *kolan* – tanak pojas; kaiš, remen; konjski pojas koji drži sedlo, kolan)

kònak <tur.> m. **1. a.** noćenje, konačenje: *putnik jesam za ~ n' jesam* (Narodne pjesne I, 7:165) **b.** mjesto gdje se konači, noći; konačište, noćište, prenoćište: *ima mnogo tamnijeh ~a* (Narodne pjesne I, 98:22) **c.** vrijeme koje se provede na putu idući od mjesta do mjesta noćenja: *kratki danci, a dugi ~ci* (Narodne pjesne I, 99:53) **2. a. hist.** u doba Osmanskog carstva, zgrada, sjedište visokih funkcionera: *ja bih znala di bih cvala... muselimu u ~u* (101 sevd., 61:3, 6) **b.** (Konak) zgrada u Sarajevu u kojoj borave visoki strani gosti **c.** kuća kakvog bogatog ili uglednog domaćina; *dogada se u Fehimbegovu ~u* (Antologija bošnj. drame, Šahinović, Dva načelnika, 45) **d. zast.** kuća, dom: *pašinica ode na ~e* (Narodne pjesne I, 75:74) **3.** odaja u muslimanskoj kući gdje borave samo muškarci: *uzećeš ga za bijelu ruku, pa ga vodi u muške ~e* (Narodne pjesne I, 5:66–67) **4. (mn.)** dio u sušnici gdje se suše šljive

□ *ići (od koga) stotinu ~a daleko* svjesno, htjeti se od nekoga što više udaljiti, da se s njim nema nikakvog posla; ~ *graditi jez. knjiž.* noćiti, konačiti; <na> ~ *hoda ekspr.* veoma daleko; *naokolo na devet ~a* na daleko; *obeća(va)ti (kome) Markove ~e* obeća(va)ti kome puno toga, sve i sva; *pričati (pripovijedati) Markove ~e* pričati nadugo i naširoko (ob. nebitne stvari); *stotinu ~a daleko* veoma daleko: *majka ko majka, nesrećnica i ojađenica, čim je stotinu ~a daleko od svog djeteta* (Selimović, Tvrđava, 33)

(< osm. tur. *konak* – konak, rezidencija; konačište, prenoćište; porodična kuća; dan hoda, jednodnevni put)

kòpča <tur.> ž. **1.** mala metalna sprava za pričvršćivanje, zakopčavanje čega; spona, spojnica, petlja **2.** metalna kukica i metalni kolutić za koji se kukica zadijeva na čakširama, tozlucima i sl.: *pa mu ~e skin'o i čakšire* (Narodne pjesne II, 66:355) **3. med.** mala hirurška štipaljka za spanjanje reza na tkivu kože **4. pren. razg.** veza

□ *uhvatiti ~u (s čim) razg.* povezati se (s čim)

(< osm. tur. *kopça* – kopča)

kòptisati <tur.> (ø) dvov. razg. *ekspr.* **1.** svim silama, snagama navaliti/navaljavati na šta **2.** iznenada se pojaviti/pojavljivati

□ ~ (*skakati/skočiti*) *za vrat (kome)* napasti koga fizički ili verbalno

(< osm. tur. *koptu*, perf. 3. l. jd. od inf. *kopmak* – (po)kidati se, (po) pucati; otkinuti se, otpasti; osloboditi se čega; prekinuti s čime)

krëč <perz.> *m. hem.* bijela tvar koja nastaje pečenjem kamena krečnjaka, vapnenca; vapno: *ni ~a mu odbiti ne more* (Narodne pjesne I, 198:77)

□ **bijel (blijed) kao** ~ veoma blijed (u licu)

(< osm. tur. *kireç, gec* < perz. *gač* – kreda)⁴¹

krečana ž. peč u kojoj se dobija kreč: *a čovjek je imućan i viđen, dvije ~e* (Antologija bošnj. drame, Kulenović, Djelidba, 227)

□ **proradila kome** ~ posenilio/la je

kùdret <ar.> *m.* moć, snaga, sila (Božija): *poso je to što se čini, kako ~-kosac kosi* (Biserje, Bašeskija, 248:3–4)

□ **kao da su ~ sile donijele koga** došao je niotkud, iznenada; **primakao se (kome) ~-sahat** bliži mu se kraj života, smrt

(< osm. tur. *kudret* < ar. *qudra* – moć, sila, snaga, jačina; energija; svemoć (Božija); kapacitet; sposobnost; mogućnost; učinak)

kùla <ar.> ž. **građ. 1.** uzdignuta uska kamena građevina, samostalna ili kao dio veće građevine, četvrtasta ili okrugla; u njoj se i živjelo, a služi u vojne ili u kakve druge svrhe; toranj: *K~ Gradaščevića; dok porušim ~e i bedeme* (Narodne pjesne I, 28:125) **2.** višespratna kamena zgrada

□ **graditi (zidati) ~e u oblacima (zraku, vazduhu)** zanositi se nečim nemogućim i neostvarivim, praviti nerealne planove; ~ **od karata** ono što je veoma slabo i nesigurno, čemu lahko prijeti propast; ~ **svjetilja** nosilac progresa, prosvijećenosti; putokaz; **obećavati ~e i gradove (zlatne ~e)** obećavati nemoguće, neostvarivo; **srušiti se k(a)o ~ od karata** naglo propasti (o kakvim planovima); **zatvoriti se u ~u od slonove kosti/živjeti u ~i od slonove kosti** potpuno se izolirati, osamiti se

(< osm. tur. *kule, kulle* < ar. *qulla* – vrh(unac); šiljak; tjeme; lopta, kugla; vrč, krčag; grupa (ljudi); toranj, kula)

Kùr'ān <ar.> *m. isl.* sveta knjiga islama; posljednja Božija objava; podijeljen je na 30 jednakih dijelova (džuzova), sadrži 114 poglavlja (sura), sa preko 6.000 rečenica (ajeta); Kur'an časni, Kur'ani-kerim: *ja sada bježim pod okrilje tvoje i tvog ~a, tvoje vječne riječi* (Antologija bošnj. poezije, Čatić, 56:11–12); ~ *je rekao: Bog ne tereti ljude onim što ne mogu sami da podnesu* (Antologija bošnj. drame, Muradbegović, Na Božijem putu, 92)

⁴¹ “Kod Škaljića (1979: 418) je riječ *kreč* turskog porijekla. Međutim, u *Etimološkom rječniku perzijskog jezika* ova je riječ iranskog porijekla (Hasan-düst 2014/IV: 2345). Također, u svim relevantnim perzijskim rječnicima navodi se da je ova riječ iranskog porijekla (Dehoda; Mo'in 1996/III: 3195–3196; 'Omīd 1993: 1000)” (Haverić – Šehović 2017: 226).

□ *smjeti staviti ruku na* ~ biti siguran u šta
 (< osm. tur. *Kur'ān* < ar. *qor'ān* – Kur'an)

kùršum <tur.> *m.* **1.** *zast.* olovo **2.** *ekspr.* puščano zrno; metak, tane: ~*ima puške napunite* (Narodne pjesne I, 22:770)

□ *brz kao* ~ veoma brz; *ne vrijedi štetiti/ištetiti* ~ (*na koga, na šta*) *zast.* nema vrijednosti, bezvrijedan je, bezvrijedno; *omastit će* ~ *zast.* bit će ubijen; *projuriti* (*prošišati, prosvirati*) (*kome*) ~ *kroz glavu* ubiti koga
 (< osm. tur. *kurşun* – olovo; metak, zrno)

küsūr <ar.> *m.* **1.** ostatak novca od nekog iznosa; vraća se onome koji plaća: *ostavi to, ne vraćaj* ~*a* (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 195) **2.** općenito, ono što preostane (ob. u poslu); ostatak **3.** *pren.* nesreća, propast

□ *i* ~ (*čega*) *razg.* i nekoliko, i još malo; *uhvatio (koga)* ~ zapao je u nevolju, doživio je nesreću
 (< osm. tur. *kusur* < ar. *quṣūr* – smanjenje, opadanje; nestašica, pomanjkanje; nemoć; nemar, lijenost; nepotpunost, nedovoljnost; nedostatak, mana; propust)

kùvet <ar.> *m.* **1.** *razg. ekspsr.* **a.** snaga, sila **b.** jačina, moć **2.** *pren. zast.* vojna oprema: *uz topove* ~ *i džebhanu* (Narodne pjesne I, 27:74)

□ *biti u* ~*u* biti mlad, biti u punoj snazi
 (< osm. tur. *kuvvet* < ar. *quwwa* – snaga, sila; jačina, moć; sposobnost, vještina; potencijal; kapacitet; potencija; stepen, stepen; vlast; influencija; hrabrost; trupa, odred; korpus; čulo, osjetilo)

L

lågum (lågum) <perz.> *m. zast.* **1. a.** mina, eksploziv **b.** topovski plotun
2. a. prokop koji je ispunjen eksplozivom radi razaranja građevina i dr.
b. uvala u reljefu kao posljedica aktiviranja tog eksploziva: *kad zakopa petnaest ~a* (Narodne pjesne I, 209:408) **3.** podzemni prolaz, hodnik; tunel **4.** zatvorska ćelija; zatvor
□ *baciti iskru u ~ (barut, prah) zast.* nepažljivim, neopreznim postupkom izazvati kakav nesretan događaj, nesreću; *baciti (dići) (koga, šta) u ~ zast.* **1.** uništiti koga **2.** razoriti, uništiti šta
(< osm. tur. lāğīm < perz. nağm – kopanje ispod zemlje, bušenje; potkopavanje; tunel, podzemni prolaz)

lakrdija <tur.> *ž. 1. poz.* scensko djelo, vrsta komedije zasnovane na prizemnoj šali i jeftinim efektima te apsurdnim situacijama čiji je cilj da izazove smijeh; farsa **2. pren. a.** neukusna i pretjerana šala; ludorija **b.** velika besmislica, pojava koja prelazi sve granice, koja postaje apsurdna **3. a. zast.** govorenje, razgovor: *a veli mu sultan ~u* (Narodne pjesne I, 16:534) **b.** veseo razgovor, šala
□ *da ne duljim ~u* da skratim priču, da ne budem opširan; *izvrnuti na (u) ~u* našaliti se; *praviti/činiti (od čega) ~u* ozbiljnu stvar pretvarati u nešto neozbiljno; *praviti/činiti (od sebe) ~u* ponašati se neozbiljno te praviti od sebe predmet ismijavanja
(< osm. tur. lākirdi – riječ; razgovor, govorenje)

lamèlif <ar.> *m. 1.* ime posljednjeg slova arapske početnice iz koje se (ob. u mektebu) uče arapska slova, tzv. elifbe-sufara: *~ je makazica koja majci zlato reže* (Biserje, Softa, 262:1–2) **2.** ortografsko pojašnjenje pisanja slova elifa iza slova lāma
□ *od elifa do ~a* od početka do kraja
(< osm tur. lāmelif – ime složenog arapskog slova lā < ar. lām – ime slova l, lām i ar. alif – prvo slovo arapskog alfabeta, elif)

lázum <ar.> pridj. nepromj. zast. potreban, nužan: *be haj Ševki, amel ~* (Biserje, Bašeskija, 248:23)

- ~ *šala!* (**maskara!**) zast. ne shvataj to ozbiljno, to je samo šala
(< osm. tur. *lāzim* < ar. *lāzim* – potreban, nužan, neophodan; obavezan; nerazdvojjv; neizbjježan; gram. neprijelazan, intranzitivan)

lèpe <ar.> uzv. jez. knjiž. izraz za učtivo obraćanje: izvolite!, molim!

- *ne htjeti (kome) ~ činiti* ne htjeti se kome ulagivati, dodvoravati: *neću joj ~ činiti da je s nebom svezala* (Isaković, Hasanaginica, 378)
(< ar. *labbā* – odazvati se (rekavši: eto me!); poslušati; udovoljiti (molbi); ispuniti (želju))

lěš <perz.> m. mrtvo tijelo a. čovjeka; truplo: *pa prevrću ~e i šehite* (Narodne pjesne, I:595); *~eve mlade žene, dva brata, njihovih žena i djece proždoro plamen i psi i vuci razvukli* (Sušić, Pobune, 5); *vazduhom se vuku ptičurine vrane ko nabuhli ~i* (Biserje, Humo, 316:16–17) b. životinje; strv, strvina: *kojasili se ljudi tamo-amo između ~eva* (Biserje, Mulabdić, 281)

- *izgledati k(a)o ~ razg.* veoma loše, bolesno, iscrpljeno izgledati; *ležati kao ~* nepokretno, nepomično ležati; *živi ~ žarg.* čovjek na samrti
(< osm. tur. *lāše* < perz. *lāše* – truplo, leš, mrtvo tijelo; strvina, crkotina; star, mršav i nemoćan (čovjek ili životinja); magariac)

līmūn (līmūn) <perz. ← sansk.> m. bot. zimzelena voćka sa sjajnim svijetlozelenim listovima, bijelim cvjetovima jakog mirisa i žutim, osvježavajućim plodovima kiselog okusa, *Citrus limonum*: *Na šta te, kćeri, taj tuđin mami? Na žute dunje i na ~e!* (101 sevd., 103:3–4)

- *čekati (htjeti) ~ 1.* biti neodlučan **2.** čekati da se bude zamoljen za nešto; *dobiti ~* ne dobiti ništa; (*biti*) *iscijeden kao ~* (biti) premoren, potpuno iscrpljen; *odbaciti kao iscijeden ~ 1.* riješiti se čega bez razmišljanja **2.** odbaciti s lakoćom; *žut kao ~ 1.* veoma žut **2.** razg. veoma blijed

(< osm. tur. *limon*, *līmū* < perz. *līmūn*, *līmū* – bot. limun)⁴²

lòkum <ar.> m. kul. **1.** vrsta suhog, tvrdog kolača od brašna, maslaca i šećera, sličnog gurabiji **2.** uštipak duguljasta oblika

⁴² “Kod Škaljića (1979: 435) je riječ *limun* perzijskog porijekla. Također, u nekim turskim leksikografskim izvorima navodi se da je riječ *limon*, *līmū* perzijskog porijekla (Devellioğlu 1998: 552; Kanar 2003: 798). U *Etimološkom rječniku perzijskog jezika* riječ *limun* je iranskog porijekla, mada je postojala i u sanskrtu. U stvari, ova riječ potječe iz istog indoevropskoga korijena, a iz sanskrtu je došla u staroperzijski jezik (Hasandüst 2014/IV: 2551)” (Haverić – Šehović 2017: 230).

□ *mrziti kao hodža rahat* ~ *iron.* veoma voljeti; *nije pao ~ u vodu* nije žurba, ima vremena za šta

(< osm. tur. *lokum* – rahat-lokum)

lùćum <tur.> *m.* vrsta trajne ljepljive smjese slične kitu, ali mnogo tvrđe od njega; pravi se od pamuka, kreča ili voska i ulja, a upotrebljava se u vodoinstalaterskim radovima za lijepljenje i spajanje vodovodnih cijevi

□ *tvrd kao* ~ **1.** veoma tvrd (o predmetu) **2.** veoma otporan (o čovjeku)

(< osm. tur. *lökün* – kit)

lùla <perz.> ž. **1.** dio pribora za pušenje, cijev (čibuk) sa poluloptastim proširenjem na jednom kraju u koji se stavlja rezani duhan **2.** *meton.* onoliko duhana koliko stane u takav predmet **3.** cjevčasta naprava ili neki dio mehanizma koji nalikuje tom predmetu **4.** cijev česme kroz koju teče voda; lule

□ *ne vrijedi ni (pō) ~e duhana* nema nikakve vrijednosti, bezvrijedno je; *popušiti ~u mira* pomiriti se, izmiriti se s kim

(< osm. tur. *lüle*, *lūle* < perz. *lūle* – cijev, cjevčica; crijevo; cjevovod; epruveta)

M

mâfiš <ar.> *m.* **1. kul.** slatkiš koji se pravi od tankih jufki čije je tijesto zakuhanu sa jajima; brzo se rastopi u ustima, kao da se ništa nije pojelo; mafišnjak **2. pren.** ništa

□ *e, hoćeš ~ (šipak)!* u izazivačkom obraćanju, kada se kome želi skrenuti pažnja da neće nešto postići, ostvariti: e nećeš!

(< osm. tur. *māfiş* < ar. *mā fīhi šay'* – nema u njemu ništa)

màgrib <ar.> *m.* **1. razg. ekspr.** zapadna strana svijeta; zapad **2.** (Magrib) zemlje zapadno od Egipta: Libija, Tunis, Alžir, Maroko; Magreb

□ *od mašrika do ~a/s mašrika na ~ nar.* s kraja na kraj svijeta

(< osm. tur. *magrib, mağrib* < ar. *mağrib* – zapad; mjesto (vrijeme) zalaska sunca; večer; akşam, večernja molitva; Magrib; Maroko)

màhala <ar.> *ž.* **1. a.** dio grada, gradska četvrt, naselje: *pošeto je gondže Mehmed-beže, po Vratniku, bijeloh ~i* (101 sevd., 117:1–2) **b.** dio sela; zaselak **c.** ulica, sokak: *raširio se nasred ~e, ne da proći* (Bašić, Tuđe gnijezdo, 94) **2. pren. pejor. a.** sredina u kojoj se s lakoćom uspijeva saznati sve o svakome **b.** konzervativna sredina uskih pogleda

□ *priprijetiti svom jeziku pred odlazak u ~u* upozoriti sam sebe da se ne govori nepromišljeno, prije nego što se dobro razmisli

(< osm. tur. *mahalle* < ar. *maḥalla* – svratište; stanica; logor(ište); četvrt, kvart, mahala)

mahàluša *ž. razg. pejor. 1.* ona koja nastoji i uspijeva biti detaljno upoznata sa raznim dešavanjima u svojoj okolini **2.** ona koja ogovara, spletkari

□ *zaboravljati k(a)o ~ šamiju razg.* biti zaboravan

màhana (**mahàna, mána** razg.) <perz.> *ž.* ono čemu se može staviti prigovor: *ne daj, bože, nema nikakve ~e Sarajevu* (Biserje, Mejli, 221:14)

a. pogreška, neispravnost, feler (o predmetima i spravama) **b.** fizički ili umni nedostatak (o osobi); falinka: *da ti nije cura pod ~om, ja joj ne bih mušterija bio* (Narodne pjesne I, 538:192–193)

- *biti pod ~om* imati kakav fizički, tjelesni nedostatak
(< osm. tur. *mahana*, *bahāne* < perz. *bahāne* – izgovor, isprika; povod, uzrok, razlog; želja, htijenje)

mahànljiv *pridj.* koji ima mahana, nedostataka

- *biti ~ na šta* lahko obolijevati od čega (od kakve bolesti)

màhlūk <ar.> *m. razg. ekspr.* 1. živo biće; stvorenje, stvor 2. životinja, živina

- *pis ~ (mile)* najgori mogući ljudi; ološ
(< osm. tur. *mahlūk* < ar. *mahlūq* – stvoren; živo biće, stvorenje, stvor)

màhñit <ar.> *pridj. razg.* 1. a. koji je umno poremećen; malouman b. koji je neuravnotežena ponašanja; lud 2. blesav, budalast 3. koji je nagle čudi (o životinjama); pomaman, bijesan

- *trešten ~ žarg.* koji je neuravnotežena ponašanja; lud
(< osm. tur. *muannid* ili *anūt*, *anūd* < ar. *mu'ānid* – svojeglav, uporan; prkosan, neposlušan ili *'anūd* – tvrdoglav; prkosan)

màhšer <ar.> *m.* 1. *isl.* mjesto na kojem će se po islamskom vjerovanju iskupiti sav svijet na Sudnji dan, Kijamet 2. *razg.* mnogo ljudi; gomila, mnoštvo

- *gle (vidi) ~a!* čudo jedno!; ~ *nad ~ima* veliko čudo
(< osm. tur. *mahşer* < ar. *mahša(e)r* – sastajalište, zborište; mnoštvo, gomila; Sudnji dan)

màja <perz.> *ž.* 1. *kul.* materija s kvasnim gljivicama koje izazivaju vrenje (mlijeka, tijesta i dr.); kvas, kvasac: *ima u njemu vazda ~e od rakije* (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 206)

2. *zast.* barut potreban za jedno punjenje puške 3. ona koja sprema hranu
□ *rasti kao ~* brzo rasti; *uhvatiti (uzeti) ~u* 1. *kul.* uskisnuti (o tijestu, mlijeku i sl.) 2. previše popiti; napiti se, prepiti se 3. postići prve uspjehe u poslu

- (< osm. tur. *maya*, *māye* < perz. *māye* – suština, bit; osnova; izvor; kvasac, ferment; imovina, kapital; uzrok, razlog, motiv; *med.* vakcina)

màjdan <ar.> *m.* 1. *zast.* rudnik: *on je ~ darovitih ljudi, šehar Mostar ures je svijeta* (Biserje, Bajezidagić, 207:23–24) 2. *zast.* kamenolom 3. *pren.* izvor bogate zarade

- *zlatan/zlatni* ~ neiscrpan izvor čega (ob. bogate zarade)
(< osm. tur. *ma'den*, *māden* < ar. *ma'dan* – rudnik; kovina, metal; mineral, ruda; izvor; nutrina duše; bit; narav, ćud)

màjmun <ar.> *m.* **1. zool.** čovjekoliki sisar iz reda *Primates*; čovjeku naj-sličniji predstavnik životinjskog svijeta **2. pren. pejor. a.** onaj koji oponaša druge; imitator **b.** onaj koji se glupo ponaša; glupan, glupak **c. žarg.** onaj koji se drsko i bezobrazno ponaša; kreten

- *ponašati se poput ~a* veoma glupo se ponašati; *praviti od sebe ~a* svojim postupcima izazivati podsmijeh; *ružan k(a)o ~ razg.* veoma ružan; *skakati k(a)o ~ razg.* kretati se elastično, brzo, munjevito
(< osm. tur. *maymun* < ar. *maymūn* – majmun)⁴³

màjmunskī *pridj.* koji se odnosi na majmuna

- *~a posla žarg.* glupavi postupci; gluposti

màkaze <ar.> *ž. pl. t.* **1.** oruđe sa dva noža pričvršćena jedan za drugi šarafima; služi za rezanje čega (papira i sl.); škare, nožice **2. sport.** vrsta zahvata u hrvanju **3. reg.** račvasti dio na zaprežnim kolima; povezuje rudu i zadnje točkove

- *prekinuti (presjeći) kao ~ama* naglo prekinuti, presjeći; *rade ~* pod utjecajem cenzure brani se da se piše onako kako se misli; *upasti u ~ razg.* **1.** naći se između dva automobila, na veoma malom rastojanju od njih **2.** općenito, naći se u kakvoj teškoj, bezizlaznoj situaciji
(< osm. tur. *makas* < ar. mn. *maqāṣṣ* od jd. *miqāṣṣ* – makaze, škare, nožice; opruge (auta, kočije); željezni umetak na ukrštanju tračnica; drvena dizalica)

mâl <ar.> *m.* **1. razg. ekspr. a.** općenito, imetak, imovina **b.** pokretna imovina (ob. stoka, živina): *evo pišem arzuhal, da vam kažem i svoj hal, propade nam vas ~* (Biserje, Prušćanin, 246:1–3) **2. zast. novac** **3. zast. trgovačka roba**

- *krupni ~* goveda i konji; *upitati za hal i za ~* prilikom pozdravljanja, osim pitanja za zdravlje, postaviti i druga pitanja koja se tiču čije životne situacije; *zinula zadnjica na čiji ~* polakomiti se na tuđi imetak:

⁴³ Škaljić (1979: 443) navodi da je riječ *majmun* turskog porijekla. Međutim, u *Tursko-engleskom rječniku Redhouse* navodi se da je riječ *maymun* arapskog porijekla (Redhouse 1968: 739). U perzijskim leksikografskim izvorima navodi se da je riječ *ma(e)ymūn* u značenju 'majmun' perzijskog porijekla, dok je u značenju 'sretan, blagoslovljen' arapskog porijekla (Dehxodā; Mo'īn 1996/IV: 4508–4509; 'Omīd 1993: 1143). U *Etimološkom rječniku perzijskog jezika* navodi se da je riječ *ma(e)ymūn* nastala od arapske riječi *maymūn* u značenju 'sretan, blagoslovljen' (Hasandūst 2014/IV: 2689), dok se u *Arapsko-bosanskom rječniku* (1997: 1687) navodi da je riječ *maymūn* u značenju 'majmun' nesigurnog porijekla, međutim, u značenju 'sretan, blagoslovljen' je arapskog porijekla.

okotio si toliku štenad pa ti zinula zadnjica na moj mal! (Bašić, Tuđe gnijezdo, 46); **živi** ~ domaće životinje
(< osm. tur. *māl* < ar. *māl* – imetak, imovina; posjed, imanje; vlasništvo; bogatstvo; roba; prihodi; kapital; novac; stoka; porez)

māndal <tur.> *m.* **1.** drvena ili željezna prečaga preko vrata sa unutrašnje strane; na nju se stavlja lokot, a služi za osiguranje od provale; zasun, reza, zasovnica: *poletjela demirli kanatu, ~ svalih, a kanat odvalih* (Narodne pjesne II, 6:140–141) **2.** dio meterizā koji povezuje donji sud s kapkom **3.** željezni dio lovačke puške; omogućava preklapanje cijevi
□ **biti pod** ~om **1.** biti zatvoren, protiv svoje volje **2.** biti pretjerano brižljivo čuvan; **udariti** ~ (*nad kim, nad čim*) uspostaviti zabranu nad kim ili čim
(< osm. tur. *mandal* – zasun, reza, mandal; štipaljka; muz. ključ, čivija)⁴⁴

māraz <ar.> *m. zast.* **1.** hronična bolest **2.** boljka, bolja
□ **dopasti** ~a *zast.* razboljeti se, oboljeti
(< osm. tur. *maraz* < ar. *marad, marḍ* – bolest, oboljenje; slabost, mlitavost; gubitak; tama; sumnja; obmana)

marifetluk <ar.-tur.> *m. razg. ekspr.* **1.** snalaženje u svim situacijama; vještina, dovitljivost, snalažljivost **2.** izbjegavanje bilo kakvih obaveza, odgovornosti i sl.; izmotavanje **3.** ponašanje poput obješenjaka (ob. za djecu); nestašluk
□ **izvoditi** ~e *razg.* ponašati se poput obješenjaka; šaliti se, izmotavati se; **znati** (*razne*) ~e *razg.* biti veoma vješt, dovitljiv, snalažljiv
(< osm. tur. *marifet* < ar. *ma'rifa* – znanje, poznavanje; spoznaja, saznanje i tur. suf. *-llk*)

māskara <ar.> *ž.* **1.** *zast.* gruba šala, sprdnja, ismijavanje **2.** sredstvo za bojenje trepavica
□ **nije šala i ~!** zamisli!, začudo!; **tjerati** ~u (*s kim*) *zast.* šaliti se na čiji račun
(< osm. tur. *maskara, mashara* < ar. *mashāra* – predmet podsmijeha; maska, krinka; maskirana osoba; maskarada)

⁴⁴ Škaljić (1979: 445) navodi da je riječ *mandal* turskog porijekla. Međutim, u *Tursko-engleskom rječniku Redhouse* navodi se da je riječ *mandal* arapskog porijekla (Redhouse 1968: 729), dok se u arapskim leksikografskim izvorima riječ *mandal* navodi u sasvim drugom značenju 'cipela, čizma' (Muftić 1997: 1476).

mâšalā (mâšalāh, mâšallāh) <ar.> čest. razg. **1.** izriče divljenje, dopadanje i odobravanje: ~, *Salihbeg, ama pravo beg* (Antologija bošnj. drame, Šahinović, Dva načelnika, 60) **2.** izraz koji se upotrebljava protiv uroka; *ali, Firuz mu je, mašallah, zlato jedno* (Antologija bošnj. drame, Name-tak, Abdullah-paša u kasabi, 165)

□ (**biti**) **za** ~ (biti) odličan, savršen, bez mahane

(< osm. tur. *māšallah, māšaallah* < ar. *mā šā'a Allāh* – šta (kako, koliko) je Bog htio; Bog zna koliko; ala je lijepo!, divno li je!, bravo!)

māšrik <ar.> m. razg. *ekspr.* istočna strana svijeta; istok

□ **od ~a do magriba/ s ~a na magrib nar.** s kraja na kraj svijeta

(< osm. tur. *maşrik* < ar. *maşriq* – mjesto izlaska sunca; istok; Istok, Orijent)

māzija <perz.> ž. **1.** *zast.* čelik **2.** okruglasta izraslina na lišću (hrastovom, ružinom i dr.) koje služi za bojenje, kao štavilo i sl., vrsta šišarike; šiška **3.** *bot.* vrsta zimzelenog drveta; *Myristica fragrans*, muškadni oraščić **4.** (i: mázija) *žarg.* velika hladnoća

□ **jak kao** ~ veoma jak (o osobi); **oštar kao** ~ veoma oštar; **tvrd kao** ~ veoma tvrd

(< osm. tur. *mazi* < perz. *māzū* – *bot.* vrsta kestena; hrast, žir; morski oraščić, šišarika)⁴⁵

mèdēt <ar.> m. *zast.* **1.** pomoć **2.** spas

□ **ne da(va)ti ~a (kome)** *zast.* ne da(va)ti mira kome, dosađivati mu

(< osm. tur. *medet, meded* < ar. *maddad* – pomoć, potpora, podrška; pojačanje, pomoćna četa)

mègdān <ar.> m. **1.** *hist.* u doba Osmanskog carstva, vježbanje i takmičenje u određenim disciplinama (skakanje, jahanje, bacanje koplja, kamena i sl.) povodom narodnih i vjerskih praznika **2.** *ekspr.* u narodnoj poeziji i usmenoj književnosti **a.** borba između dviju osoba; dvoboj, duel, mejdan **b.** *meton.* sukob dviju vojski; boj, bitka, mejdan

⁴⁵ “Kod Škaljića (1979: 450) riječ *mazija* je perzijskog ili francuskog porijekla; navodi da je nastala od perz. *māzū* – ‘šišarika’ ili od franc. *mazer* – ‘čeličiti’. U perzijskim leksikografskim izvorima smatraju da je riječ *māzū* perzijskog porijekla (Dehxodā, Mo‘īn 1996/III: 3696, Anwarī 2002/VII: 6521), a u *Etimološkom rječniku perzijskog jezika* riječ je iranskog porijekla (Hasandūst 2014/IV: 2563–2564). Također, u nekim turskim leksikografskim izvorima navodi se da je ova riječ perzijskog porijekla (Redhouse 1968: 740)” (Haverić – Šehović 2017: 234).

□ **(po)dijeliti ~ s kim** **1.** boriti se na megdanu **2.** nadmetati se, takmičiti se; **izići (izaći) na** ~ boriti se na megdanu; **ostati na ~u** biti pobjednik; pobijediti

(< osm. tur. *meydan* < ar. *maydān, mīdān* – trg; poprište; bojište; arena; trkalište; hipodrom; pozornica; oblast, područje; domen; ravnica)

mèhlem <ar.> *m.* **1. a. farm.** ljekovita mast koja se stavlja, privija na ranu: *megju se su ~ načinile, dva ga puna liječiše dana* (Narodne pjesne II, 77:120–121) **b. razg.** uopće, lijek **2. pren. ekspr.** ono ili onaj koji pozitivno utječe na koga

□ **doći/dolaziti/pasti/padati (kome) kao ~ na ranu (rane, dušu)** **1.** biti velika utjeha kome; (u)tješiti **2.** olakša(va)ti bol, patnju

(< osm. tur. *melhem, merhem* < ar. *marham* – mast, krema, pomada; flaster, zavoj)⁴⁶

mèjdān <ar.> *m.* **1. up.** megdan: *da se za te ja na ~ spremam?* (Narodne pjesne I, 8:207) **2.** širok i velik prazan prostor u naseljenom mjestu; trg: *do Čatića česme i ~a* (Narodne pjesne I, 151:243) **3. a.** stočna, marvena pijaca **b.** vašarište, sajmište: *Mujo đogu po ~u voda* (101 sevd., 55:1) **4. arhit.** prostor u hamamu gdje se obavlja masaža

□ **(po)dijeliti ~ s kim up.** megdan: *neka s njime ~ podijeli* (Narodne pjesne I, 119:199); **dobiti ~/dobiti na ~u** biti pobjednik; pobijediti; **izići (izaći) na** ~ izaći na vidjelo; objelodaniti se

(< osm. tur. *meydan* < ar. *maydān, mīdān* – trg; poprište; bojište; arena; trkalište; hipodrom; pozornica; oblast, područje; domen; ravnica)

mèjīt <ar.> *m.* v. mejt: *k'o ~a, obeznanjenu je u fijaker unesoše* (Biserje, Kulenović, 363:12–13)

(< osm. tur. *meyyit* < ar. *mayyit, mayt* – mrtav, preminuo, umrli; mrtvac)

mèjīt <ar.> *m. razg. ekspr.* tijelo mrtve osobe; mrtvac, leš

□ **blijed k(a)o** ~ *razg.* veoma blijed (usljed velikog uzbuđenja, bolesti i sl.); **pobljediti k(a)o** ~ *razg.* biti veoma blijed (usljed velikog uzbuđenja, bolesti i sl.); **živi** ~ **1.** osoba na samrti **2.** veoma mršava i iscrpljena osoba (usljed bolesti, gladovanja i sl.)

(< osm. tur. *meyyit* < ar. *mayyit, mayt* – mrtav, preminuo, umrli; mrtvac)

⁴⁶ Škaljić (1979: 453) navodi da je riječ *mehlem* grčkog porijekla. Međutim, u turskim leksikografskim izvorima navodi se da je turska riječ *merhem* arapskog porijekla (Develioğlu 1998: 621; Redhouse 1968: 759; Kanar 2003: 888–889). Također, u *Arapsko-bosanskom rječniku* (1997: 566) riječ *marham* je arapskog porijekla.

mèlek (mèleć *razg.*) <ar.> *m. isl.* duhovno biće u Božijoj službi; anđeo: *promijenili su se oni što su hodali kao ~i* (Biserje, Anonim, 224); *po kosi osjeti rosu meleća* (Biserje, Kulenović, 361:11)

□ *spavati kao* ~ čvrsto spavati

(< *osm. tur. melek* < *ar. malak* – anđeo, melek)

merája <ar.> *ž. razg. 1.* utrina, zemljište koje je javno dobro; ledina, poljana
2. ekspr. široki prostor, prostranstvo *3. zast.* pašnjak

□ *izići na ~u razg.* izići napolje

(< *osm. tur. mer'ā* < *ar. mar'an* – ispaša; pašnjak)

mèrāk (mèrāk) <ar.> *m. 1. razg. ekspr.* ugodno raspoloženje, uživanje u čemu (ob. u jelu ili piću); naslada, užitak *2. razg. ekspr.* volja, želja za čim; žudnja: *ako imaš ~ biti predsjednik, evo ja ti odmah dajem* (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 164) *3. rij.* potištenost zbog pretjerane čežnje, žudnje za čim; melanholija

□ *biti (kome) po ~u* biti kome po volji, predstavljati kome zadovoljstvo; *padati/pasti u* ~ postajati/postati sve razdraganiji, veseliji; *(na)praviti ~ (kome)* razonoditi, (raz)veseliti koga

(< *osm. tur. merāk* < *ar. marāq* – hipohondrija)

mèrdžān <ar.> *m. 1. ekspr.* koralj *2. meton.* ogrlica od koralja: *prvi gjerdan crvena ~a ... grlo b'jelo, crveni ~i* (Narodne pjesne II, 59:69–71)

□ *grana od ~a jez. knjiž.* veoma lijepa djevojka; ljepotica

(< *osm. tur. mercān* < *ar. marğān, murğān* – koralji; (sitni) biser)

mèrhabā <ar.> *čest.* narodni pozdrav u muslimana, u zn. dobro došao!, došao si među prijatelje i osjećaj se sigurnim: *alejkumu selam, ~* (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 164); *~ ti, brate u vjeri* (Biserje, Sijarić, 374)

□ *~, čaršijo, na sve četiri strane iron.* za onoga ko se ponaša konformistički, ko se ne želi suprotstavljati javnom mnijenju isključivo nastojeći ostvariti ličnu korist; *ni ~ ne htjeti (s kim)* biti veoma ljut (na koga) i ne htjeti razgovarati (s kim)

(< *osm. tur. merhaba* < *ar. marhaba* – dobro došao!)

mèrhūm <ar.> *m. (merhúma ž.)* u muslimana, umrla osoba; umrli, rahmetlija

□ *živi ~ 1.* osoba na samrti *2.* veoma mršava i iscrpljena osoba (usljed bolesti, gladovanja i sl.)

(< osm. tur. *merhūm* < ar. *marhūm* – prema kome je pokazana (sa) milost; preminuli, pokojni)

mèzār <ar.> *m.* razg. grob, grobnica: *kef imade jednu kazmu, s njim ću ~ iskopati* (Biserje, Softa, 261:1–2); *prevrnuli bi se u ~ima* (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 181)

□ **odnijeti (ponijeti)** <sa sobom> *u ~ (grob)* živjeti s nekom tajnom do smrti nikom je ne otkrivši

(< osm. tur. *mezār* < ar. *mazār* – posjeta; mjesto posjete; svetište; grob)

mīle <ar.> *s.* razg. *ekspr.* ljudsko biće; čovjek

□ **pis** ~ (**mahluk**) najgori mogući ljudi; ološ

(< osm. tur. *millet* < ar. *milla* – sekta; vjera, religija; narod, nacija; krvarina, otkupnina)

mīm <ar.> *m.* ime arapskog slova m (m'): ~ je sličan punoglavcu (Biserje, Softa, 261:1)

□ **ja**, ~, **a ona**, **mīn** za osobu koja slabo razumije ono što joj se govori, kazuje; ~ **na usta!** *zast.* ne govori ništa!, bolje ti je da šutiš

(< osm. tur. *mim* < ar. *mīm* – mīm (mim), ime 24. slova arapskog alfabeta)

mīnder <tur.> *m.* sećija po kojoj se razastru jastuci da je mekše i udobnije za sjedenje; *mīnderluk*, *divan*: *uz jedan duvar stoji ~* (Antologija bošnj. drame, Šahinović, Dva načelnika, 56)

□ **ne silaziti s(a)** ~**a** ne htjeti raditi, htjeti samo ljenčariti i baviti se ogovaranjem drugih; **pametovati s(a)** ~**a** davati savjete o čemu ne uključujući se direktno u to, nastojeći izbjeći direktno mješanje; **voditi politiku s(a)** ~**a** voditi sitnošićardžijsku politiku imajući u vidu samo interese uske, povlaštene grupe ljudi, iz svoga kruga

(< osm. tur. *mīnder* – *mīnder*; jastuci po kojima se sjedi)

mīrāz <ar.> *m.* **1.** imovina koju žena donosi mužu prilikom udaje; *prćija*, *ruho* **2.** *pren. eksp.* naslijeđe, nasljedstvo

□ **dobiti u** ~ **1.** naslijediti **2.** (ob. u odričnoj formi) (ne) dobiti na gotovo

(< osm. tur. *mīrās* < ar. *mīrāt* – naslijeđe, baština, zaostavština)

mīsk <perz. ← *sansk.*> *m. zast.* mirišljava tvar koja se dobija iz spolnog sekreta mošusnog jelena bez rogova (*Moschus moschiferus*) koji živi na Tibetu, u Sibiru i Mandžuriji; upotrebljava se u kozmetičkoj industriji za proizvodnju parfema; mošus

□ ~**om mirisati** prijatno mirisati

(< osm. tur. *misk* < perz. *me(o)šk* – mošus, *misk*)⁴⁷

muamèla <ar.> ž. mudrovanje, glasan razgovor

□ *duboka je tvoja (čija)* ~ iron. ne govoriš mudro

(< osm. tur. *muāmele* < ar. *mu'āmala* – postupak; ophođenje; odnos, veza; ponašanje; novac; posao; transakcija; poslovanje; trgovanje)

muhàbet (mehàbet rij.) <ar.> m. 1. razg. *ekspr.* a. prijateljski razgovor
b. općenito, razgovor 2. rij. prijateljstvo, drugarstvo, drugovanje

□ *čovjek (insan) od ~a* razgovorljiva, komunikativna osoba

(< osm. tur. *mahabbet, muhabbet* < ar. *maḥabba* – ljubav, naklonost)

muhádžir (muhádžer) <ar.> m. (**muhádžirka** ž.) 1. *hist.* prognanik iz Meke, pripadnik užeg kruga sljedbenika vjerovjesnika Muhammeda
2. *razg. eksp.* izbjeglica, prognanik

□ *navaliti k(a)o ~i* razg. *pejor.* doći, pojaviti se u velikom broju

(< osm. tur. *muhācir* < ar. *muhāğir* – koji se iseljava; iseljenik, emigrant; *isl.* iseljenik iz Meke u početku islama)

mùhur (mùhur) <perz.> m. *razg. eksp.* 1. žig, pečat, štambilj: *ja potplatih kjatiba u čaršiji, te on sastavi pismo i udari visoke ~e* (Sušić, Pobune, 85); *i sedam godina što muhtarski ~ nosam* (Antologija bošnj. drame, Kulenović, Djelidba, 231) 2. *pren.* potvrda

□ *biti ~ svemu* miješati se u svašta želeći imati kontrolu nad svim

(< osm. tur. *mühür, mühr* < perz. *mohr* – pečat, žig; prsten pečatnjak)

mukàjet <ar.> *pridj. nepromj.* *razg. eksp.* pažljiv, obziran, mukaetli: *komlen pije, ni ~ nije, a Halil se hitar dogodio* (Narodne pjesne II, 110:137–138)
□ (*on, ona, a on, a ona*) *ni* ~ 1. ni da obrati pažnju, da pokaže brigu za šta ili za koga (ni riječju), čak i kad je reakcija očekivana 2. općenito, ni riječi ne izreći kao komentar na šta

(< osm. tur. *mukayyet, mukayyed* < ar. *muqayyad* – (s)vezan; ograničen; zabilježen, registriran; vokaliziran)

⁴⁷ “Kod Škaljića (1979: 466) riječ *misk* je sanskrtskog porijekla, odnosno on navodi da je iz sanskrtu došla u perzijski jezik. Međutim, u *Etimološkom rječniku perzijskog jezika* riječ *me(o)šk* je iranskog porijekla, mada je postojala i u sanskrtu, ustvari, ova riječ potječe iz istog indoevropskog korijena. U istom rječniku navodi se da je ova iranska riječ pronašla put u druge jezike, poput: grčkog, italijanskog, njemačkog, ruskog, armenskog, arapskog i latinskog jezika (Hasandüst 2014/IV: 2622–2623). Interesantno je da se u turskim leksikografskim izvorima navodi da je riječ *misk* arapskog porijekla (Devellioğlu 1998: 653; Kanar 2003: 933; Redhouse 1968: 780)” (Haverić – Šehović 2017: 238).

mùla (mùla) <ar.> *m. isl.* **1.** vjerski obrazovan čovjek koji uživa ugled **2.** vrhovni kadija; sudija **3. hist.** u doba Osmanskog carstva, titula koju su ugledni, učeni ljudi dobijali od sultana kao znak priznanja **4. zast.** titula koja se dodaje ispred imena čovjeka koji je učio vjerske škole
 □ **šutjeti kao** ~ ništa ne govoriti, ne progovarati, čak i kad je verbalni odgovor očekivan, mudro šutjeti
 (< osm. tur. *molla* < ar. *mawlān* – prijatelj; pomagač; sljedbenik; šticećenik; gospodar; Gospod(ar); zaštitnik; dobročinitelj; susjed; gost; sin; mula (titula učenih, vjerskih obrazovanih ljudi), kadija)

mûmija (mûmija) <perz.> *ž.* **1.** kod starih Egipćana, tijelo umrle osobe koje se tehnikama balzamiranja ili sušenja čuva od raspadanja **2. pren. pejor.** **a.** osoba ukočena, kruta držanja **b.** veoma mršava stara osoba
 □ **šutjeti kao** ~ ništa ne govoriti, ne progovarati; **ukočiti se k(a)o** ~ razg. biti veoma ukočena, kruta držanja
 (< osm. tur. *mumya*, *mūmyā* < perz. *mūm(i)yā* – medikament koji se koristi za balzamiranje mrtvacu; mumija)⁴⁸

munāra <ar.> *ž. arhit.* vitki džamijski toranj s kojeg mujezin ezanom najavljuje početak namaza i poziva muslimanske vjernike na molitvu; minaret: *u njegovu malom mjestu žmirkaju tri kandilja na ~i* (Nametak, Trava zaboravka, 278)
 □ **vikati sa ~e (ako treba)** razglasiti neku vijest što je moguće šire
 (< osm. tur. *mināre*, *menāre* < ar. *manāra* – osvjetljeno mjesto; svjetionik; munara, minaret; fenjer, svjetiljka)

múrād <ar.> *m. ekspr.* ono za čime se čezne, čemu se teži; želja, cilj: *i izišle na ~, na dovu* (Biserje, Čuvidina, 253:38)

⁴⁸ Postoje neujednačena mišljenja oko etimologije ove riječi. Tako se u rječniku *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* navodi da je riječ *mumija* arapskog porijekla (Škaljić 1979: 473). Međutim, u *Arapsko-bosanskom rječniku* (1997: 1444) riječ *mūmyā* je stranog porijekla. U turskim leksikografskim izvorima navodi se da je riječ *mumya* perzijskog porijekla (Devellioğlu 1998: 682; Kanar 2003: 968; Redhouse 1968: 798). U relevantnim perzijskim leksikografskim izvorima pretpostavlja se da je riječ *mūm(i)yā* arabizirani oblik riječi koja je grčkog porijekla, mada se navodi i sumnja u mogućnost da je to riječ perzijskog porijekla (Anwarī 2002/VII: 7504; Dehxodā; ‘Omīd 1993: 1135; Mo‘īn 1996/IV: 4451). Također, u *Etimološkom rječniku perzijskog jezika* postoji neujednačena etimologija ove riječi, tako se navodi da je riječ *mūm(i)yā* možda grčkog porijekla, iz kojeg je otišla u arapski jezik, pa je onda u arabiziranu obliku prešla u perzijski jezik, a potom u turski jezik, kao i u mnoge evropske jezike. Sa druge strane, navodi se da je vjerovatno perzijskog porijekla, odnosno da je izvedena od perzijske riječi *mūm* – ‘vosak’ (Hasandüst 2014/IV: 2664).

□ **biti u ~u** biti na dobitku; **dva ~a na jedna vrata** dvostruka sreća; **ići (izići) na ~ nar. vjer.** ići sa namjerom da se ispuni neka želja (**< osm. tur. murād, murāt < ar. murād – ono što se hoće; poželjan; (predmet) želja; namjera**)

mūrāt <ar.> m. zast. *ekspr.* ispunjenje želje

□ **dva ~a na jedna vrata** dvostruka sreća (**< osm. tur. murād, murāt < ar. murād – ono što se hoće; poželjan; (predmet) želja; namjera**)

muštèrija <ar.> m. i ž. (u mn. ž.) **1. a.** općenito, onaj koji kupuje; kupac: *da si peko, bolan, samo mojim ~ama* (Antologija bošnj. drame, Kulenović, Djelidba, 225) **b.** osoba koja redovno kupuje kod istog trgovca ili obrtnika **3. pren. etnol.** onaj koji je zainteresiran za neku djevojku (kojom se želi oženiti): *kadija je bio vruć ~ još dok je ona bila curetak* (Antologija bošnj. drame, Isaković, Hasanaginica, 384)

□ **biti vruća** ~ biti zainteresiran za šta (ob. za kupovinu kakva predmeta): **ne budi budala, kad su ovako vruće ~e!** (Nametak, Trava zaboravka, 262)

(**< osm. tur. müşteri < ar. muštarin – kupac, mušterija**)

muštùluk <perz.-tur.> m. razg. **1.** radosna, povoljna vijest, dobar glas: *~ mi – evo jedne rake, dušmani će izgubit prvaka!* (Bašagić, Pjesme, 275) **2. meton.** nagrada muštulugdžiji za donošenje takve vijesti ili glasa: *ko mi danas na ~ dođe* (Ljub. nar. pj., 48:19); *il bi brže od Tatarina poletio sultanu da mu uzme ~* (Sušić, Pobune, 24)

□ **biti za ~a** donijeti kome radosnu, povoljnu vijest, dobar glas; **ići/otići na ~/uzeti** ~ otići kome po nagradu za radosnu, povoljnu vijest ili dobar glas; **ja tebi glas, ti meni** ~ ja ću tebi učiniti, a ti meni za to uzvрати

(**< osm. tur. muştuluk – nagrada za radosnu vijest < perz. moǎde – dobra, radosna vijest i tur. suf. -ilk**)

N

nàdžak <tur.> *m.* starinsko hladno oružje sa drškom; na jednoj strani ima sjekiru, a na drugoj malj, čekić: *potegoše gvozdene ~e, sve ~cim' drške izlomiše* (Narodne pjesne II, 100:160–161)

□ *~baba* osoba (ob. žena) oštra jezika, uvijek spremna na svađu; svađalica, alapača, jezikara; *~čovjek* čovjek veoma teške naravi
(< osm. tur. *nacak* – velika sjekira sa čekićem na drugoj strani)

nafàka <ar.> *ž. razg. ekspr.* **1.** hrana uopće **2.** ono što je čovjeku suđeno, od Boga određeno, da u toku života pojede i popije; opskrba **3.** ono što je čovjeku suđeno, od Boga određeno; sudbina, kob, fatum **4.** novčani prihodi; zarada: *što mi ne dade moju ~u, tri dukata iz carske hazne* (Biserje, Sušić, 426) **5.** ono što je čovjek zaradio, zaslužio

□ *biti tuđa* ~ biti predodređen za služenje drugima; *krenula je ~ koga/ otvorila se ~ kome* počeo je bolje zarađivati; *kùpiti ~u* uzimati posljednje obroke prije smrti (o bolesnoj osobi); *ne biti više ~e (za koga)/ne-stati (kome) ~e* nastupilo je čije vrijeme za smrt; *obrnula se (okrenula se) (kome) ~* promijenila se čija sudbina; *otvoriti (kome) ~u* učiniti da neko počne bolje zarađivati; *pojesti (svoju) ~u* umrijeti; *prekinula se čija* ~ za onoga koji je umro; *takva ti* ~ takva ti je sudbina; *tanka/slaba/ mršava* ~ mali novčani prihodi, mala zarada; *ugasiti (kome) ~u* učiniti koga siromahom, da nema od čega živjeti

(< osm. tur. *nafaka* < ar. *nafaqa* – trošak, rashod, izdatak; izdržavanje, nafaka; milostinja)

nàfta <perz.> *ž.* **1.** hem. uljevita zapaljiva tekuća ili polučvrsta tvar koja se nalazi u sedimentnim slojevima Zemlje; složena smjesa različitih spojeva, pretežno ugljikovodika; služi kao sirovina u proizvodnji benzina i drugih derivata, te za dobijanje električne energije u termoelektranama; zemno ulje, mineralno ulje **2.** *razg.* dizel-gorivo

□ *ići na ~u razg.* biti pokretan pomoću dizel-goriva (o vozilima)

(< osm. tur. *neft* < perz. *naft* – nafta; petrolej; kerozin)

nagràisati <tur.> (ø) svrš. **1. etnol.** nagaziti na čini, na ogramu i sl. **2. pren. razg. ekspr.** loše proći u čemu; nastradati, nadrljati, nadrapati, nagrabusiti
 □ ~ **na čini** (*čine, džinsko kolo, mačiji sugreb*) izgubiti pamet; poludjeti (< osm. tur. *uğramak* – naići, nabasati (na zlog duha); podvrgnuti se, izložiti se (čemu lošem, neprijatnom))

nálet <ar.> m. razg. **1. a.** prokletstvo **b.** prokletnik, naletnik **2. pren. pejor.** onaj koji je prijeko, prgave naravi **3. pren. fam.** nestašno dijete (ob. odmilja); naletnik
 □ ~ (*koga*) **bilo!** neka je ko proklet (prokleta...!); ~ **naletosum** vulg. neka ga đavo nosi
 (< osm. tur. *la'net, lānet* < ar. *la'na* – kletva; prokletstvo; kazna)

náletōsum <ar.-tur.> uzv. proklet bio!
 □ **nalet** ~ vulg. neka ga đavo nosi
 (< osm. tur. *lānet olsun* – neka je proklet!, proklet bio! < ar. *la'na* i tur. *olsun* – neka je)

nàluna <ar.> ž. (ob. mn.) v. nanula: *na nogam joj sade fleli ~e* (101 sevd., 33:3)
 (< osm. tur. *nalın* < ar. dual *na'layn* od. jd. *na'l* – sandala; cipela; papuča; potkovicica; đon; kopito)

nâm <perz.> m. ekspr. **1.** slavno ime, dobar glas; ugled, obraz: *nije meni ni do moga ~a, a kamo li do devet harama* (Ljub. nar. pj., 81:3–4); *oglasio se na ~u divojka lipa Zlata Vranić Alibega* (Biserje, 183:34–35) **2.** ponos, gordost: *kolik njihov ~, i njihov pasiji inad* (Antologija bošnj. drame, Isaković, Hasanaginica, 368)
 □ (*biti*) **ispod ~a** (biti) ispod časti; **izgubiti i ~ i glas** **1.** osramotiti se **2.** doživjeti poniženje; (*biti*) **na ~u** (biti) na glasu, (biti) popularan, uživati ugled: *pa smo čuli za tvoju djevojku, da j' u tebe na ~u djevojka* (Narodne pjesne I, 500:73–74); (*biti*) **pun ~a** (biti) uobražen, ohol; (*biti*) **tanka ~a (soja)** (biti) iz porodice koja ne uživa ugled u društvu: *zar smo mi age Arapovići tanka soja i tankoga ~a?* (Antologija bošnj. drame, Isaković, Hasanaginica, 369)
 (< osm. tur. *nām* < perz. *nām* – ime, naziv; ugled, dobar glas; slava, glasovitost)

nàmāz <perz.> m. isl. obredna muslimanska molitva, klanjanje muslimana; obavezno ga je obavljati pet puta na dan u određeno vrijeme (od ranog jutra do kasne večeri); jedna od osnovnih islamskih dužnosti; molitva,

salat: *sabah* ~; *i* ~ *klanjajte*, *i zekat dajite* (Antologija bh. drame, Plakalo, Hazreti Fatima, 677)

□ *klanjati istiharu* <~> tražiti pravo rješenje; *pomrsiti* ~ napraviti grešku u učenju i zbog toga prekinuti klanjanje, koje treba ponoviti (< osm. tur. *namaz*, *namāz* < perz. *namāz* – *namaz*; *molitva*)⁴⁹

nànula <ar.> ž. (ob. *mn.*) vrsta drvene sandale s malim remenom preko prstiju; nosi se izvan kuće, u avlijskom ambijentu: *ne klepeći ~ama kad silaziš sa čardaka*

□ *fale (kome) samo dženetske ~e šalj.* izgleda loše, bolesno (ob. posljedica neprospavane noći): *Boju već imaš. Samo ti fale dženetske ~e.* (< osm. tur. *nalın* < ar. dual na 'layn od. jd. *na'l* – sandala; cipela; papuča; potkovica; đon; kopito)

nargila <perz.> ž. istočnjačka naprava za pušenje naročite vrste duhana; rashlađeni duhanski dim prolazi kroz dugu krivudavu cijev uronjenu u staklenu bocu s vodom

□ *ići na ~u razg.* ići gdje s namjerom da se puši nargila (< osm. tur. *nārgile* < perz. *nārgīl* – *bot. kokosova palma*; *kokosov orah*, *kokos*; *indijski orah*)

nèfes (nèfez) <ar.> *m.* **1.** dah, izdisaj **2.** *knjiž.* vrsta pjesme koja se izvodi na derviškim beктаšijskim seansama

□ *~e tegliti* biti na samrti; umirati (< osm. tur. *nefes* < ar. *nafas* – dah; *udisanje*, *uvlačenje dima*; *gram.* aspiracija; *gutljaj*; *vlastito nahodjenje*; (*lični*, *književni*) *stil*; *prijatan ukus*; *nargila*)

ničāh (nikāh) <ar.> *m.* **1.** *isl.* sklapanje šerijatskog braka; *vjenčanje*: *beg djevojku ~ učinio* (Narodne pjesne I, 114:275) **2.** *razg.* imovina (u novcu i zlatu) koju mladoženja daje supruzi prilikom sklapanja šerijatskog braka; daje se za slučaj razvoda; *mehr*

□ *djevojka (cura) pod ~om* isprošena ili zaručena djevojka; *kad (kome) ~pređe preko glave* kad ko stupi u brak; *uzeti pod ~* isprositi ili zaručiti djevojku; *žena pod ~om* udata žena (< osm. tur. *nikāh* < ar. *nikāḥ* – *vjenčanje*; *udaja*; *ženidba*; *brak*; *bračni ugovor*; *snošaj*)

⁴⁹ U *Etimološkom rječniku perzijskog jezika* navodi se da riječ *namaz* postoji i u sanskritu, u obliku *namas*, i u značenju 'naklon, klanjanje'. Vjerovatno je zajedničkog indoiranškog porijekla (Hasandust 2014/ IV: 2776).

nímet <ar.> *m. razg. ekspr.* **1.** hljeb, kruh **2.** *meton.* jelo, hrana **3.** *pren.* Božiji dar

- **Božiji** ~ *meton.* hrana; **poštovati kao** ~ veoma poštovati
(< osm. tur. *ni'met* < ar. *ni'ma* – blagodat, milost, dobrota; povlastica, privilegija; blagostanje, uživanje, zadovoljstvo, sreća, radost; udobnost (života))

nišan <perz.> *m.* **1. a.** dio na vatrenom oružju koji služi za ciljanje; vizir, mušica: *na Orlanu ~ sastavio, a na pušci vatru naložio* (Narodne pjesne I, 284:1240–1241) **b.** *meton.* cilj, meta u koju se gađa iz vatrene oružja: *biju ~ mladi Krajišnici* (Narodne pjesne I, 93:393) **2.** *isl.* nadgrobni kamen postavljen po islamskim propisima sa natpisom na arapskom i bosanskom jeziku; bašluk: *postaviti ~e; da mi se svakog predvečerja umorna krava hraniteljka o ~ očеше* (Sušić, Pobune, 15); *oni došli na ~e stare* (Biserje, 142:14) **3.** *etnol.* dar koji djevojka dobija prilikom vjeridbe ili prosidbe; biljega, obilježje **4.** *rij.* biljeg, znak na tijelu: *beg Mustaj-beg oko konja hoda, nesrećni mu ~ opazio* (Narodne pjesne I, 542:361–362) **5.** *zast.* orden, odlikovanje: *na glavi mu tri ~a carska* (Narodne pjesne I, 88:201)

- **biti/naći se na ~u** biti predmet čije kritike, verbalnih napada; **držati (imati) (koga) na ~u** budno motriti čije poteze; **gledati (koga) preko ~a** neprijateljski gledati koga, s velikim animozitetom; **razgovarati preko ~a (s kim)** neprijateljski razgovarati s kim; **spustiti ~ zast.** postati skromnijih zahtjeva, jednostavniji; **uzeti (koga) na ~** usmjeriti napade, kritiku na koga, zlobno, maliciozno komentirati koga, stalno provocirati koga: **uzeo me na oko, kao na ~** (Bašić, Tuđe gnijezdo, 94)
(< osm. tur. *nišān* < perz. *nešān* – obilježje, oznaka; znak, amblem, žig, grb; znak, pokazatelj; orden, medalja; cilj, nišan, meta)

núrli <ar.-tur.> *pridj. nepromj. jez. knjiž.* svijetao, vedar, svjež

- **(biti) ~ lica (čehre, čela)** (biti) prijatna, ljubazna lica
(< osm. tur. *nūrli* – svijetao, sjajan; ar. *nūr* – svjetlost i tur. suf. *-li*)

O

òdžāk (òdžak) <tur.> *m.* **1.** ozidani otvor kroz koji izlazi dim s ognjišta ili iz peći; dimnjak **2.** ognjište u zidu koje je direktno povezano sa dimnjakom; kamin **3.** *pren.* **a.** rod, porodica (ob. koja uživa ugled i status) **b.** kuća, dom: *svaki ode do ~a svoga* (Narodne pjesne I, 96:511) **4.** *hist.* u doba Osmanskog carstva, stambeni objekt turskih feudalaca s kamenom kulom; dvorac: *podranila Šahin-pašinica, na Glasincu na ~u svome* (Narodne pjesne I, 3:2–3) **5.** sobna zemljana peć **6.** udubljenje u zemlji u koje se stavlja sjeme za sađenje; kućica, kúća

□ *kao da je kroz ~ prošao* veoma je crn i garav; *mršav (suh) kao da je u ~u visio* veoma mršav, suh; *(biti) od dobra soja <i ~a>/od kuće i ~a* (biti) iz porodice koja uživa ugled u društvu; *neće se kome više ~ pušiti* **1.** upropastit će ga **2.** neće ostati na životu; *ugasio se ~ (kome)* zatrla se čija loza; *zapisati (šta) crnom kredom u ~ 1.* smatrati izgubljenim (novac) **2.** propasti, nestati (dugovi)

(< osm. tur. *ocak* – ognjište, kamin; peć; šporet, pećnica; dimnjak; rudnik, kamenolom; porodica, kuća, dom; odred, korpus; udruženje, društvo)

ogràisati <tur.> (*ø*) *svrš.* **1.** *etnol.* nagaziti na čini, uroke **2.** *pren. razg. eksp.* loše proći u čemu; nastradati, nadrljati, nadrapati, nagrabusiti

□ ~ *kao đavo na Veliki petak* veoma loše proći u čemu; nastradati, nadrljati, nadrapati, nagrabusiti; ~ *na čini (čine, džinsko kolo, mačiji sugreb)* izgubiti pamet; poludjeti

(< osm. tur. *uğramak* – naići, nabasati (na zlog duha); podvrgnuti se, izložiti se (čemu lošem, neprijatnom)

òjna <tur.> *ž.* konjsko otmjeno poigravanje

□ *provoditi ~u* poigravati se

(< osm. tur. *oyun* – igra, ples; predstava, priredba, pozorišni komad; trik, obmana, prevara)

oklàgija <tur.> ž. duguljasti drveni glatki valjak kojim se tanji i razvija tijesto (za pite, kolače i sl.): *il' ću biti u mutvaku, baklavu kuhat', ~om klepetati* (101 sevd., 11–13)

□ *mršava k(a)o* ~ razg. veoma mršava; *prebiti ~u o koga* jako izudarati, istući koga; *usukati se kao* ~ puno smršati

(< osm. tur. *oklava, oklađi, oklađu* – oklagija)

olùkli <tur.> pridj. nepromj. ekspr. koji je na oluke; žljebast

□ *hem* ~, *hem badžakli* zast. izraz za onoga koji je ne samo lijepo odjeven, nego i lijepo, skladno građen

(< osm. tur. *oluklu* – žljebast, koji ima oluk; rebrast < tur. *oluk* – oluk, žlijeb, cijev i tur. suf. *-li*)

P

pàmuk <perz.> m. **1.** bot. rod biljaka iz porodice *Malvaceae*; ima dobro razvijen vretenast korijen, urezano lišće i cvjetove bijele i žućkaste boje; od njegovih se čahura dobijaju celulozna vlakna dosta korištena u tekstilnoj industriji; *Gossypium*, pamučika **2.** sirovina dobijena od tih vlakana: *i ja ću mrven ~a turiti u uši* (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 175); *moja draga, moja željo živa, poš' lji meni dušu u ~u* (101 sevd., 105:4–5)

□ *imati ~ oko srca* biti dobrog srca; *kao da je odrasla u ~u i svili* biti prefinjenog, njegovanog izgleda; *mekan kao ~ razg.* veoma mehak; *nježan kao ~* veoma nježan; *omekšati kao ~* postati dobar i predusretljiv; *ovijati (koga) ~om* veoma nježno, brižljivo postupati s kim; *piti/sisati/vaditi (kome) dušu (krv) na ~ (slamku/slamčicu, šiljak)* uporno ne davati mira kome, smišljeno mučiti, maltretirati koga; *u ~u i svili (od)rasti* (od)rasti u blagostanju, izobilju; *umotavati/umotati u ~* ublažavati/ublažiti ono što se ima reći, kazati

(< osm. tur. *pamuk, panbuk* < perz. *panbak, panbe* – pamuk, vata)⁵⁰

pândža <perz.> ž. **1.** oštar i savijen nokat kod ptica, ob. grabljivica, i nekih drugih životinja; kandža **2.** *pejor.* predug, zapušten nokat kod čovjeka

□ *biti u (čijim) ~ama* biti u čijoj vlasti; *lomiti ~u s kim* svađati se: *dok si sa mnom ~u lomila* (Antologija bh. drame, Muradbegović, Pomrčina krvi, 229); *pasti u (čije) ~e* doći pod čiju vlast, postati potpuno zavisan od koga

(< osm. tur. *pençe, pence* < perz. *panğe* – šaka; viljuška; šapa, pandža; pet prstiju)

pàpuča <perz.> ž. **1.** (ob. mn.) a. vrsta otvorene ljetne obuće koja se izrađuje od različitih materijala (kože, plastike, platna): *Kolika je na Musalli ja-*

⁵⁰ U savremenom perzijskom jeziku čest je slučaj da glasovi *k* i *g* na kraju riječi ispadaju, tako da je ova riječ u klasičnom perzijskom jeziku imala oblik *panbak* – na taj je način moguće objasniti ostanak glasa *k* u turskom jeziku.

lija, još je veća Atlagića kapija. Tuj se šeće Đulizade Mulija! Na nogam' joj od sedefa ~e (Ljub. nar. pj., 107:5–8) **b.** vrsta obuće koja se nosi u kući; pokućnice: *dadoh rodu mestve i ~e* (101 sevd., 29:12); *nosi l' Fata od kadife ~e* (Ljub. nar. pj., 90:3) **2.** nogostup na koji se staje prilikom ulaska ili izlaska iz nekog vozila

□ *biti pod ~om* u potpunosti biti pokoran supruzi; *držati (koga) pod ~om* držati koga u podređenom, zavisnom položaju (u porodičnim odnosima); *ni ~e (opanke, cipele) <pred nogom> da (kome) okrene* nedostojan je koga; *strpati (koga) pod ~u* učiniti da ko bude u podređenom, zavisnom položaju (ob. u porodičnim odnosima)

(< osm. tur. *papuç, pabuç, pāpūş* < perz. *pā* – noga i perz. *pūš*, prez. osn. gl. *pūšīdan* – obući; odjenuti; perz. *pāpūš* – papuče; obuća)

pàra <perz.> **ž. 1.** *hist.* u bivšoj Socijalističkoj federativnoj republici Jugoslaviji, stoti dio dinara **2.** (ob. *mn.*) *razg.* novac, novci: *naperiše džeferdare i povikaše da odjahujemo i ~e i nakit na travu bacamo* (Biserje, Sušić, 429) **3.** novčić: *nameće se Žiga Salih-aga, i on daje ~u carevicu* (101 sevd., 120:6–7); *ne daje mu ~e ni dinara* (Biserje, 131:24)

□ *biti na svojim ~ama* prilikom kockanja, izjednačiti gubitak u novcu; *biti pri ~ama* imati novca; *biti pun ~ā* imati mnogo novca, biti bogat; *biti pun ~ā kao žaba dlaka* *razg. iron.* nemati novca, biti siromašan; *čuvati bijele ~e za crne dane* u povoljnim životnim okolnostima štedjeti novac za slučaj bolesti, besparice ili gubitka posla; *dati do zadnje (posljednje) ~e* dati sve; *dobiti (koga) za ~e* podmititi koga; *imati ~ā kao blata (krša, pljeve)* imati puno novca, biti veoma bogat: *a ~ češ imati kao pljeve* (Biserje, Bašić, 466); *istjerati ~u* mukotrpno uspjati naplatiti (honorar i sl.); *izbiti ~u* na prevaru uzeti novac od koga; *Judina ~* novac koji je primljen kao mito za izdaju; *kaplje ~ (kome)* dobro zarađuje; *krenula je koga ~* počeo je dobro zarađivati; *krvava ~* mukotrpno zarađen novac; *ležati (sjediti, spavati) na ~ama* imati novca u izobilju, biti veoma bogat; *lijepe ~e* mnogo novca; *ne dati ni pet ~ (za šta, za koga)* ne uvažavati, ne cijeniti koga ili šta; *ne valja ni ~e* potpuno je bezvrijedno, nema nikakve vrijednosti; *ne vrijedi ni dvije ~e/ni kršene/ni prebijene ~e/ni pet ~* potpuno je bezvrijedno, nema nikakve vrijednosti; (*zaraditi, dobiti, skupiti* i sl.) *neku ~u (neki dinar)* (zaraditi, dobiti, skupiti) nešto malo novca; *nemati ni prebijene ~e/bit* *bez prebijene ~e* biti bez novca, nemati nimalo novca; *ni za kakve ~e* nipošto; *~ā kao kiše* puno novca: *eto tebi ~ kao kiše!* (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 166); (*stavljati/kupiti*) *~u na ~u* strpljivo štedjeti (kroz duži period); *~ā valjati* veoma vrijediti; *platiti do*

zadnje (posljednje) ~e sve platiti; **plivati (valjati se) u ~ama** biti veoma bogat, imati mnogo novca; **potrošiti cigansku ~u** laskomisljeno potrošiti puno novca; **poznavati/znati (koga) kao ~u u kesi** dobro poznavati, znati koga; **poznavati/znati (koga) kao zlu (staru, svoju) ~u** veoma dobro poznavati, znati koga; **prosipati/sipati/rasipati/razbacivati/bacati ~e** laskomisljeno i nekontrolirano trošiti velike količine novca; **stisnuti se (skukuljiti se, zgurati se) kao dvije ~e u kesi** htjeti ostati nezapažen; pritajiti se; **tući ~u** zarađivati mnogo novaca; **tvrd na ~i** veoma škrt, stisnut; **uzeti/uzimati lijepe ~e** dobro zaraditi/zarađivati; **vrijediti svoje ~e** imati cijenu koja odgovara stvarnoj vrijednosti čega; **(dobiti, kupiti) za male/sitne ~e** (dobiti, kupiti) veoma jeftino; **zarađivati velike (lijepe, teške) ~e** puno zarađivati; **zgrnuti/namlatiti/napraviti ~e** zaraditi mnogo novca

(< osm. tur. *para*, *pāre* < perz. *pāre* – komad, dio, parče; zakrpa; poderan, pocijepan; djelić, fragment; udio, ulog)

parampārče (pàrampārče) <tur.-perz.> *s. razg. ekspr.* sitan dio, komad čega (ob. razbijenog); djelić, komadić

□ **raditi na ~ad** raditi bez plana

(< osm. tur. *paramparça*⁵¹ < perz. *pārče* – komad, dio, parče; tkanina, materijal)

pāša (pāša) <tur.> *m.* (u mn. ž.) **1. hist.** u doba Osmanskog carstva, visoki civilni i vojni dostojanstvenik: *uvešćeš ga u onu odaju, gdje sjedaju ~e i veziri* (Narodne pjesne I, 5:68–69) **2. pren.** onaj **a.** koji uživa, kojem je dobro **b.** koji je glavni u čemu i sl. **3. razg.** riječ za obraćanje muškim osobama

□ **beg legne, ~ustane** za osobu koja je bez ikakvih briga, bezbrižna; **biti pravi** ~ biti veoma bogat; **živjeti kao** ~ živjeti u blagostanju, bogatstvu, bez ikakvih briga, bezbrižno

(< osm. tur. *paša* – visoka civilna i vojna titula u Osmanskom carstvu, paša; vojn. general; morn. admiral)

patlidžan (patlidžan) <perz.> *m. bot.* jednogodišnja zeljasta biljka iz porodice *Solanaceae*; ima duguljast, mesnat i bobičast plod ljubičasto-plave boje; *Solanum melongena*

⁵¹ Ovdje je riječ o intenziviranju stepena pridjevskog svojstva u turskom jeziku, što se postiže redupliciranjem prvog sloga pridjeva i stavljanjem konsonanata *p*, *s* i sonanata *m* i *r* na kraj redupliciranog sloga (Čaušević 1996: 135). Naime, riječ *paramparça* nastala je tako što se prvi slog riječi *parça* reduplicirao, na šta se dodao sonant *m* na kraju sloga (v. Haverić – Šehović 2017: 254).

□ **pomodriti kao** ~ jako se naljutiti; razbjesnjeti se
(*< osm. tur. patlıcan, bādingān, bādincān < perz. bādenḡān – bot. patlidžan*)

pàzār *<perz.> m. razg. 1.* kupoprodaja robe ili nekretnina; trgovanje: *živjeti od ~a; časom Tale ~ napravio* (Biserje, 157:40) **2.** mjesto, prostor na kojem se obavlja trgovina; pijaca, pazarište: *da se efendum ide malo češće na ~, a ti nećeš* (Antologija bošnj. drame, Šahinović, Dva načelnika, 58) **3.** dan u koji se trguje, pazari, pazarni dan, pijačni dan: *danas je ~* **4.** ono što se prodaje i kupuje, trgovačka roba: *raditi s ~om* **5.** zarada od trgovanja, od trgovačkog prometa, trgovačka dobit: *predati gazdi dnevni ~*

□ **iznijeti kožu (glavu) na** ~ izgubiti glavu, život; poginuti; **(na)praviti (kome)** ~ kupiti/kupovati od koga šta (ob. za veliku sumu novca); **nema tu ~a** neće biti velike zarade od čega; **nositi kožu (glavu) na** ~ izlagati se, izvrgavati se smrtnoj opasnosti; **ode glava (koža) na** ~ izgubi glavu, život; pogibe; **preliti (zaliti)** ~ popiti piće nakon dobro obavljenje kupovine ili prodaje; **tvrditi** ~ nećkati se u vezi s čim kako bi se druga strana podstakla na vršenje kakve radnje; **utvrditi** ~ čvrsto se dogovoriti o čemu kako bi se ostvario neki cilj ili postigla neka korist

(*< osm. tur. pazar, bāzār < perz. bāzār – bazar, pijaca; tržište, berza*)

pazāriti (šta) dvov. razg. 1. obaviti/obavljati čin kupoprodaje; trgovati: *nije bilo para na svijetu za koje bi je pazario* (Biserje, Bašić, 460) **2.** pogoditi/pogađati se o kupoprodaji

□ *~ pola čaršije* puno pazariti: *koliko zanovijetate, Boga mi, kao da ćete ~ pola čaršije, a ne dvije kahve* (Antologija bošnj. drame, Name-tak, Abdullah-paša u kasabi, 164)

pejgamber *<perz.> m. isl. 1.* Božiji poslanik; vjerovjesnik: *~ Nuh* **2.** (Pej-gamber) vjerovjesnik Muhammed: *nee, ništa, nisam ružno mislila, ~a mi* (Biserje, Sušić, 431)

□ **vjerovati (u koga, u šta) kao u ~a** vjerovati bez razmišljanja (u koga, u šta), bez provjere činjenica

(*< osm. tur. peygāmbēr, peyāmbēr < perz. peyḡām, payām – poruka, vijest i perz. bar, prez. osn. gl. bordan – odnijeti; perz. peyḡāmbār, payāmbār – Božiji poslanik; vjerovjesnik; glasnik, glasonoša*)

pèkmez *<perz.> m. 1. kul. a.* ukuhani voćni sok (od jabuka, krušaka, šljiva ili kojeg drugog voća) **b.** gusta smjesa koja nastaje ukuhavanjem voća sa šećerom; marmelada **2. pren. razg. pejor. a.** osoba koja za svaku sitnicu

zaplače, plačljiva, cmizdrava osoba (ob. dijete) **b.** osoba koja se ponaša razmaženo; peka: *Neću Pinje, što ću, majko, s njime? Ni Krnuša, ružna mu je duša..., ni Semiza, glogova ~a* (Biserje, 38:20–21, 23)

□ *jasno kao* ~ potpuno jasno; *pasti/propasti u san kao muha u* ~ zaspati dubokim snom

(< osm. tur. *pekmez* < perz. *be(a)gmāz* – vino; pehar vina; pijenje vina)

pëndžer (**pëndžer**, **pëndžer**) <perz.> *m.* razg. *ekspr.* prozor: *dohodih dragoj pod ~e, a još dragu vidjeti ne mogu!* (101 sevd., 27:2–3); *djevojka ga okom zapalila, crnim okom kroz srčali ~!* (Ljub. nar. pj., 8:14–15)

□ *doći pod ~(e)/na* ~ doći na ljubavni sastanak

(< osm. tur. *pencere* < perz. *panğa(e)re* – prozor; rešetka, okno)

pèrčin <perz.> *m.* **1. a.** veći pramen ili čuperak kose navrh glave: *na glavi mu kapa izderana, kroz kapu mu ~ propanuo* (Narodne pjesne I, 381:1049–1050) **b.** pletenica kose: *jami ~ sa bijela vrata* (101 sevd., 37:2); *tri sam češlja mlada salomila, dok sam dragom ~ podgojila* (Ljub. nar. pj., 124:22–23) **2.** dio grive koji konju pada niz čelo; kika: *na mrkalju grive ni ~a, vet sve živa vatra odnijela* (Biserje, 159:40–41)

□ *na vrh ~a* (~) *pasti* pasti naglavačke; *od ~a do peta* potpuno, sasvim; *šaka i* ~ *zast.* svakodnevna tučnjava; *uhvatiti/držati za* ~ (*koga*) staviti koga pod svoju vlast, imati koga u svojoj vlasti

(< osm. tur. *perçem* < perz. *perçam* – uvojak, kovrdža, lokna)

pêrda <perz.> *ž. rij.* **1. a.** zavjesa, zastor (na prozoru, vratima i sl.): *ti ćeš vidjet što još niko viđo nije, ti ćeš vidjet šta se iza ~e krije* (Bašagić, Pjesme, 118:7–8) **b.** pregrada, paravan **2.** ograda (ob. od drvenih parmaka)

□ *pukla je* ~ (*kome*) posvađali su se; *staviti/metnuti (kome) ~u na oči* obmanuti, prevariti koga

(< osm. tur. *perde* < perz. *parde* – zavjesa, zastor; pregrada, paravan; veo; čin (predstave); membrana, opna)

perišān <perz.> *m. etnol.* srebreni nakit u vidu čelenke koji su žene nosile na glavi

□ *otići u* ~ *zast.* otići unepovrat; zatrti se, nestati

(< osm. tur. *perīšān* < perz. *parīšān* – rastresen, zbunjen, uznemiren, rastrojen; neuredan, razbarušen; razbacan, raštrkan)

pīlāv <perz.> *m.* **1. kul.** vrsta jela od **a.** gusto kuhane riže **b.** tankih i dugačkih domaćih rezanaca, jerišta: *kad Bošnjaci ~ zgotovili, zgotovili pa ga potrošili* (Narodne pjesne I, 63:1542–1543) **c.** bungura: *za pohvalu jed-*

nom *Abdulah pojede bakrač ~a i ništa mu ne bude* (Sušić, Pobune, 6); *tu ti on metnu onaj sultanijin prsten u ~* (Biserje, 88) **2. etnol.** svadba, pir (u nekim krajevima pilav je bio glavno jelo na svadbi): *oženiše Bojičić Aliju, i ~ mu dobro propratiše* (Biserje, 158:30–31)

□ *biber po ~u* vrhunac čega; *navaliti k(a) o na vruć ~ razg.* prionuti na neki posao s velikim žarom, velikom voljom

(< osm. tur. *pilāv* < perz. *pilaw, polou* – vrsta iranskog jela od riže)

piš <tur.> *pridj. nepromj. zast. 1.* pogan, prljav, nečist **2. pren.** loš, hrđav, pokvaren

□ ~ *mile(t)* najgori mogući ljudi; ološ

(< osm. tur. *pīs* – prljav, nečist, pogan; zao, opak; loš, pokvaren; odvratn, oduran; nepristojan; ružan; težak, kompliciran)⁵²

postècija (postèkija) <perz.> ž. uređena koža bravčeta s koje nije ostrižena vuna (ob. se koristi kao sedžada za klanjanje): *između dva prozora visi pustećija, ovčije runo* (Antologija bošnj. drame, Kulenović, Djelidba, 220)

□ *izvlačiti/izvući ~u <ispod nogu> (kome)* (u)činiti da ko ostane bez statusa, položaja i sl.; *prostirati/prostrijeti ~u (kome)* ugađati/ugoditi kome

(< osm. tur. *posteki, pösteki* < perz. *pūstak* – opna, ljuska; kožica, tanka koža)

⁵² Škaljić (1979: 519) smatra da je riječ *pis* turskog porijekla. Međutim, u turskim leksikografskim izvorima navodi se da je riječ *pīs* perzijskog porijekla (Devellioğlu 1998: 866; Kanar 2003: 1199; Redhouse 1968: 935).

R

ráhat <ar.> pridj. neprom. razg. ekspr. spokojan, miran, bezbrižan: *misli, da ona spava, i on ~ legne* (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 181); *vas mu svijet ~ na divanu, do sokola Ćuprilić vezira* (Narodne pjesne I, 83:10–11)

□ ~ **kao soko u letu** veoma spokojan, miran, bezbrižan: **tamo sam ~ kako soko u letu** (Isaković, Hasanaginica, 385); ~ **od pameti** razg. iron.

1. blesav, luckast **2.** koji je flegmatična ponašanja, koji se ni za šta ne sekira

(< osm. tur. *rāhat* < ar. *rāḥa* – odmor; dopust; udobnost; lahkoća)

rája <ar.> ž. **1. hist.** u doba Osmanskog carstva **a.** pokoreni podanici nemuslimani koji plaćaju danak: *jedna ~ a dva gospodara* (Narodne pjesne I, 25:29) **b.** radni sloj stanovništva (bez obzira na vjeroispovijest): *pa i carsku zadovolji ~u* (Narodne pjesne I, 97:583) **2. razg.** običan svijet; narod, ljudi **3. žarg.** **a.** mladi ljudi koji se međusobno družu **b.** komunikativna i pristupačna osoba

□ **povaliti ~u žarg.** izdati bliske osobe (prijatelje)

(< osm. tur. *rāyā, reāyā* < ar. mn. *ra'āyā* od jd. *ra'iyā* – stado; podanici; raja)

ramàzān <ar.> m. isl. deveti mjesec muslimanskog (hidžretskog) kalendara; mjesec posta: *uz ~ pije rujno vino* (Narodne pjesne I, 178:211); *uz ~ je postio k'o svaki pravi turčin* (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 165)

□ **nije maslo za ~a kome** nije savršen, nije bez mahane

(< osm. tur. *Ramazan* < ar. *ramaḏān* – 9. mjesec islamske lunarne godine, ramazan)

ramàzānskī pridj. koji se odnosi na ramazan

□ **trajati kao ~ post** pejor. predugo trajati

rèza <ar.> ž. metalna naprava za zaključavanje vrata s unutrašnje strane; kračun, zasun, zapor

□ **nabiti ~u na usta (kome)** ne dopustiti kome da govori

(< osm. tur. *reze* < ar. *razza* – šarka, baglama; spona, klamfica; reza)

rúfet <ar.> m. zast. 1. zanat, poziv 2. ceh, esnaf

□ **znati mnogo ~a/rufetluka** biti veoma prepređen

(< osm. tur. *hirfet* < ar. *ħirfa* – obrt, zanat; posao, zanimanje, profesija)

řz <ar.> m. zast. poštenje, čast

□ **držati se svoga ~a i obraza** pridržavati se ustaljenih društvenih normi, naročito onih naslijeđenih tradicijom: **mi se držimo svoga rza i obraza** (Antologija bošnj. drame, Isaković, Hasanaginica, 378)

(< osm. tur. *ırz* < ar. *‘ird* – čast; ugled, renome, reputacija; lijepa osobina; dostojanstvo; duša; tijelo; pora; strana, kraj; vojska)

S

sàbah <ar.> *m.* **1.** *razg. ekspr.* vrijeme između zore i sunčeva izlaska: *dok poljubi, ~-zora dođe* (101 sevd., 50:9) **2.** *isl.* prvi od pet obaveznih dnevnih namaza; obavlja se između zore i sunčeva izlaska; sabahski namaz, sabah-namaz: *ona ~ klanja u odaji* (Narodne pjesne I, 4:45)

- *od rana ~a (od rane zore) do mrk(l)a mraka ekspr.* cijelog dana
(< osm. tur. *sabāh* < ar. *ṣabāḥ* – jutro)

sàbur <ar.> *m.* *razg. ekspr.* strpljenje, strpljivost: ~ *malo od Erdelja rajo* (Narodne pjesne I, 26:45)

- *imati gajreta <i ~a>* biti mentalno uravnotežen; *u ~u i merhametu živjeti* živjeti u slozi, složno, bez zavade
(< osm. tur. *sabır, sabr* < ar. *ṣabr* – strpljivost, strpljenje; izdržljivost, otpornost; postojanost, ustrajnost; suzdržljivost; pritisak; post; okovi; čekanje)

sadàka <ar.> *ž.* *razg. ekspr.* milostinja, milodar

- *biti (izgledati) za ~e* biti veoma siromašan
(< osm. tur. *sadaka* < ar. *ṣadaqa* – milostinja, sadaka)

sàf <ar.> *m.* **1.** *isl.* red onih koji klanjaju, obavljaju namaz **2.** *pren. ekspr.* red, ešalon

- *gurati se (probijati se) u prvi* ~ nastojati se približiti moćnima
(< osm. tur. *saf* < ar. *ṣaff* – redanje, nizanje, razvrstavanje; slaganje, tovarenje; red, niz, vrsta; crta, linija; razred, klasa; tečaj, kurs; odred; grupa)

sàhan <ar.> *m.* **1.** plići okrugli bakarni sud iz kojeg se jede; *i ~ mezeta, a to ne ide na ovakvoj zabavi* (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 176) **2.** tanjir

- *lizati ~e (kod koga)* dodvoravati se, ulagivati se kome; *prazan ~ meton.* siromaštvo, glad; *pun ~ meton.* materijalno blagostanje, bogatstvo

(< osm. tur. *sahan*, *sahn* < ar. *ṣaḥn* – zdjela, posuda; tanjir; sahan; vrč, pehar; jelo; ravnica; površina; dvorište; kolut; šupljina (uha); udubina na kopitu (konja))

sàhat <ar.> *m. razg. ekspr.* **1.** v. sat 1.a: *kad po jutru bila tri ~a* (Narodne pjesne I, 17:559) **2.** v. sat 2.a: *dragi hoda ispred b'jela dvora i pogléda ~ iz njedara* (101 sevd., 45:6–7)

□ *doći (kome) vakt i* ~ nastupilo je čije vrijeme za smrt; *miran kao* ~ veoma miran; *primakao se (kome) kudret-*~ bliži mu se kraj života, smrt; *u dobar* ~ u pravo vrijeme

(< osm. tur. *saat* < ar. *sā'a* – sat; časovnik; tren(utak), časak; vrijeme, doba; smrt(ni) čas; teškoća; daljina; čas proživljenja (nakon smrti))

sàksija <tur.> *ž.* **1.** posuda u kojoj se sadi i uzgaja cvijeće: *u ~i dana žuta ruža blista* (Biserje, Alić, 386:1–2); *mati moja: stabljika krhka u ~i* (Biserje, Kulenović, 1–2) **2. zast.** sač, peka

□ *ograničen (glup) k(a)o* ~ *razg.* veoma glup; *praviti novu rupu na ~i* raditi nepotreban, uzaludan posao

(< osm. tur. *saksı* – saksija; vaza)

saldisati (*šta*) *svrš.* napraviti, postaviti, pripremiti

□ ~ *džezvu* spremi kahvu

(< osm. tur. *saldı*; perf. 3. 1. jd. od inf. *salmak* – širiti; (ras)prostirati; pustiti, osloboditi; poslati, otpremiti; gurnuti, ubaciti)

sât (**sàhat** *razg. ekspr.*) <ar.> *m.* **1.** (*Nmn.* sâti) **a.** vrijeme od 60 minuta, dvadeset i četvrti dio dana **b.** osnovna vremenska jedinica trajanja nastave, obuke i sl. (ob. 45 minuta); čas **2.** (*Nmn.* sâtovi) **a.** sprava koja mjeri i pokazuje vrijeme; časovnik, ura: *đe m' se biser u krilo prosuo, načetvero moj ~ salomio!* (101 sevd., 110:6–7) **b.** brojilo

□ *davati ~ove (časove)* privatno podučavati, davati instrukcije; *do kasnih ~i* do vremena oko ponoći; *do sitnih ~i* do poslije ponoći; *govoriti kao pokvaren* ~ nepovezano govoriti; *gubiti ~e* uzalud gubiti vrijeme, ne iskoristiti racionalno vrijeme; *kuca (kome) biološki* ~ prolazi vrijeme u kojem su čije biološke funkcije u punoj snazi (ob. o reproduktivnoj sposobnosti); *raditi kao (švicarski)* ~ besprijekorno raditi; *suđen* ~ smrt; *tačan kao (švicarski)* ~ apsolutno tačan; *vidjeti (znati) koliko je ~i* vidjeti, shvatiti šta je posrijedi, šta se dešava; osvijestiti se; *u dvanaesti* ~ u posljednji trenutak

(< osm. tur. *saat* < ar. *sā'a* – sat; časovnik; tren(utak), časak; vrijeme, doba; smrt(ni) čas; teškoća; daljina; čas proživljenja (nakon smrti))

sèfte *s.(sèfta ž.)* <ar.> *razg.* **1.** prvi zarađeni novac u toku dana **2.** prvina, početak **3.** u šali, udarac ispruženom rukom iza vrata osobe koja se tek ošišala; sefte

□ *dati/davati (baciti/bacati)* *za ~e* baciti/bacati sitan novac da zvecne u znak želje da pazar bude uspješan; *pazariti na ~* pazariti za sretan početak

(< osm. tur. *siftah, istiftah* < ar. *'istiftāḥ* – (ot, za)počinjanje; početak; prva prodaja (u jednom danu); kapara)

sèlām <ar.> *m. isl.* muslimanski pozdrav: *i kaži, da si predao pismo, kaži ~* (Antologija bošnj. drame, Šahinović, Dva načelnika, 48); *tatari mu ~ prihvatiše* (Narodne pjesne i, 40:603)

□ *predavati ~e* okretati glavu nalijevo i nadesno nastojeći vidjeti, opaziti šta

(< osm. tur. *selām* < ar. *salām* – predanost (Bogu); spas; sigurnost; dobrobit; mir; pozdrav)

selāmet <ar.> *m. razg. ekspr.* **1.** spas, spasenje: *ne bude li pusta zatvorena, ~ je, očinjeg mi vida!* (Biserje, 164:18–19) **2.** sigurno stanje; sigurnost **3.** pravi put

□ *Allah ~!* uzvik kojim se izriče čuđenje, nevjerica, u značenju Bože, spasi!; *izići na ~* spasiti se; *izvesti (koga) na ~* omogućiti kome život u kojem su mu riješena osnovna egzistencijalna pitanja; *naći sebi ~* snaći se; *nema ~a (od čega, od koga)* beskorisno je, uzaludno je; *tražiti ~a (od koga)* tražiti pomoć; *znati đavola na ~ istjerati* biti veoma lukav, prepreden

(< osm. tur. *selāmet* < ar. *salāma* – zdravlje; očuvanost; bespriječnost; sigurnost; dobrobit; dobar ishod; uspjeh; spas; mir)

sèrmija <perz.> *ž. zast.* **1. a.** poslovna glavnica; kapital **b.** trgovačka roba **c.** imovina, vlasništvo: *~ je mog života: kao sunce svjetlo [sic!] čelo* (Bašagić, Pjesme, 125:9–10) **2.** zanatski proizvodi

□ *cijela* ~ pravo bogatstvo

(< osm. tur. *sermāye* < perz. *sar* – glava; poglavar, vođa i perz. *māye* – suština, bit; osnova; kapital; perz. *sarmāye* – kapital; imetak, bogatstvo; izvor, porijeklo)

sèvāp (sèvāb) <ar.> *m.* **1. isl. a.** djelo za koje slijedi Božija nagrada: *nemoj rijet mali sevab* (Biserje, Bašeskija, 248:19) **b. meton.** Božija nagrada za to djelo **2. razg. ekspr.** općenito, dobro djelo

□ *hvatati/uhvatiti* ~ (u)činiti dobro djelo; *i ~ i čevap* i dobro i korist

(< osm. tur. *sevāb* < ar. *ṭawāb* – nagrada, sevap, plaća; zasluga; kazna; med, pčela; dobro djelo)

sèvdāh <ar.> *m. ekspr.* ljubavni zanos, čežnja: *Ajnuša, načelnik hizmećarića. Ah ~!* (Antologija bošnj. drame, Šahinović, Dva načelnika, 48); *u ~u čeznuć, kao Huma-biće* (Biserje, Ćatić, 302:3)

□ *pasti/padati u* ~ biti veoma veseo, razdragan

(< osm. tur. *sevda* < ar. *sawdā'* – crna žuč; melanholija, sjeta; dubina (srca))

sihīrbāz (sīhīrbāz) <ar.-perz.> *m. 1.* onaj koji pravi, baca sihire; vračar: *ili zato da ne bi sa softom, sihirbasom [sic!] dijelio ono što čovjek musliman ni s najvjernijim drugom ne želi da dijeli* (Sušić, Pobune, 64); *prvi put je na kući smrti, kući ~a... kapija bila širom otvorena* (Biserje, Čolaković, 355) **2. pren.** onaj koji uspijeva izvesti ono što se smatra nemogućim; čarobnjak

□ *raditi kao* ~ *ekspr.* raditi vješto, bez greške, nepogrešivo

(< osm. tur. *sihirbaz, sihrbāz* < ar. *sihr* – čarolija, magija, vradžbina i perz. *bāz*, prez. osn. gl. *bāxtan* – igrati; (iz)gubiti; proigrati; perz. *sehrbāz* – čarobnjak, vrač, mag; mađioničar)

sīndžīr <perz.> *m. 1. zast.* lanac: *ja potegoh mojega handžara, pa presjekoh četiri ~a* (Biserje, 164:27–28) **2.** (ob. mn.) jez. knjiž. lanci kojima se vežu zarobljenici i sl.; okovi: *oba sina savezana ~ima debelijem* (Biserje, 64:5–6)

□ *napraviti (od čega) medvjeda na ~u* od čega plemenitog napraviti sredstvo zarade

(< osm. tur. *zincir* < perz. *zangīr* – lanac, okovi; pren. zapreka, smetnja)

sīrāt <ar.> *m. ob.* u izrazu: *~čuprija 1. isl.* opasni most u džehenemu preko koga se mora preći da bi se ušlo u dženet **2. pren.** veliko, teško iskušenje

□ *ići kao po ~čupriji* ići veoma oprezno i nesigurno; *prolaziti ~čuprijom* polagati račune na onom svijetu

(< osm. tur. *sīrāt* < ar. *šīrāt* – put)

sīrće <perz.> *s.* otopina sirćetne kiseline u vodi; ob. se koristi za pripremu salata; ocat, kvasina

□ *proliti (prevaliti)* ~ učiniti šta loše; *smerdjati kao mačetu* ~ biti kome odvratno

(< osm. tur. *sirke* < perz. *serke* – sirće, ocat)

sôj <tur.> *m.* **1. a.** porijeklo, rod, pleme (o ljudima): *od ~a prvog i koljena* (Antologija bošnj. drame, Muradbegović, Na Božijem putu, 93); *sevli stasa, tanka pasa, ~a gospodskog!* (101 sevd., 73 :11–12) **b.** društveni položaj, stalež **2. a.** rasa, sorta, pasmina **b.** vrsta, klasa **3. pren.** skup karakternih osobina, crta; kov **4.** vrsta nižih organizama

□ *(biti) tanka ~a (nama)* (biti) iz porodice koja ne uživa ugled u društvu: *zar smo mi age Arapovići tanka ~a i tankoga nama?* (Isaković, Hasanaginica, 369); *(biti) od dobra ~a <i odžaka>* (biti) iz porodice koja uživa ugled u društvu; *od svakog (svakojakog) ~a* svakojaki
(< osm. tur. *soy* – rod, loza, porijeklo; familija, rodbina; rasa, soj; vrsta, sorta, pasmina)

sójlj <tur.> *pridj. nepromj. ekspr.* koji potječe iz ugledne porodice

□ *(biti) od ~roda* (biti) iz ugledne porodice
(< osm. tur. *soylu* – koji potječe iz ugledne porodice; tur. *soy* i tur. suf. *-li*)

sòkāk (sòkāk) <ar.> *m.* **1.** manja ulica: *pošetao Kapić Ahmed-aga, niz ~e tražit djevojaka* (101 sevd., 91:1–2) **2.** širi seoski put (ob. između kuća): *jedanput je sa dna našeg ~a došlo i jedno lijepo obučeno dijete* (Kikić, Provincija u pozadini, 143) **3. pejor.** uska, zapuštena ulica: *dušmanin se po ~cim' vuca* (Narodne pjesne I, 135 :357)

□ *ostati na ulici (~u zast.)* izgubiti dom, nemati više gdje stanovati: *posjeć' će me beg Mustaj beg lički, ostaće mi djeca na ~u!* (Narodne pjesne I, 92 :354–355)
(< osm. tur. *sokak, zukāk* < ar. *zuqāq* – uličica, sokak; tjesnac, moreuz, koridor)

srklet <ar.> *m. razg. ekspr.* uznemirenost, uzrujanost, nervosa: *birden ~ bujruntije pišu* (Narodne pjesne I, 195:282)

□ *ne biti od <nekog> ~a* **1.** biti flegman **2.** ne mučiti se mnogo ni oko čega
(< osm. tur. *siklet* < ar. *taqla* – težina; tromost; poteškoća; umor; dosađivanje; smetanje; pospanost)

sùāl <ar.> *m. zast.* pitanje

□ *bez ~a bez dževaba zast. prav.* bez ikakvog sudskog procesa
(< osm. tur. *suāl* < ar. *su'āl* – pitanje)

sùnet (sùnnnet) <ar.> *m. isl.* **1.** sve što je vjerovjesnik Muhammed naučavao, radio ili preporučivao da se radi; drugi izvor islama; hadis **2.** obreziva-

nje spolnog organa muške djece koje se obavlja po islamskim propisima; sunetluk, sunećenje

□ *nije ni farz ni* ~ nije hitno

(< osm. tur. *sünnet* < ar. *sunna* – običaj, navika; postupak, metod; pravilo, zakon; isl. sunet, tradicija, obrezivanje, sunećenje; kazna; oblina lica, lice, čelo, sljepočnica; oblik; priroda)

sùra <tur.> ž. zast. **1.** red, linija: *pred vezira u polje sigjoše, pa mu dvije ~e načiniše* (Narodne pjesne I, 88:206–207) **2.** redak u knjizi

□ *dovesti (koga) u ~u razg.* učiniti da se ko počne primjereno ponašati, disciplinirati (koga)

(< osm. tur. *sıra* – red, niz; lanac; red, poredak; regularnost, urednost; pravo vrijeme, pogodan trenutak; klupa; tribina; linija u pisanju)

súre s. (**súret** m.) <ar.> zast. slika: *izletješe ati i paripi i njihove ~ bedevije* (Narodne pjesne II, 34:1245–1246)

□ *izaći iz insanskog ~eta razg.* prestati se ponašati u skladu sa društvenim normama

(< osm. tur. *sūret, surat* < ar. *šūra* – (ob)lik, forma; figura; vid; slika, crtež; fotografija; kip; lice; kopija; formula; sličnost; naklonost; želja; osobina; način; šamar)

sùtlija <tur.> ž. kul. riža ukuhana u zaslađenom mlijeku koja se jede ohlađena

□ *naboran (namrckan) k(a)o ~ (sutlijaš) žarg.* veoma naborana lica, s puno bora

(< osm. tur. *sütlü* – mliječan, pripremljen s mlijekom < tur. *süt* – mlijeko i tur. suf. -*li*)

sùtlijaš <tur.-perz.> m. kul. vrsta deserta spravljena od mlijeka, riže i šećera; sutlija

□ *naboran (namrckan) k(a)o ~ (sutlija) žarg.* veoma naborana lica, s puno bora

(< osm. tur. *sütlü* < tur. *süt*, tur. suf. -*li* i perz. *āš* – aš, tradicionalno iransko jelo)⁵³

⁵³ Moguće je da je ovo ispravna etimologija riječi *sutlijaš*, međutim, postojanje oblika *sutlija* u našem jeziku ostavlja dozu sumnje.

Š

šāh <perz.> *m.* **1. hist.** titula vladara u Iranu i nekim zemljama srednje i južne Azije; car, kralj: *dva su ~a i dva tahta* (Biserje, Ilhamija, 249:5) **2. šah. a.** igra na kvadratnoj ploči podijeljenoj na 64 naizmjenično raspoređena crno-bijela polja sa 32 figure (šesnaest bijelih i šesnaest crnih): *igraju se u kočijam' ~a* (Narodne pjesne I, 382:1069) **b.** šahovska ploča kvadratnog oblika s figurama **c.** napad neke figure na protivnikova kralja □ **biti (naći se) u ~u** biti (naći se) u opasnosti, u škripcu; **doživjeti ~mat** doživjeti poraz, neuspjeh, gubitak; **držati (koga) u ~u 1.** držati koga u podređenom odnosu, tjerati ga na potpunu poslušnost **2.** ucjenjivati koga čim; **~mat razg.** kraj svake priče, rasprave navođenjem uvjerljiva argumenta koji odnosi prevagu nad svim prethodno navedenim
(< osm. tur. *šāh* < perz. *šāh* – kralj, car, šah)

šamar <tur.> *m.* **1.** udarac dlanom po licu; ćuška, pljuska, zaušnica **2. pren.** neugodan ukor, kritika (ob. na javnom mjestu)
□ **dobiti ~ (od koga)** biti ponižen, obrukan; **izjesti mnogo ~ā** dobiti batine; **kao ~om ošinut** neprijatno iznenađen; **sjesti/pristati k(a)o ~ budalili razg.** biti potpuno odgovarajući; odgovarati; **udariti ~ (kome, čemu) 1.** poniziti **2.** naškoditi; **zalijepiti ~ (kome) žarg.** svom snagom udariti koga dlanom po licu
(< osm. tur. *šamar* – šamar, ćuška, pljuska)

šāmija <perz.> *ž.* šarena ma(h)rama od tanka platna kojom žene (ob. muslimanke) povezuju ili pokrivaju kosu; povezača: *kupi mi, dragi, crnu ~u* (Ljub. nar. pj., 41:16–17); *poslije svakog poroda, ~om se mrkom podnimaljivala* (Biserje, Kulenović, 364:3–4)
□ **zaboravljati k(a)o mahalūša ~u razg.** biti zaboravan
(< osm. tur. *šāme* < perz. *šāme* – ženski rubac, maramica; ma(h)rama, šamija; med. opna, membrana)

šēcer <perz. ← sansk.> *m.* **1. hem.** organski hemijski spoj iz grupe ugljikohidrata u kristaliziranu obliku; slatka je okusa; veoma je zastupljen u

prehrambenoj industriji **2.** proizvod koji nastaje preradom šećerne trske ili šećerne repe; služi za zaslađivanje; saharoza: *sladi je ~ od meda, draži je dragi od brata!* (101 sevd., 44:14–15); *po baklavi ~ trusi* (Biserje, Bašeskija, 248:20) **3.** *pren. razg.* dragi (draga): *u dragoga, u ~a moga* (Biserje, 28:13) **4.** *razg.* šećerna bolest; dijabetes **5.** (u pridj. službi) jez. *knjiž.* mila, slatka: *za nj se jamči lijepa djevojka, ~ Hana gradskoga dizdara* (101 sevd., 92:7–8)

□ *biti med i* ~ biti veoma ljubazan (ob. prenaglašeno); *lizati ~ kroz staklo* truditi se oko čega nedostižnog; *nije pao ~ u vodu <da se rastopi>* nije žurba, ima vremena za šta; *nisam (nisi) od ~a* neću (nećeš) se rastopiti od nekoliko kapljica kiše; *sladak kao* ~ veoma prijatan, umiljat (o osobi); *~ i šerbe* velika milina; *usta kao kutija (od) ~a* veoma lijepa usta

(< osm. tur. *şeker* < perz. *ša(e)kar* – šećer)

šēčērñī *pridj.* koji se odnosi na šećer, koji sadrži šećer

□ *sladak kao ~a bolest iron.* koji je neprijatne spoljašnosti (o osobi); ružan

šēga <tur.> ž. *razg.* **1.** šala, izrugivanje, ismijavanje **2.** *meton.* osoba koja je duhovita, smiješna

□ *tjerati ~u (s kim)* pretjerano se šaliti na čiji račun, zbijati šalu s kim (< osm. tur. *şaka* – šala, dosjetka)⁵⁴

šēher (šēher) <perz.> m. *ekspr.* veliki grad: *kolika je ~ Banja Luka, u njoj ima trista djevojaka* (101 sevd., 72:1–2); *udri kuga po ~ Mostaru, sve pomori i staro i mlado* (Ljub. nar. pj., 44:22–23)

(< osm. tur. *şehir, şehr* < perz. *šahr* – grad; carstvo, zemlja)

šēherskī (šēherskī) *pridj.* koji pripada šeheru; gradski

□ *obući ~e čakšire* preseliti sa sela u grad, početi živjeti u gradu, ali i dalje zadržati ruralni mentalitet

šēhīd <ar.> m. **1.** onaj koji je poginuo u odbrani **a.** *isl.* vjere: *petn'est hiljad' dali smo šehita, za to danas niko i ne pita* (Biserje, Firaki, 257:21–22)

b. domovine, porodice i dr. moralnih vrijednosti: *pade Džanu šest hi-*

⁵⁴ Škaljić (1979: 582–583) navodi da je riječ *šega* arapskog porijekla i da je nastala od arapske riječi *šaqā'* – 'nesreća'. Međutim, u *Tursko-engleskom rječniku Redhouse* postoje dvije turske riječi *şaka*, jedna je turskog porijekla i znači 'šala, dosjetka', a druga je arapskog porijekla, izvedena od arapske riječi *šaqā'* – 'nesreća; bijeda; muka, napor, trud'; i u turskom jeziku ima značenje 'bijeda; bezobrazluk, prostaštvo' (Redhouse 1968: 1047).

ljad' šehita (Narodne pjesne I, 64:1563) **2.** onaj koji je pogubljen za nešto što nije skrivio, koji je nedužan, nevin; mučenik

□ *ni ~ ni gazija* osoba bez karaktera, bezvrijedna osoba

(< osm. tur. *şehit*, *şehid* < ar. *şahid* – svjedok; mučenik, šehid; poginuli; stradali, žrtva)

šër <ar.> *m. razg. ekspr.* **1. a.** zlo, pakost **b.** smutnja: *kazao sam ja, bolan: ženski šerr* (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 181) **2.** (u službi *pridj.*) *nepromj. razg. a.* zao, pakostan **b.** zločest, đavolast

□ *bez <ikakvog> ~a* **1.** dobronamjerman, u mjeri da to graniči s naivnošću **2.** dobronamjerno; *praviti se ~ budala* praviti se nevješt, neupućen (< osm. tur. *şer* < ar. *şarr* – zlo, nesreća; šteta; siromaštvo; rat; neprijateljstvo; porok; grijeh, zloba; nepravda; groznica)

šërbe <ar.> *s.* **1.** osvježavajuće piće od vode s medom ili šećerom; medovina: *tada cure kahvu doniješe, i uz kahvu šerbet medovinu* (Narodne pjesne I, 148:126–127) **2.** slatki gusti voćni sok: *nosi caru maštrafu ~eta* (Narodne pjesne I, 144:210) **3.** kipuća voda u šerbetnjaku pripremljena za kuhanje kahve **3.** šećer ukuhan s vodom kojim se zalijevaju slatke pite

□ *popiti (svoje)* ~ nastupila je čija smrt; *šećer i* ~ velika milina (< osm. tur. *şerbet* < ar. *şarba* – piće, šerbe; gutljaj; doza; purgativ; vrč ili ar. *şarbāt* – šerbe; sirup)

šešana (šišana) <perz.> *ž.* vrsta duge puške čiji se unutrašnji dio cijevi sastoji od šest izdubljenih pruga: *na ramenu vezena ~* (Narodne pjesne I, 116:80); *okrenuše stotinu ~ā* (Narodne pjesne I, 165:416)

□ *čist kao* ~ *zast.* veoma čist

(< osm. tur. *şişâne*, *şeşhâne* < perz. *šeš* – šest i perz. *xāne* – kuća; perz. *šeşxāne* – okrugli šator; zavjesa; zavjesa na vratima kraljevskog dvora; perz. *tofang-e šeşxāne* – mušketa, stara fitiljna ili kremenska puška)

šičār <perz.> *m. razg. ekspr.* **1.** dobit(ak), korist, ćar (2): *i prije su čete othodile, dobre čete ~ šičarile* (Biserje, 159:25–26) **2.** blago, imetak: *ase leži pjesnik odličnoga dara, koji nije tražio časti ni ~a* (Bašagić, Pjesme, 90:1–2)

□ *ići za ćarom i ~om* baviti se trgovinom, živjeti od trgovine; *raditi iz čistog ~a* *razg.* raditi u ličnom interesu

(< osm. tur. *şikār* < perz. *šekār* – lovljenje, lov; lovina, ulov; ciljanje neprijateljskih borbenih sredstava; pljačka; ljutit, srdit; nervozan)

šićáriti ⟨*ø*⟩ *nesvrš. razg. ekspr.* izvlačiti korist, šićar iz čega, dolaziti do šićara; zarađivati, ćariti: *i prije su čete othodile, dobre čete šićar šićarile* (Biserje, 159:25–26); *dobar đogat bedem preskočio, vazda mi je Mujo šićario* (Biserje, 166:21–22)

□ ~ (**loviti, pecati**) **u mutnom** na nečastan način izvlačiti korist iz situacije

šimšik ⟨*tur.*⟩ *m. zast.* grom, munja

□ **brz kao** ~ *zast.* veoma brz, munjevit
(< *osm. tur. şimşek* – grom, munja)

šimšir ⟨*perz.*⟩ *m. bot.* zimzelena ukrasna grm ili stablo iz porodice *Buxus*; koristi se za ukrašavanje parkova i ivica travnjaka u vidu žive ograde ili različito oblikovanih grmova; drvo je tvrdo i čvrsto te se koristi u rezbarstvu; *Buxus sempervirens*, zelenika: *načini mi sanduk od ~a, kupajte me đulom rumenijem* (Biserje, 68:2–3)

(< *osm. tur. şimşir, şimşād* < *perz. šemšād* – *bot. šimšir*)

šimširov pridj. koji se odnosi na šimšir

□ **~a grana sa devete gore** veoma dalek rod

šiš ⟨*tur.*⟩ *m.* **1.** željezni ražanj, na kome se peku komadići mesa **2.** valjkasti pržionik za kahvu koji se nalazi na željeznoj šipki; pržanj **3.** vrsta starinskog oružja koje čini šiljasta željezna šipka s tri ivice na vrhu kao bodež; služi za probadanje pancir-košulje **4.** šiljasti bodež koji se upotrebljava prilikom derviških obreda

□ **go kao** ~ veoma siromašan, koji nema ništa; ~ **i goliš** *ekspr.* puki siromah

(< *osm. tur. şiş* – ražanj; *pleteća igla; mač za probadanje*)

šiša ⟨*perz.*⟩ *ž. razg.* **1.** staklena boca, flaša; staklenka **2.** ukrašena boca, flaša za rakiju: *kad ne mogu kroz sokake proći..., od ~e Hadžajlića Muše* (101 sevd., 121:7, 11)

□ **draga je kome** ~ (*čutura, čaturica*) voli popiti; **pr(d)nuti u ~u** (*bardak*) *vulg.* umrijeti; **pun kao** ~ sasvim pun

(< *osm. tur. şīşe* < *perz. šīše* – staklo; *vitrina, izlog; staklena boca, flaša; staklenka*)

škèembe ⟨*perz.*⟩ *s. razg.* **1. a.** iznutrica goveđeg želuca; burag, drob **b.** jelo od toga; tripice, škembići **2. pren. iron.** veliki trbuh; trbušina

□ **nabiti (nabaciti)** ~ (*stomak, trbuh*) *žarg.* dobiti veliki stomak, postati trbušast

(< osm. tur. *işkembe, şikembe* < perz. *šekambe* – burag; trbuh; stomak)

šubha (šuhva) <ar.> ž. razg. *ekspr.* sumnja

(< osm. tur. *şüphe, şübhe* < ar. *šubha* – nejasnost, neizvjesnost, nesigurnost; sumnja; tobožnji dokaz; pravna zabluda)

šuhva <ar.> ž. *up.* šubha

□ *svezati ~u razg.* uobraziti sebi šta (ob. šta negativno); umisliti; *svezati*

~u (kome) razg. izazvati čiju sumnjičavost

(< osm. tur. *şüphe, şübhe* < ar. *šubha* – nejasnost, neizvjesnost, nesigurnost; sumnja; tobožnji dokaz; pravna zabluda)

T

tàbak <ar.> *m.* **1.** arak papira **2.** *š. stamp.* **a.** papir različitih formata na kojem se štampaju knjige, novine i sl.: *poš'ljí meni dušu u pamuku... b'jele ruke na ~-ćagetu* (101 sevd., 105:5, 7) **b.** jedinica za mjeru papira **3.** *zast.* **a.** poslužavnik, tabla **b.** tanjir

□ *previti/presaviti* ~ podnijeti (pismenu) tužbu; tužiti

(< osm. tur. *tabak* < ar. *ṭabaq* – poklopac, kapak; tanjir; zdjela, posuda; sto; poslužavnik, tabla; pepelnica; kičma; vijek; skupina, grupa; generacija; kost; hrskavica)

tàban <tur.> *m.* **1.** *anat.* donja strana stopala: *i udariše mi dvadeset što po turu što po ~ima* (Biserje, Sušić, 426) **2.** dužina stopala kao mjera za dužinu; stopa **3.** željezni dio puške između kundaka i cijevi

□ *dati po ~ima (kome)* kazniti koga fizički; *dati (stisnuti) vatru ~ima/ zapeti (odapeti) ~ima o ledinu žarg.* dati se u bjekstvo; pobjeći; *dobiti po ~ima* biti fizički kažnjen; *gori (kome) pod ~ima* nalazi se u teškoj, bezizlaznoj situaciji, u opasnosti; *ići ~-fijakerom žarg.* ići pješke; *izgorješe (kome) ~i* biti veoma nestrpljiv; *kao da je kome trnje pod ~ima* veoma je nestrpljiv, nemiran; *lizati (kome) ~e* potpuno se pokoravati kome; dodvoravati se, ulagivati se; *podbijati ~e* mnogo pješačiti, bez cilja i svrhe; *potprašiti (kome) ~e* nagnati u bijeg koga; *ugrijati ~e* brzo (ot)ići, brzo se udaljiti

(< osm. tur. *taban* – taban, stopalo; đon; osnova, baza, tlo; plato, ravina; nosač, podupirač; korito; kvalitetan čelik)

tabijāt <ar.> *m.* *razg. ekspr.* **1.** ćud, narav, karakter **2.** navika, navada **3.** volja, raspoloženje

□ *biti čudna ~a* biti teške naravi, ters

(< osm. tur. *tabīat* < ar. *ṭabī'a* – priroda; narav, ćud, temperament; nagon, instinkt; prirodna nauka; pravilan način; bit, suština; struktura, sastav; kvalitet (glasa))

tàbut (tàbūt) <ar.> *m. isl.* otvoreni plitki sanduk u kojem se sahranjuju umrli muslimani: *kad bude nošen moj ~, ne misli da ću osjećati bol za ovim svijetom* (Biserje, Selimović, 399)

□ **grabiti se za tuđ** ~ nepromišljeno srljati dovodeći sebe u smrtnu opasnost; **k(a) da je hodži s ~a pobjegao** *razg.* veoma je blijed, iscrpljen (< osm. tur. *tābūt* < ar. *tābūt* – drveni kovčeg, sanduk, škrinja; (mrtvački) lijes, sarkofag, tabut; sepet; lađa, brod; prsa)

tàfra <ar.> *ž. zast.* oštar verbalni napad na koga

□ **tjerati (prospati)** ~u **1.** oholo se pokazivati pred drugima; oholiti se **2.** hvalisati se (< osm. tur. *tafra* < ar. *tafra* – skok; pavlaka, kajmak; izrastanje mladica; izasipanje (po koži); impulsivan pokret; polet, elan)

tàhta <perz.> *ž. razg.* daska: *jesu l' teške ~e javorove?* (Biserje, 45:8)

□ **navesti (koga) na truhlu (čuruk-)** ~u prevarom navesti koga na nešto loše; prevariti, obmanuti; **oriden-~ – beriden-~** zbrda-zdola; **stati na čuruk-~u** upustiti se u nesiguran, sumnjiv, opasan posao (< osm. tur. *tahta*, *tahte* < perz. *taxte* – daska; ravna, glatka površina, tabla)

talàmbas <ar.-perz.> *m. zast. muz.* vrsta bubnja u obliku čanka ili duboke čase sa razapetom kožom (ob. jarećom) preko otvora; *daulbaz: grlom viči, u ~ tuci* (Biserje, 193:13)

□ **udarati u (bubnjeve i) ~e** **1.** bučno, pompezno objavljivati kakvu novost; razglašavati **2.** pretjerivati u reklamiranju čega **3.** pretjerano šta naglašavati; **udarati/udariti u zurle i ~e** objelodanjivati/objelodaniti šta; **uz zurle i ~e** **1.** javno **2.** uz veliku buku, galamu (< osm. tur. *davulbaz*, *tablbāz* < ar. *tabla* – bubanj, doboš i perz. *bāz*, prez. osn. gl. *bāxtan* – igrati; (iz)gubiti; proigrati; perz. *tabl-e bāz* – mali bubanj koji je oglašavao početak odlaska u lov ili vrijeme povratka iz lova)

tàman (tàmān) <ar.> *čest.* **1.** služi za isticanje **a.** bliskosti; upravo, baš: *tamam sigjoh, sine, na avliju – istom gjogat njisnu pred avlijom* (Narodne pjesne II, 6:137–138) **b.** podudaranja istovjetnih, odnosno veoma sličnih pojmova, odnosno da šta kome ili čemu u potpunosti odgovara: *uh... ~!...* (Biserje, Čolaković, 347) **2.** (u službi *pridj.*, u predikatu) koji je odgovarajuće veličine, mjere (ob. o odjeći, obući) **3.** služi za isticanje spremnosti da se kakva radnja, stav i sl. provodi i u slučaju nepoželjnih i neočekivanih smetnji tome; čak, makar

□ ~ **posla!** ne dolazi u obzir; nikako, nipošto

(< osm. tur. *tamām* < ar. *tamām* – potpun, cio, čitav, sav; savršen; savršenost; svršetak, konac; pun mjesec, uštap)

tàmbura <perz.> ž. muz. narodni žičani trzalački instrument od mehkog drveta sa 4–6 žica: *i pred njima Zlatarević Mujaga, u ruci mu od sedefa* ~ (101 sevd., 6–7); *u bekrije ništa ne bijaše, nego jedna sedefli* ~ (Ljub. nar. pj., 63:13–14)

□ *urediti kao ~u* lijepo urediti: *sve je to Hasan-ef. uredio kao ~u* (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 196)

(< osm. tur. *tambur, tanbūre, tanbūr* < perz. *ta(o)nbūr* – muz. tambura)⁵⁵

tarhàna <perz.> ž. kul. **1.** izmrvljeno i osušeno tijesto **2.** čorba koja se pravi od takva tijesta

□ *dohvatiti/zahvatiti s neba ~u* biti sposoban učiniti nemoguće; *izvući se kao ~ iz lonca* vješto izbjeći kakvu obavezu; *moći se najesti ~e s glave (kome)* biti puno višeg rasta od koga

(< osm. tur. *tarhāna* < perz. *tarxāne, tarxīne* – vrsta jela koje se pravi od pšeničnog bulgura, a siromasi su ga jeli tokom zime)

tàs <perz.> m. plitka metalna posudica ili predmet tanjirasta oblika; služi za različite namjene **a.** za vaganje tereta (na kantar u vagi) **b.** za prikupljanje priloga u crkvi **c.** kao posuda za brijanje u berbernici **d. muz.** kao tanjirasta ploča koja je učvršćena na gornjoj strani bubnja; činela

□ *dodati/dodavati na (čiji)* ~ pristrasno pomoći kome; *tačno kao na <apotekarskom>* ~u potpuno tačno

(< osm. tur. *tās* < perz. *tās* – bakrena posuda (za kupanje); kocka (za kockanje); zdjela; lavor; zdjelica za vodu u toaletu; pehar, čaša za vino; ukras od zlata ili srebra na grivi konja; ćelav)⁵⁶

⁵⁵ “Škaljić (1979: 599) navodi da je riječ *tambura* perzijskog porijekla i da je nastala “< tur. *tambura* < ar. *tunbūr* < pers. *dūnbe-i bereh* ‘jagnjeći rep’”. U turskim leksikografskim izvorima navodi se da je riječ *tambur, tanbūre, tanbūr* arapskog porijekla (Devellioğlu 1998: 1031; Kanar 2003: 1435; Redhouse 1968: 1093–1094). Međutim, u *Arapsko-bosanskom rječniku* navodi se da je riječ *tinbār* – ‘tambura, lutnja, mandolina, gitara; harfa’ – stranog porijekla (Muftić 1997: 892). U *Etimološkom rječniku perzijskog jezika* navodi se da je ova riječ iranskog porijekla, ali da je moguće i da je riječ grčkog porijekla (Hasandüst 2014/II: 895–896). Također, u relevantnim perzijskim leksikografskim izvorima navodi se da je to riječ perzijskog porijekla (Dehxodā, Mo‘īn 1996/I: 1147; ‘Omīd 1993: 423) i da se također upotrebljava u arabiziranu obliku (Dehxodā, Mo‘īn 1996/II: 2236; ‘Omīd 1993: 847)” (Haverić – Šehović 2017: 287).

⁵⁶ Škaljić (1979: 601) navodi da je riječ *tas* arapskog porijekla. Međutim, u *Arapsko-bosanskom rječniku* navodi se da je riječ *tās, tāsā* stranog porijekla (Muftić 1997: 863). Osim toga, u nekim turskim leksikografskim izvorima navodi se da je riječ *tās* per-

tàva <perz.> ž. **1.** kuhinjska posuda sa dugom drškom u kojoj se prže jela; tiganj **2.** *meton.* naziv za razna jela koja se spravljaju u takvoj posudi
 □ **bijeljati se kao ~ na snijegu** *zast.* jako se isticati
 (< osm. tur. *tava, tābe* < perz. *tāva, tāve, tābe* – tava)

tèpsija <tur.> ž. **1.** bakrena ili emajlirana niska i plitka posuda; služi za pečenje pita, hljeba, kolača i sl.: *dok eto ti gospodske večere i najposl' je janje na tevsiji* (Narodne pjesne I, 224:238–239); *kad neko trže isprem mene tevsiju* (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 172) **2.** *meton.* količina hrane u toj posudi
 □ **ravan kao** ~ potpuno ravan; **skuplja pita nego** ~ (*od ~e*) veći trošak nego korist, ne isplati se
 (< osm. tur. *tepsi* – tepsija; poslužavnik)

terávija <ar.> ž. *isl.* noćni ramazanski namaz (ob. od 20 rekata); klanja se s jacijom; *teravih-namaz: samo je vazda od ~e do topa igrao karata* (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 165)
 □ **oduljiti/razvući k(a)o hodža ~u** *razg. pejor.* pretjerano dugo i sporo činiti, obavljati šta, previše razvući
 (< osm. tur. *terāvī, terāvīh* < ar. mn. *tarāwīh* od jd. *tarwīha* – odmor; (sjedjenje iza) četiri rekata; teravija)

terázije <perz.> ž. *pl. t.* **1.** v. terezija (1, 2) **2.** (Terazije) glavni trg u Beogradu; u doba Osmanskog carstva, na tom se mjestu nalazio glavni gradski rezervoar
 □ **na ~ama pravde i ponosa** prema osjećaju za pravdu i ponos: **ugasiće sebe i druge za jednu riječ, za jedan mig i pokret, koji pretegne na njihovim nemogućim ~ama pravde i ponosa** (Bašić, Tuđe gnijezdo, 89)
 (< osm. tur. *terāzi, terāzū* < perz. *tarāzū* – vaga, kantar, terezija)

terèzija <perz.> ž. **1.** ručna vaga sa dva tasa; **terazije** **2.** *zast.* rezervoar odakle se razvodi voda **3.** (Terezija) ime jedne ulice u Sarajevu
 (< osm. tur. *terāzi, terāzū* < perz. *tarāzū*)

tèrsluk <tur.> *m. razg. ekspr.* nabusito, osorno ponašanje; nabusitost, osornost
 □ **prosipati** ~ *razg.* nabusito, osorno se ponašati

zijskog porijekla (Kanar 2003: 1442; Redhouse 1968: 1099), dok se u drugim navodi da je arapskog porijekla (Devellioğlu 1998: 1035). Također, u relevantnim perzijskim leksikografskim izvorima navodi se da je to arabizirani oblik riječi perzijskog porijekla (Dehxodā, Mo‘īn 1996/II: 2196; ‘Omīd 1993: 840) i da se upotrebljava u arabiziranu obliku (Anwarī 2002/V: 4839; Dehxodā, Mo‘īn 1996/II: 2236; ‘Omīd 1993: 847).

(< osm. tur. *terslik* – neprijatnost; prepreka, smetnja; osornost, zlovolja, zajedljivost; tvdoglavost; protivrječnost < tur. *ters* – obrnut, izvrnut; pogrešan, nepravilan; hirovit, svadljiv, nedruštven i tur. suf. *-ilk*)

tèslīm <ar.> *m. zast.* **1.** predaja **2. prav.** predaja u posjed

(< osm. tur. *teslīm* < ar. *taslīm* – predaja, isporuka; pošiljka; potčinjenost; ekstradicija; predavanje, kapitulacija; pristanak, odobravanje; ustupak; pozdravljanje)

teslímiti (∅) *svrš. zast.* predati se

□ ~ *džan* umrijeti

tèstija <perz.> ž. zemljani sud za vodu nalik bardaku; vrč: *neko je uzeo ~u s gumna, digao je na rame, zelenu, veliku* (Biserje, Sijarić, 377)

□ *hladan kao* ~ hladnokrvan, potpuno ravnodušan, bezosjećajan (o osobi)

(< osm. tur. *testi, destī* < perz. *dasti* – (iz)rađen rukom; ručni)

tèvba <ar.> ž. *isl.* pokajanje od grijeha koje rezultira duhovnom peobrazbom i okretanjem Bogu; toba

(< osm. tur. *tövbe, tevbe* < ar. *tawba* – (po)kajanje)

tézga (tèzga) <perz.> ž. **1. a.** pult u trgovini **b.** sto na pijaci, tržnici **2. pren. a.** *pejor.* dodatna zarada (u intelektualnom radu) **b.** angažman estradnog umjetnika

□ *držati ~u* **1.** baviti se trgovinom **2. pejor.** baviti se dopunskim, honorarnim radom (*dobiti/nabaviti/kupiti*) *ispod ~e* nezakonito, ilegalno (*dobiti/nabaviti/kupiti*)

(< osm. tur. *tezgâh, destgâh* < perz. *dast* – ruka i perz. suf. *-gâh*; perz. *dastgâh* – aparat, mašina; instrument; sistem; fabrika; kapital; moć, snaga)

tóba <ar.> ž. *razg., v.* tevba

□ *doći ~e* **1.** pokajati se za počinjena loša djela i prestati ih dalje činiti **2.** opametiti se; *~e se dozvati* popraviti svoje ponašanje, prestati činiti loša djela

(< tur. *tövbe, tevbe* < ar. *tawba* – (po)kajanje)

töp <tur.> *m.* **1. vojn.** artiljerijsko oruđe, vatreno oružje srazmjerno široke cijevi; iz njega se na veće daljine ispaljuju eksplozivni hici (granate): *mi smo naša četiri ~a poredali u jednu liniju* (Kikić, Provincija u pozadini, 143); *napuniše tri ~a velika, pripališe ~e baljemeze* (Narodne pjesne II,

1091:1092) **2.** pucanj iz takva oruđa kojim se za vrijeme mjeseca ramazana oglašava kraj posta i vrijeme iftara: *s Tabije se oglasio ~, kad su i kandilji planuli* (Nametak, Trava zaboravka, 278) **3.** *šah.* figura koja se kreće neograničeni broj polja ravno; kula **4.** veći smotak tkanine (tuba) u prodaji na metar **5.** *žarg. a.* nedovoljna ocjena; jedinica **b.** stražnjica, zadnjica

□ *gluh kao* ~ sasvim, potpuno gluh; *hrana za ~ove* **1.** pripadnici vojske koji učestvuju u ratu i koje njihovi nadređeni nemilosrdno izlažu pogibiji ili ih žrtvuju kao nužan gubitak u općoj strategiji ratovanja **2.** općenito, žrtve rata; (*odgovoriti/odvratiti/opaliti* i sl.) *k(a)o iz ~a (puške) razg.* (odgovoriti) bez razmišljanja i bilo kakva oklijevanja, spremno; *metnuti (staviti, satjerati, strpati) (koga) u* ~ **1.** oštro izgrditi, napasti koga **2.** zatrti, uništiti koga; *spavati kao* ~ spavati tvrdim, čvrstim snom; *zaspati kao* ~ zaspati tvrdim, čvrstim snom, utonuti u dubok san (< osm. tur. *top* – lopta; kugla; top; rolna, bala, svežanj; cjelokupnost, ukupnost)

tòpovskī *pridj.* koji se odnosi na top: *štit koji nije mogla probiti nijedna ~a kugla* (Kikić, Provincija u pozadini, 143)

□ *~a hrana/~o meso knjiš.* **1.** pripadnici vojske koji učestvuju u ratu i koje njihovi nadređeni nemilosrdno izlažu pogibiji ili ih žrtvuju kao nužan gubitak u općoj strategiji ratovanja **2.** općenito, žrtve rata

tòprak <tur.> *m. ekspr.* **1.** zemlja, teritorija, tlo **2.** rodni kraj; domovina **3.** kućno, domaće ognjište

□ *~ se (kome) zatro* ostali su bez potomaka, nestali su, izumrli: *da ne bi Arapovića, trag bi vam se zameo i ~ zatro na Krajini.* (Antologija bošnj. drame, Isaković, Hasanaginica, 371)

(< osm. tur. *toprak* – zemlja, teritorija, tlo; zemljište, teren; prah, prašina; heroin)

tórba (tòrba) <tur.> *ž.* **1.** predmet koji služi za nošenje stvari; nosi se o ramenu ili u ruci: *pa poteže sa galeše ~u i istrese do tri ruse glave* (Narodne pjesne II, 99:111–112) **2.** *anat.* kesa na trbuhu kod torbara (tobolčara) u kojoj ženka nosi mladunče

□ *biti prazne ~e* biti bez ičega; *dotjerati do ~e* mnogo osiromašiti, u mjeri da se postane prosjak; *đavo je u ~i* velika je nesreća; *đavolu u ~u doći* propasti, nestati; *gladan kao sljepačka* ~ veoma gladan; *glava je (kome) u ~i* neko je u životnoj opasnosti; *imati koga u ~i* držati koga u podređenom položaju, u svojoj vlasti; *iskočiti (ispasti) đavolu iz ~e* biti veoma prepreden; *masnu ~u bi pojeo* veoma je gladan; *metnuti/staviti*

(*kome*) *crn komad u ~u* napakostiti, podvaliti kome; *nositi/imati/držati glavu u ~i* izvrgavati se smrtnoj opasnosti; *staviti/stavljati glavu u ~u* izložiti/izlagati se smrtnoj opasnosti; *uvaliti kome crn kolač u ~u* napraviti kome zlo, naškoditi kome

(< osm. tur. *torba* – torba; *kesa, vreća*; anat. skrotum, mošnice; med. cista)

tuč <tur.> *m.* legura bakra i kalaja; bronza

□ *težak k(a)o ~ razg.* **1.** veoma težak **2.** veoma naporan, nepodnošljiv, nesnosan

(< osm. tur. *tunç, tuç* – bronza)

tûr <tur.> *m. razg.* **1. a.** stražnji dio pantalona, hlača **b.** prošiveni dio širokih čakšira ili šalvara; visi pozadi **2. eufem.** stražnjica: *i udariše mi dvadeset što po ~u što po tabanima* (Biserje, Sušić, 426); *tim svojim popisom slobodno možeš ~ obrisati* (Antologija bošnj. drame, Kulenović, Djelidba, 250)

□ *derati nogavicu i krpiti* ~ kuburiti kojekako, mučiti se; *dobiti po ~u* **1.** dobiti batine **2.** doživjeti neuspjeh s teškim posljedicama; *isprašiti/potprašiti ~/dati po ~u (kome)* jako istući koga; *napuniti* ~ jako se uplašiti; *napuniti (kome)* ~ jako uplašiti, zastrašiti, preplašiti koga; (*dati*) *nogom (nogu) u* ~ grubo otjerati, izbaciti koga odakle; *pasti na ~ (guzicu, dupe, rit)* <od čuda> **1.** doživjeti veliko iznenađenje; iznenaditi se **2.** jako se začuditi; zaprepastiti se, zabezeknuti se; *pun* ~ veliki strah

(< osm. tur. gl. osnova *otur* gl. *oturmak* – sjediti, sjesti)⁵⁷

Turčin <tur.> *m.* (Turkinja ž.) *etn.* **1.** pripadnik naroda tursko-tatarskog porijekla; pretežno žive u Turskoj: *već su nama dodijali ~rci* (Narodne pjesne I, 29:175) **2.** pripadnik jednog od naroda koji govore jednim od turkijskih jezika; Turkijac **3.** (turčin) *zast.* musliman

□ *gori od ~a* pejor. najgori; *lagati kao* ~ puno lagati; *pušiti kao* ~ mnogo i strastveno pušiti

(< osm. tur. *Türk* – Turčin, Turkinja; turski)

turski *pridj.* **1.** koji se odnosi na Turke i Tursku: *da mi ~u silu salomimo* (Narodne pjesne I, 30:201) **2. zast.** islamski, muslimanski: *kad rasklopi Gjerzelez Alija, štono bilo ~ijeh ajeta* (Narodne pjesne I, 125:432–433)

⁵⁷ Škaljić (1979: 623–624) smatra da je riječ *tur* turskog porijekla i navodi da “u tur. jeziku u ovom obliku i izgovoru ova riječ ne postoji, ali je bez sumnje turskog porijekla i vjerovatno je izvedena od prez. osn. inf. *oturmak* ‘sjesti’; *otur*, pa otpalo ‘o’, ili od tur. *potur* ‘nabran, sa naborima, srozan’, pa otpalo ‘po’”.

□ *proći (pored koga, čega) kao pored ~og groblja* proći bez pozdrava;
pusto ~o bilo nekad, sad se spominjalo

tùršija <perz.> ž. kul. ukiseljeno voće ili povrće koje se čuva za zimu

□ *još (kome) smrdi ~ iz usta* iako je ko počeo živjeti u gradu, i dalje je zadržao ruralni mentalitet

(< osm. tur. *turşu*, *türşī* < perz. *toršī* – kiselost; ukiseljeno povrće, turšija)

U

uhàsнити se⁵⁸ (\emptyset) *svrš. razg. ekspr.* izvući korist iz čega, okoristiti se čim
□ ~ *kao pčela na brusu* ne postići nikakvu korist; ne okoristiti se
(< osm. tur. *hasnā* < ar. *ḥasana* – dobro djelo; dobročinstvo; milostinja; prednost)

ujdūrma (uzdūrma rij.) <tur.> ž. *razg. ekspr.* **1.** podvala, smicalica, spletko
2. galama, gungula
□ *kuha se* ~ smišlja se kakva podvala, smicalica, spletko: *kuva se neka*
~ *ovdje, da se bez đavola ne svrši ni tamo* (Bašić, Tuđe gnijeздо, 133)
(< osm. tur. *uydurma* – ujdurma, izmišljotina, laž; napravljen, izumljen, inoviran; lažan, izmišljen; gl. imenica od *uydurmak* – izumiti, podešavati, prilagođavati; nabaviti; izmišljati, smisliti)

ùljum <tur.> *m. zast.* smrt

□ *biti na* ~ *halu* biti u velikoj nevolji
(< osm. tur. *ölüm* – smrt; samrt; pogibija)

ùšur <ar.> *m.* **1. a.** naknada u brašnu za mljevenje žita u mlinu; ujam **b.** naknada u naturi vlasniku vršalice za vršidbu žita **2.** vrsta poreza (deseti dio od prihoda sa zemlje) **3. zast.** dio, procent
□ *uzeo Bog (đavo, vrag)* ~ *(od koga)* **1.** ne biti normalan, ponašati se poput luđaka **2.** imati kakav nedostatak
(< osm. tur. *öşür, öşür* < ar. *‘ušr* – desetina)

⁵⁸ Up. *hasna*

V

vakàsuz <ar.-tur.> *m. zast.* nezgodno doba za šta; nevakat

□ **u** ~ **raditi** raditi nakon zalaska sunca

(< osm. tur. *vakitsiz* – pogrešno vrijeme, nezgodan čas; neprikladan; preran, prijevremen < ar. *waqt* – vrijeme, doba; rok, termin; razdoblje, period; godišnje doba; prilika, zgoda; udes, nezgoda i tur. suf. *-slz*)⁵⁹

vàkat <ar.> *m. 1. razg.* vrijeme, doba: *sad je ~ došô i vrijeme* (Narodne pjesne I, 32:277); *eto kakav je ~ došao* (Biserje, Sušić, 433) **2. isl. a.** vrijeme u koje se obavlja namaz **b. meton.** namaz

□ **akšam** ~ *ekspr.* starost; **behar** ~ *ekspr.* mladost; **doći (kome) vakt i sahat** nastupilo je čije vrijeme za smrt; **ima ~kta i zemana** ima dovoljno vremena za šta

(< osm. tur. *vakit, vakt* < ar. *waqt*)

vàta <ar.> *ž.* veoma tanka, prečišćena i prerađena pamučna vlakna; upotrebljava se u medicini, za ličnu higijenu i u druge svrhe

□ **staviti ~u u uši/imati ~u u ušima** odbijati čuti ili slušati šta, praviti se gluh

(ar. *wiṭā'* – zaravnjenost, glatkost; mehkoća, udobnost)

vazífa <ar.> *ž. zast. 1.* dužnost, služba **2.** plaća za obavljanu službu

□ **za koju (čiju) ~u** *ekspr.* zašto, zbog čega, zbog koga, bez pravog razloga

(< osm. tur. *vazīfe* < ar. *wazīfa* – dnevni obrok; dnevnic; penzija; nagrada, plaća; mjesto, položaj, zaposlenje, služba; funkcija, posao; zadatak, dužnost; zadaća; ugovor; svrha)

verèsija <tur.> *ž.* davanje robe na poček, prodaja na vjeru: *koliko je popijeno kahva na ~u* (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša

⁵⁹ Radi se o četverovarijantnom sufiksu koji može sadržavati četiri visoka vokala (*-slz/-siz/-suz/-süz*), a u literaturi se bilježi kao *-slz*.

u kasabi, 181); *znaš, brate, ~ – duga šija* (Antologija bošnj. drame, Nametak, Abdullah-paša u kasabi, 180)

□ *da(va)ti gotovo za ~u* da(va)ti bolje za gore; *na Božiju ~u* nesigurno, nepouzđano; *od gotovoga napraviti ~u* sigurno pretvoriti u nesigurno (< osm. tur. *veresiye, veresi – na kredit, veresija*)

vilájet <ar.> *m.* **1. hist.** u doba Osmanskog carstva, najveća administrativna jedinica, kojom je upravljao valija **2. pren. zast. a.** domovina **b.** rodni kraj, zavičaj: *na ~ namet naturio* (Narodne pjesne II, 12:354)

□ *tamni ~ zemlja* u kojoj nema progressa, koja u svemu zaostaje za drugima; *udariti namet na ~* nametanjem visokih dažbina, poreza dovesti narod u težak položaj, opteretiti narod nametima

(< osm. tur. *vilāyet* < ar. *wilāya* – vladanje, upravljanje; (ruko)vođenje; vlast; vladavina; država; oblast, pokrajina, provincija, vilajet; dužnost kadije; srodstvo)

Z

zàmbak <ar.> *m. razg.* lukovičasta biljka iz porodice *Liliaceae*, *Lilium candidum*; bijeli ljiljan, lijer, krin: *cvjeta ~ čist i bijel nevinosti poput tvoje* (Antologija bošnj. poezije, Čatić, 53:3–4)

□ **paziti kao** ~ paziti s velikom ljubavlju

(< osm. tur. *zambak* < ar. *zanbaq* – bot. bijeli krin, ljiljan, lijer, zambak, *Lilium candidum*; bijela mirisna perunika, *Iris Florentina*)

zàpt <ar.> *m. razg. ekspr.* **1.** strogo utvrđen red; stega, disciplina **2.** zatvor, tamnica **3.** kod astmatičara, zaustavljanje daha u prsima **4.** *zast. prav.* zapljena

□ **biti u (čijem) ~u** biti kome potčinjen; **držati (koga) u ~u 1.** držati koga pod svojom vlasti **2.** podvrgnuti koga strogoj disciplini, stegi

(< osm. tur. *zabt*, *zapt* < ar. *ḍabt* – zadržavanje; hapšenje; suzdržavanje; nadzor, kontrola; oduzimanje, konfiskacija; tačnost, preciznost; popravak; upravljanje; zapisivanje; bilježenje)

zèher <perz.> *m. zast.* otrov

□ **ljut kao** ~ veoma ljut i zloban

(< osm. tur. *zehir*, *zehr* < perz. *zahr* – otrov)

zèmān <perz.> *m. ekspr.* vrijeme: *braćo moja, oporna ~a* (Biserje, 128:17); *~ gradi, ~ razgrađuje* (Biserje, 134:21); *čudan ~ nastade, i svako zlo postade* (Biserje, Ilhamija, 249:9–10)

□ **ima vakta i ~a** ima dovoljno vremena za šta

(< osm. tur. *zamān*, *zemān* < perz. *zamān* – vrijeme; epoha, doba, razdoblje)⁶⁰

⁶⁰ “Kod Škaljića (1979: 651) je ova riječ arapskog porijekla. U *Arapsko-bosanskom rječniku* navodi se da je riječ *zāmān* – ‘vrijeme, doba, epoha’ arapskog porijekla (Muftić 1997: 167). U turskim leksikografskim izvorima također se navodi da je ova riječ arapskog porijekla (Devellioğlu 1998: 1177; Kanar 2003: 1648; Redhouse 1968: 1277). Međutim, u *Etimološkom rječniku perzijskog jezika* navodi se da je riječ *zāmān* iranskog porijekla (Hasandüst 2014/III: 1572–1573). Također, u nekim relevantnim perzijskim

Zèmmzem <ar.> *m.* **1.** sveto vrelo u blizini Kabe u Meki **2.** (zemzem) voda s tog vrela; pripisuju joj se čudotvorna svojstva: *vode s ~ izvora, kojom se mrtvi škrope da s njih grijesi spadnu* (Antologija bošnj. drame, Murad-begović, Na Božijem putu, 104)

□ **čuvati/paziti k(a)o z~ vodu razg.** čuvati s posebnom pažnjom i velikom ljubavlju

(< osm. tur. *zemzem* < ar. *zamzam* – Zemzem, bunar kod Kabe)

zerzèvāt <perz.-ar.> *m. razg.* **1.** zelen, povrće **2.** (ob. mn.) *ekspr.* posebno ukusno i slasno jelo, birano jelo; đakonija

□ **znati sto ~a** sve znati i umjeti

(< osm. tur. *zerzevat, zertzavat, sebzevāt* < perz. *sabzī* – zelenilo, zelen; povrće, zelen i ar. suf. za mn. *-āt*; perz. *sabzīgāt* – zelenilo, zelen; povrće)

zift <ar.> *m.* **1.** izrazito crna smola, prirodni katran **2. a.** talog od duhana koji se stvara u čibuku ili cigarluku **b.** ustajali miris duhanskog dima

□ **crn k(a)o ~ razg.** izrazito crn

(< osm. tur. *zift* < ar. *zift* – smola; katran; asfalt; bitumen)

zījān <perz.> *m. razg. ekspr.* **1.** šteta, gubitak: *ašikovah tri godine dana, a ne vidjeh fajde ni ~a* (Ljub. nar. pj., 7:9–10); *ostaviću otvorena vrata, nek' ti bude hiljadu ~ā!* (Ljub. nar. pj., 96:18–19) **2. pren.** postupak ili radnja koja se vrši u tajnosti jer nije u skladu sa društvenim normama (npr. bračna prevara i sl.): *biti u ~u; golem mi je ~ učinio: ..., moje b' jelo lice obljubio!* (Ljub. nar. pj., 79:14, 17)

□ **snužđiti se k(a)o dijete kad napravi ~ razg.** jako se snužđiti; pokunjiti se (< osm. tur. *ziyān* < perz. *ziyān* – gubitak, šteta; kvar, oštećenje; povreda, ozljeda; uvreda)

zījāniti (∅) *dvov. razg. ekspr.* **1.** (pre)trpjeti štetu, biti na gubitku: *ti nijesi ulovio, Mujo, već si, Mujo, puno zijanio* (Narodne pjesne I, 522:10–11) **2. sport. žarg.** doživjeti/doživljavati poraz; (iz)gubiti

□ **objesiti brkove kao krčmar kad zijani** jako se snužđiti, oneraspoložiti

leksikografskim izvorima navodi se da je riječ *zāmān* perzijskog porijekla (Dehrodā), a u nekim da je to zajednička arapska i perzijska riječ (Mo'īn 1996/II 1746; 'Omīd 1993: 690). Ipak, veoma je teško utvrditi tačnu etimologiju ove riječi, stoga je svrstavamo u riječi diskutabilnog porijekla" (Haverić – Šehović 2017: 313).

zìndān <perz.> *m. razg. ekspr.* **1.** zatvor, tamnica: *kuća postane tijesna kao samica u ~u* (Sušić, Pobune, 12); *car će tebe u ~ metnuti* (Narodne pjesne I, 27:88) **2.** *pren.* veoma hladna (ob. i mračna) prostorija

□ *hladno k(a)o u ~u razg.* veoma hladno

(< osm. tur. *zindān* < perz. *zendān* – zatvor, tamnica)

zùlum <ar.> *m. razg. ekspr.* **1.** nasilje, tiranija, teror: *što durasmo više ne moremo, od ~a i od zulumčara* (Narodne pjesne I, 25:13–14) **2.** bezakonje: *težak ~, da nije karara* (Narodne pjesne I, 199:17) **3.** nepravda: *da narodu ne čine ~a* (Narodne pjesne I, 98:586)

□ *prosipati* ~ vršiti teror, nasilje

(< osm. tur. *zulüm, zulm* < ar. *ẓulm* – nasilje, tiranija, tlačenje; nepravda; barbarstvo; idolatrija; tmina)

zùrna (zùrla) <perz.> *ž. muz.* vrsta tradicionalnog puhaćeg instrumenta koji se ob. pravi od orahova ili drveta šljive; ima karakterističan, veoma jak i piskav, prodoran zvuk; preteča današnje oboe: *~e se ne čuju* (Sušić, Pobune, 111), *kao mladu da ga dočekamo – sa ~ama i sa bubnjevima* (Bašagić, Pjesme, 273)

□ *uz ~e i talabase* **1.** javno **2.** uz galamu

(< osm. tur. *zurna, surnāy* < perz. *sūrñā(y)* – muz. vrsta istočnjačkog puhačkog instrumenta, zurna, zurla)

Ž

žiràfa <ar.> ž. **1.** *zool.* sisar preživar iz porodice *Giraffidae*; živi u afričkim savanama; dugih je prednjih nogu, veoma dugog vrata i šarene dlake; *Giraffa camelopardalis* **2.** *pren. pejor.* izrazito visoka i mršava osoba (ob. i veoma dugih nogu)

□ *krakat k(a)o* ~ *razg.* izrazito dugih nogu, dugonog; *visok k(a)o* ~ *razg.* veoma visok; *vrat kao u ~e* izrazito dug vrat

(< ar. *zarāfa*, *zurāffa* – *zool.* žirafa)

IZVORI

- Afšār, Ġolāmhosēyn Sadrī; Nasrūn Hakāmī (1375/1996) *Farhang-e fārsī-ye emrūz (Rječnik savremenog perzijskog jezika)*. Tehrān: Mo'assese-ye Našr-e kaleme.
- Antologija bošnjačke drame XX vijeka* (1996) Priredila Gordana Muzaferija. Sarajevo: Alef. Skraćeno: Antologija bošnj. drame.
- Antologija bosanskohercegovačke drame* (2000) Priredili: Gordana Muzaferija, Fahrudin Rizvanbegović, Vojislav Vujanović. Sarajevo: Alef. Skraćeno: Antologija bh. drame.
- Anwarī, Hassan (1312/1933) *Farhang-e bozorg-e Soxan (I–VIII) (Veliki rječnik Soxan)*. Tehrān: Ketābxāne-ye mellī-ye Īrān.
- Bašagić, Safvet-beg (1999) *Pjesme, prepjevi, drame*. Sarajevo: Preporod. Skraćeno: Pjesme.
- Bašić, Husein (1991) *Tuđe gnijezdo*. Sarajevo: Svjetlost.
- Begović, Džavid; Šefka Begović-Ličina (2012) *Sandžački rječnik*. Sarajevo: Autori.
- Biserje: antologija bošnjačke književnosti* (1998) Treće, dopunjeno izdanje. Odbrao i priredio Alija Isaković. Sarajevo: Ljiljan.
- Borhān, Mohammad (1376/1997) *Borhān Qāte' (I–V)*. Tehrān: Mo'assese-ye entešārāt-e Amīr Kabīr.
- Čedić, Ibrahim; Naila Valjevac i dr. (2007) *Rječnik bosanskog jezika*. Sarajevo: Institut za jezik. Skraćenica: IRBJ.
- Čolaković, Enver (1991) *Legenda o Ali-paši*. Sarajevo: Svjetlost.
- Dehxodā, 'Alī Akbar (1341/1962) *Loġatnāme*. Tehrān: Entešārāt-e Amīr Kabīr (vidjeti: <http://www.loghatnaameh.org/>).
- Devellioġlu, Ferit (1998) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lūgat (Osmanskoturški enciklopedijski rječnik)*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları. Skraćenica: OTL.
- Dizdar, Hamid (1953) *Ljubavne narodne pjesme iz Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Seljačka knjiga. Skraćeno: Ljub. nar. pj.

- Đinđić, Slavoljub; Mirjana Teodosijević, Darko Tanasković (1997) *Türkçe-Sırpça Sözlük (Tursko-srpski rječnik)*. Ankara. Skraćena: TSR.
- Esih, Ivan (1942) *Turcizmi. Rječnik turskih, arapskih i perzijskih riječi u hrvatskom književnom jeziku i pučkom govoru s pregledom nove turske abecede i slovnice*. Zagreb.
- Hāgarī, Ziyā'oddīn (1377/1998) *Wandhāy-e zabān-e fārsī (pīšwandhā, miyanwandhā, paswandhā)*. Tehrān: Enteshārāt-e Awāy-e nūr.
- Halilović, Senahid; Ismail Palić, Amela Šehović (2010) *Rječnik bosanskoga jezika*. Sarajevo: Filozofski fakultet. Skraćena: FRBJ.
- Hasandūst, Mohammad (1393/2014) *Farhang-e rīšešenāxtī-ye zabān-e fārsī (Enciklopedijski rječnik perzijskog jezika) (I–V)*. Tehrān: Farhangastān-e zabān wa adab-e fārsī.
- Hoermann, Kosta (1889a) *Narodne pjesne Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini*. I. Sarajevo: Zemaljska štamparija. Skraćeno: Narodne pjesne I.
- Hoermann, Kosta (1889b) *Narodne pjesne Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini*. II. Sarajevo: Zemaljska štamparija. Skraćeno: Narodne pjesne II.
- Jahić, Dževad (1999) *Školski rječnik bosanskog jezika*. Sarajevo: Ljiljan. Skraćena: ŠRBJ.
- Jahić, Dževad (2010a) *Rječnik bosanskog jezika (A–Ć)*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i Bošnjačka asocijacija 33. Skraćena: VRBJ/1.
- Jahić, Dževad (2010b) *Rječnik bosanskog jezika (D–F)*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i Bošnjačka asocijacija 33. Skraćena: VRBJ/2.
- Jahić, Dževad (2011) *Rječnik bosanskog jezika (G–J)*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i Bošnjačka asocijacija 33. Skraćena: VRBJ/3.
- Jahić, Dževad (2012a) *Rječnik bosanskog jezika (K–Kor)*. Sarajevo: Autor i Bošnjačka asocijacija 33. Skraćena: VRBJ/4.
- Jahić, Dževad (2012b) *Rječnik bosanskog jezika (Kos–Lj)*. Sarajevo: Autor i Bošnjačka asocijacija 33. Skraćena: VRBJ/5.
- Jahić, Dževad (2014a) *Rječnik bosanskog jezika (M)*. Sarajevo: Autor i Bošnjačka asocijacija 33. Skraćena: VRBJ/6.
- Jahić, Dževad (2014b) *Rječnik bosanskog jezika (N–Nj)*. Sarajevo: Autor i Bošnjačka asocijacija 33. Skraćena: VRBJ/7.
- Kanar, Mehmet (2003) *Örnekli Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü (Etimološki osmanskoturski rječnik)*. Istanbul: Derin Yayınları.
- Kikić, Hasan (1991) *Provincija u pozadini*. Sarajevo: Svjetlost.

- Mahmutović, Alisa (2012) *Kao frazeološki rječnik*. Sarajevo – Zagreb: Dobra knjiga – Synopsis. Skraćenica: KFR.
- Matešić, Josip (1982) *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga. Skraćenica: FRHS.
- Menac, Antica; Željka Fink-Arsovski, Radomir Venturin (2003) *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Meninski, Franciscus à Mesgnien (1680–1687) *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae-Arabicae-Persicae. Lexicon Turcico-Arabico-Persicum*. Wien.
- Meninski, Franciscus à Mesgnien (1687) *Complementum thesauri linguarum orientalium: seu onomasticum latino-turcico-arabico-persicum*. Wien: Cum gratia et privilegio S. Coes. Majestatis.
- Mo‘in, Mohammad (1375/1996) *Farhang-e fārsī (I–VII) (Rječnik perzijskog jezika)*. Tehrān: Mo‘assese-ye entešārāt-e Amīr Kabīr.
- Moker, Mubina; Đenita Haverić (2010) *Perzijsko-bosanski rječnik*. Sarajevo: Naučnoistraživački institut “Ibn Sina”.
- Muftić, Teufik (1997) *Arapsko-bosanski rječnik*. Sarajevo: El-Kalem.
- Mušović, Abdulah (2016) *Sandžački frazeološki rječnik*. Novi Pazar: Biblioteka “Dositej Obradović” Novi Pazar. Skraćenica: SFR.
- Nametak, Alija (2002) *Trava zaboravka*. Sarajevo: Preporod.
- ‘Omīd, Hassan (1372/1993) *Farhang-e fārsī-ye ‘Omīd (Perzijski rječnik ‘Omīd)*. Tehrān: Mo‘assese-ye entešārāt-e Amīr Kabīr.
- Otašević, Đorđe (2007) *Mali srpski frazeološki rečnik*. Beograd: Alma.
- Parlatır, İsmail (2006) *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü (Osmanskoturški rječnik)*. Ankara: Ankara Üniversitesi ve Türk Dil Kurumu.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (1959) Knjiga I (a–Bogoljub). Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (1962) Knjiga II (Bogoljub–Vražogrnici). Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (1962) Knjiga III (vraznuti–gušćurina). Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (1966) Knjiga IV (d–dugulja). Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (1968) Knjiga V (duguljan–zaključiti). Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (1969) Knjiga VI (zaključnica–zemljen). Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (1971) Knjiga VII (zemljenast–intoniranje). Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.

- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (1973) Knjiga VIII (intonirati–jurve). Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (1975) Knjiga IX (jurget–kolitva). Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (1978) Knjiga X (kolitukukutica). Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (1981) Knjiga XI (kukutka–makva). Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (1984) Knjiga XII (makven–mozurka). Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (1988) Knjiga XIII (Moire–naklapuša). Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (1989) Knjiga XIV (naklatsati–nedotruo). Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (1996) Knjiga XV (nedotupav–nokavac). Beograd: Institut za srpski jezik.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (2001) Knjiga XVI (nokatodvrzivati). Beograd: Institut za srpski jezik.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (2006) Knjiga XVII (odvikaop–Opovo). Beograd: Institut za srpski jezik.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (2010) Knjiga XVIII (opovrgavanje–ocariti). Beograd: Institut za srpski jezik.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (2014) Knjiga XIX (ocatpetoglasnik). Beograd: Institut za srpski jezik.
- Redhouse, James William (1968) *Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük (Turško-engleski rječnik Redhouse)*. Istanbul: Redhouse Yayınevi. Skraćenica: TER.
- Sami, Şemseddin (1996) *Kāmūs-i Türkī (Turski rječnik)*. Istanbul: Çağrı Yayınları. Skraćenica: KT.
- Saračević, Narcis (2003) *Rječnik sarajevskog žargona*. Zenica: Vrijeme.
- Selimović, Meša (1991) *Tvrđava*. Sarajevo: Svjetlost.
- Simeon, Rikard (1969) *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Vol. I–II. Zagreb: Matica hrvatska.
- Skok, Petar (1971) *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knjiga I (A–J). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Skok, Petar (1972) *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knjiga II (K–poni'). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

- Skok, Petar (1973) *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knjiga III (poni'–Ž). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Smailović, Ismet (1977) *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Institut za jezik i književnost u Sarajevu – Odjeljenje za jezik. Skraćena: MIS.
- 101 sevdalinka* (2010) Priredio Munib Maglajlić. Gradačac: BZK "Preporod". Skraćeno: 101 sevd.
- Sušić, Derviš (1986) *Pobune*. Sarajevo: NIŠRO "Oslobođenje".
- Škaljić, Abdulah (1979) *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost. Skraćena: TSHJ.
- Türk Dil Kurumu (2005) *Türkçe Sözlük (Turski rječnik)*. Ankara: Türk Dil Kurumu. Skraćena: TDK.

LITERATURA

- Adamović, Milan (1973) “O poreklu srpskohrvatskih osmanizama”. *Južnoslovenski filolog*. Knj. XXX, sv. 1–2. Str. 229–236. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Akopdžanjan, Žana (2010) *Reči persijskog porekla u govoru naroda bivše Jugoslavije*. Beograd: Društvo srpsko-iranskog prijateljstva.
- Bajraktarević, Fehim (1966) “Tursko-islamska kulturna baština Južnih Slavena”. *Mogućnosti*. Br. 4. Str. 3–12.
- Baotić, Josip (2007) *Orijentalizmi u govoru starosjedilaca Bosanske Posavine*. Sarajevo: Institut za jezik.
- Bjeletić, Marta (1995) “Turcizmi u srpskohrvatskoj terminologiji srodstva”. *Južnoslovenski filolog*. LI. Str. 203–221.
- Bugarski, Ranko (1996) *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Čigoja štampa.
- Čaušević, Ekrem (1991) “‘Bosanski’ turski i njegova autentična obilježja”. *Prilozi za orijentalnu filologiju*. Vol. 41. Str. 385–394. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu.
- Čaušević, Ekrem (1996) *Gramatika suvremenoga turskog jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Čaušević, Ekrem (2014) *The Turkish Language in the Ottoman Bosnia*. Istanbul: The Isis Press.
- Dragičević, Rajna (ur.) (2014) *Savremena srpska leksikografija u teoriji i praksi*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Džaka, Bećir (1997) *Historija perzijske književnosti od nastanka do kraja 15. vijeka*. Sarajevo: Naučno-istraživački institut “Ibn Sina”.
- Đinđić, Marija (2013) “Turcizmi u savremenom srpskom književnom jeziku (Semantičko-derivaciona analiza)”. Doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet.
- Filipović, Milenko (1970) “Orijentalna komponenta u narodnoj kulturi Južnih Slavena”. *Prilozi za orijentalnu filologiju*. XVI–XVII/1966–1967. Str. 101–116.

- Filipović, Rudolf (1986) *Teorija jezika u kontaktu*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i Školska knjiga.
- Glibanović-Vajzović, Hanka (1986) "O turcizmima u srpskohrvatskom jeziku sa sociolingvističkog stanovišta". *Književni jezik*. God. XV. Br. 2. Str. 141–147. Sarajevo: Odsjek za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Sarajevu i Institut za jezik i književnost u Sarajevu.
- Glibanović-Vajzović, Hanka (1991) "Aspekti leksičko-semantičke interferencije i adaptacije". *Književni jezik*. God. XX. Br. 3–4. Str. 167–180. Sarajevo: Odsjek za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Sarajevu i Institut za jezik u Sarajevu.
- Głowiński, M. (2004) "Patriotic discourse versus nationalist discourse". *Studies in Polish Linguistics*. Vol. 1. Krakow: Institut of Polish language of Polish Academy of Sciences. Str. 97–102.
- Hadžiefendić, Remzija (1986) "Mjesto i funkcija nekih civilizacijskih turcizama u *Dervišu i smrti*". *Književni jezik*. God. XV. Br. 3–4. Str. 336–342. Sarajevo: Odsjek za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Sarajevu i Institut za jezik i književnost u Sarajevu.
- Halilović, Senahid (1980) "Turcizmi u *Dervišu i smrti* Meše Selimovića (semantičke i stilske vrijednosti)". *Književni jezik*. God. IX. Br. 4. Str. 25–33. Sarajevo: Odsjek za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Sarajevu i Institut za jezik i književnost u Sarajevu.
- Halilović, Senahid; Ilijas Tanović, Amela Šehović (2009) *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik*. Sarajevo: Slavistički komitet. Skraćenica: GGS.
- Haverić, Đenita; Amela Šehović (2017) *Riječi perzijskog porijekla u bosanskom jeziku*. Sarajevo: Institut za jezik.
- Hewston, Miles; Howard Giles (1997) "Social Groups and Social Stereotypes". Coupland, Nicolas; Adam Jaworski (eds.) *Sociolinguistics. A Reader and Coursebook*. London: Macmillan Press. Str. 270–283.
- Historija osmanske države i civilizacije I/II* (2008) Priredio: Ekmeleddin İhsanoğlu. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu.
- Inalcik, Halil (2002) *Osmansko carstvo: klasično doba 1300–1600*. Zagreb: Srednja Europa.
- Isaković, Alija (1995) *Rječnik bosanskoga jezika*. Sarajevo. Predgovor. Str. 377–391.
- Jahić, Dževad (1999) *Školski rječnik bosanskog jezika*. Sarajevo: Ljiljan. Predgovor. Str. 7–75.
- Jahić, Dževad; Senahid Halilović, Ismail Palić (2000) *Gramatika bosanskog jezika*. Zenica: Dom štampe.
- Janković, Srđan (1980) "Transkripcija perzijskih imena". *Radovi*. Knj. VII. Str. 73–95. Sarajevo: Institut za jezik i književnost.

- Karahalilović, Namir (2005) "Prilog rješenju problema transkripcije za perzijski jezik". *Prilozi za orijentalnu filologiju*. Vol. 54. Str. 199–211. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu.
- Katnić-Bakaršić, Marina (2001) *Stilistika*. Sarajevo: Ljiljan.
- Keith, Allan; Kate Burridge (2007) *Forbidden Words*, reprinted edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kovačević, Miloš (1991) "Stilogene i nestilogene perifraze". *Književni jezik*. XX/1–2. Str. 57–72. Sarajevo: Institut za jezik.
- Kvintilijan, Mark Fabije (1985) *Obrazovanje govornika*, drugo izdanje. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Mršević-Radović, Dragana (1987) *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet Beogradskog univerziteta.
- Mršević-Radović, Dragana (2008) *Frazeologija i nacionalna kultura*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije.
- Muftić, Teufik (1955) "Uvod u sinonimiku arapskog jezika". *Prilozi za orijentalnu filologiju*. V. Str. 5–32.
- Muftić, Teufik (1960) "O polisemiji u arapskom jeziku". *Prilozi za orijentalnu filologiju*. VIII–IX. Str. 7–27.
- Muftić, Teufik (1960–1961) "O arabizmima u srpskohrvatskom jeziku". *Prilozi za orijentalnu filologiju*. X–XI. Str. 5–29.
- Muftić, Teufik (1973) "Prilog semantičkom izučavanju arabizama u srpskohrvatskom jeziku". *Prilozi za orijentalnu filologiju*. XVIII–XIX/1968–1969. Str. 59–87.
- Muljačić, Žarko (1970) "O stilističkom aspektu leksičkog posuđivanja". *Umjetnost riječi*. XIV/1–2. Str. 155–163.
- Muratagić-Tuna, Hasnija (2009) "Sevdalinka – izazov za lingvostilistička istraživanja". *Riječ*, nova serija. Br. 2. Str. 31–54.
- Pavlović, Milivoj (1972–73) "Semantičke devijacije i interferencije". *Naš jezik*. Knj. XIX. Sv. 2–3. Str. 119–134.
- Peco, Asim (1981) "Funkcionalnost turcizama u romanu *Derviš i smrt* Meše Selimovića". *Naš jezik*. XXV/3. Str. 118–128.
- Peco, Asim (1987) *Turcizmi u Vukovim rječnicima*. Beograd: "Vuk Karadžić".
- Peco, Asim (1998) "Mjesto turcizama u srpskom jeziku i pravopisu". *Srpski jezik*. God. III. Br. 1–2. Str. 237–254.
- Peco, Asim (2000) "Strani leksički elementi kao konkurentni sloj u našem jeziku". *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*. 29/1. Str. 215–221.
- Petrović, Snežana (1995) "Neki turcizmi u kulinarskoj terminologiji". *Južnoslovenski filolog*. LI. Str. 223–232.

- Pintarić, Neda (2010) *Pragmatični svijet osjetilnosti*. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu.
- Pranjaković, Ivo (2002) "Hrvatski i orijentalni jezici". Zbornik Zagrebačke slavističke škole. Zagreb: Filozofski fakultet. Str. 16–28.
- Radić, Prvoslav (2003) "O dva aspekta balkanizacije srpskog književnog jezika". *Južnoslovenski filolog*. Knj. LIX. Str. 105–152.
- Radić, Prvoslav (2014) "Iz periodizacije orijentalnih uticaja u srpskom jeziku". *Srpski jezik*. God. XIX. Str. 199–217.
- Ristić, Stana (1996) "Leksika pokućstva stranog porekla u rečnicima predvukovskog perioda". Plankoš, Judita (ur.) *O leksičkim pozajmljenicama*. Subotica – Beograd. Str. 253–268.
- Ristić, Stana (2004) *Ekspresivna leksika u srpskom jeziku*. Beograd: Čigoja štampa.
- Ristić, Stana (2006) *Raslojenost leksike srpskog jezika i leksička norma*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU.
- Ristić, Stana (2014) "Kvalifikatori u srpskoj leksikografiji". Dragičević, Rajna (ur.) *Savremena srpska leksikografija u teoriji i praksi*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu. Str. 113–130.
- Rosandić, Dragutin; Josip Silić (1979) *Osnove morfologije i morfostilistike hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Sikirić, Šaćir (1960) Prikaz knjige A. Škaljića *Turcizmi u narodnom govoru i narodnoj književnosti Bosne i Hercegovine*. *Prilozi za orijentalnu filologiju*. VIII–IX/1958–1959. Str. 232–240.
- Sikirić, Šaćir (1970) "Prilog proučavanju turcizama – povodom knjige A. Škaljića: *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*". *Prilozi za orijentalnu filologiju*. XVI–XVII/1966–1967. Str. 343–368.
- Skok, Petar (1937–1938a) "Prilozi proučavanju turcizama u srp.-hrv. jeziku. Dio prvi: Bosansko-hercegovački novi materijal". *Slavia*. XV. Str. 166–190.
- Skok, Petar (1937–1938b) "Prilozi proučavanju turcizama u srp.-hrv. jeziku. Dio prvi: Bosansko-hercegovački novi materijal". *Slavia*. XV. Str. 336–505.
- Šehović, Amela (2004) "Ekspresivni potencijal frazema u Muradbegovićevim dramama *Pomrčina krvi* i *Na Božijem putu*". *Književni jezik*. XXII/1–2. Str. 122–132.
- Šehović, Amela (2005) "Društveno-politička stvarnost – izvorište nastanka novih frazema u kolokvijalnom bosanskom jeziku". *Pismo*. III/1. Str. 109–115.
- Šehović, Amela (2012a) *Jezik u bosanskohercegovačkim dramama: sociolingvistički pristup*. Sarajevo: Institut za jezik.
- Šehović, Amela (2012b) "Poredbene frazeme u Andrićevim pripovijetkama nastalim između 1925. i 1941. godine". Tošović, Branko (Hg.) *Ivo Andrić – Literatur und*

Diplomat im Schatten zweier Weltkriege – Ivo Andrić – književnik i diplomata u sjeni dvaju svjetskih ratova (1925-1941). Graz–Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität – Beogradska knjiga. Str. 577–592.

Šiljak-Jesenković, Amina (2003) *Nad turskim i bosanskim frazikonom: semantički, sintaktički, lingvostilistički i sociolingvistički aspekt*. Sarajevo: Orijentalni institut.

Šito, Daria (1988) “Semantička pomjerenja pri upotrebi turcizama u savremenom govoru i uticaj sociolingvističkih faktora na njih”. *Književni jezik*. 17/3. Str. 159–168.

Škreb, Zdenko; Ante Stamać (1986) *Uvod u književnost*. Zagreb: Globus.

Tanović, Ilijas (2001) *Frazeologija bosanskog jezika*. Zenica: Dom štampe.

Vajzović, Hanka (1999) *Orijentalizmi u književnom djelu: lingvistička analiza*. Sarajevo: Institut za jezik i Orijentalni institut.

Vranić, Silvana; Sanja Zubčić (2012) “Strukturalna analiza turcizama u frazemima hrvatskih štokavskih govora”. Halilović, Senahid (ur.) *Bosanskohercegovački slavistički kongres*. Zbornik radova (knjiga I). Sarajevo: Slavistički komitet. Str. 685–693.

Vukićević, Milosav (1996) “Turcizmi u nazivima pokućstva u govoru Prištine i njene okoline”. Plankoš, Judita (ur.) *O leksičkim pozajmljenicama*. Subotica – Beograd. Str. 269–275.

Vukomanović, Slavko (1979) “Jezički kontakti u sinhronoj i dijahronoj perspektivi”. *Književnost i jezik*. XXVI/1. Str. 309–323.

INDEKS AUTORA

A

Adamović, M. 254
Afšār, Ğ. S. 129, 133, 249
Akopdžanjan, Ž. 112, 132, 254
Anwarī, H. 118, 129, 148, 149, 179,
202, 207, 237, 249

B

Bajraktarević, F. 121, 254
Baotić, J. 18, 254
Bugarski, R. 18, 254
Burridge, K. 79, 256

Č

Čaušević, E. 217, 254
Čedić, I. 96, 249

D

Dehxodā, 'A. A. 112, 118, 129, 133,
134, 146–148, 173, 179, 182, 186,
189, 193, 200, 202, 207, 236, 237,
246, 249
Devellioğlu, F. 20, 117, 132, 134, 140,
147–149, 175, 179, 182, 186, 196,
203, 206, 207, 220, 236, 237, 245,
249
Dragićević, R. 254

Dž

Džaka, B. 13, 254

Đ

Đinđić, M. 254
Đinđić, S. 250

F

Filipović, M. 254
Filipović, R. 11, 12, 19, 27, 42, 255

G

Giles, H. 75, 255
Glibanović-Vajzović, H. 11, 255
Głowiński, M. 75, 76, 255

H

Hadžiefendić, R. 72, 91, 255
Hakāmī, N. 249
Halilović, S. 63, 69, 96, 250, 255
Hasandüst, M. 117, 118, 129, 132, 133,
140, 146–148, 173, 182, 186, 187,
196, 200, 202, 206, 207, 236, 245,
250
Haverić, Đ. 6, 10, 21, 27, 32–34, 41,
64, 94, 112, 117, 118, 121, 129, 132,
134, 140, 147, 149, 162, 170, 173,
175, 178, 179, 182, 186, 187, 193,
196, 202, 206, 217, 236, 246, 251,
255
Hewston, M. 75, 255
Hope, T. E. 11

I

Ihsanoğlu, E. 255
Isaković, A. 6, 255

J

Jahić, Dž. 69, 96, 250, 255
Janković, S. 13, 255

K

Kanar, M. 117, 126, 132, 134, 140, 147–149, 173, 186, 196, 203, 206, 207, 220, 236, 237, 245, 250

Karahalilović, N. 107, 256

Katnić-Bakaršić, M. 55, 56, 59, 72, 256

Keith, A. 79, 256

Kovačević, M. 57, 256

Kvintilijan, M. F. 57, 256

M

Mahmutović, A. 63

Matešić, J. 63

Moker, M. 251

Mršević-Radović, D. 52, 75, 81, 85, 89, 256

Muftić, T. 7, 9, 18, 24, 25, 126, 148, 159, 201, 236, 245, 251, 256

Muljačić, Ž. 256

Muratagić-Tuna, H. 256

Mušović, A. 63

P

Palić, I. 63, 69, 96, 250, 255

Peco, A. 256

Petrović, S. 31, 256

Pintarić, N. 64, 77, 79, 86, 91, 257

Pranjković, I. 64, 257

R

Radić, P. 257

Redhouse, J. W. 20, 112, 119, 126, 129, 134, 143, 147–149, 162, 173, 175, 178, 179, 182, 186, 189, 200–203, 206, 207, 220, 230, 236, 237, 245, 252

Ristić, S. 10, 68, 257

Rosandić, D. 52, 257

S

Sami, Š. 20, 252

Sikirić, Š. 257

Silić, J. 52, 257

Simeon, R. 252

Skok, P. 252, 253, 257

Smailović, I. 253

Stamać, A. 56, 59, 258

Š

Šehović, A. 6, 10, 21, 27, 32–34, 41, 51, 63, 64, 72, 79, 82, 85, 87, 91, 93, 94, 96, 112, 117, 118, 121, 129, 132, 134, 140, 147, 149, 162, 170, 173, 175, 178, 179, 182, 186, 187, 193, 196, 202, 206, 217, 236, 246, 250, 255, 257

Šiljak-Jesenković, A. 51, 56, 57, 60, 75, 81, 92, 258

Šito, D. 46, 76, 258

Škaljić, A. 94, 95, 112, 113, 117, 119, 121, 126, 129, 130, 132–134, 140, 143, 146–149, 156, 159, 162, 172, 178, 179, 182, 186, 187, 189, 193, 196, 200–203, 206, 207, 220, 230, 236, 240, 244, 253

Škreb, Z. 56, 59, 258

T

Tanasković, D. 250

Tanović, I. 51, 52, 60, 74, 81, 90, 255, 258

Teodosijević, M. 250

V

Vajzović, H. 9, 12, 27, 38, 58, 258

Vranić, S. 76, 93, 258

Vukićević, M. 258

Vukomanović, S. 258

Z

Zubčević, S. 76, 93, 258

INDEKS POJMOVA

- adaptacija 11
 semantička 11, 12, 47
 primarna 11, **12**, 19, 20, 26, 31, 35, 46
 nulta semantička ekstenzija 17, 18, 34
 suženje (restrikcija) značenja 12, 19–21, 24, 26, 27, 31, 32, 34, 36
 sekundarna 11, 20, 26, **27**, 32, 35, 42, 46
 pejorizacija (derogacija) – pogoršanje značenja 27, 42, 46
 proširenje (ekstenzija) značenja 26, 27, 32, 34, 37, 46
 semantička nepodudarnost 27, 38, 39, 41
 potpuna 27, 38
 djelimična 27, 38
- figura 56, 58, 59
 stilska 55, 56, 72, 90
 antiteza 90
 figura etymologica **56**
 ironija **56**
 metafora **52**
 metonimija **55**, 56
 oksimoron **56**
 perifraza **57**
 poliptoton 58, **59**
 poređenje 72
 tipa *simile* 72
 tipa *comparatio* 72
 reduplikacija 59
 sinegdoha **56**
- frazema 6, 7, 10, 12, 23, 30, 35, 42, 44, 46, 51, 52, 53, 55–70, 72, 75–84, 86–93
 dvoleksemna 52–59
 imenička 86
 glagolska 54, 81
 knjiška 70, 88
 pejorativna 86
 perifraza 57
 pridjevska 93
 priloška 53,
 poredbena 52, 67, 70
 imenička 91
 glagolska 72, 78–80, 82, 92, 93
 pridjevska (adjektivna) 79, 82, **83**, 85, 87, 90, 92, 93
 priloška 90, 92
 razgovorna 53, 57, 68, 70, 83, 86, 87,
 žargonska 53, 61, 86, 89, 90
glagol 56, 62, 68, 70, 72, 77, 81–83, 89
gramatički marker 10
imenica 39, 53, 72, 87
jezik
 bosanski 12, 25, 27, 31, 35
 davalac 11, 19, 31, 35
 izvornik 12, 18, 23, 26, 100, 102
 orijentalni 24
 arapski 12, 24, 26, 35
 osmanski turski 11, 25, 26, 33, 102
 perzijski 12, 24, 26, 31
 turski 12, 24, 26, 100
 posrednik 11, 26, 33, 100

- primalac 11, 12, 19, 25, 27, 31, 34, 35, 42
 leksema 6–10, 12, 57, 60
 aktuelizacija 10
 arabizam 7, 9, 10, 13, 83
 arhaizam 6, 9
 egzotizam 64
 eufemizam 57, 68
 lični 68
 farsizam 8, 9, 85
 historizam 15–17, 31, 32, 40, 69
 orijentalizam 6, 7, 9, 61, 78, 79, 86, 93
 pejorativ 79
 posuđenica 27
 orijentalnog porijekla 14–17, 19–24, 28–42, 58, 64, 72, 77, 79, 80–84, 86, 88–92
 arapska 13–24, 28–42, 46–50, 58
 perzijska 13–24, 28–42, 44, 46–50, 58, 62
 turska 13–16, 18–24, 28–42, 45, 46–50, 58
 realija 60, 71
 duhovne kulture 60, 64, 66
 materijalne kulture 60, 64, 66, 69
 stilski neutralna 7, 58
 stilski markirana 9, 58
 toponim 29, 37, 50
 turcizam 6, 8, 62, 94
 vulgarizam 88, 90, 93
 žargonizam 31, 32, 36
 leksika 6
 inherentno ekspresivna 52
 orijentalnog porijekla 51
 pasivna 10
 model 11, 12, 19, 24, 27, 33, 38, 40, 41, 46
 nivo
 semantički 11
 pridjev 39, 52, 53, 56, 72, 87
 prilog 72
 promjena
 semantička 11, 12, 19, 33
 gramatičkog broja 25
 gramatičke kategorije 40
 replika 11, 12, 19, 24, 27, 33, 38, 40, 41
 riječ 6
 fonetska 51
 orijentalnog porijekla 9–11, 25, 27, 47, 94
 arapska 6, 9, 11, 12, 17–19, 24, 27, 32, 37, 41, 94–98
 perzijska 6, 10–12, 17–19, 24, 27, 36, 41, 94–98
 turska 6, 11, 12, 17–19, 24, 27, 73, 94–98
 punoznačna 51
 zastarjela 14, 15, 17, 27
 tematsko polje 19–24, 27–36, 38–40, 47–50
 transpozicija
 semantička 51, 52, 53, 55, 56, 59
 značenje 9, 11, 12, 17, 29, 41
 asocijativno-konotativno 52
 denotativno 57
 ekspresivno 19, 21, 69
 ocjensko 83
 osnovno 23, 32, 35, 65, 76–78, 87–89
 pejorativno 42–44, 46
 pogoršano 27
 preneseno 21, 23, 27–31, 33, 35, 46, 58, 63, 66, 69, 76, 82
 prošireno 12, 33
 razgovorno 29, 43, 44, 46, 69
 signifikativno 57
 sinonimno 77, 85, 86, 88, 91
 suženo 12
 zastarjelo 23

Amela Šehović, Đenita Haverić: Leksika orijentalnog porijekla u frazemama bosanskog jezika
(recenzija)

Rukopis prof. dr. Amele Šehović i prof. dr. Đenite Haverić pod naslovom *Leksika orijentalnog porijekla u frazemama bosanskog jezika* obuhvaća 248 stranica računarskog ispisa. U prvoj je polovici rukopisa uvodna studija, u drugoj *Rječnik*. Slijede popis izvora i korištene literature, indeks autora, indeks pojmova i bilješke o autoricama.

Obimna uvodna studija (5–101) sadrži pet poglavlja: 1. *Leksika orijentalnog porijekla u bosanskom jeziku* (5–9); 2. *Semantička adaptacija riječi orijentalnog porijekla u bosanskom jeziku* (10–49); 3. *Tematska klasifikacija riječi orijentalnog porijekla* (50–54); 4. *Frazeme bosanskog jezika sa sastavnicom orijentalnog porijekla* (55–96); 5. *Komentar etimologije u analiziranim rječnicima* (97–101).

U prvom poglavlju autorice određuju cilj istraživanja; to su orijentalizmi kao sastavne komponente frazema bosanskog jezika. Potom je riječ o stilskoj pripadnosti orijentalizama u frazemama bosanskog jezika, o njihovu stilskom potencijalu u poređenju s uglavnom stilski neutralnim domaćim sinonimima i bliskoznačnicama, te o fenomenu ponovne aktualizacije riječi orijentalnog porijekla u savremenom bosanskom jeziku.

Semantičkoj adaptaciji riječi orijentalnog porijekla u bosanskom jeziku posvećeno je mnogo pažnje. Riječi arapskog, perzijskog i turskog porijekla prošle su ne samo kroz fonološku i morfološku nego i kroz semantičku adaptaciju u jeziku primaocu. Autorice ističu da se u pojedinim slučajevima ne može sa sigurnošću odrediti etimološki semantički razvoj riječi orijentalnog porijekla. U različitim tematskim poljima pažljivo analiziraju primarnu i sekundarnu semantičku adaptaciju (nultu semantičku ekstenziju i suženje značenja; proširenje značenja, semantičku nepodudarnost i pejorizaciju), razdvajajući lekseme arapskog, perzijskog i turskog porijekla.

Dosljedno proveden posve primjeren metodološki pristup omogućio je autoricama izvođenje relevantnih zaključaka u vezi sa semantičkom adaptacijom riječi orijentalnog porijekla u bosanskom jeziku.

U tematskoj klasifikaciji orijentalizama autorice navode dvadesetak najzastupljenijih tematskih polja.

Slijedi najobimnije poglavlje rukopisa, posvećeno analizi frazema bosanskog jezika sa sastavnicom orijentalnog porijekla. Istraživani korpus sadrži velik broj frazema koje se odlikuju izraženim ekspresivnim potencijalom. Autorice najprije analiziraju frazeme s dvjema punoznačnim leksemama; najčešće su to frazeme sa semantičkom transpozicijom ostvarenom metaforičkim putem, potom putem metonimije, sinegdohe itd. Zatim analiziraju frazeme u čijem su sastavu realije, tj. specifična obilježja materijalne i duhovne kulture na određenom području, te poredbene frazeme.

Rječnik je zasnovan na dugo prikupljanoj građi iz brojnih rječničkih izvora na bosanskom, hrvatskom, srpskom, srpskohrvatskom, perzijskom, arapskom i turskom jeziku, a obuhvata 508 osnovnih riječi i 64 izvedenice; pored rječnika, korpus čine i mnoga književna djela od 16. do 20. vijeka.

Struktura rukopisa primjerena je predmetu istraživanja. Teorijski dio valjano je metodološki zasnovan i utemeljen je na savremenim lingvističkim spoznajama. Konsultirana je obimna relevantna literatura. Rukopis sadrži obilje novih činjenica o leksici orijentalnog porijekla u bosanskom jeziku.

Ovo minuciozno istraživanje riječi orijentalnog porijekla u bosanskom jeziku, s osloncem na relevantne etimološke i druge rječnike na perzijskom, turskom i arapskom jeziku, urodilo je još jednim važnim plodom: u posebnoj poglavlju autorice ukazuju na neadekvatno etimološko tumačenje pojedinih leksema u značajnom rječniku A. Škaljića i u novijim rječnicima bosanskog jezika.

Rukopis *Leksiка orijentalnog porijekla u frazemama bosanskog jezika* autorica Amele Šehović i Đenite Haverić ocjenjujem odličnim i svesrdno preporučujem da se objavi. Smatram da će kao knjiga značiti prekretnicu u leksikografiji i frazeologiji bosanskog jezika.

U Sarajevu, 28. 11. 2017.

Prof. dr. Senahid Halilović

Prof. dr. Namir Karahalilović

Filozofski fakultet u Sarajevu

Filozofski fakultet u Sarajevu

RECENZ IJA

rukopisa dr. Amele Šehović i dr. Đenite Haverić “Leksika orijentalnog porijekla u frazemama bosanskog jezika”

Rukopis dr. Amele Šehović i dr. Đenite Haverić “Leksika orijentalnog porijekla u frazemama bosanskog jezika” obuhvata pet poglavlja na 101 stranici teksta, Rječnik leksema i frazema na 127 stranica, Izvore i Literaturu, te indekse autora i pojmova, što sve čini 250 stranica teksta.

Centralni predmet njegove analize jeste leksika orijentalnog (arapskog, perzijskog i turskog) porijekla u bosanskom jeziku, s posebnim osvrtom na njeno mjesto i funkciju u frazemama. Naime, u uvodu se naglašava da su obrađene samo one lekseme koje su sastavni dio frazema bosanskog jezika, a poslije općenitih zapažanja o ovim leksemama, fokus se stavlja na odnose sinonimije između leksema orijentalnog porijekla i njihovih domaćih sinonima. Pored toga, ukazuje se na ponovnu aktuelizaciju nekih leksema orijentalnog porijekla u savremenom bosanskom jeziku. Slijedi semantička analiza adaptacije ovih leksema – primarna i sekundarna semantička adaptacija – s pratećim ilustrativnim primjerima. U ovoj su analizi obuhvaćene lekseme iz sva tri orijentalna jezika, što omogućuje izvođenje naučno relevantnijih zaključaka.

Nakon toga, data je tematska klasifikacija ovih riječi, koja može biti korisna svim proučavaocima ove tematike. Posebno zanimljiv segment rukopisa čini analiza frazema bosanskog jezika sa sastavnicom orijentalnog porijekla. Uz uvodna zapažanja o strukturi i osobinama frazema, daje se pregled dvoleksemnih frazema sa izraženim obilježjem ekspresivnosti, čemu doprinose stilske figure koje se u njima realiziraju. Analiza je dosljedno i konzistentno provedena, a iz nje se dobija uvid u bogatstvo frazeološkog fonda bosanskog jezika. Posebno poglavlje u knjizi čini analiza frazema s realijama, koje zasigurno doprinose

uvidu u kulturološke karakteristike bosanskohercegovačke sredine, poslije čega slijedi opširno poglavlje o poredbenim frazemama bosanskog jezika.

Rukopis je obogaćen i priloženim rječnikom leksema i frazema bosanskog jezika na 127 stranica, s puno primjera iz starije i novije bosanskohercegovačke književnosti. On predstavlja posebnu vrijednost rukopisa budući da će zasigurno koristiti i drugim filozima koji se budu bavili istraživanjem leksike i frazeologije općenito, a napose leksike stranog porijekla.

Dakle, svim navedenim kvalitetama ovaj rukopis predstavlja važan doprinos stručnoj javnosti, ali on istovremeno može poslužiti i u nastavi iz predmeta Leksikologija na odsjecima za bosanski, hrvatski i srpski jezik i za orijentalnu filologiju. Pored toga, nemjerljiv je njegov doprinos kulturnoj baštini, što nikako ne može biti zanemariv faktor u procjeni njegove vrijednosti.

Prijedlog Izdavaču: Sa zadovoljstvom *predlažem objavljivanje* rukopisa dr. Amele Šehović i dr. Đenite Haverić "Leksika orijentalnog porijekla u frazemama bosanskog jezika" potpuno uvjeren da će knjiga biti vrijedan doprinos bosanskohercegovačkoj ali i lingvistici u susjednim zemljama.

Sarajevo, 24. 11. 2017.

Prof. dr. Namir Karahalilović

BIOGRAFIJE AUTORICA

Amela Šehović rođena je 2. jula 1973. godine u Sarajevu, gdje je završila osnovnu i srednju školu. Studirala je i diplomirala 1996. godine na Filozofskom fakultetu u Sarajevu na studijskoj grupi Južnoslavenske književnosti i južnoslavenski jezici kao jedan od deset najboljih studenata Sarajevskog univerziteta. Na studijskoj grupi Južnoslavenski jezici i književnosti naroda BiH diplomirala je 1997. godine, kada je upisala post-diplomski studij iz lingvistike. Magistrirala je 2002, a doktorirala 2007. godine iz lingvističkih nauka. U zvanje asistenta birana je 1999. godine, u zvanje višeg asistenta 2003, u zvanje docenta za savremeni bosanski, hrvatski i srpski jezik 2007. godine, a u zvanje vanrednog profesora za savremeni bosanski, hrvatski i srpski jezik 2012. godine.

Bavi se leksikologijom, leksikografijom, tvorbom riječi, frazeologijom, stilistikom i sociolingvistikom. Objavila je preko trideset naučnih i stručnih radova, prikaza i osvrta u referentnim domaćim i inostranim časopisima i zbornicima. Pored studijskih boravaka u Würzburgu, Njemačka (2000, 2008), u istom je gradu pohađala i sociolingvistički seminar (2001). Učestvovala je na više naučnih skupova, kongresa, okruglih stolova i kolokvija u zemlji i inostranstvu (Pečuh, Tuzla, Sarajevo, Ljubljana, Graz, Beograd, Halle-Wittenberg, Maribor, Banja Luka), te u nekoliko domaćih i međunarodnih naučnoistraživačkih projekata. Kao gostujući profesor držala je predavanja na institutima za slavistiku u Würzburgu i Halleu (Njemačka), Grazu i Klagenfurtu (Austrija) i na Filozofskom fakultetu u Ljubljani (Slovenija). Bila je članica redakcije časopisa *Pismo* i *Gradovrh*. U periodu od 2007. do 2009. godine vršila je dužnost predsjednice Sarajevskog akademskog lingvističkoga kruga (SALK) i na toj funkciji priredila i vodila niz tribina te organizirala okrugli sto i naučni skup. Stalna je članica Komisije za tvorbu riječi (od 2012. godine) i Komisije za stilistiku (od 2016. godine) Međunarodnoga komiteta slavista. Godine 2017. u Sarajevu je organizirala Osamnaestu konferenciju Komisije za tvorbu riječi Međunarodnoga komiteta slavista. Od 2011. godine povremeni je saradnik Akademije scenskih umjetnosti u Sarajevu.

Dosad je objavila knjige: *Riječi perzijskog porijekla u bosanskom jeziku* (sa Đenitom Haverić), Sarajevo: Institut za jezik u Sarajevu, 2017, 335 str.; *Jezik u bosanskohercegovačkim dramama (sociolingvistički pristup)*, Sarajevo: Institut za jezik u Sarajevu, 2012, 241 str.; *Rječnik bosanskoga jezika* (sa Senahidom Halilovićem i Ismailom Palićem), Sarajevo: Filozofski fakultet, 2010, 1.566 str.; *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik* (sa Senahidom Halilovićem i Ilijasom Tanovićem), Sarajevo: Slaviistički komitet, 2009, 330 str., napisala dio “Leksika razgovornoga bosanskog jezika” (111–308. str.), i *Negativan uticaj stranih jezika na maternji jezik (posljedice jezičke interferencije u jeziku povratnika iz zemlja prijem)* (sa Ilijasom Tanovićem), Sarajevo: Svjetlost, 2004, 180 str., napisala dio “Pravopisna i morfološko-sintaksička analiza” (9–162. str.).

Đenita Haverić rođena je 8. aprila 1971. godine u Sarajevu, gdje je završila osnovnu i srednju školu. Studirala je i diplomirala 1995. godine arapski jezik i književnost (A-predmet), perzijski jezik i književnost (B-predmet) i španski jezik (C-predmet) na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, gdje je 1997. upisala postdiplomski studij iz lingvistike. Magistrirala je 2002, a doktorirala 2011. godine iz lingvističkih nauka. U zvanje asistenta birana je 1996. godine, u zvanje višeg asistenta 2003, u zvanje docenta za naučnu oblast perzijski jezik 2011. godine, a u zvanje vanrednog profesora za naučnu oblast perzijski jezik 2015. godine.

Područja njenog stručnog i naučnog bavljenja kreću se od proučavanja savremenog i klasičnog perzijskog jezika, leksikologije i leksikografije, stilistike, do izučavanja bosanskohercegovačke kulturne baštine na perzijskom jeziku. Objavila je oko trideset naučnih i stručnih radova, prikaza i osvrta na bosanskom, perzijskom i engleskom jeziku iz oblasti morfološke, sintakse, semantike i historije perzijskog jezika, te kulturne baštine Bošnjaka na perzijskom jeziku u različitim časopisima i zbornicima. Na poziv Centra za širenje perzijskog jezika 1997. godine boravila u Teheranu na jednomjesečnom studijskom boravku, a tokom 2003. provela petomjesečnu specijalizaciju iz perzijskog jezika i književnosti na Univerzitetu “Allameh Tabatabai” u Teheranu, Islamska Republika Iran. Učestvovala na nekoliko naučnih skupova i simpozija u zemlji i inozemstvu (Sarajevo, Teheran, Istanbul, Konya) iz oblasti lingvistike i iranistike, te književne tradicije Bošnjaka na orijentalnim jezicima. Učestvovala je u realizaciji nekoliko naučnoistraživačkih projekata, te u organizaciji međunarodnih naučnih konferencija. Bila je članica Redakcije časopisa *Beharistan* i zbornika radova *Mjesto i uloga derviških redova u Bosni i Hercegovini*. U pe-

riodu od 2014. do 2016. godine vršila je dužnost predsjednice Odsjeka za orijentalnu filologiju.

Dosad je objavila knjige: *Riječi perzijskog porijekla u bosanskom jeziku* (sa Amelom Šehović), Sarajevo: Institut za jezik u Sarajevu, 2017, 335 str.; *Jezik i stil djela Bulbulistan Fevzija Mostarca*, Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu (elektronsko izdanje), 2014; *Perzijsko-bosanski rječnik* (sa Mubinom Moker), Sarajevo: Naučno-istraživački institut "Ibn-Sina", 2010. i *Kontrastivna analiza pravih prijedloga u perzijskom i njihovih ekvivalenata u bosanskom jeziku*, Sarajevo: Kulturni centar Ambasade Islamske Republike Iran u Bosni i Hercegovini – AL-HODA, international Publishers & Distributers, 2006.